

iletisim

kuram ve araştırma dergisi

Sayı: 54 - Yaz / 2021

E-ISSN: 2147-4524

Hakemli Elektronik Dergi

Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı: Instagram Anneleri
Aytan Güngör

Sakarya'da Sosyal Yaşamın Dönüşümü
Özgün Dinçer

'Milli Bir Felaket' ve Basında Yaraları Sarma Çabası Gazetelerde 1939 Erzincan Depremi ve Ulusal Dayanışmanın İnşası
Filiz Yıldız, Onur Dursun

Spor Kulüplerinin İmajları ve Hisse Senedi Performansları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Mansur Konuralp Aktaş, Zakir Avşar

Sağlık ve Kültür İlişkisi Bağlamında Popüler Sağlık Dergilerinde Sağlığın Sunumu
Eda Turancı, Elif Eşiyok

Mahremiyetten Rızaya Dijital Albümler "Instagram Örneği"
Aslı Aydemir

27 Mayıs'a Meşruiyet Arayışı: "İnkılap Kervanı"nın Sekiz Günlük Yolculuğu
Pınar Aydoğan

Video Oyunlarında Şiddetin Sunumu Üzerine Bir Araştırma
Ali Arıcı, Özgür Kılınç

Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Politika Uygulamaları: Japonya Örneği
Safure Cantürk

Yeni Medyada Yeni Milliyetçilik: Küresellik Yerellik Bağlamında Bir İnceleme
Muzaffer Şahin

Health Communication During The Pandemic: A Research For Health Care Professionals
Mehmet Karanfiloğlu, Murat Sağlam

Sinema ve Edebiyat İlişkisi Bağlamında Selvi Boylum Al Yazmalım ve Ben, Tien-Şan Filmlerinin Türsel Çözümlemesi
Gözde Sunal, Duygu Furuncu Kutluhan

 ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
İLETİŞİM FAKÜLTESİ

iletisim

kuram ve araştırma dergisi

E-ISSN: 2147-4524

Hakemli Elektronik Dergi

Yaz 2021, Sayı 54

Yayın Tarihi: 30.06.2021

İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi

**Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Adına Sahibi
Rektör**

Prof. Dr. Yusuf TEKİN

**Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dekan**

Prof. Dr. Zakir AVŞAR

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Nargis ÖZGEN

Editör Yardımcıları

Öğr. Gör. Dr. Esra SERDAR TEKELİ

Arş. Gör. Dr. Kamile ELMASOĞLU

Arş. Gör. Hülya DEMİR YALEZE

Arş. Gör. Ömer Faruk ZARARSIZ

Arş. Gör. Rumeysa ÖZTÜRK

Arş. Gör. Emir TÜRKOĞLU

Arş. Gör. Aysel YILDIZ

Arş. Gör. Ümit TERZİ

Arş. Gör. Büşra SÖNMEZ

Arş. Gör. Mürüvvet ÇIKIN

Arş. Gör. Ayşe Kübra BİREY

Mizanpaj Editörü

Arş. Gör. Merve CAN MARAŞLI

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Cem YAŞIN

Prof. Dr. Gülcan SEÇKİN

Prof. Dr. Muharrem ÇETİN

Doç. Dr. M.Can DOĞAN

Doç. Dr. Erol İLHAN

Dr. Öğr. Üyesi Sirel GÖLÖNÜ

Bilim, Danışma ve Editörler Kurulu

Prof. Dr. Suat ANAR	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet ATABEK	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit ATABEK	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Zakir AVŞAR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ	Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BACANLI	Biruni Üniversitesi
Prof. Dr. Ayhan BİBER	İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Dilruba ÇATALBAŞ	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk EMİROĞLU	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Suat GEZGİN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nilgün GÜRKAN PAZARCI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin GÜZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KALENDER	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fahrettin KORKMAZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ersin ÖZARSLAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Özlen ÖZGEN	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Başak SOLMAZ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TOLUNGÜÇ	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN	Fırat Üniversitesi

E-ISSN: 2147-4524

Yayın Türü: Yılda dört kez yayınlanan ulusal, hakemli, yaygın, süreli bir elektronik dergidir.

Yönetim Merkezi ve Adresi : Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi,
Emniyet Mahallesi, Abant Sokak No:10/2 E Blok, Kat: -1, 1, 2, 3, 4 06500 Yenimahalle/ANKARA
Tel : 90 312 546 11 50
Faks :
Web : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ikad>
E-posta : iletisimdergisi@hbv.edu.tr

Taranan İndexler

İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi TÜBİTAK/ULAKBİM Türkçe Dizin ve DOAJ veritabanlarında yer almaktadır.

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri

Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı: Instagram Anneleri
Ayten Güngör
1-24

Sakarya'da Sosyal Yaşamın Dönüşümü
Özgün Dinçer
25-48

'Milli Bir Felaket' ve Basında Yaraları Sarma Çabası
Gazetelerde 1939 Erzincan Depremi ve Ulusal Dayanışmanın İnşası
Filiz Yıldız, Onur Dursun
49-76

Spor Kulüplerinin İmajları ve Hisse Senedi Performansları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Mansur Konuralp Aktaş, Zakir Avşar
77-95

Sağlık ve Kültür İlişkisi Bağlamında Popüler Sağlık Dergilerinde Sağlığın Sunumu
Eda Turancı, Elif Eşiyok
96-114

Mahremiyetten Rızaya Dijital Albümler
"Instagram Örneği"
Aslı Aydemir
115-140

27 Mayıs'a Meşruiyet Arayışı:
"İnkılap Kervanı"nın Sekiz Günlük Yolculuğu
Pınar Aydoğan
141-161

Video Oyunlarında Şiddetin Sunumu Üzerine Bir Araştırma
Ali Arıcı, Özgür Kılınç
162-187

Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Politika Uygulamaları: Japonya Örneği
Safura Cantürk
188-202

Yeni Medyada Yeni Milliyetçilik: Küresellik Yerellik Bağlamında Bir İnceleme
Muzaffer Şahin
203-219

Health Communication During The Pandemic: A Research For Health Care Professionals
Mehmet Karanfiloğlu, Murat Sağlam
220-235

Sinema ve Edebiyat İlişkisi Bağlamında Selvi Boylum Al Yazmalım
ve Ben, Tien-Şan Filmlerinin Türsel Çözümlemesi
Gözde Sunal, Duygu Furuncu Kutluhan
236-255

Editörden,

Mart 2020 yılında ülkemizde de yayıldığı resmi olarak açıklanmış bir salgınla mücadele etmeye devam ettiğimiz bu günlerde sağlık iletişimi konusu da öncelikli önem kazanmıştır. Tüm dünyayı tehdit eden ve her birimizi evlerine kapatan COVID-19 salgını “Sağlık İletişimi” konusunu da yeniden gündeme getirmiştir. Dünyayı sarsan bu süreç sağlık çalışanlarının toplum ile aralarında kurdukları iletişimin değişimine ve dönüşümüne tanıklık etmektedir. İletişimde yaşanan değişim akademisyenlerin de dikkatini çekmiş ve konu hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Tarihin tekerrür ettiği bu döngü sağlık çalışanları ve iletişim teknolojileri arasındaki etkileşimin önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Dr. Mehmet KARANFİLOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Murat SAĞLAM’ın bu sayımızda yer vermiş olduğumuz “Pandemi Sürecinde Sağlık İletişimi: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma” adlı çalışması tam da bu noktaya dikkat çekmektedir. Çalışmada sağlık çalışanları ve iletişim teknolojileri kullanımları ile ilgili pek çok detay ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Salgının etkileri henüz azalmamışken ve mutasyonları (günümüz dünyası virüsün “Delta” olarak adlandırılan mutasyonunu ile karşı karşıyadır) ile dünyayı tehdit ederken bir yandan normalleşmeye dönüş, bir yandan da dijitalleşmeyi konuşur hale gelmiş bulunmaktayız. Salgının etkileri 2 yılı aşkın bir süredir devam ederken hem kurumsal hem de kişisel hayatlarımız derinden sarsılmaya devam ediyor. İki yıl öncesine kadar “doğal” olan alışkanlıklarımız evirilmekte ve bambaşka bir form halimi almaktadır. Fiziksel olarak beraber yaşama imkânı sunmayan bu yeni dünya bizleri bireysel olarak dijital

platformlara iterken her birimizi sanal ortamlarla baş başa bırakmaktadır. Bu süreç bizi dijital dünyaya ve sanal hayata adapte ederken yeni alışkanlıklar kazanmamızı da beraberinde getirdi.

İnsanlık bu değişimi zaten yıllar önce yaşamıştı. 1960’lı yıllardan beri çeşitli formlarda hayatımızda olan bilgisayarlar, 2000’li yıllarla birlikte cep telefonları ile birleşmiş ve internetin de dahil olması ile dijital dönüşümü başlatan yeni alışkanlıklar kazanmamızın önünü açmıştır. Gelişen teknoloji “her an ve her yerde, herkese” ulaşma olanağı sağlarken, iletişimi de dolayımış, kişilerarası iletişimi de geri dönülemez bir biçimde değiştirmiştir. Uzakta olan artık yanımızdadır ve dijital ikizlerimiz bizleri bu sanal platformlarda temsil ederek gerçekliği adeta bir hipergerçekliğe dönüştürmüştür.

Olağan dışı koşullar her yaştan grubun ve her sektörden insanın hayatını etkilemektedir. Ancak günümüzde yaşanmakta olan ve etkilerini en ağır şekilde hissetmekte olduğumuz dönemde görülmektedir ki dijital dünyanın önemi ve hayatımızdaki işlevsel varoluşu her geçen gün daha fazla değer kazanmaktadır.

İnsanın insandan uzaklaştığı ve yalnızlaşmaya maruz kaldığı bu dönemde, en büyük etkiye maruz kalmış sağlık çalışanlarıdır. COVID-19 ile mücadelede en ön safta yer alan ve en ağır şartlara rağmen mücadele eden sağlık çalışanları, bu dönemde dijitalleşmenin getirdiği olanaklar sayesinde daha başarılı olmuşlar ve insanlık tarihinde ilk kez bu kadar kısa bir sürede hastalığa karşı aşı geliştirilmesi ve uygulanmasına öncülük etmişlerdir.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin iletişim alanında sağlamış olduğu yeni olanaklar, sağlık çalışanları ve kitleleri,

sosyal izolasyon gibi tecrit olduğumuz zamanlarda bile, birbirinden haberdar etmesine imkân tanımıştır. Özellikle sosyal ağlar sayesinde salgın ile ilgili herhangi bir haber, saniyeler içinde yayılmış ve kitleleri önlem almaya yöneltmiştir. Bu sayede sağlık çalışanları da ne zaman biteceği belli olmayan salgınla mücadele ederken, pek çok yönden ve sosyal açıdan ihtiyaçlarını giderebilmiştir. Sağlık çalışanlarımız teknolojik olanakların getirdiği imkanlar sayesinde anında ve her yerden bilgi alabilme, bilgiyi iletebilme olanağını kullanmış, gelişmeleri bir noktadan diğerine iletirken en temel işlevleri olan hayat kurtarma işlevini daha etkin hale getirmişlerdir.

Çin’de başlayan bu olağanüstü hal ve dünyayı etkisi altına alan salgın göz önünde bulundurulduğunda, elde edilen veriler Dünya Sağlık Örgütü ile eşzamanlı paylaşılmış, ilaç firmalarına aşı üretiminin sağlanması açısından devlet desteğinin sağlanmasına olanak tanımıştır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında insanlık tarihini tehdit eden salgınlardan çok farklı bir salgınla karşı karşıyayız, kabul etmeliyiz ki günümüzde teknolojik imkanlar işimizi kolaylaştırmaktadır. Evde kalma ve evden çalışabilme olanağına sahip olanların konforu göz önünde bulundurulduğunda elbette ki dijital platformlar bir eğlence ve arkadaşlarımızla iletişim kurma aracı olarak görev görür. Ancak söz konusu olan sağlık çalışanları ve toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan diğer mesleki unsurlar arasındaki “anında iletişim” çok daha büyük bir önem kazanmaktadır.

Sağlık söz konusu olduğunda anında müdahale en büyük önemi taşır. Bu aşamada hız, verimlilik ve eşitlik konusunda seçenekleri hiç olmadığı kadar artıran

dijitalleşme; fiziksel olarak yoğun emek isteyen iş süreçlerini de çok daha efektif hale getirir. Fiziksel olarak toplanmanın getirdiği zaman kaybı Twitter, Instagram, Facebook, WhatsApp, Zoom, Telegram, Teams, Skype gibi sosyal medya hesapları ve uygulamalar bireylerin zamansız ve mekânız bir şekilde bir arada hareket etmesine olanak tanımaktadır. Bu sayede düşünce ve fikirler çok daha hızlı bir şekilde aktarılabilir, yayılabilmekte, uygulama noktasında pek çok süreç bu teknolojilerin kontrolüne bırakılarak mevcut olan iş yüklerinin azaltılması sağlanmaktadır. Bu uygulamalar sayesinde sağlık çalışanlarının aile ilişkilerini koruyarak sosyal medya hesapları üzerinden sevdikleriyle bir araya gelerek destek aldıklarını, bu zorlu süreçte bu kanalla motive olduklarını belirtmekte yarar vardır.

Salgınla birlikte hayatımız pek çok yeniliğe tanık oldu. Maskenin sadece cerrahlar tarafından takılan bir enfeksiyon engelleme aracı olarak gördüğümüz günlerden çok uzağımız artık. Dezenfektan hayatımızın ayrılmaz bir parçası, mesafe zaten hepimizin dikkat ettiği bir husus.

Dijitalleşme ile hayatımıza giren bir diğer kelime de: “Kişiselleştirme”. Bu tanımla ürünlerin tek bir bant üzerinden ve farklı standartlarda üretilebilmesi konseptinin artık mümkün olduğu günümüzde her şeyin kişiselleştirilebilir olması bilgiye ve ilgi duyulan şeye ulaşılmasını da mümkün kılmaktadır. Böylece, günümüz koşullarında en zor şartlarda çalışan sağlık çalışanları bu imkanları kişiselleştirilmiş birer eğlence aracına dönüştürebilme imkânına sahip olabilmekte, ilgi duydukları içeriklere erişerek kişisel motivasyonlarını artırabilmektedirler. Bu sayede her yaş grubu, kendi ilgi alanına göre bir şeyler bulabilmekte bu da iletişim teknolojilerini

hiç olmadığı kadar büyük birer motivasyon kaynağı haline getirmektedir.

Görünen o ki sağlık ve konunun en temel taşı olan sağlık çalışanları günümüzde hak ettiği değeri buluyor. Tıbbi sekreteriyle, sağlık teknisyeniyle, tıbbi teknikeriyle, hemşiresiyle, temizlik ekibiyle, bölüm postası ve hekimiyle...

Onlar hayatlarını bizim için ortaya koyarken ve toplum sağlığı için mücadele ederken “Ben” demekten vazgeçmemizin ve “Biz” olmayı öğrenmemizin tam zamanıdır.

Bütün sağlık çalışanlarımıza saygılarımızla.

Nargis Özgen

Editör

Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı: Instagram Anneleri*

Children's Rights Violation And Child Abuse In Social Media: Instamoms

Ayten Güngör, Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basın Halkla İlişkiler ve Protokol Müdürlüğü,
E-posta: aytengungor@mu.edu.tr

<https://doi.org/10.47998/ikad.836192>

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Medya,
Çocuk Hakları,
Çocuk İstismarı,
Instagram Anneleri.

Öz

Dijital devrim, toplumsal yaşamda önemli değişimler yaratarak insanoğlunun iletişim kurma yöntemlerine bir yenisini eklemiştir. Dünyayı değiştiren ve değişen dünyaya hızla ayak uyduran bu yeni iletişim platformunun adı sosyal medyadır. Sanallığın gerçekliği hükmettiği bu platform politikadan, ekonomiye, ticaretten, eğitime tüm sistemleri kendi ortamına taşıyarak onları değişime zorlamıştır. Bu noktada dijitalleşen iletişim ağlarına dâhil olmak isteyen yeni nesil anneler, anneliği sayısal dünyanın dokusuna dönüştürerek kendilerine yeni bir var olma alanı yaratmıştır. Sosyal medya ortamlarında gerçekleşen çocuk istismarı ve hak ihlalleri üzerinde durulan bu çalışma ile annelerin çocuk hakları ihlallerine ve çocuk istismarına neden olacak paylaşımlarının analizi yapılarak konuyla ilgili farkındalık yaratılması ve yasa koyucular, ilgili kurumlar ve ebeveynler için bilimsel bir rehber oluşturulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede çocuk istismarı ve hak ihlallerinin sosyal medya üzerinden ne şekilde gerçekleştiği, pedofili ve sosyal medya paylaşımları arasındaki ilişki netnografik araştırma yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma sonucu, örneklem olarak belirlenen 5 annenin hesabında çeşitli biçimlerde çocuk haklarının ihlal edildiği ve çocuğun istismar edildiği tespit edilmiştir.

Abstract

Keywords:

Social Media,
Child Rights,
Child Abuse,
Instamom.

The digital revolution has added a new way of humankind's communication methods by creating significant changes in social life. This new communication platform that changes the world and also rapidly keeps up with the changing world is called as "Social Media". This platform, where virtuality dominates reality, has forced all systems, from politics to economy, commerce to education, to change by moving them to its own environment. At this point, new generation mothers who want to be included in digitalized communication networks have created a new existence for themselves by transforming motherhood into the fabric of digital world. With this reserch, which focuses on child abuse and violation of children's rights in social media environments, it is aimed to raise awareness on the issue by analyzing mothers' posts that will cause child rights violations and child abuse, and to create a scientific guide for legislators, relevant institutions and parents. How child abuse and violations of rights occur on social media, the relationship between pedophilia and social media posts was analyzed by netnographic research method. As a result of the study, it was determined that the child rights were violated and the child was abused in various ways in the account of 5 mothers' determined as a sample.

*Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı'nda tamamlanmış olan "Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve İstismarı: Instagram Anneleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Araştırmacı Orcid ID : 0000-0003-2177-901X
Geliş Tarihi : 05.12.2020
Kabul Tarihi : 18.05.2021

Giriş

Varlığını kabul ettirmek, insanoğlunun en büyük zaafıdır. Bu zaafın tatmini, ancak duygu ve düşüncelerin aktarımı ile gerçekleşebilir. Yüzyılımız ise duygu ve düşüncelerin paylaşılması için neredeyse sınırsız bir alan sunmaktadır. İnsanoğlunun milyarlarca yıldır süren varlığını kabul ettirme mücadelesi, yine kendi akli ve zekâsıyla var ettiği yeni bir alanda, sonsuzluğun sınırına dayanmıştır. Artık var olmak ve sesini duyurabilmek hiç olmadığı kadar kolay ve zamansızdır. Tek bir fikir, bir düşünce, bir fotoğraf, bir an bir “tık” sesi zamanda; herhangi bir anda ya da mekânda bir araya gelemeyecek insanlara dahi ulaşabilmektedir. Bu yeni iletişim kurma biçimi zamanı ve mekânı ortan kaldırırken, eylemin “geri dönülemezliğini” de bir sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır. Artık iletinin içeriği, her zamankinden daha önemlidir. Çünkü bu iletler kişinin handiyse “kimliğini” yaratmakta ve yaratılan bu kimlik sanal düzlemde sonsuza dek kayıt altında kalmaktadır.

Tam da bu noktada dijitalleşen iletişim ağlarına dâhil olmak isteyen yeni nesil anneler, anneliği sayısal dünyanın dokusuna dönüştürerek kendilerine yeni bir var olma alanı yaratmıştır. Toplumdan topluma, kuşaktan kuşağa değişen çocuk yetiştirme ritüelleri, sosyal ağlarla birlikte görünürlük kazanmıştır. Sosyal ağlar içerisinde Instagram ise görselliği ön plana çıkaran yapısı sayesinde yeni nesil annelerin “Instamom” kavramını var ettiği bir alan haline gelmiştir. Anne-babaların çocuklarının her anını sosyal ağlar üzerinden paylaşması, onları teşhir etmesi ve bu paylaşımlardan ticari kazanç sağlaması sosyal medya ile birlikte hayatımıza giren bir davranış biçimidir. Henüz karar verebilme yetisine sahip olmayan çocukların, mahrem görüntülerinin milyonlarca kişiye sunulması, çocuğun yetişkinlikte yaşayacağı psikolojik yıkımlar ile birlikte mahremiyet bilinci kazanamamasına da neden olmaktadır. Aynı zamanda herkese açık yapılan paylaşımlar, çocukların güvenliğini tehlikeye düşürmekte ve pedofili hastalarına kurbanlarını bulmaları yönünde yardımcı olmaktadır. Yapılan birçok araştırmada da görüldüğü üzere, pedofili sitelerinde yer alan paylaşımların yaklaşık yarısının sosyal medya hesaplarından kopyalandığı bilinmektedir. Bu durumun çocuklar üzerinde yaratacağı yıkımlar ise belki de önümüzdeki yılların en büyük hukuki problemi olacaktır.

Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları

Çocuğun korunması, onun “bir insan” olarak sevgi ve şefkate layık olması yanında, toplumun bir parçası olması fikrine dayanır (İnan, 1968: 9). Çocuğun korunması, içinde yer aldığı ilk toplumsal kurum olan aileden başlar. Aile, çocuğun ruhsal, bedensel, fiziksel yönden korunması ve gelişimi için ilk ve en önemli kurumdur. Çocuğun sağlıklı bir ortamda yetişmesi ailenin vicdani ve ahlaki sorumluluğu olmasının yanında ayrıca yasalarla da hukuk çerçevesi içerisinde düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 18. maddesi bu durumu “Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilelere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler” ifadeleriyle açıklar. Ancak çocuğun her türlü kötülükten korunması görevi öncelikli olarak aileye verilmiş olsa da bu noktada devlet sadece aileyi denetlemekle yükümlü değil aynı zamanda çocuğun “yüksek yararını” göz önüne alarak, onun sosyal ve psikolojik gelişimini güvence altına almakla da yükümlüdür (Akyüz, 2011: 18).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk hakları ile ilgili en geniş kapsamlı sözleşmedir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır ve sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar ve hukuki düzenlemeler gibi çocukları ilgilendiren tüm faaliyetlerde çocuğun yüksek yararı göz önüne alınır. Çocuğun temel yaşama hakkı sözleşmeye taraf devletlerin kabul ettiği temel haklardır. Taraf devletler, çocuğun korunması ile ilgili gerekli tüm tedbirleri almakla birlikte, çocuğun güvenliği ve bakımından sorumlu her türlü kurum ve kişileri denetlemekle ve onlara sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için her türlü imkânı sağlamakla mükelleftir.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) dünyada çocuk hakları ve refahı ile ilgili çalışmalar yapan en büyük kurumdur. Bu çalışmalar kapsamında çocukların refahını artırmak, eğitime erişimlerini kolaylaştırmak, becerilerini pratiğe aktarmalarını sağlamak ve sağlıklı yaşam ortamları yaratmak için dünyanın birçok ülkesinde çeşitli kurumlarla ortak iş birlikleri gerçekleştirmektedir. UNICEF, özellikle gelişmemiş ülkelerde bulunan çocukların refahını arttırmak için yoğun çaba sarf etse de, toplam 190 ülkede varlık gösterir (UNICEF Ne Yapar?, 2018).

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2020 verilerine göre Türkiye'de toplam nüfusun yüzde 22,8'i yani 19 milyon 064 bin 074'ü çocuklardan oluşmaktadır. Çocuk nüfusunun toplam nüfusa oranının yıllar içinde düşeceği öngörülse de bu veriler Avrupa'nın üstündedir. Bu noktada çocuklarla ilgili izlenecek politikalar daha da önem kazanmaktadır. Türkiye, çocuk hakları ile ilgili yasal çerçevesini 14 Eylül 1990 tarihinde imzaladığı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile belirlemiştir. Bununla birlikte evrensel insan hakları yasalarına paralel olarak birçok yasada çocuk haklarına ilişkin özel düzenlemelere rastlamak mümkündür. Örneğin Türk Medeni Kanunu'nun 346., 347. ve 348. maddeleri çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ile ilgili alınan kararları içermektedir. Bu kanun maddesi, çocuğun bakımından birinci derece sorumlu anne-babanın, çocuğu herhangi bir olumsuz durumda koruyamayacağı anlaşıldığında, gerekli önlemlerin alınması ve çocuğun güvenliğinin sağlanması ile ilgilidir.

15 Temmuz 2005 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ise giriş kısmında belirtildiği üzere korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır. Çocuk Koruma Kanunu, çocuğun taraf olduğu davalarda davanın soruşturma aşamasından cezanın infazı aşamasına kadar izlenecek yolları, çocuğa özel mahkemelerin kuruluş, yetki ve görevlerini, çocuğun korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirleri, Cumhuriyet Başsavcılıklarında oluşturulacak çocuk bürolarının görev ve yetkileri, çocuk ve aile sorunları ile çocuk hukuku ve çocuk suçluluğunun önlenmesi alanlarında çalışacak sosyal çalışma görevlilerinin görevlerini çocuk lehine düzenlemiş ve çocuğun suçtan arındırılmasını ve korunmasını temel almıştır.

Türk Ceza Kanunu (TCK), çocuklar ile ilgili maddelerin yer aldığı bir diğer yasadır. TCK'nın 6. maddesinin 1. fıkrasında 18 yaşını doldurmamış kişi çocuk kabul edilmektedir. Yine aynı kanunda çocuğun ceza sorumluluğunun başladığı yaş sınırı 12 olarak belirlenmiştir. Ülkemizde çocuğun belli hakları üzerinden gerçekleştirilen

kampanyalar da çocuk haklarının hükümet dışı kaynak ve yöntemlerle yerine getirilmesini sağlamaktadır. Bu tarz sosyal sorumluluk projeleri çocuklara görünür faydalar sağlamakla beraber, çocuk haklarını gündemde tutarak toplumsal duyarlılığı arttırmaktadır.

Özel Hayatın Gizliliği ve Unutulma Hakkı

İletişim araçlarının toplumlar ve bireyler üzerinde uzun ya da kısa süreli, yapıcı ya da yıkıcı etkileri olduğu bilinmektedir. Bu etkilere maruz kalma, etkinin niteliğine ve etkilenen grubun özelliğine göre değişmektedir. Yeni medya ise medya-izleyici-etki arasındaki ilişkilere “aktif izleyici” kavramıyla dahil olmuştur. Ancak internet ortamında “izleyici” kavramının yerini “kullanıcı” almıştır. Geleneksel medyada çocukların iletişim sürecine dahili sınırlı iken, yeni medyada mesajlar bizzat bireyler tarafından ve herhangi bir denetime tabi tutulmadan yayılmaktadır. Bir enformasyon kaynağı olarak yeni medya sınırsız bir güce sahiptir. Bu nedenle etkileri konusunda farklı yorumlar vardır. Ancak denetlenmesindeki zorluklar nedeniyle çocuklar için yıkıcı sonuçlara neden olabilmektedir (Timisi, 2011: 143).

Çocuk, sosyal ağlarla birlikte hiç olmadığı kadar medya iletilerinin içerisinde yer almıştır. Ebeveynler kendi medya iletilerine çocuklarla ilgili görselleri ve enformasyonu dahil ederek, onları sosyal medyanın kimi zaman bizzat iletisi kimi zaman da kullanıcısı haline getirmiştir. Çocuğun, gelişim süreçlerine uygun olmayan bir biçimde iletişim sürecine dahil edilmesi beraberinde hak ihlallerini ve istismarı getirmiştir. Sosyal medya ile ilgili özel bir düzenlemenin bulunmaması ise bu ihlallerin ve istismarın anlaşılmasını güçleştirmektedir. Sosyal ağlarda çocuk hakları ihlalleri ya da çocuk istismarı genel olarak, özel hayatın gizliliğinin ihlali ya da unutulma hakkının ihlali ile gerçekleşmektedir.

Özel hayatın gizliliği ile ilgili tartışmaların tam olarak tarihin hangi diliminde başladığı bilinmese de özel yaşamın gizliliği hakkının evrensel düzeyde anlaşılması ve kabul edilmesi 20. yüzyılda yaşanan gelişmeler ile mümkün olmuştur. Özellikle basının gelişmesine denk düşen bu çalışmalar, özel hayatın kapsamını ve özel hayatın gizliliğinin ihlali ile ilgili yaptırımları somut ve evrensel hale getirmiştir. Özel yaşam veya mahremiyet genel olarak kişilerin yalnız başına kalabildikleri, istedikleri gibi davranabildikleri, başkalarıyla hangi yer, zaman ve koşullarda ne ölçüde ilişki ve iletişim kuracaklarına bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alan ve bu alan üzerinde sahip olunan hakkı ifade eder (Yüksel, 2003: 182). BM Genel Kurulunda 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 12. maddesi özel yaşamın gizliliğini koruyan en kapsayıcı sözleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bildirgeye göre, “Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılmaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.” Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de özel yaşamın gizliliği teminat altına alınmıştır. Sözleşmede “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” başlığı altında, herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir denilmektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından kabul edilen Kitleli İletişim Araçları ve İnsan Hakları Bildirisi'nde mahremiyet hakkı, “Bir kişinin hayatını minimum

müdahaleyle yaşama hakkı” olarak tanımlanmıştır. Bu hak, aile ve ev yaşamı hakkının, fiziksel ve ruhsal bütünlüğün, şeref ve itibarın korunması, utanç verici durumların yayımlanması ve özel fotoğrafların izinsiz paylaşılması gibi hak ihlallerinden korumayı amaçlamaktadır. Yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilerek 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nde ise mahremiyet, “Hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez; onuru veya itibarı hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılamaz. Herkes bu tür saldırılara veya müdahalelere karşı hukuk tarafından korunma hakkına sahiptir” ifadeleriyle güvence altına alınmıştır.

Özel hayatın gizliliği ya da mahremiyetin korunması ile ilgili haklar, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da yer almaktadır. Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması başlığı altında özel hayatın gizliliği, “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz” hükmüyle korunmaktadır. Bununla birlikte yine Anayasa’da Konut Dokunulmazlığı ve Haberleşme Hürriyeti başlıkları altında özel yaşamın dokunulmazlığı koruma altına alınmıştır. Özel hayatın gizliliğinin ihlaline karşı uygulanacak yaptırımlar Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) belirlenmiştir. TCK’nın 134. maddesine göre, “Kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlal eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Gizliliğin görüntü veya seslerin kayda alınması suretiyle ihlal edilmesi halinde, verilecek ceza bir kat artırılır.”

Teknolojinin ilerlemesi ile kişisel verilerin üçüncü kişilerin eline geçmesi kolaylaşmıştır. Arama motorları ve sosyal medya sayesinde, kişisel bilgiler kamuya açık hale gelmiştir. Bu durumun yarattığı olumsuzları ortadan kaldırma ve daha özgür bir yaşam isteği ile “unutulma hakkı” gündeme gelmiştir. Bu hak genel anlamıyla, “Bireyin dijital ortamda yer alan kişisel verilerinin çeşitli sebeplere bağlı olarak silinmesini ve daha fazla yayılmasının önlenmesini talep etme hakkı” olarak tanımlanabilir (European Commission, 2014). Türkiye’deki kişisel verilerin korunması mevzuatı çocuklara ilişkin özel bir düzenleme içermediğinden, çocukların unutulma hakkına ilişkin düzenlemeler için Avrupa Veri Koruma Tüzüğü’ne başvurulmaktadır (Yavuz, 2020: 37).

Avrupa Komisyonu kişisel verilerin korunması ile ilgili, herkes kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme ve kendisiyle ilgili verilere ulaşma ve düzeltilmesini isteme hakkına sahiptir demektedir. Bununla birlikte Anayasa’nın 20. maddesi de, “Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar” ifadelerine yer vererek, kişisel verilerin korunması ile ilgili esas ve usulleri belirlemiştir. Yine 2016 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren Kişisel Verilerin Korunması Kanunu da “Kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenleme”yi amaçlamaktadır.

Bireyin kendine ait eylemlerinin ya da herhangi bir enformasyonunun, kendi iradesi dışında kamuya sunulması bu hakkın ihlalinin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır.

Bu hakkı ihlal eden ve edilen arasında çocuk-ebeveyn ilişkisinin olması ise durumu daha kaotik hale getirmektedir. Bireyin özel yaşamının kamuya sunulmasına rıza göstermesi suçu ortadan kaldırır. Ancak duruma çocuk açısından baktığımızda, çocuğun henüz anlamlandıramadığı bir duruma rıza göstermesi, mutlak anlamda rıza gösterdiği anlamına gelemez. “Çocuğun rızası” çocuğun gelişim seyrinde bir kesinliği temsil etmediğinden hukuka da uygun değildir. Çocuğun bakımından ve her türlü hakkını korumaktan sorumlu ebeveynlerin, çocuğunun özel alanını teşhir etmesi çocuğunu istismar etmesi ile eş anlamlıdır. Unutulma hakkı ya da özel hayatın gizliliği kişilik haklarının temelini oluşturur. Bu hakka yapılan her türlü müdahale ise kişilik hakkına yapılan müdahaledir.

Çocuk Hakları İhlali ve İstismar Alanı olarak Sosyal Medya

Dijitalleşme sosyal hayattan ekonomiye, kültürden eğitime birçok alanı dönüştürmüştür. Çocuklar da dünyaya geldiği andan itibaren dijital ağlarla çevrili bir dünya düzenine dâhil olmuştur. Dijital dünyanın çocukları sınırsız bilgi kanallarına sahipken, sosyalleşmek için de birçok platformu elinde bulundurmaktadır. Prof. Dr. Pier Cesare Rivoltella'nın (2006) kitabının ismi olan “ekran kuşağı” ve Hanna Rosin'in (2013) ifade ettiği “dokunmatik-ekran kuşağı” gelecek nesilleri ifade eden kavramlardır (I. Türkiye Çocuk ve Medya Stratejisi ve Uygulama Planı 2014–2018: 22). Bu yeni dünyanın ekran kuşağı, sosyal medyayı da bir toplumsallaşma aracı olarak kullanmaktadır. Ancak sosyal ağların gerçek yaşama bu denli hızlı ve etkin bir biçimde dâhil olması ve bu ağların bireysel kullanıma yönelik dizayn edilmesi çocuk hakları ihlali ve çocuk istismarı ile ilgili birçok problemi de beraberinde getirmiştir.

Dijital dünya çocuklara hiç tanımadığı insanlarla etkileşim haline geçmesine izin verdiği, gerçek kimliğin manipülasyonuna imkân sağladığı, bunlarla ilintili olarak yalanlarla karşılaşmasına ve cinsel yalanlar ile sözle istismara maruz kalmasına zemin hazırladığı için kısmen zararlıdır (Tüzün, 2002: 48–49). Çocuklar sosyal medya ortamlarında bilgilerini paylaşıırken duygusal, fiziksel ve cinsel istismara; aşırı bilgi paylaşımı nedeniyle güvenlik sorunlarına açık hale gelmektedir. Aynı zamanda yapılan paylaşımlara tepki olarak alınan beğeniler ve yeniden paylaşımlar soyut ödüller yerine geçmektedir. Zahmetsizce elde edilen ve ruhu geçici süreliğine de olsa doyurabilen bu ödüller bir kısır döngüyü başlatmaktadır. Ne kadar çok paylaşırsa o kadar ödül alan çocuk; ödül almanın verdiği özgüvenle daha çok paylaşmaktadır. Bu durum alışkanlığı pekiştirerek “bağımlılık sarmalını” beslemektedir (Numedov, 2016: 17). Bununla birlikte çevirim içi kimlik hırsızlığı da sosyal ağlar üzerinden karşılaşılabilecek bir sorundur. Ebeveynler tarafından sosyal ağlara yüklenen videoların ve fotoğrafların, zaman zaman üçüncü kişilerin sosyal medya hesaplarından kendi çocuklarının fotoğrafları ve videolarıymış gibi paylaşıldığı gözlemlenmiştir (Aktaran: Yavuz, 2020: 23). Yine internete yüklenen çocuk fotoğraflarının izinsiz ve hukuka aykırı bir biçimde yüz tanıma sistemlerinin geliştirilmesi amacıyla kullanıldığı da iddia edilmektedir (Yavuz, 2020: 24).

Sosyal ağlar, bilgi paylaşımını ve iletişimi kolaylaştırırsa da risklerini de beraberinde getirmiştir. Savunmasız konumda olan çocuklar ise bu riskler ile daha fazla karşı karşıya gelmektedir. Ebeveynler için sosyal ağlar ile ilgili tüm bilgilerin ve tecrübelerin henüz

yeni olması, buralardan oluşacak risklerin önceden belirlenmesini ve tedbir alınmasını güçleştirmektedir. Zorbalık gibi geleneksel yaşamda da karşılaşılabilen sorunlar, sosyal ağlar üzerinden daha fazla çocuğu ve psikolojik şiddet dozu daha yüksek bir biçimde etkilemektedir. Bununla birlikte sosyal ağların mahremiyeti sınırlayıcı yapısı ve kişisel bilgileri paylaşmaya teşvik edici yönü çocukların güvenliğini tehdit etmektedir. Çocuğun bizzat kendi ya da bir ebeveyni tarafından özel ilgi alanlarının paylaşılması, eğitim gördüğü ya da yaşadığı herhangi bir yerden konum bildirimleri yapılması, çocuğa bakmakla yükümlü olanlar ile ilgili tüm detayların yayınlanması ona ulaşmaya çalışan üçüncü kişiler için fazlasıyla veri sağlamaktadır. Tüm bu masum görünen bilgiler, kötü niyetli kişilerin elinde, eylemlerini hayata geçirebilmeleri için önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Dijital Çağda Dönüşen Annelik Kavramı

Instagram en dar anlamıyla, içine daha fazla anımızı sığdırdığımız ve daha fazla kişiye daha kısa sürede ulaştırdığımız aile albümlerimizin dijital halidir. Geleneksel aile albümlerinin “özel” ve “sınırlı” olan yanı dijital albümümüzle birlikte “kamuya” açılmıştır. Takipçilerinin yorumları ve beğenileri ile etkileşimli hale gelen bu dijital albümlerimiz, dönüşmüş bir annelik anlayışını da incelememize imkân sağlamaktadır. Henüz çocuk dünyaya gelmeden çocuk ile ilgili tüm detayların görseller aracılığıyla takipçilerine sunulması çabaları, günümüz “postmodern annelik” kavramını yaratmıştır (Teke, 2014: 34). “Kamusal İnsanın Çöküşü” eserinde Sennett, kamusal alan ile birlikte aile kavramının da hızla dönüştüğüne değinmiştir (Aktaran: Dursun, 2019: 199). Whitehead ise yaptığı bir araştırmada, sosyal ağlardaki annelik pratiklerinin anneliğin kendisine kamusal bir görünürlük kazandırdığını; özel yaşam ile aile yaşamının doğrudan bağlantılı olması nedeniyle anneliğin sosyal ağlar aracılığıyla kamuya açık hale geldiğini belirtmiştir (Aktaran: Duygulu, 2019: 438).

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan toplumsal değişimler, annelik rolünde yaşanan değişimlerin itici gücü olmuştur. Fransız feminist yazar Elisabeth Badinter’in cevabını aradığı anneliğin içgüdüsel bir duygu mu, yoksa zamanla değişen, topluma, törelere bağlı bir tavrın sonucu mu olduğu sorunsalı henüz çözüme kavuşmamışken; kadının doğurganlığının politik bir mesele haline gelmesi değişimin ve dönüşümün hızını arttırmıştır. O güne değin tüm toplumsal kurumların kendi alanları dâhilinde annelik rolüne yükledikleri vazifeler, 20. yy. ile birlikte eşik atlamıştır. Kadın hareketlerinin yükselişine denk gelen bu başkaldırı, toplum tarafından tanımlanan “annelik” kavramına yeni bir soluk getirmiştir. Kadının annelik hizmetinden üretim hizmetine geçmesi onun annelik rolünün ve sorumluluklarının yeniden tanımlanması ihtiyacını doğurmuştur. “Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Kurulması” başlıklı bir çalışmada, en az iki kuşaktır kentte oturan, eğitilmiş, orta-üst sınıf kadınlar üzerinden annelik kimliğinin dönüşümü incelenmiştir. Araştırma, yaşlı kuşağın annelik deneyimleri üzerine daha az düşündüklerini, genç kuşağın ise “Ben nasıl bir anneyim?” sorusu üzerine sıklıkla düşündüklerini ortaya koymuştur (Aktaran: Teke, 2014: 36). Bu durum çocuğun “yetişkinin küçük hali” olarak değil, özel ihtiyaçları olan bir varlık olarak kabul edilmesine denk düşmekle beraber, anneliğin kalıplaşmış rollerden çıkıp, yeniden tanımlandığını ifade etmektedir.

Annelikte Yeni Trend: Instamom

Yaşanan tüm devrimler, ihtilaller, protestolar, isyanlar, hak talepleri doğrudan ya da dolaylı, süregelen toplumsal rollerin değişimine duyulan ihtiyaçtan doğmuştur. Ancak yaşanan çok az devrim, halihazırda yaşamakta olduğumuz Dijital Devrim kadar rolleri dönüştürmüştür. Dijital dünyanın değiştirici ve dönüştürücü gücü, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar toplumları etkilemiş, onları değiştirmiştir. Dünya her an dijitalleşmekte, dijitalleşen her şey her an değişmektedir. Tam da bu noktada dijitalleşen iletişim ağlarına dâhil olmak isteyen yeni nesil anneler, anneliği sayısal dünyanın dokusuna dönüştürerek kendilerine yeni bir var olma alanı yaratmıştır.

Evrensel bir tanımı olmamakla birlikte önceleri çocuğun fiziksel, psikolojik gelişimi için gerekli şartları oluşturarak onun güvenliğini sağlamak olan annelik kavramı, şimdilerde sosyal ağlarla birlikte kendine yeni anlamlar katmıştır. Geleneksel annelik kavramı günümüz anneleri için hala geçerli bir kavram olsa da buna ek olarak sosyal ağlarda var olmak anneliğin dijitalleşen yanını temsil etmektedir. Toplumdan topluma, kuşaktan kuşağa değişen çocuk yetiştirme ritüelleri ise sosyal ağlarla birlikte görünürlük kazanmıştır. Sosyal ağlar içerisinde Instagram ise, görselliği ön plana çıkaran yapısı sayesinde yeni nesil annelerin “Instamom” kavramını var ettiği bir alan haline gelmiştir. Instamom, “Instagram” ve “mother” kelimelerinin birleşiminden meydana gelen ve Instagram’da, çocuklarının günlük yaşantılarını, sağlık durumlarını, beğenilerini, nefretlerini, kendi annelik tecrübelerini aktaran anneleri tanımlamaktadır.

Instamom’lar, fotoğraflarını dileyen herkesin görebileceği şekilde hesaplarını kilitlemeden kullanmakta ve çocukları ile ilgili günde birden fazla fotoğraf ve video paylaşmaktadır. Daniel ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan bir araştırmada, ortalama 8 aylık bebeği olan bir anne, günün ortalama 3 saatini sosyal ağlarda geçirirken; günlük ortalama 8 saatini ise çocuğuna ayırmaktadır (Aktaran: Çimke vd., 2018: 263). Anneler günlük tutmak, ailesi ve arkadaşlarıyla iletişim kurarak izolasyon hissini aşmak, annelik duygusunun sevincini paylaşmak, çevrimiçi bir topluluğun üyesi olmak, yazmanın ve paylaşmanın verdiği motivasyonu hissetmek gibi sebeplerle çocuklarının fotoğraflarını yayımlamaktadır (Parmaksız, 2012: 128). Ebeveynler aynı zamanda sosyal ağlarda çocuklarına ait görselleri kullanarak ticari kaygıyla, diğer ebeveynlere bilgi verme amacıyla ya da yalnızca hoş vakit geçirmek için paylaşım yapmaktadır (Erişir ve Erişir, 2018: 51). Bununla birlikte birçok kadın giderek artan oranda sosyal ağlardaki ebeveynleri rol model almaktadır. Çünkü buralardan elde edecekleri deneyimi ve bilgiyi uzmanlardan alacakları kuru ve esnek olmayan tavsiyelere tercih etmektedir (Aktaran: Whitehead, 2014: 130).

Michigan Üniversitesi tarafından 2014 yılında yapılan “Sosyal Medyada Ebeveynler” başlıklı çalışmada annelerin yaklaşık yüzde 56’sının çocuklarının sağlıkları ya da kendi annelikleri ile ilgili konuları sosyal medyada paylaştıkları saptanmıştır. Yine aynı araştırmada, sosyal medya kullanan annelerin yüzde 74’ü diğer annelerin çocukları ile ilgili çok fazla bilgi paylaştığını, yüzde 56’sı çocukları ile ilgili ileride utanç duyacağı bilgileri paylaştığını, yüzde 51’i çocuğun konumunun tespit edilmesine imkân sağlayan paylaşımlar yaptıklarını, yüzde 27’si ise çocuğunun mahrem fotoğraflarını paylaştığını

bildirmiştir (National Poll on Children's Health, 2015: 1-2). Family Online Safety Institute tarafından çocuklarının yaşları 6 ile 17 arasında değişen 589 ebeveyn ile görüşülerek yapılan bir başka araştırmada, sosyal medya hesabı olan ailelerin sadece yüzde 19'u yaptıkları paylaşımlardan çocuklarının ileride utanç duyabileceğini düşündüklerini söylemiştir (Family Online Safety Institute, 2015: 22). AVG Teknoloji tarafından 2010 yılında yapılan bir araştırmaya göre ise çocuklar 6 aylıkken dijital kimlik kazanmaktadır (AVG Technologies, 2010: 1).

Sosyal medya annelere, annelik deneyimlerini paylaşmaları için eşsiz bir fırsat sunarken aynı zamanda annelik halinden duydukları mutluluğu çoğaltmalarına da imkân vermektedir. Çocuk ve Haklarını Koruma Platformu tarafından yapılan bir araştırmada ebeveynlerin yüzde 83'ü çocuklarının fotoğraflarını paylaşmaktan mutluluk duyduklarını, yüzde 26'sı ise çocukları ile ilgili yapılan yorumların hoşuna gittiğini ifade etmiştir (Çocuk ve Haklarını Koruma Platformu, 2017: 28). İngiltere'de 2 bin ebeveynin katılımıyla yapılan bir araştırmaya göre ise ebeveynler çocukları ile ilgili yılda yaklaşık 195 fotoğraf paylaşmakta ve paylaşımlarının gizliliği konusunda endişe duymamaktadır. Ankete katılan ebeveynlerin yüzde 46'sı sosyal ağlarda bir ya da iki kez gizlilik ayarlarını kontrol etmiş, yüzde 17'si ise hiçbir zaman kontrol etmediği bildirilmiştir (Aktaran Çimke vd., 2018: 264).

Toplum tarafından anneliğe atfedilen kutsallığın, kadının kendi varlığından ya da kendi var ettiği tüm kimliklerden daha üstün kabul edilmesi, kutsal annelik mitinin arkasına sığınarak yapılan birçok eylemi meşru kılmaktadır. Çocuk sahibi kadınlar, annelik üzerinden inşa ettikleri benliklerini topluma onaylatmak, onaylanmış kimliği üzerinden haz duymak adına çocuğunun bir birey olarak varlığını hiçe sayabilmektedir. Çocuğun kişilik haklarını, mahremiyetini ve unutulma hakkını çiğneyen sosyal medya paylaşımları, ileride ciddi hukuki sorunlara da gebecektir.

Araştırmanın Amacı

Sosyal medya, yaşam serüvenimiz içerisinde kısa bir geçmişe sahiptir. Bu yeni iletişim kanalının yarattığı akımlar, fenomenler, uygulamalar ise henüz tanıştığımız olgulardır. Durum böyle iken sosyal ağların yarattığı dönüşümlerin etkileri ise tam anlamıyla ortaya konulamamıştır. Sosyal ağların kısa vadede yarattığı etkiler, halihazırda yaşam döngümüze dâhil olmuştur. Oysa uzun vadede yaşatacağı derin dönüşümler, tartışılmakta ve araştırılmaktadır. Bu doğrultuda yürütülen çalışmanın başlıca amacı, Instagram annelerinin sosyal medyada çocukların özel yaşamın gizliliği, unutulma ya da mahremiyet ile ilgili hakkını ihlal edecek ve çocuk istismarına neden olacak paylaşımlarının analizini yapmak ve konuyla ilgili farkındalık yaratarak yasa koyucular, ilgili kurumlar ve ebeveynler için bilimsel bir rehber ortaya koymaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma ile sosyal medya ağları içerisinde yer alan Instagram'ın, yeni akımı olan "Instagram Anneleri (Instamom)" incelenecektir. Instagram annelerinin günlük paylaşım

pratiği içerisinde çocuk haklarını ihlal edecek, çocuğun başkaları tarafından istismar edilmesine neden olabilecek ve güvenliğini tehlikeye düşürecek paylaşımların analizi yapılacaktır. Bu kapsamda kendini “Instagram Annesi” olarak tanımlayıp tanımlamadığına bakılmaksızın, takipçi sayısı 100 binin üzerinde olan ve çocukları ile ilgili sık paylaşım yapan, popüler 5 Instagram hesabının kullanıcısı;

- Anne P
- Anne Z
- Anne S
- Anne E ve
- Anne M'nin,

Şubat 2018-Şubat 2019 tarihleri arasında yaptığı ve içerisinde çocuğun yer aldığı toplam 1.591 paylaşım incelenerek, aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

S.1. Instagram hesabı gizli bir hesap mı?

S.2. Takipçi sayısı kişinin yakın çevresini oluşturamayacak kadar fazla mı?

S.3. Çocuk odaklı günlük görsel/video paylaşım sıklığı nedir?

S.4. Paylaşılan görseller/videolar çocuğun özel yaşamın gizliliği hakkını ihlal ediyor mu?

Bu sorular kapsamında, içeriğinde çocuk olan paylaşımlar baz alınarak aşağıdaki durumlar tespit edilecektir.

- Çıplak ya da yarı çıplak görseller/videolar,
- Çocuğun uyurken, ağlarken, yemek yerken, öğrenme aşamalarında görselleri/videoları,
- Çocuğun güvenli alanlarında çekilen görselleri/videoları var mı?

Sosyal medyada çocuk hakları ihlali ve çocuk istismarının Instagram anneleri üzerinden incelendiği bu çalışmada, netnografik araştırma yöntemi kullanılacaktır. İletişimin dijitalleşmesi ile etnografik araştırmaların internet üzerinden gerçekleştirildiği bir yöntem olan netnografik araştırma yöntemi, bilgisayar tabanlı ortamlarda bireyleri, grupları, toplumları incelemek; eylemlerin ve söylemlerin bağlamsal kodlarını gözlemek için kullanılan bir yöntemdir (Kozinets, 2010) Netnografinin araştırma alanı bilgisayar ortamında var olan resim, video, metin, sembol, dil ya da davranış biçimleridir. Toplumsal olayları anlamada iç görüden faydalanan bu yöntem, rakamların satır aralarını yorumlayarak çözüm odaklı bir araştırma sunar (Özbölük, Dursun, 2015: 228).

Araştırma Bulguları

Bu çalışmada takipçi sayısı 100 binin üzerinde olan ve çocukları ile ilgili sık paylaşım yapan, popüler 5 Instagram hesabının paylaşımlar, içeriği daha önce belirlenen başlıklar altında değerlendirilmiştir. Instagram hesabı incelenen annelerin çocuklarının tamamının yaş aralığı 0-5 yaşdır.

Instagram hesabı gizli bir hesap mı?

Sosyal medya platformlarında, fotoğrafların ya da videoların sadece onaylanmış takipçiler tarafından görülebileceği hesaplar, gizli hesap olarak adlandırılmaktadır. Sosyal ağlarda paylaşılan gönderiler, bu ağlardaki gizlilik ayarlarına bağlı olarak herkese görünür halde olabilir. Instagram uygulamasında gönderileri gizli yapmak ya da açık hale getirmek bir seçimdir. Bu durumda eklenen tüm iletiler, ya sadece yakın çevre tarafından görünecektir ya da dünyanın herhangi bir yerinde herhangi birinin cebine girecek kadar kamusallaşacaktır. Bununla birlikte paylaşılan gönderilere “HasTag (#)” yani “konu etiketi” ile anahtar sözcük eklendiği durumlarda ise, dünya üzerinde bu anahtar sözcüğü içeren bütün paylaşımlar zaman sırasına göre sıralanmaktadır.

Seçilen Instagram annelerinin profilleri incelendiğinde, hiçbirinin profilinin “gizli” olmadığı tespit edilmiştir. Paylaşılan her bir fotoğraf ya da video, dileyen herkesin görebileceği bir mesafededir. Başka bir deyişle, paylaşılan her bir ileti dileyen herkesin görüp, indirip, manipüle edip, yeniden paylaşacağı bir mesafededir. Aynı zamanda fotoğraf/video altına yapılan ve iletinin daha çok kişiyle paylaşılmasına olanak sağlayan etiketleme yöntemi ile de iletiyi görenlerin sayısı takipçi sayısını aşarak milyonları bulabilmektedir. Örneklem olarak seçtiğimiz anneler, konu etiketi olarak en fazla çocuğunun ismini, yaşını içeren ya da günün önemini belirten etiketleri tercih etmektedir. Çocuğunun ismi ya da yaşı ile ilgili etiketlemeler spesifik etiketlemelerdir (#ayşe6yaşında) ve ancak özel merak ve ilgi dahilinde bu anahtar sözcüğe tıklanarak tek bir kişi ile ilgili ve o etiketi taşıyan tüm görsellere ulaşılabilir. Bununla birlikte örneğin o günün önemini belirten etiketlemeler (#dünyakızcocuklarıgünü) evrensel bir duruma karşılık geldiğinden, bu etiket altında yer alan paylaşımlar daha fazla kişiye ulaşmaktadır. Aynı zamanda hesapları incelenen annelerin etiketlemelerinin büyük bir kısmını İngilizce yapmaktadır. Bu da paylaşılanların, dünyanın her yerinde bu özel kelimelerle ilgilenen diğer kullanıcılara ulaşmasını sağlamaktadır. Anneler oluşturdukları içerikleri en fazla “#bebeğim, #photooftheday, #tbt ve #selfie” etiketleri ile paylaşmaktadırlar. Bu etiketler 2018 yılının en fazla kullanılan etiketleri olmuştur. Dolayısıyla içeriklerin ulaştığı kişi sayısı sahip olunan takipçi sayısının oldukça üstüne çıkmaktadır.

Takipçi sayısı kişinin yakın çevresini oluşturamayacak kadar fazla mı?

Sosyal medya hesapları için takipçi sayısı, tanınır olmak için en önemli unsurdur. Kurumsal firmalar yahut “fenomen” olmak isteyenler, daha fazla kişiye ulaşmak için takipçi sayılarını çeşitli yöntemlerle arttırmanın yolunu aramaktadır. Takipçi sayısının fazla olması kurumsal firmalar için güvenilir olmaya tekabül ederken, bireysel kullanıcılar için ilginç içeriklere denk gelir. Kurumsal firmaların sayfalarını ziyaret eden kişiler önce takipçi sayılarına bakarak firmanın güvenilirliğini ölçer; ne kadar takipçi varsa o kadar

güvenilir olduğuna kanaat getirir. Bireysel kullanıcılar içinse, yine takipçi sayısının fazla olması bir önyargıya varılmasına neden olarak, içeriklere bakmadan takip etme davranışını tetikler (sosyalmarketim.com). Örneklem olarak seçilen annelerin takipçi ve takip edilen sayısı, Şubat 2019 tarihi itibarıyla aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Annelerin takipçi, takip edilen sayısı

Anneler	Takipçi	Takip Edilen
Anne P	600 bin	1.313
Anne Z	434 bin	497
Anne S	426 bin	1.073
Anne E	314 bin	514
Anne M	299 bin	2.182

Kişinin yakın çevresini yüz yüze görüştüğü, ortak bir geçmişe sahip olduğu, kalıcı ve samimi ilişkiler kurduğu ve duygusal yakınlık hissettiği kişiler oluşturur. Bu ilişkilerin temelinde karşılıklı sevgi vardır ve görece az sayıda insanı barındırır. Sosyal çevre ise, bireyin ve insan topluluklarının içinde geliştiği, öğrendiği, değiştiği ve değiştirdiği, yakın çevresi dışında kalan grubu temsil eder. Yakın çevre ilişkileri, güven temelinde sürekliliğini sağlayabilirken, sosyal çevrenin temelini daimi ya da geçici ortak hedefler ve ilgi alanları oluşturur.

Bu bilgiler ışığında annelerin takipçi sayısı, yakın çevreyi oluşturan çemberin dışında, yüksek bir rakama karşılık gelmektedir. Örneklemde yer alan tüm hesapların açık hesap olduğu verisinden yola çıkılarak, aynı zamanda organik (gerçek) takipçiler dışında hesabı gizlice takip edenler ile birlikte iletilerin ulaştığı insan sayısı kimi zaman milyonları bulmaktadır. Aynı zamanda kopyalanıp yeniden paylaşılan ileti, kaynak sayfa dışında paylaşılan tüm sayfaların takipçilerine de ulaşmaktadır. Böylece gönderi yeniden ve yeniden üretilerek; zamanı ve sınırları aşmakta, anonimleşmektedir.

Günlük görsel/video paylaşım sıklığı nedir?

Sosyal medya sınırsız fotoğraf, video ve metin paylaşma imkânı veren ve yine bu verileri sınırsız sürede saklama imkânı sağlayan sanal platformlar bütünüdür. Her bir sosyal ağ, kullanıcılarını içeride tutmak ve daha fazla kullanıcıya ulaşmak için sürekli kendilerini güncellemekte; bu da kullanıcılar için yeni paylaşım yapma yöntemlerini yaratmaktadır. Önceleri yalnızca profil sayfasında, sınırsız fotoğraf ve video paylaşımı için dizayn edilen Instagram, sonraları güncellenerek kendine yeni özellikler katmıştır. “Instagram Stories” adıyla 2016 yılında gelen özellik, haber akışının en üstünde yer alacak şekilde gönderi paylaşma imkânı vermektedir. Tüm bunlarla birlikte Instagram, kendi içerisinde de çeşitlenerek, kullanıcılarına sonsuz kendini ifade etme alanı sunmaktadır.

Örneklem olarak seçilen annelerin profil sayfaları incelendiğinde paylaşımlarının ağırlıklı olarak çocukları ile ilgili olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 2: Annelerin belirlenen süre içerisinde çocukları ile ilgili yaptıkları paylaşım sayısı ve oranı

Anneler	Toplam Gönderi	Günlük Ortalama Gönderi Sıklığı	Çocuk İle İlgili Gönderi	Günlük Ortalama Gönderi Sıklığı
Anne P	201	0,5	122	0,3
Anne Z	486	1,3	310	0,8
Anne S	1.040	2,8	764	2
Anne E	951	2,6	703	1,9
Anne M	657	1,8	395	1

*Şubat 2018 – Şubat 2019 tarihleri arasındaki paylaşımları kapsamaktadır.

Bu veriler ışığında, Anne P yaklaşık 2-3 günde 1; Anne Z yaklaşık günde 1; Anne S günde 2; Anne E yaklaşık günde 2; Anne M günde 1 olmak üzere çocuklarının günlük aktivitelerini içeren çeşitli paylaşımlar yapmaktadır. Bu rakamsal verilere daha önce sözü edilen “Stories” özelliği ile paylaşılan görseller/videolar dahil değildir. Kısacası paylaşım sıklığının bu denli yoğun olması çocuğunun gününün büyük bölümünün fotoğraf/video çekimi ya da bunlar için ortamların oluşturulmasıyla geçtiğini söyleyebiliriz. Bu durum aynı zamanda çocuğun sanal-gerçek algısının bozulmasına da neden olmaktadır. Zamanının büyük bölümünü kamera karşısında geçiren çocuk, bir süre sonra sevimli, güzel, akıllı, konuşkan olmayı görev bilecek ve bu durumu içselleştirerek, istem dışı her an en mükemmel haliyle davranmak isteyecektir. Annelerin bu kadar sık çocuk fotoğrafları paylaşımlarının nedeni olarak ise, çocuk fotoğraflarının daha fazla beğeni ve yorum alması gösterilebilir. Bu sayede artan etkileşim, beraberinde yeni takipçileri getirmektedir. Her yeni takipçi ise beğeni ve yorum sarmalını genişleterek başka yeni takipçileri içeri çekmektedir. Bu döngü her gün yeni görsellerle beslenerek, annelerin görünür olma arzularını tatmin etmektedir.

Paylaşılan görseller/videolar çocuğun özel yaşamının gizliliği hakkını ihlal ediyor mu?

Günümüzün en geçerli iletişim kurma yöntemi olarak kabul edilen sosyal ağlar, süreç içerisinde amacını ve sınırlarını aşan bir alana dönüşmüştür. Kişinin kendi benliğini sosyal ağlar üzerinden yaratma çabaları, “sanal” durumun doğası gereği gerçek dışı bir “olumluluk” halini teşvik etmektedir. Bu haliyle anneler, yeterince gerçek olan çocuğun günlük yaşam pratiklerinin halihazırdaki “sevimli” halini, kendi sanal kimliğini yaratma çabaları içinde sıklıkla kullanmaktadır.

Örneklem olarak seçilen annelerin Instagram hesapları incelendiğinde de çocuklarını, günlük hayatlarının her haliyle sosyal ağlarda var ettiklerini görebiliriz. Anneler özellikle yemek yerken, uyurken, oyun oynarken, gülerken, ağlarken, kızgınken ve üzgünken; denizde, havuzda, okulda, kreşte, parkta, bahçede kısaca her an ve her haliyle Instagram’da paylaşmaktadır. Annelerin çocukları üzerinden görünür olma arzularının belli başlı nedenleri tanınır olma, bu tanınırlık üzerinden ürün satma, kendi markasını yaratma ya da yarattığı ürün ya da markayı pazarlamaktır.

Anne P: 600 bin takipçisi ile Instagram anneleri arasında en tanınır olanıdır. Buna rağmen toplam paylaşım sayısı ve paylaşım sıklığı diğer annelere göre nispeten azdır. 2019 yılı itibariyle 2 yaşında olan çocuğunun günlük yaşam aktivitelerini, çoğu zaman en komik, en eğlenceli haliyle sergilemektedir. Ancak gülmek ve eğlenmek eylemlerine sebep olan hallerin “görecelilik” durumu nedeniyle, paylaşımlara çocuk açısından baktığımızda tam tersine dönmektedir. Anne P’nin “komik” ve “eğlenceli” kategorisinde değerlendirilebilecek birçok paylaşımı, aslında çocuğun zaman zaman içinde bulunduğu “mutsuz” ve “agresif” ruh hallerinin yansımasıdır. İnsanın kendiliğindenliği olan bu ruhsal durumların çocukta cereyan etmesi, birçok Instagram annesi tarafından paylaşılmaya değer görülmektedir. Özellikle çocuk ağladığı sırada çekilen videolar ve fotoğraflar, eğlenceli görsel altı metinlerle gülünç hale getirilmektedir. Durumun sunumsal düzenlemelerle komik hale getirilmesi bir yana, temelde ağlayan bir insanın görüntülerinin milyonlara servis edilmesi, başlı başına “ahlaki” ve kimi durumlarda da “hukuki” bir sorundur. Anne P’nin birçok paylaşımında çocuğunun ağlayan hallerinin bulunması ve bu paylaşımları metinlerle eğlenceli hale getirmesi, çocuğun duygusal istismarına neden olmaktadır. Ağlamak masumdur, bu anlar insanın en mahrem zamanlarıdır. Çocuğun ağlaması her ne kadar çoğu zaman fiziksel ihtiyaçlarından da kaynaklansa, fiziksel acı çeken bir yetişkinin ağladığı andaki görüntülerini çekmek dahi büyük ahlaki problemleri beraberinde getirir. Böyle bir durumda yetişkin için geçerli olan tüm ahlaki değerler ile hukuki metinlerin çocuk için de geçerli olduğunu anımsarsak, bu tarz paylaşımların eğlenceden ziyade istismarı beraberinde getirdiğini anlayabiliriz.

Anne P’nin Instagram hesabı incelendiğinde dikkat çeken bir diğer durum ise çocuğuna lakap takması ve yine komik olduğunu düşündüğü başka bir isimle hitap etmesidir. Instagram dijital bir arşivdir. Yazılan ve kaydedilen her şey sonsuza denk sanal düzlemde var olur. Şimdiki zamanda hiçbir sorun yaratmayacak hatta masum kabul edilecek birçok şey, gelecek zamanda tüm güzellikleri yok edecek bir güce dönüşebilir. Çocuğa takılan lakap yahut komik hitap şekilleri, çocuğun yetişkinlik zamanlarında, kendi akranları tarafından sistematik bir biçimde zarar vermek amacıyla kullanılabilir. Bir diğer deyişle bir annenin sadece komik diye kendi çocuğuna taktığı sıfatlar, ileride “zorbalar” için fikir verici olacaktır ve çocuk hem akranlarının hem de ebeveynin kurbanı olacaktır. Bu durumun çocuğun öz benliğinde yaratacağı yıkım ise, anlık bir eğlencenin sonsuz kat üzerindedir.

Bununla birlikte yine birçok annenin paylaşımlarında görüleceği üzere, Anne P de sık sık çocuğunun yarı çıplak, bezli, üst kısmı çıplak ya da alt kısmı çıplak fotoğraflarını ve videolarını paylaşmaktadır. Bu durum ilk anda zararsız görünse de, daha önce de belirtildiği üzere bu hesapların tamamının gizlilik ayarları açıktır. Dolayısıyla masum ve sıradan görünen her bir görsel, kötü niyetli kişilerin elinde istismar aracı olarak kullanılabilir. Pedofili tehlikesinin yalnızca sokaklarda değil, sosyal mecrada da var olduğunu düşünürsek, art niyetsiz yapılan bu tür paylaşımlar olumsuz durumlarla sonuçlanabilmektedir. Bununla birlikte görsellerin kopyalandıktan sonra manipüle edilip çocuk pornografisi sektörüne sunulması da olasıdır. Aynı zamanda çocuklar ebeveynlerini rol model olarak, her davranışını taklit etmektedir. Bu durumda bedeninin ebeveyni tarafından teşhir edildiğini gören çocuk, bedenin mahremiyetinin kavramakta zorlanacak ve ilerleyen dönemlerde kendini teşhir etmekten sakınmayacaktır.

Anne P, çocuğu ile ilgili paylaştığı görsellerin büyük kısmını evinde çekmektedir. Bununla birlikte dışarıdan, havuzdan, cafelerden, alışverişten kısaca çocuğun dahil olabileceği pek çok alandan fotoğraflar ve videolar bulunmaktadır.

Anne Z: 434 bin takipçisi ile Instagram'ın en popüler annelerinden olan Anne Z, bir yıl içerisinde çocuğuna ait yaklaşık 310 görsel paylaşmıştır. Bu paylaşımlara, Stories üzerinden günlük kaydedilen görseller de eklenince, çocuğun hemen her anının sosyal mecra üzerinden sergilendiği görülmektedir. Anne Z, çocuğu üzerinden sık sık ürün ve hizmet reklamları yapmaktadır. Özellikle çocuğun yaşına ve gelişimine uygun olmayan ürünlerin tanıtımını yaparak, çocuk üzerinden kazanç sağlamak ve çocuğunu ticari meta olarak kullanmaktadır. Çocuğun yaşına ve kullanımına uygun olmayan ürünlerin arasında zincir marketler, alışveriş merkezleri, ev ürünleri mağazaları, cilt bakım malzemeleri, şekerli yiyecekler ve hazır içecekler vardır.

Anne Z ile birlikte diğer anneler de ürün tanıtımı için çocuklarını, sıklıkla kullanmaktadır. Bu durum, çocuğun yetişkinlerin duygularını harekete geçirme potansiyelinden kaynaklanmaktadır (Uğurlu, Uğurlu, 2017, s 20). Çocuk, saflığı dolayısıyla güvenilir mesaj kaynakları olarak görülmekle birlikte (Kuruoğlu, Soygüder, 2009, s 160), “yararsal, varoluşsal, eğlensel, tüketim, değeri yaratmak” amacıyla da kullanılmaktadır (Yücel, Kara'dan aktaran Uğurlu, Uğurlu, s 20). Bu durum çocuğun internet ortamında ekonomik sömürüsüne neden olmaktadır.

Anne Z'nin paylaştığı görsellerin kurgusallık oranı oldukça yüksektir. Çocuğun güvenli ortamlarında doğal olmayan bir organizasyon sonucu ortaya çıkmıştır. Bu tür ortamlar genellikle ürün tanıtımı için oluşturulmaktadır. Kimi videolarda çocuk, bu kurgusallığı hayatın bir parçasıymışçasına içselleştirerek gerekli talimatları yerine getirmektedir. Aynı zamanda Anne Z, çocuğunun kimi komik fotoğrafları ve videoları üzerine not düşerek paylaşmaktadır. Bu şekilde görüntü ve metin bir bütün halinde anlamlı ve komik bir formata dönüştürülerek, viral (bir paylaşımın hızlı bir şekilde yayılması) haline gelmektedir. Böylece kurgulanmış görseller, her daim arşivde duran birer eğlenceliğe dönüşmektedir.

Anne Z, birçok defa çocuğunun bornozlu, bikinili, mayolu, iç çamaşırılı, alt kısmı çıplak fotoğraflarını paylaşmıştır. Özellikle yaz mevsiminde havuzda ya da denizde görselleri de bulunmaktadır. Sosyal medya, tüm iletişim kurma biçimlerimizi değiştiren bir devrimdir. Dijitalleşen iletişim biçimi hayatlarımızı kolaylaştırırken, önceleri nispeten uzak tehlikeleri de yakınımıza getirmiştir. Yüzyılımızda, mağdurun çocuk olduğu ve suç teşkil eden davranışların en ürkütücüsü pedofili, sosyal medya üzerinden rahat hareket etme alanı yakalamıştır. Pedofiller, sosyal ağlar üzerinden kurbanlarını tespit ederek onlarla iletişime geçmekte, sevgi göstererek güvenlerini kazanmaktadır. Bu saatten sonra çocuk istenilen şekilde yönlendirilmektedir. Bu durum, hesabın kullanıcılarının çocuk olduğu durumlarda pedofilin kullandığı yöntemdir. Bir diğer kurbanı ulaşma yöntemi ise, ebeveynlerin sosyal ağlar üzerinden paylaştığı fotoğraflardır. Her ne kadar birçok ebeveyn sosyal medya hesaplarında sadece yakınlarının bulunduğunu söylese de, birçok çalışma çocuk cinsel istismarının yakın çevreden geldiğini ortaya çıkarmıştır. Böyle bir durumda, ebeveynin paylaştığı ve çocuğun mahrem bölgelerinin açıkta bırakıldığı fotoğraflar, çocuklara karşı cinsel isteği bulunan kişilerde uyarıcı bir etki yaratmaktadır.

Bu tür davranışlara karşı gelişen tepkiler, toplumsal yaşam içerisinde kadına giyimi ve bedeni üzerinden yapılan bir baskının benzeri değil; bizzat çocuğun karar verme yetisinin bulunmayışından kaynaklanan mahremiyet hakkının ihlalinin önlenmesi çabalarıdır.

Anne Z, çocuğuna ait görselleri genel olarak ev ortamında çekmektedir. Bununla birlikte yatağında uyurken, odasında oynarken görüntülenmiş görselleri de bulunmaktadır.

Anne S: Yarım milyona yakın takipçisi ile en dikkat çeken Instagram annelerinden biridir. Çocuğunun doğduğu andan itibaren hemen her anını kaydedip takipçileri ile paylaşan Anne S, anne kimliği ile yarattığı değeri sıklıkla reklam iş birliklerinde kullanmaktadır. Anne S, Instagram hesabında çocuğunu kullanarak sık sık ürün ve reklam tanıtımı yapmaktadır. Çocuğunu kullandığı tanıtımların birçoğunda ürün, çocuğun yaşına ve kullanımına uygun değildir. Bu ürünler arasında mücevherat, iç giyim, mobilya ve ayakkabı vardır. Ancak Anne S'nin hesabında dikkat çeken bir diğer durum, çocuğunu yaptığı reklamlarda direkt kullanmadığı durumlarda, onu bir obje ya da dekor gibi, tanıtımın içerisine dâhil etmesidir. Yani ürün ya da marka tanıtımında çocuğu doğrudan kullanmamakta, ancak çocuğunun tanınırlığını dolayısıyla yarattığı değeri, marka ya da ürünü pazarlarken kullanmaktadır. Bu durum, çocuğun ilk önce yoğun paylaşım ve etkileşim sonucu değeri olan bir markaya dönüştürülmesi, daha sonra ise yaratılan bu değer üzerinden başka marka ve ürünlerin tanıtımının yapılması çabalarının sonucudur. Her iki durumda da çocuk, pazarlama stratejisi olarak kullanılmaktadır.

Bazı videolarında Anne S'nin çocuğu, dışarıda tanımadığı insanlar tarafından durdurulup sevilmetedir. Videodan anlaşıldığı üzere bu insanlar Anne S'nin hesabını takip edip, çocuğu tanıyanlardır. Videoda çocuğun bu davranışa anlam veremediği görülmektedir. Ancak ilk anda çocuk için anlamsız gelen bu davranış, daha sonra doğal hale gelecektir. Bu durumun zamanla çocukta narsist kişilik bozukluğu ya da aşırı ilgiye ve sevgiye karşı bağımlılık yaratma ihtimalini doğurmaktadır.

Anne S de diğer anneler gibi çocuğunun bedenini teşhir edecek görseller paylaşmaktadır. Örneğin bir paylaşımında çocuk, küvetin içerisinde banyo ederken görüntülenmiştir. Bununla birlikte yaz aylarında sık sık mayolu ve bikini fotoğraflarını paylaşmakta; zaman zaman da alt kısmı çıplak ya da bezli fotoğraflarına yer vermektedir. Çocuğun bazı fotoğraflarında ise bornozlu olduğu görülmektedir. Anne S, çocuğuna ait görselleri genel olarak ev ortamında çekmektedir. Bununla birlikte banyoda, odasında ya da parkta oynarken görüntülenmiş görselleri de bulunmaktadır.

Anne E: 2019 yılı Şubat ayı itibarıyla 314 bin takipçisi bulunan Anne E, çocuk istismarına neden olacak paylaşımları ile dikkat çekmektedir. Anne E, sayfasında sık sık ürün ve marka tanıtımı yapmaktadır. Bu tanıtımlarda sıklıkla çocuğunu kullanmaktadır. Anne E, çocuğunu kullandığı reklamların büyük çoğunluğunu çocuk kıyafeti tanıtımları oluşturmaktadır. Ticari kazanç elde etmek isteyen birçok marka ürettiği feminen çocuk kıyafetlerini hedef kitlelerine sunmak için yine çocuklardan faydalanmaktadır. Anne E'nin sayfası incelendiğinde feminen çocuk kıyafetleri pazarlayan firmaların reklamlarını sıklıkla yaptığı ve bu tanıtımlarda çocuğunu kullandığı görülmektedir. Aşırı süslü, dar, dantelli, kadımsı kıvrımları ve desenleri bulunan; çanta ve kemerle bütünlediği kıyafetleri çocuğuna giydiren Anne E, bu görüntüleri milyonların nazarına sunmaktadır. Aynı

zamanda çocuğun, fotoğraf çekimleri sırasında yine yetişkin pozları verdiği görülmektedir. Anne E, bu nedenle diğer anneler tarafından sık sık eleştirilmektedir. Ancak profilinde diğer annelere nazaran birçok farklı çocuk kıyafeti markası ile iş birliği içinde olduğu görülmektedir. Bu durumdan, çocuğunu teşhir etmek yoluyla daha fazla dikkat çektiğine ve bu sayede daha fazla markadan teklif aldığı sonucuna varabiliriz. A n n e n i n ürün tanıtımı yaptığı görsellerin altına yapılan yorumlar incelendiğinde, zaman zaman çocuğun fotoğraflarının başka sitelerde de kullanıldığı ile ilgili bilgiler de verilmektedir. Kişisel içeriklerin ve görsellerin kopyalanarak farklı amaçlarla kullanılması, sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ile hayatımıza giren bir sorundur. Söz konusu çocuk olduğunda, fotoğrafların ve videoların başka alanlarda kullanılmak üzere kaynak sayfadan kopyalanarak yeniden üretilmesi, daha ciddi problemleri beraberinde getirmektedir. Miyarlarca kullanıcısı ile Instagram, fotoğrafların ve kişisel verilen çalınması ile ilgili henüz somut bir girişimde bulunmamıştır. Hesap ayarının gizli olması dışında, bu soruna teknik olarak kalıcı bir çözüm bulunması şimdilik mümkün değildir. Bu nedenle paylaşılan her bir görsel, uygulamadan ziyade kullanıcının sorumluluğuna bırakılmıştır. Çocuğun velayet hakkının sahibi olan ebeveyn, onun her türlü korunması ile ilgili tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu noktada anne-babanın sorumluluğu siber alanda da devam etmektedir.

İnternet, kimi zaman gerçek yaşamdan bağımsız bir simülasyon olarak görülmekte; internetin sanallığı bu alanda var olan hiçbir durumun gerçek dünyada karşılığının olmayacağı yanılması yaratmaktadır. Oysa dijital dünya, gerçek ile sanal arasında bir adım mesafededir. Sanal alanda kazanılan dostluklar, düşmanlıklar, maddi kazançlar; gerçekleşen ihlaller, istismarlar ya da yapılan suçlar hepsi gerçek dünyaya aittir. Bu nedenle, örneğin çocuğunu çocuk istismarına karşı korumak ve ona yaşına uygun cinsel eğitim vermekle sorumlu olan ebeveyn, söz konusu sosyal medya olduğunda bu sorumluluğunu internetin gerçek dışılığına kurban etmemelidir.

Anne E, tanıtımını yaptığı çocuk plaj giyim ürünlerinde çocuğunu model olarak kullanmaktadır. Feminen mayo ya da bikini giydirdiği çocuğuna yine feminen pozlar verdirmekte ve bu yolla satışını arttırmayı hedeflemektedir. Bu tür görsellerde çifte istismar oluşmakta; çocuk ticari bir meta olarak kullanırken aynı zamanda cinsel istismara neden olabilecek görüntüleri internet yoluyla yayımlanmaktadır. Bununla birlikte Anne E hesabında, çocuğunun mayolu ve bikinili görsellerini paylaşmakta, hamamda ya da bornozlu fotoğraflarına ve videolarına da yer vermektedir.

Anne E'nin hak ihlaline neden olacak bir diğer davranışı ise, çocuğunun doktor muayenesi sırasında videolarını çekmesi ve bunu takipçilerine sunmasıdır. Burada ihlal anne ve doktor eliyle gerçekleştirilmektedir. Anne, çocuğunun hemen hemen yarı çıplak haldeki muayene videolarını çekip yayımlayarak, doktor ise kendi görev alanında buna müsaade ederek hastanın mahremiyet hakkını ihlal etmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanan Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 21. maddesinde "Hastanın, mahremiyetine saygı gösterilmesi esastır" diyerek, "teşhisin, tedavinin ve hasta ile doğrudan teması gerektiren diğer işlemlerin makul bir gizlilik ortamında gerçekleştirilmesi" gerektiğini belirtmiştir. Ancak Anne E, diğer annelerden de tepki alan bu paylaşımlarını zaman zaman tekrarlamakta, çocuğunun hastalığı ile ilgili detayları vermektedir.

Anne E de diğer anneler gibi çocuğunun odasında, evinde ya da hastanede çektiği görselleri paylaşmakta; paylaşımların bir kısmında çocuk yemek yemekte ya da uyumaktadır. Yani Anne E, çocuğunun günlük rutini arasında bulunan her eylemi görselleştirmekte ve bunu takipçilerine sunmaktadır. Özellikle iştahı açık olan çocuğunun yemek yediği videolarını görece komik metinlerle süsleyerek, ileride çocuğunun utanacağı ya da akran zorbalığına uğrayacağı bir kurgu içerisinde milyonlara yayımlamaktadır.

Anne M: 299 bin takipçisi vardır. Belirlenen bir yıllık süreç içerisinde yaptığı paylaşımların yarısından fazlası çocuğunun fotoğrafları ve videolarıdır. Bu fotoğraf ve videoların hemen hepsinde tanıtım ve ürün reklamları yapmaktadır. Anne M aynı zamanda kendi yarattığı çocuk giyim markasını yine farklı bir Instagram hesabından satışa sunmakta; bu hesapta da yine çocuğunu ürün tanıtımlarında kullanmaktadır.

Reklamcılık sektörü, pazarladığı ürüne olan güveni arttırmak ve dolayısıyla satış hedeflerine ulaşmak için sıklıkla çocuğu kullanmaktadır. Aynı zamanda çocuk annede “korku, sevgi, gurur, neşe ve utanç duyguları uyandırmak için ve sağlık, ev idaresi gibi konularına ilişkin anneye hitap etmeyi kolaylaştırdığı için” çocuk reklamcılık faaliyetlerinde yer almaktadır. (Uğurlu, Uğurlu, 2017, s 19-20). Sosyal ağlar içerisinde Instagram, görselliği ile ön plana çıktığından dolayı pazarlama faaliyetleri için oldukça uygun bir mecradır. Bir ürün ya da markanın tanıtımı o markaya ait bir hesap üzerinden yapılabileceği gibi, son yıllarda hayatımıza dahil olan ve ürün hakkındaki deneyimlerini takipçileri ile paylaşan “Influencer” yoluyla da yapılabilmektedir. Influencer, sahip olduğu yüksek takipçi sayısı ve dolayısıyla elde ettiği popülerliği ile ürün ve markayı sosyal medya hesabı üzerinden tanıtan kişilere verilen addır. Influencer, ilk etapta belirli bir hedef ve amaç için hesabını oluşturmakta daha sonra elde ettiği popülerlik sayesinde ürün ve marka tanıtımı yapmaktadır. Bu noktada Instagram anneliği, popüler olmak ve dolayısıyla satış yapabilmek için en etkili çıkış noktasıdır. Çünkü çocuk daha önce de bahsedildiği üzere, özellikle kadınların satın alma davranışını etkileyen en önemli unsurdur. Anne M’de tüm bu tüm bu gerçeklerden hareketle çocuğunu tanıtımını yaptığı ürün ve markanın yahut kendi yarattığı markanın tanıtımında kullanmaktadır.

Anne M’nin hesabı incelendiğinde son bir yıl içerisinde çocuğunu 140 defa reklam ya da ürün tanıtımında kullanmıştır. Yani hemen her 2,6 günde bir, pazarlama amaçlı çocuğun görseli paylaşılmıştır. Bu görseller kimi zaman tek bir markanın tekrarlayan tanıtımlarını içermektedir. Kimi paylaşımlarda çocuk, tanıtımın bilincinde olarak eyleme destek vermekte; kimi paylaşımlarda ise çocuk habersiz bir şekilde tanıtıma dâhil edilmektedir. Çocuğun bu kadar sık tanıtım faaliyetlerine dâhil edilmesi, arka planda harcanan emeğin ve zamanın fazlalığı da göz önüne alındığında, onun ekonomik sömürüsünü gündeme getirmektedir. Çocuğun pazarlama faaliyetleri ile birlikte gerçeklik algısının bozulabileceği gibi, yaşının doğal getirisi olan eylemlerden uzak kalmasına da neden olabilmektedir.

Anne E, hesabında çocuğunun çıplak, yarı çıplak, mayolu ya da bikinili fotoğraflarını paylaşmamakta; havuzda ya da denizde paylaştığı görsellerde, çocuğunun bedenini herhangi bir obje ile kamufle ettiği gözlemlenmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Dünyada çocuk istismarı ve çocuk hakları ihlali her geçen gün daha vahim boyutlara ulaşmaktadır. Savaşların, yıkımların, yoksulluğun ve eğitimsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu durum, her yıl milyonlarca çocuğu etkilemektedir. Çocuk hakları, 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile güvence altına alınmış olsa da çocuklar günümüzde hala en dezavantajlı konumdadır. Çocukların savunmasız bir konumda yer alması onları hak ihlallerine ve istismara daha açık hale getirmektedir.

İçinde çocuğun olduğu paylaşımların, daha fazla beğeni ve takipçi aldığı bir gerçektir. Bu nedenle çocuklarının fotoğrafını paylaşarak takipçisini sayısını arttırmak giderek daha yaygın bir hal almıştır. Çocukluğun halihazırda doğasında var olan sevimliliğinin yanına bir de çocuk çıplaklığı eklendiğinde, sıradan bir fotoğraf dahi kötü niyetle kullanılacak bir araca dönüşebilmektedir. Böyle bir durumda, sosyal medya hesabının kilitli olması yani sadece yakın çevrenin paylaşımına açık olması, yaşanabilecek olumsuzlukların engellenebilmesi için yeterli değildir. Yapılan pek çok araştırma, pedofili hastalarının kurbanlarını yakın çevrelerinden seçtiklerini ortaya koymuştur.

Dijital paylaşma eyleminin sorun yaratan yanı, paylaşımın sıklığında ve içeriğindedir. Günümüzde pek çok anne, çocuğunun mayolu ya da bikinili veya banyo yaparken çıplak fotoğraflarını, hasta hallerini, çocuğun sorunlu davranışlarını ve çocuğu hakkındaki özel bilgileri kimi zaman kendi hesabı altında kimi zaman da çocuğu adına açtığı hesaplarda paylaşmaktadır. Kimi anneler bu paylaşımları masumane görürken, kimileri ün kazanmak istemekte, kimileri ise takipçi sayısını arttırarak reklam verenlerin dikkatini çekmeyi hedeflemektedir. Her ne sebeple olursa olsun merkezinde bir çocuk bulunan ancak çocuğun dünyasına inememiş ve bir yetişkinin değer yargıları ile gerçekleştirilen her tür eylem, mutlaka sununda büyük riskleri de beraberinde getirmektedir. Ancak çocuk odaklı tutumlar ile çocuk çevrimiçi risklerden korunabilir.

Çocuk hakları kavramı, çocuğun yetişkin sınıfından çıkarılıp kendi başına bir varlık olarak ele alınmasından itibaren daha sık telaffuz edilen bir kavram olmaya başlamıştır. Çocuk hakları ihlali ve çocuk istismarı, çocuğun cinsel kimliğinden bağımsız olarak var olan, dini, etnik, coğrafi, ekonomik yahut kültürel öğelerin de üzerinde, evrensel bir sorundur. Alınan tüm yasal önlemlere rağmen çocuk üzerine çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ve araştırma gurupları çocuk hakları ihlali ve istismarının dünya genelinde yaygınlığı üzerine çeşitli raporlar ortaya koymaktadır.

Sosyal medya, dijital teknolojinin hayatlarımıza dahil ettiği devasa dönüşümün belki de en önemli parçasıdır. Yaklaşık son 20 yıldır teoride iletişim kurmak, pratikte hayatımız ile ilgili gelişmeleri paylaşmak ve başkalarının hayatlarını takip etmek için kullandığımız bir mecradır. Bu yoğun “dikizleme” pratiğinin getirdiği bir diğer sonuç ise, çocuğun sanal dünyada görünürliğünün artmasıdır. Gündelik hayatın sıradan bir eylemi haline gelen Instagram paylaşımları, belki de en çok çocuğun toplumsal alandaki varlığını dönüştürmüştür. Çocuk artık yalnızca büyümesi ve toplumsal hayata karışması için ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olduğumuz bir varlık değil; aynı zamanda bu ihtiyaçların karşılanması ile ihtiyaçların karşılanması aşamalarının diğerleri ile paylaşılması arasında, ebeveynlik pratiklerinin yarıştırdığı bir alanın öznesi haline gelmiştir.

Sosyal medya her ne kadar günlük hayatın normal bir rutini haline gelse de, günlük eylemlerin sanal dünyada bu denli görünür olması bu normallığı kırmaktadır. Annelerin çocuklarının her anını tanımadığı binlere, hatta milyonlara sunması “etik” sorunların dışında “hukuki” problemleri de gündeme getirmektedir. Bu noktada Instagram anneleri olarak da bilinen ve kişisel hesapları üzerinden sık sık çocuğunun özel yaşamını paylaşan anneler, çocuk haklarını ihlal etmekte ve çocuğunu çeşitli biçimlerde istismar etmektedir.

İncelenen her 5 annenin hesabında da çeşitli biçimlerde çocuk haklarının ihlal edildiği ve çocuğun istismar edildiği görülmektedir. Herhangi bir hesapta çocuk istismarına neden olacak bir paylaşımın bulunmaması durumunda dahi, çocuğun özel yaşamının kamusal hale getirilmesi “unutulma hakkının” ihlaline neden olmaktadır. Çocuğun izni alınmadan paylaşılan her bir görsel, video, bilgi, detay çocuğun ilerleyen yaşlarında rahatsızlık duyabileceği bir durum yaratabilir. İzni alınmış olsa dahi henüz mahremiyet bilinci gelişmemiş bir bireyde, kimliğin milyonlara ifşası özel yaşamın gizliliğini ihlal etmektedir. Bu özel bilgilerin yetişkinlik döneminde çocuğun akranları, okul ya da iş arkadaşları tarafından manipüle edilerek kullanılması ve siber zorbalığa maruz kalması olasıdır. Bununla birlikte bu paylaşımlar, çocuğun ebeveyni tarafından yaratılmış dijital kimliğinin, yetişkinlik döneminde kendi kendine var edeceği gerçek kimliğinin önüne geçmesine neden olacaktır.

Araştırma kapsamında incelenen annelerin tamamının hesabı “açık” hesaptır. Böylece paylaşılan her bir fotoğraf, video ve bilgi dileyen herkesin erişimine açıktır. Ayrıca anneler etiketleme yöntemiyle paylaşımlarının ulaştığı kişi sayısını artırmaktadır. Bununla birlikte annelerin takipçi sayısı yakın çevresini oluşturamayacak kadar fazladır. Buna organik takipçiler dışında hesabı gizlice takip edenler de dâhil edildiğinde, iletilerin ulaştığı insan sayısı kimi zaman milyonları bulmaktadır. Böylece çocuk ile ilgili paylaşılan herhangi bir fotoğraf, video ya da bilgi yeniden ve yeniden üretilerek; zamanı ve sınırları aşmakta ve kamusallaşmaktadır. Örneklem olarak seçilen annelerin profil sayfaları incelendiğinde çocuğun günlük aktivitelerine dair çok sayıda görsel paylaştığı gözlemlenmiştir. Çocuğun günlük yaşamın her an sosyal medya ağlarında görünür kılınması, çocuğun özel yaşamının ihlaline neden olmaktadır. Bununla beraber çocuğun günün büyük bölümünü akıllı telefon karşısında geçirmesi, sanal-gerçek algısının bozulmasına da neden olabilmektedir. Anneler özellikle yemek yerken, uyurken, oyun oynarken, gülerken, ağlarken, kızginken ve üzgünken; denizde, havuzda, okulda, kreşte, parkta, bahçede kısaca çocuğunun her halini, her yerde ve tüm duygusal tepkileri ile sosyal ağlar üzerinden paylaşmaktadır. Annelerin bu denli sık paylaşım yapmaları “görünür olma” arzularından kaynaklanmaktadır. Bu sayede ürün satmakta, kendi markalarını yaratmakta ya da yarattığı ürün ya da markaları pazarlayabilmektedirler. Ancak dijital dünyada oluşturulan “ayak izleri” sonsuz süre burada kalacağı için, bir takım hak ihlallerini de gündeme getirmektedir. İnternet ortamında her bilginin, her görüntünün kaydedilebileceği ve yeniden üretilebileceği düşünüldüğünde, annenin çocuğu ile ilgili yapacağı her yayın, onun kişisel haklarına müdahale ve unutulma hakkının ihlali ile sonuçlanmaktadır.

Öneriler

Sosyal medya denetlenebilirliği sınırlı olduğundan, çevrimiçi riskleri arttırmaktadır. UNICEF “Hiçbir çocuk çevrimiçi riskler karşısında tam güvende değildir. Zorbalar, cinsel suç işleyenler; insan tacirleri ve çocuklara zarar verecek kişiler en güç durumdaki çocuklara ulaşma açısından bugünkü kolaylığı başka hiçbir dönemde yakalamamıştır (UNICEF, 2017, s 21)” diyerek, internet ortamının istismarcılara sınırsız bir hareket alanı sağladığını belirtmiştir. Özellikle sosyal ağlarda yaşanan istismar vakaları, ancak istismar gerçekleştiikten sonra kamuoyuna yansımakta ve suçlular cezalandırılmaktadır. Aynı zamanda dijital teknoloji ile birlikte, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar kişisel haklar ihlal edilmektedir. Tüm bu ihlal ve istismarın merkezinde çocuk bulunduğu, bir takım önlemlerin alınması özellikle zaruridir.

Sosyal medyada çocuk hakları ihlali ve istismarının önüne geçilebilmesi için öncelikle ebeveynler bilinçlendirilmelidir. Araştırmamıza konu olan sosyal medya anneleri, bu bilinçlendirme çalışmalarının merkezine konmalıdır. Çünkü anneler, araştırma bulguları kısmında yer alan eylemleri çoğu zaman bilinçsizce gerçekleştirmektedir. Bu nedenle annelere ulaşmak, alınacak önlemlerin ilki olmalıdır. Bu kapsamda belirlenecek pilot okullarda;

- Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları ile İlgili Mevzuat
- Özel Yaşamın Gizliliği Hakkı
- Unutulma Hakkı
- Sosyal medyada çocuk haklarının hangi biçimlerde ihlal edildiği
- Sosyal medya paylaşımlarının neden olabileceği istismar türleri
- Hangi tür paylaşımların kabul edilebilir olduğu
- Hangi tür paylaşımların hiçbir koşulda kabul edilemez olduğu
- Paylaşımların neden olabileceği olumsuz sonuçlar

-Sosyal medya paylaşımları ile ilgili ileride karşılaşılabilecek muhtemel hukuki problemler konularını içeren bir program ile annelere, “Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı” ile ilgili farkındalık eğitimleri verilmelidir.

İstismarın önlenmesi çalışmaları içerisinde anne-babalara yönelik eğitimler de yer almalıdır. Çocuk istismarı ile ilgili yapılan çalışmalarda, istismarcının daha çok aile içinden ve yakın akrabalarından çıktığı düşünüldüğünde “akraba-yabancı” ayırımı da giderek silikleşmektedir. Özellikle ebeveynlerin toplumsal davranış kısılcısından kurtularak çocuklarına yönelik her türlü davranışı sağduyulu değerlendirmeleri gerekir. Aileler çocuklarını, “akrabalar ve yabancılarla” iletişim kurarken her ikisi arasında kademeli bir yakınlık kurmaları konusunda eğitmelidir.

Ebeveyn eğitimi, sorunun çözümüne ilişkin etkili olacak bir yöntemdir. Ancak çocuğun kendi hakları ile ilgili bilinç düzeyinin artırılması, dijital dünya ile birlikte günlük hayatta da çocuğun yararına olacaktır. Çocukların, başkaları tarafından fotoğrafları

çekilmeden önce rıza göstermeleri ve istemedikleri takdirde “hayır” demeleri gerektiği öğretilmelidir. Bu çalışmalar, eğitim kurumlarında çocuk istismarı ile ilgili verilecek temel eğitimlerin bir parçası olmalıdır. Örgün eğitim içerisinde yer alacak bilgilendirmeler ile tüm çocuklar erken yaşta cinsel istismar ile çocuk hakları konusunda bilgilendirilmelidir. Bu eğitimlerin kapsamı mahremiyet, beden dokunulmazlığı, hayır demeyi öğrenmek, istismarı sevgiden ayırt edebilmek olmalıdır (Bulut, 2007: 150).

Çocuğun korunması, aile ile birlikte devletin de görevleri arasındadır. Bu nedenle çocuğun korunması ile ilgili alınacak önlemlerin içerisinde çocuğun mahremiyetinin korunması üzerinde önemle durulmalıdır. Çocuk hakları ile ilgili düzenlemelerde, “özel yaşamın gizliliği” yahut “unutulma hakkı” gibi ucu açık ve muğlâk ifadeleri barındırmamalıdır.

Medya, çocuk istismarı ile ilgili farkındalık yaratmak için etki alanı geniş bir mecradır. Bu nedenle ilgili bakanlıklarla birlikte hazırlanacak kamu spotları, aynı anda milyonlarca ebeveyne ulaşacaktır. Bu çalışmalar neticesinde, sosyal medyada çocuk hakları ihlali ve istismarı konusunda farkındalık kazanmış bir ebeveyn, yine çocuğuna edeceği rehberlik ile haklarının farkında olan ve kendini koruma bilinci yerleşmiş nesiller yetiştirecektir.

Kaynaklar

Akyüz, E. (25-27 Şubat 2011). Çocuk Hukukunun Gelişimi ve Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi. 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

AVG Technologies (2010). AVG Digital Diaries - A Look At How Technology Affectsus From Birth Onwards. Erişim adresi: <http://www.avgdigitaldiaries.com/post/41940227757/avg-digital-diaries-a-look-at-how-technology> (3 Ocak 2019).

Bayraktar, S. (2015). İnsanlığın Kanayan Yarası Çocuk İstismarı ve İhmali, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Bilir, M. (2017). Sosyal Medya ve Çocuk. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Bitirme Ödevi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilişim Hukuku.

Bulut, S. (2007). Çocuk Cinsel İstismarı Hakkında Bir Derleme. Türk Psikoloji Danışma ve Rehberlik Dergisi, 28 (3), 139-156.

Çimke, S., Gürkan, D. Y. ve Polat S, (2018). Sosyal Medyada Çocuk Hakkı İhlali: Sharenting, Güncel Pediatri, 16 (2), 261-267.

Çocuk Hakları İhlali ve Çocukların İstismar Alanı Olarak “Sosyal Medya” (Bölüm II) Erişim adresi: <https://www.linkedin.com/pulse/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1-ihlali-ve-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-istismar-alan%C4%B1-ii-hablemito%C4%9Flu?trk=mp-reader-card> (11 Ocak 2019)

Dursun, C. (2019). Ebeveynlerin Çocuklarını Sosyal Medyada Teşhiri: Çocuk Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme. Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 2, 195-208.

Duygulu, S. (2019). Sosyal Medyada Çocuk Fotoğraflarının Paylaşımlarının Mahremiyet İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi. TRT Akademi, 4(8), 428-487.

Erişir, R. M., Erişir D. (2018). Yeni Medya ve Çocuk: Instagram Özelinde “Sharenting” (“Paylaşanabalık”) Örneği. Yeni Medya, Sayı: 4-5, 50-64.

Family Online Safety Institute, (2015). Parents, Privacy and Technology Use. Erişim adresi: global-uploads.webflow.com/5f4dd3623430990e705ccbba/5f6eb6405dd354294d1db71c_Full_Report--Web.pdf (10 Şubat 2019).

Güngör, A. (2019). Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve İstismarı. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi. (551019).

İnan, A. N. (1968). Çocuk Hukuku, İstanbul: Ankara Üniversitesi.

Kuruoğlu, H. Soygüder, Ş, (2009), Televizyon Reklamlarında Çocuk: Türkiye Örneği, Akçalı, İ. S (Ed.), Çocuk ve Medya, Ankara: Nobel Yayınları.

Netnografi. Erişim adresi: <https://koinets.net/> (27 Şubat 2019).

Numedov, Serdar (2016), Bir bağımlılık Olarak İnternet. [http://slideplayer.biz.tr/slide/3005393%20\(01/12/2016\)](http://slideplayer.biz.tr/slide/3005393%20(01/12/2016)) (13 Aralık 2018)

Özbölük, T ve Dursun, Y, (2015). Pazarlama Araştırmalarında Paradigmatik Dönüşüm ve Etnografinin Dijital Evrimi: Netnografi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 46, 227-249.

Parents on Social Media: Likes and Dislikes of Sharenting. (2015). Erişim adresi: https://mottpoll.org/sites/default/files/documents/031615_sharenting_0.pdf (2 Şubat 2019).

Parmaksız Y. P. M (2012). Digital Opportunities for Social Transition: Blogosphere and Motherhood in Turkey. Fe Dergi, 4(1), 123-134.

Şirin, R. M., Oktay, N., Altun, A. (2013). I. Türkiye Çocuk ve Medya Stratejisi ve Uygulama Planı 2014–2018. 1. Türkiye Çocuk Kongresi, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Teke, S, (2014). Dönüşen Anneliğe Yönelik Netnografik Bir Analiz: Blogger Anneler. Millî Folklor, Sayı 103, 32-47.

Timisi, N. (2011). Medyada Çocukları Koruyucu Önlemler. 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

TÜİK. (2020). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> (09 Mayıs 2021).

Tüzün, Ü. (2002). Gelişen İletişim Araçlarının Çocuk ve Gençlerin Etkileşimi Üzerine Etkisi. Düşünen Adam Dergisi, 15(1), 46-50.

Uğurlu, G. E., Uğurlu H. (2017). 2017 Reklamlarda Çocuk Karakterlerin Kullanımı: Türkiye Örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 8 (19), 19-36.

UNICEF. (2017) A Familiar Face: Violence In The Lives Of Children And

Adolescents. New York. Erişim adresi: https://www.unicef.org/publications/files/Violence_in_the_lives_of_children_and_adolescents.pdf

UNICEF Ne Yapar? Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/ne-yap%C4%B1yoruz> (25 Aralık 2018).

Whitehead, D. (2015). The Evidence of Things Unseen: Authenticity and Fraud in the Christian Mommy Blogosphere. *Journal of the American Academy of Religion*, 83(1), 120–150.

Yavuz, C. (2020). Sosyal Medya Ebeveynliği ve ocukların Unutulma Hakkı. *İzmir Barosu Dergisi*, 85 (1), 15-52.

Yüksel, M. (2003). Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(1), 181-213.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

ıkar atışması: Herhangi bir çıkar atışması bulunmamaktadır.

Sakarya’da Sosyal Yaşamın Dönüşümü

Transformation of Social Life in Sakarya

Özgün Dinçer, Arş. Gör., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: odincer@media.ankara.edu.tr

<https://doi.org/10.47998/ikad.870352>

Anahtar Kelimeler:

Ankara,
Kızılay,
Sakarya,
Sosyal Yaşam,
Kent,
Şehir.

Öz

Ankara’da Sakarya olarak anılan bölge başkent in kuruluşundan günümüze gelen süreçte sosyal yaşamın merkezi bir alanı olmuş ve bu nedenle hem kent in hem de kentlilerin tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Çalışma, Sakarya ve yakın çevresindeki sosyal yaşamın tarihsel süreç içindeki dönüşümünü ağırlıklı olarak simgeleşmiş mekânlar üzerinden incelemeyi ve böylece sosyal mekânlar ile sosyal yaşamın dönüşümünü karşılıklı olarak anlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Sakarya’nın dönüşümü 1920’lerden günümüze gelen süreç içinde Kızılay’ın geçirdiği dönüşümlere paralel olarak belirli tarihsel dönemler içinde ve sosyo-mekânsal bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Araştırma için literatür taraması yanında arşiv taraması da yapılmış ve çeşitli dokümanlar, gazete haberleri ve fotoğraflardan yararlanılmıştır. Ayrıca bloglar, forumlar gibi Sakarya ile ilgili deneyim, anı ve anlatılardan yararlanılmış ve betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Toplumsal süreçlere paralel olarak Sakarya’daki sosyal mekânların ve sosyal hayatın da tarihsel süreç içinde değişip dönüştüğü fakat geçmişten gelen kimi unsurların farklı formlarda da olsa yaşamaya devam ettiği görülmektedir.

Keywords:

Ankara,
Kızılay,
Sakarya,
Social Life,
City,
Urban.

Abstract

The Sakarya region in Ankara has been one of the places frequently visited by city dwellers due to its location. As it places in the centre, it continues to be a centre of social and holds an important place in the history of both the city and the city dwellers. In this study, the socio-spatial transformation of the Sakarya region will be examined within the framework of the historical process and mainly through symbolic social places so to reveal the role and importance of social spaces in social life of the city. For this reason, how this region changes and transforms in parallel with other developments in the city within social processes will be examined starting from the foundation of Ankara as a capital city to the present day. In addition to literature review, archives, documents, newspapers, photographs and also some personal experiences and narrative resources in blogs and forums are examined.

Giriş

Bir kamusal mekânın, kent içindeki konumu, yakın çevresindeki unsurlar ve bu unsurlarla etkileşimi, sosyal yaşam içindeki yerini ve rolünü belirlemesi açısından önem taşımaktadır. Sakarya da¹ kentin merkezinde yer alması nedeniyle sosyal yaşamın canlı olduğu yerlerden biri olarak hem kentin tarihinde hem de kentlilerin belleğinde önemli bir yere sahiptir. Çalışma, Sakarya olarak anılan bölgede ve yakın çevresinde, sosyal yaşamın tarihsel süreç içinde nasıl değişip dönüştüğünü belirli simgesel mekânlar çerçevesinde incelemektedir. Sakarya ve çevresini kent içinde sosyal yaşamın canlı bir alanı haline getiren bu mekânlar, kent ile kurulan ilişki içinde simgesel nitelik kazanmışlardır. Sosyal yaşamın aktörlerinden biri haline gelerek, gündelik hayatın akışına dâhil olmakta ve mekâna ilişkin deneyimlerimizi şekillendirmektedirler. Böylece hem mekânı deneyimleme hem de onu algılama şeklimiz üzerinde belirli izler bırakarak mekânın yeniden üretiminde rol oynamaktadırlar. Lefebvre(1991) mekânın üretimini, tasarlanan, duyumsanan ve yaşanan mekân olarak adlandırdığı birbiriyle diyalektik ilişki içindeki üç farklı boyut ile kavramsallaştır. Yazar, tasarlanan mekânın somut maddeselliğinin yaşanan deneyimler ve mekânı algılama şeklimiz üzerinde belirleyici bir etkisi olduğuna işaret etmekle birlikte, toplumsal yaşamın gerçekliği içinde bunun kırılmalara uğrayacağını da söylemektedir. Diğer bir deyişle iktidarın örgütlediği mekânın, gündelik yaşam içinde farklı deneyim ve algılanma biçimleri mümkün olabilmektedir.

Her toplumsal pratik gibi, gündelik hayatın da mekânsal olduğunu söyleyen Lefebvre'e göre(1991,1998), iktidar mekânı örgütleyerek gündelik hayatı da örgütlemeyi hedeflese de tasarlanan mekân ile toplumsal hayatın gündelik gerçekliği içinde tecrübe edilen mekân arasında çelişkiler ve uyumsuzluklar bulunmaktadır. İktidarın varsaydığı tek düze bir toplumsal yaşamın aksine kent gerçekliği karşılaşmalara, iletişime, çatışmalara ve uzlaşımara imkân veren bir çeşitlilik barındırmaktadır ve bu nedenle değişime açıktır(Harvey, 1999). Kentin caddeler, meydanlar ve buluşma noktaları ile kendine ait bir hayatı, başlı başına bir varlığı vardır diyen Lefebvre, gündelik hayatın yaratıcı spontanlığının özgürlük potansiyeline işaret eder(1991;1996). Tasarlanan mekândaki sınırlar, kalıplar yaşanan mekânın gerçekliği içinde onu kullananların tercihleri, talepleri, beklentileri doğrultusunda değişip dönüşebilmektedir. Toplumsal ihtiyaçlar, tercihler, gündelik rutinlerden oluşan tüm toplumsal pratiklerin politik bir niteliği bulunmaktadır ve mekân tarafından belirlenirken mekânı da dönüştürmektedir. Bu anlamıyla kent mekânı ve gündelik hayat hem baskıyı ve sınırlamaları hem de yaratıcılık ve özgürlük potansiyelini aynı anda içermektedir(Lefebvre, 1991;1996; Merrifield 2000). Bu şekilde mekân bir yandan egemen tarafından üretilse de toplumsal hayatın gündelik gerçekliği içinde değişip dönüşmekte ve dolayısıyla toplumsal süreçler içinde yeniden üretilmektedir.

Toplumsal pratikler ve süreçler mekânı yeniden üretirken mekâna ilişkin deneyimler ve anlam haritalarımız da yeniden oluşmaktadır. Kent içindeki sosyal yaşamda bir durak olan çeşitli simgesel mekânlar da bu sürecin bir parçası haline gelmektedir. Kentliler arasında ortaklaşan rutinler, deneyimler ve anılar ile aidiyet duygusunun, dolayısıyla

¹ Bu çalışmada Sakarya ile bugün Ankara'da Sakarya Yaya Bölgesi olarak adlandırılan, Sakarya ve Tuna Caddeleri ile onları kesen Selanik Caddesi, İnkılap Sokak ve Bayındır 1 Sokak'tan oluşan ve Kuzeyde Sıhhiye Meydanı, batısında Atatürk Bulvarı, doğusunda Mithat Paşa Caddesi ve güneyinde Ziya Gökalp Caddesi ile çevrili alan ifade edilmektedir.

bir kent kültürünün oluşumunda rol oynarlar. Kentin buldukları bölgesinin yapısına, tarihine, kimliğine ve sosyal yaşamdaki rolüne ve dönüşümüne ilişkin bilgi verirler. Çalışmada Sakarya'daki sosyal yaşamın ve mekânların dönüşümü, Ankara'nın başkent oluşundan günümüze gelen süreç üç döneme ayrılarak incelenecektir. Bu dönemleştirme yapılırken Türkiye'nin siyasal ve ekonomik hayatında önemli dönüşümlere işaret eden tarihler esas alınmıştır. Ülkenin içinden geçtiği politik ve ekonomik süreçler mekâna ve toplumsal yaşama da yansımakta ve bunun izleri Sakarya'ya kimliğini veren mekânların değişiminden izlenebilmektedir². Her dönem içinde, o dönemin toplumsal yapısına uygun çeşitli mekânlar kent merkezindeki yerini alarak kentlilerin hayatına girmiş ve o yapıyı üreten sosyal yaşamın ve gündelik pratiklerin bir parçası haline gelerek simgesel nitelik kazanmış, bölgenin kimliği ve kültürü üzerinde etkili olmuştur.

1923-1950 Yeni Başkent ve Yenişehir

Lefebvre'in (1991) işaret ettiği gibi her yeni toplumsal ilişki biçimi yeni mekânsal düzenlemeler ile kendisini mekânsal olarak da inşa etmeye gerek duymaktadır. Cumhuriyetin kurucularının da yeni rejime uygun bir yapılanmaya ve yeni bir başkente ihtiyaç duymaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Siyasal iktidardaki değişim mekânsal ilişkilerde ve mekânsal örgütlenmede de kendisini ifade etme gereği duymuş ve bu doğrultuda mekânsal düzenlemelere gitmiştir. Yeni rejimin bir simgesi de olduğundan, yeni başkent inşası kenti sadece alt ve üst yapılara kavuşturan bir süreç olmaktan öte bir anlam taşımaktadır (Tankut, 1993; Çınar, 2004). Lefebvre'eye atıfla ifade edersek, siyasal iktidar yeni başkentle, tasavvur ettiği toplumsal düzene uygun mekân örgütlenmesine gitmektedir. Ankara ile sadece bir idari merkez değil çağdaş bir toplumsal yaşantının filizlenebileceği bir kent kurulmak istenmiş (Tankut, 1993) ve bu doğrultuda modern yurttaşın kültürel ve sosyal yaşantısının da kurulup sürdürülebileceği modern kentsel mekânlar tasarlanmıştır. Bu kapsamda Yenişehir, batılı anlamda çağdaş bir yaşamın deneyimlenebileceği şekilde, merkezinde parklarla çevrili geniş bir meydanın yer aldığı bir alan, bahçe içinde iki veya üç katlı konutlar, geniş ağaçlıklı yollar ve parklarla düzenlenmiştir. 1920'lerde inşa edilen bu konutlar 1930'larda yerini 3-4 katlı apartmanlara bırakmıştır. Bu yıllarda Yenişehir sakin, düzenli ve yeşil alanların olduğu bir semt görünümündedir. Yenişehir sakinleri parklarda gezintiye çıkmakta, Havuzbaşında Riyaset-i Cumhur Mızıkası'nın çaldığı klasik müziği dinlemekte, Bulvar boyunca yürüyüş yaparak Kutlu ve Özen gibi pastanelerde oturmaktadır. Yenişehir bu haliyle yeni rejimin kurmaya çalıştığı modern kent yaşamının bir ölçüde sahnelendiği bir yer olmuş (Aslanoğlu, 2001, s.327; Batuman, 2009, s.50) ve yeni rejimin kurmayı arzuladığı gündelik yaşamın sembolik mekânına dönüşmüştür.

Bu yıllarda Ulus, kentin ilk merkezi olarak canlılığını korumaya hala devam etmekte, Yenişehir ise yeni yeni canlanmaktadır. Konutların inşasından sonra, 1930'larda dükkânların açılmasına izin verilmesiyle Kızılay kentliler açısından yeni çekim merkezi haline gelmeye başlamıştır. Bu dönemde hem Ankara'nın hem de Kızılay'ın tarihinde simgeleşen mekânlardan Kutlu ve Özen pastaneleri Bulvar üzerinde hizmet vermeye başlamıştır. 1940'ta ise Yenişehir'in ilk kitapçısı olan Akay Kitabevi, daha sonra Şen,

² Şüphesiz bu dönüşüm içinde politik ve ekonomik süreçlerin, yerel yönetimlerin kararları gibi çok çeşitli unsurların etkisi bulunmaktadır. Fakat bir makalenin aşmaması gereken uzunluk içerisinde bunlara kısmen değinilebilmiş, yazıda ağırlığın sosyal yaşamın simgesel mekânlarına ve bölgenin tarihsel dönüşümüne verilmesi yönünde bir tercih kullanılmıştır.

Kültür ve Dilmeç Kitabevleri açılmıştır (Tanyer, 2013). Yine bu yıllarda Ankara tarihinin meşhur yapılarından biri olan Soysal Apartmanı'nın (Görsel 2) alt katında, Yenişehir'in ilk sineması olan Ulus Sineması açılmış, bir süre sonra Bulvar üzerinde Büyük Sinema ve daha sonra da Ankara Sineması perdelerini açmıştır. O günlerin Yenişehir'ini ve Soysal Apartmanı'nı Tanyer (2011) şöyle betimlemektedir:

Atatürk Bulvarı üzerinde, ara caddelerde, sokaklarda bahçeli evler vardı. Bulvar'ın Sıhhiye noktasından Kızılay Meydanı'na kadar olan bölümünün sağında solunda -arada bazı boş arsalarla birlikte- dört katlı apartmanlar görülyordu. O zamanlar, apartmanların çoğu sahiplerinin adlarını, aile adlarını taşıyorlardı. Koç, Ali Nazmi, Kocabeyoğlu, And, Armağan, Toygar Kardeşler gibi. ... O zamanlar Ulus'ta Şehir Lokantası'nın önündeki otobüs durağında güzergâhı "Bakanlıklar"da noktalan otobüse bindiniz mi, Bulvar geniş, trafik seyrek, kısa zamanda Yenişehir'e varırdınız. Kızılay Genel Müdürlüğü'nün sevimli binasına yakın otobüs durağında inerdiniz. Atatürk Bulvarı'nın öbür tarafına geçtiğinizde, orada, Atatürk Bulvarı ile Kâzım Özalp Caddesi'nin kesiştikleri sol köşede bazen sahibinin ön adıyla bazen soyadıyla anılan apartman karşınıza çıkardı. Milletvekili Ragıp Soysal'ın 1938-39 yıllarında yaptırdığı apartman. (Daha sonra kapının üzerine "Soysal Apartmanı" yazıldı) Altında Sait Çelebi'nin işlettiği Ulus Sineması vardı. 1939'un Ocak ayında Tino Rossi'li bir filmle perdesini açmıştı sinemamız (Tanyer, 2011, s.239-240).

Soysal Apartmanı'nın en ünlü sakinlerinden biri Karpiç'in şef garsonu Serj (M. Kemal'in kendisine verdiği isimle Süreyya) tarafından 1943 yılında açılan Süreyya Gazinosu'dur. İşcen (2012a)'in belirttiğine göre 1940'lardan önce lokantası bulunmayan Yenişehir'in ilk restoranı olarak hizmet vermeye başlayan ve bir nevi Karpiç'in³ Kızılay'daki işlevini üstlenen Süreyya Gazinosu, üst kesimin sosyal yaşamının 1940'larda artık Ulus'tan Yenişehir'e taşındığının önemli göstergelerinden biridir. Elçiler ve devlet adamları gibi Ankara'nın belirli bir kesimini ağırlayan aynı zamanda önemli görüşmelerin ve politik dedikoduların da mekânı olan gazino o dönemde Ankara sosyetesinin sosyal yaşamında önemli bir yere sahiptir. Süreyya Gazinosu hakkında Çetin Altan bir köşe yazısında "Süreyya'nın iç yüzünü bilmeden Ankara'yı biliyorum diyenlere kulak asmayınız. Çünkü Ankara istasyondan değil, oradan başlıyor..." demektedir (Tanyer, 2011, s.250). Başkent'in kulislerinin döndüğü, önemli yemeklerin ve karşılaşmaların gerçekleştiği Süreyya Gazinosu, Yenişehir'in bu yıllardaki kimliği ile özdeşleşen simgesel mekânlardan biri olmuştur.

Yenişehir'de hareketlenen bu sosyal yaşam Sakarya'ya da uzanmış ve burada da o döneme iz bırakan mekânlar açılmaya başlamıştır. 1949 yılına ait Ankara Şehir Rehberi'nde Yenişehir'de iki adet lokanta bulunduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki Amerika'nın ünlü savaş gemisi Missouri'den adını alan, Sakarya Caddesi 60 numarada açılan o dönemlerin ünlü meyhanesi Missouri'dir. Diğeri ise Ziya Gökalp Bulvarı'ndan Selanik'e girişte açılmış olan Buket Lokantası'dır. Bu lokantalarda o günün Yenişehir'ine uygun olarak nezih bir ortam ve kaliteli bir servis olduğu fakat Süreyya kadar pahalı olmadığı ve ağırlıklı olarak edebiyat ve yazar çevresinin uğrak yeri olduğu söylenmektedir (İşcen, 2012a).

Sakarya'ya dair anlatılarda yer alan en eski mekânlardan bir diğeri de günümüze kadar ününü sürdüren "Goralı" olmuştur. Türkiye'de henüz 'fast food' kültürünün olmadığı dönemlerde farklı yemek ve servis kültürü ile hizmet veren "Goralı", kendi

3 Ulus'ta açılan Karpiç, Körfez gibi restoranlar nezih ve kaliteli hizmet anlayışı ile milletvekili ve bürokratların öğle ve akşam yemeklerini yiyerek devlete ilişkin önemli meseleleri konuştukları restoranlar olarak bilinmektedir (Yalım, 2002; Aydın, 2005; Bayraktar, 2013).

adıyla anılan ve yakın tarihte bir filme konu olan⁴ sandviçleri ile daha sonra Sakarya'da oldukça yaygınlaşacak "büfe" ya da "piknik" gibi isimlerle açılan dükkanların da en meşhurlarından biri olmuştur. Şefik Goralı'nın 1945'te açtığı "Goralı" önceleri Büyük Sinema yanında, sonra Sakarya'daki Ali Nazmi Pasajı'nda ve daha sonra da Sakarya Caddesi 10/5'te hizmet vermiştir. En popüler dönemi Sakarya'da bulunduğu dönem olan Goralı sadece Sakarya'nın değil kentin tarihinde de kendine önemli bir yer tutmuştur. Yenişehir'de sinemaların da açıldığı bu yıllarda, sinemaya gelen izleyicilerin, okul çıkışlarında öğrencilerin ve yıllar sonra da bira parkının müdavimlerinin uğrak yeri olmuş, oturacak yer bulmak neredeyse imkansız hale gelmiştir (İşcen, 2012b). O günlerin Ankara'sında günde 3 bine varan sandviç satışları Goralı'nın kentin sosyal yaşamındaki ağırlığını göstermektedir (Kavasoğlu, 2018). Yakın zamana kadar Sakarya'daki varlığını sürdüren Goralı Büfe hem Ankara'nın hem de Sakarya'nın tarihine ilişkin anlatılarda kendisine yer bulan önemli yerlerden biri olmuştur.

Görsel 1: Goralı Sandviç'in Yenişehir'deki İlk Yeri, 1946

Kentin en önemli merkezi olması nedeniyle ekonomik, politik ve toplumsal çizgideki her değişim, Kızılay Meydanı ve çevresinde de etkisini göstermektedir. Nitekim 1950 sonrası ülke siyasetinde yaşanan gelişmeler, kentin bu yeni merkezinde önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, nüfus artışı ve toplu ulaşım güzergâhları gibi nedenlerle ekonomik ve sosyal faaliyetler yoğun biçimde Sıhhiye ve Kızılay arasında kalan alanda yoğunlaşmıştır. Kentin merkezi daha geniş bir kesimin kullandığı bir mekân haline geldikçe kırılmaya uğrayarak yeni rejimin tasarladığından farklı bir kamusal oluştuğu mekânlar haline gelecektir. Kısacası yaşanan politik, ekonomik ve toplumsal değişim mekânı ve mekândaki ilişkileri de dönüştürmeye başlamıştır.

1950-1980 Sosyal Hareketlilik ile Gelen Dönüşüm

İkinci Dünya Savaşı sonunda yaşanan ekonomik ve politik gelişmeler tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Türkiye'de de çok partili hayata geçilmesi ile birlikte farklı bir

4 Cem Yılmaz'ın G.O.R.A. filminde "iki Goralı Sandviç" sözleriyle de bahsi geçmektedir. Goralı Sandviç Büfe 2011 yılında kapanmıştır. Bkz: <http://www.hurriyet.com.tr/goralı-da-tarih-oldu-17803106>

siyasal ortam oluşmaya başlamış ve bunun etkileri Ankara’da da hissedilmiştir. İktidara gelen Demokrat Parti’nin uyguladığı ekonomik ve sosyal politikalar, Yenişehir’in mekânsal düzenlemelerine ve sosyal yaşamına da yansımıştır. 1950’lerde dükkânların ve iş yerlerinin sayısının artmasıyla Kızılay ticari merkez özelliği kazanmış ve 1952 yılında alınan bir kararla kentin ‘iş merkezi’ olarak kabul edilmiştir. Böylece Kızılay, yeni rejimin üst ve orta kesiminin konut alanı ve yarı resmi kamusal alanı olmaktan çıkarak yeni dönemin politikalarına uygun şekilde ekonomik etkinliklerin yoğunlaştığı bir alana resmi olarak dönüşmüştür. Bina kat sayılarının artırılması(İlkay, 2007), bitişik nizam apartmanların inşasına izin verilmesi, zemin ve bodrum katların pasaj⁵ olarak düzenlenmesi de yine bu dönemdedir(Batuman, 2009). Buna paralel olarak perakende ticaret ve hizmet sektörü de çevrede yoğunlaşacak, terziler, kuaförler ve benzeri işyerlerinin çoğalması hem buralarda çalışan insanları hem de tüketiciyi bu bölgeye hızla çekecektir. Bu gelişmeler sonucunda zamanla yerleşim azalacak ve konuttan işyerine doğru bir dönüşüm gerçekleşecektir(Akçura, 1971). 1957 tarihli Yücel-Uybadin Planı’nda yapılan değişiklikler bir anlamda Kızılay üzerindeki müdahalelerin kurumsallaşması olarak okunabilir. Ankara planlı kent özelliğini bu yıllardan başlayarak kaybedecek(Geray, 2000) ve rant baskısı kentin gelişiminde temel etken olacaktır. Meydanda daha önce Cemil Uybadin Köşkü olarak bilinen konut yerine bu dönemde inşa edilen ve bünyesindeki büyük alışveriş merkeziyle tüketim etkinliğinin bölgede yoğunlaşmasında önemli bir rol oynayan Emek İşhanı, Yenişehir’in bir yerleşim bölgesinden iş merkezine geçişini simgelemesi açısından anlamlıdır(Batuman, 2009).

Ülkedeki ekonomik ve politik gelişmeler sosyal ve mekânsal değişimi de beraberinde getirmektedir. Kentin aldığı göçlerle birlikte nüfusun artması, kentin çevresinde gelişen gecekondu olgusu, iş ihtiyacı ve bunların yanı sıra ulaşım ağlarındaki önemli bir hattı oluşturması gibi nedenlerle Kızılay merkez olarak daha da önem kazanmıştır. Açılan pastaneler, restoranlar ve sinemalarla sosyal yaşamın önemli bir alanı haline gelmiştir. Yenişehir’de Ankara’nın tarihinde önemli izler bırakan Flamingo, Meram ve Sergen Pastaneleri ile yine Ulus’taki Karpiç kalitesinde hizmet veren Cevat Restoran (Görsel 2) ile İnkılap Sokak’ta açılan Washington Restoran gibi mekânlar 1950’li yıllarda hizmet vermeye başlamıştır(Karacasu, 2015; Biryol, 2016). Ankara tarihinin simge mekânlarından Tavukçu’nun Ulus’tan Sakarya’ya taşınması da yine bu tarihlere aittir(İşcen, 2012a). Bu gelişmelerle birlikte sosyal yaşam canlanmaya, Kızılay ve çevresi giderek daha geniş bir halk kesiminin kent yaşamına katıldığı bir bölge haline gelmiştir. Sonuç olarak konutların ve geniş parkların bulunduğu elit bir semtten kentin sosyal ve ekonomik merkezi olmaya doğru hızlı bir dönüşüm geçirmiştir.

5 Kocabeyoğlu Pasajı, Ali Nazmi Bey Pasajı, Ülkealan Pasajı gibi pasajların tarihine dair bir çalışma için bkz: Küçüktaşdemir, G. (2018). Kentin iç mekânları: Ankara belleğinde pasajlar, (1950-1980). Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü. Ankara

Görsel 2. Soysal Apartmanı, Cevat Restoran ve Ulus Sineması, Yenisehir, 1961

Hem Sakarya'nın hem Ankara'nın tarihinde iz bırakan mekânlardan bir diğeri de Tuna Caddesi ile Atatürk Bulvarı'nın kesiştiği köşede 1953 yılında açılan Piknik'tir. Yalçın Ergir(2011,2012)'den öğrendiğimize göre, aynı zamanda Gazeteciler Cemiyeti'nin de bulunduğu binada, Tuna Caddesi 1/A adresinde hem şarküteri hem lokanta olarak açılan Piknik, özel sandviçleri yanında Paşabahçe'ye özel olarak yaptırdığı arjantin adı verilen bardaklarda bira servis etmesi ile ünlenmiştir. Ergir(2011,2012)'in anlatılarında Piknik bir yandan bıyık bırakmayan, sigara içmeyen ve her daim güler yüzlü elemanlarıyla Süreyya ve Cevat gibi belirli bir hizmet kalitesini tutturmaya çalışırken diğeryandan da sadece üst düzey kesime değil herkese kapılarının açık olmasıyla 1950'lerin Yenisehir'inin yeni iklimini yansıtmaktadır adeta. MFÖ olarak bildiğimiz müzik grubunun üyesi Fuat Güner'in babası Sami Güner'in 1950'li yılların sonlarında çektiği fotoğrafta (Görsel 3) o günlerin Atatürk Bulvarı'ndaki gündelik hayattan bir kesiti ve Tuna Caddesi girişindeki Piknik tabelasını görmekteyiz.

Görsel 3: Tuna Caddesi Girişi ve Piknik, Yenisehir

Piknik, İsmet İnönü ve Celal Bayar'lı yıllardan Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel'li yıllara kadar sadece Sakarya'nın değil Ankara'nın sosyal tarihinde yer edinmiştir. Adı geçen siyasilerden, Tanju Okan, Sevgi Soysal gibi sanatçı ve yazarlara, askerlerden öğrencilere her kesimden Ankaralı'nın uğradığı bir mekân olarak, dönemin

Ankara’lılarının hafızasında mutlak bir iz bırakmıştır. Ergir(2011), Piknik’in kent ve kentlilerin gündelik hayatına sızan ve yer bırakan izlerine dair şunları anlatır:

Gar Gazinosu’nda arylar söyleyen Nico da Castino Bulvar’da yürür, Piknik’in önünden geçerken durup başını içeri uzatır, bir arya okuyup yoluna devam ederdi. Ankara’nın ilk “Espresso”su Piknik’teydi. Hatta Sevgi Soysal, devrilen kavak ağacını, Piknik’teki sıradan bir günün telaşını, Piknik’in Tuna Caddesi’ne bakan camekânlı bölümünde Espressosu’nu yudumlarken yazıyor, “Yenişehir’de Bir Öğle Vakti”ni Türk Edebiyatı’na armağan ediyordu. Televizyonun emekleme devrinde Cenk Koray’ın, Üstün Savcı’nın yarışmalarında Piknik soru olarak çıkıyordu. Bulvarın o noktası artık “Piknik Durağı” olmuştu. Dolmuşta, “Piknik’te inecek var”dı(Ergir, 2011).

Görsel 4’te görüldüğü gibi o günlerin Ankara’sını ziyaret eden misafirlerin de uğradığı, dolayısıyla sadece Sakarya’nın değil kent de en önemli uğrak mekânlarından biridir. Görsel 5’te Sevgi Soysal’ın Atatürk Bulvarı’ndaki hayatı izlediği ve Ankara ile ilgili edebi eserlerin en ünlülerinden biri olan ‘Yenişehir’de Bir Öğle Vaktini’ yazdığı camekânlı bölüm ile Piknik sadece Ankara’nın tarihine değil edebiyata da izini bırakmıştır. Goralı gibi Piknik de, sadece Sakarya’nın değil Ankara’nın ve hatta ülkenin kültürel tarihinde izler bırakmış, aynı zamanda Sakarya’da bugün hala devam eden gastronomik faaliyetlerin ilk ve en önemli örneklerini oluşturmuşlardır. Bıraktıkları bu izler ve kente dair anılardaki yerleri o dönemlerin Ankara’sının ve Sakarya’nın sosyal yaşamını ve kimliğini üreten mekânlarından olduklarını göstermektedir. Bu iki mekân, kent yaşamı içerisinde Sakarya’yı gündelik hayat içindeki sosyal duraklardan biri haline getirmiş ve kendileri de Sakarya ile birlikte kent kültürünün bir parçası olmuştur.

Görsel 4: Richard Kimble’in Piknik Ziyareti

Görsel 5: Piknik, Camekânlı Bölüm

Mekânın anlamı ve kimliği toplumsal süreç içerisinde mekânsal pratikler ve ilişkiler aracılığıyla yeniden kurulmaktadır (Lefebvre 1991; Massey, 2002). Nitekim yeni rejim ile birlikte modern yaşamın sahnesi olarak tasarlanan Kızılay da sosyal, ekonomik ve politik gelişmeler ile birlikte değişip dönüşmektedir. Kent merkezi olarak öneminin ve yoğunluğunun artmasına paralel olarak daha geniş kesimler kent yaşamına katılmakta, böylece yeni aktörleriyle beraber çeşitlilik içeren bir sosyal yaşam mekânı olarak yeniden kurulmaktadır. Artık sadece üst düzey bürokratlar ve elçilerin değil memurlar, öğrenciler, sanatçılar ve işçiler gibi toplumun çeşitli kesimlerinden insanların günün farklı saatlerinde vakit geçirdikleri bir alana dönüşmektedir.

Türkiye’nin siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olan çok partili hayata geçiş ile Kızılay Meydanı’nın da geniş kesimlerin sosyal hayata katıldığı bir kamusal mekâna dönüşmesi arasındaki paralellik anlamlıdır. 1950’lerin sosyal ve iktisadi

politikaları doğrultusunda farklı grupların toplumsal yaşama katıldığı bir alan haline gelen Kızılay'daki sosyal hareketlilik 1960'larda politik hareketliliğe dönüşmüştür. Öğrencilerin ve işçilerin sokağa çıktığı, toplumsal muhalefetin kendisini sokakta ifade etmeye, sesini sokakta duyurmaya başladığı, sokaktaki toplumsal ve politik etkinliklerin böylece arttığı bu dönemde Kızılay bu politik eylemlerin etkin bir alanı haline gelmiştir. Özellikle bakanlıkların ve bir süre sonra da TBMM'nin Yenişehir'e yerleşmesi Kızılay'ın politik kimliğini pekiştirmiş ve toplumsal muhalefet için önemli bir merkez özelliği kazanmıştır. 1960'larda Kızılay, özellikle akşam iş çıkış saatlerinde öğrenciler başta olmak üzere çeşitli grupların hükümet karşıtı eylemlerine sahne olmaya başlamış; böylece sadece gündelik yaşamın sürdüğü, dükkânların ve konutların bulunduğu bir alan olmaktan çıkarak siyasal anlamda da bir meydan özelliği kazanmıştır. Öyle ki, Kızılay'da artan eylemler 1965 Nisan'ında "Kızılay Olayları" olarak bakanlar kurulunun gündemine kadar girmiş ve Aşırı Akımlarla Mücadele Komitesi oluşturulmuş, Komite 'sokağın komünist propagandanın yeri haline geldiği'ni söyleyerek önlemler alınmasına karar vermiştir (Kabacalı, 1992, s.17; Feyizoğlu, 1993). Bu gelişmelerin sonucu meydana müdahale de gecikmemiştir. Ulaşım nedeniyle iş çıkışı saatlerinde burada biriken kalabalığın tehlikeye dönüştüğünü fark eden iktidar, dolmuş duraklarının başka yere taşınması, buradaki sinemaların kapatılması ve meydana gruplar halinde dolaşmanın yasaklanması kararını vermiştir (Batuman, 2009). Kızılay politikanın, ekonominin ve sosyal yaşamın harmanlandığı ve böylece yeniden üretildiği bir mekâna dönüşmeye başlamıştır.

1960'lı yılların toplumsal ortamı içinde Yenişehir'de tiyatroların, sinemaların ve kitapçıların da arttığını, böylece Ulus'taki kültürel faaliyetlerin artık Kızılay'a kaydığını görmek mümkündür. Yenişehir'de ilk sinemalar 1930'larda açılırken, ilk tiyatro sahnesinin açılması ise ancak 1950'lerde gerçekleşmiştir. 1956 yılında, Sakarya'da Tuna Caddesi üzerindeki 5 no'lu binada Türkiye Ormancılar Derneği binasının alt katında açılan "Beşinci Tiyatro" özel bir tiyatrodur ve ilk zamanlarında hem tiyatro hem sinema olarak hizmet vermiştir. 1959'da aynı salon Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü tarafından kiralanarak 'Yeni Sahne' adını almış ve ilk oyun 4 Ekim 1960 günü sahnelenmiştir. Ankara seyircisini uzun yıllar ağırlayarak kentin kültürel hayatının simgelerinden biri olacak Yeni Sahne'de bu tarihten kapandığı 2006 tarihine kadar yaklaşık 10 bin temsil gerçekleştirilmiştir (Demirtaş, 2013).

Görsel 6: Yeni Sahne'nin İlk Yıllarından Bir Görünüm

Yeni Sahne, Sakarya bölgesinin kültürel bir merkez olarak gelişmesinde önemli bir rol oynayan sosyal mekânlardan biridir. Lefebvre'in işaret ettiği gibi insanların mekânla kurduğu ilişki, ihtiyaçları, talepleri, mekânı kullanma biçimleri de mekânı dönüştürmektedir. Tiyatro seyircilerinin temsil öncesinde ve sonrasında Sakarya'da vakit geçirmesi, bunun için çevredeki kafe, bar ve restoran gibi yerlerde arkadaşlarıyla buluşup yemek yemesi, bir şeyler içmesi, çevredeki kitapçılardan alışveriş yapması gibi çeşitli mekânsal pratikler Sakarya'nın kültürel bir alan olarak gelişmesinde etkili olmuştur. Yeni Sahne, haftanın altı günü oyunları izlemeye gelen tiyatro seyircisini Sakarya'daki sosyal yaşama dahil etmiş ve böylece Sakarya'nın o yıllardaki kimliğini kuracak toplumsal pratiklerin ve aktörlerin bölgede yoğunlaşmasında rol oynamıştır.

Artan sinemalar ve tiyatrolar ile birlikte çevredeki okullardan gelen öğrencilerin de yoğunlaşması Sakarya ve çevresinde kitapçıların artmasına da etki edecektir. Yenişehir, bakanlıklar ve konutlar nedeniyle genelde memur semti gibi görülse de çevredeki çok sayıda lise ve fakültenin varlığından dolayı öğrencilerin de yoğun olduğu bir bölgedir aynı zamanda. Ankara Lisesi, TED Ankara Koleji, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Siyasal ve Hukuk Fakülteleri, tıp fakülteleri ve diğer üniversitelerin öğrencilerinin de toplu taşıma ağı nedeniyle gün sonunda geldiği ve sosyalleştiği bir yer haline gelmiştir. 1961 Anayasası'nın görece özgür ortamında daha fazla kitabın basılarak satılabilmesi ve öğrencilerin de artık Kızılay'ı daha yoğun şekilde kullanması ile Yenişehir'de 1960'lı yıllardan itibaren kitapçıların sayısı artacaktır. Ulus'un ilk kitapçıları olan Akba, Tarhan ve Hachette kitabevelerinin 1960'lı yıllarda Yenişehir'e taşınması Ulus'un kültürel merkez özelliğini Yenişehir'e kaptırdığının önemli bir işaretidir. Yine bu yıllarda Bulvar üzerindeki Büyük Sinema yanında Erdal Öz'ün Sergi Kitabevi açılır fakat 70'li yıllarda kapanmak zorunda kalır(Tanyer, 2013; Atauz, 2018b). Atauz (2018b), bu dönemde Yenişehir'de yer alan kitapçıların özellikle yabancı yayınlara yer verdiğinden de bahsetmektedir.

Ziya Gökalp Caddesi ile İnkılap Sokak köşesindeki o zamanlar Fransız Kültür Merkezi olan yapının biraz çaprazında, caddenin karşısında, 1960'lı yıllarda Hachette Kitabevi vardı ve sadece Fransızca kitaplar satardı. Bilgi Kitabevi'nin bulunduğu Sakarya Caddesi'nde ve aynı sırada, caddeye daha yakın yerde, Sergen Pastanesi'nin hemen yanında da, Tarhan Kitabevi vardı ve o da, hemen hemen sadece İngilizce kitaplar satan, büyük ve gösterişli bir dükkandı(Atauz, 2018b).

Görsel 7: Tarhan Kitabevi, Yenişehir

1960'lar ve 1970'ler hem Kızılay'ın hem Sakarya'nın sosyal ve kültürel olarak en canlı ve en hareketli olduğu dönemlerdir. Bunun bir parçası olan kitapçılar, anlatılarda da görüldüğü gibi o dönemin Ankara'sına iz bırakan mekânlardandır. Yenişehir'de artan kitapçı sayısı ve yabancı yayınların da satılıyor olması o dönemin Ankara'lılarının okuma kültürüne ilişkin de önemli bir veri vermektedir.

70'lerde Kızılay bir kitapçılar cennetiydi. Hat Kitabevi'nden çıkıp bir arka sokaktaki Bilgi Kitabevi'ne girer, labirente benzeyen loş dükkânda, her daim tezgâhlardan birinin ardında rastlayabileceğimiz Tevfik Küflü'nün gizli nezaretinde kitapların arasında dolaşırdık. İlk Füzûzan'larımı, ilk Pınar Kür'lerimi, ilk Sevgi Soysal'larımı o karanlık dükkândan edinmiştim. Hâlâ kitaplığımın en nadide raflarını süslerler. Bilgi'den çıkıp Bulvar'a doğru yürüyünce bir kitabevi daha; Tarhan Kitabevi. Diğerinin aksine aydınlık, bol ışıklı, yabancı yayınların, dergilerin de satıldığı şık bir mekândı. Daha ziyade ders kitapları ya da sözlükler almak için başvururduk oraya. Ziya Gökalp Caddesi'ndeki Haşet Kitabevi (Fransız Kültür Merkezi'nin hemen yanındaydı zaten) tamamen yabancı dilde kitaplar satardı. Dost Kitabevi'nin tanınmasına daha biraz zaman vardı. Kim derdi ki bu kitapçıların hepsi birer birer kapanacak ve elimizde yalnızca Dost Kitabevi kalacak(Güllüoğlu, 2018).

1970'li yıllar geldiğinde, Atatürk Bulvarı üzerindeki işhanı, pasaj ve mağazalar artmıştır. Gökdelen altında açılan ve Büyük Mağaza olarak da adlandırılan Gima ile birlikte, Soysal Apartmanı'nın da Soysal Pasajı'na dönüşmesi bölgedeki ticari faaliyeti yoğunlaştırmıştır. Bulvar'da dükkan fiyatlarının artması ve ağırlıklı olarak tüketim faaliyetlerinin burada yoğunlaşması sonucu piknik ve büfe benzeri gastronomik etkinlikler, kitapçılar ve sosyal mekânlar Sakarya'ya taşınmıştır. Böylece Bulvar, pastane ve kafelerin önünde oturlan, gezinti yapılan bir sosyal yaşam alanından, mağazalarda alışveriş yapan ve vitrinlere bakan insanların doğrusal hareket içinde aşağı ve yukarı aktığı bir mekâna dönüşecektir. Sevgi Soysal'ın Yenişehir'de Bir Öğle Vakti'nde kavakların yıkıldığı dönem olarak betimlediği yıllar tam da 70'lerdir. Bu yıllar, Yenişehir'in eski yaşamına dair kaybolmaya başlayan izlerin görülebildiği son yıllardır. Bu dönem aynı zamanda devlet adamları ve elçiler gibi üst kesimin Yenişehir'i terketmeye başladığı zamanlardır. Bu durum belki de en iyi bu kesimi ağırlayan mekânların, başta da Süreyya Gazinosu'nun kapanmasında simgeleşmektedir.

Bir yandan pasajların açılması ve iş hanlarının sayısının artması ile ekonomik etkinliklerin, diğer yandan kitapçılar, sinema ve tiyatrolar ile kültürel ve sosyal etkinliklerin arttığı 1970'lerin Yenişehir ortamının, kısacası yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümün kesişim kümesi olarak Zafer Çarşısı'nı göstermek mümkündür. Zafer Meydanı'nda açılan Zafer Çarşısı, hem pasaj kültürünün bir örneği olarak hem de kitapçılar ve açılan sergiler ile kültürel etkinliklerin yoğunlaştığı bir alan olarak o dönemi simgeleştirecek mekanlardandır. Yenişehir'lilerin hayatına girdiği bu yıllarda Kızılay'ı yoğun olarak kullanan öğrencilerin ve aydın kesimin uğrak yeri olmuştur. Ali İnandım (2017) bir yazısında "Çok kokladık kitap esansını, çok gezdik sergi salonundaki sergilerini, çay ocağında çok çay içtik" diye anmaktadır Zafer Çarşısı'nı. Öğrencilerin, Zafer Çarşısı'ndan kitap aldıktan sonra vakit geçirdikleri yer Bulvar üzerindeki mağazalardan çok Sakarya'daki mekânlar olacak, bunun sonucunda da Sakarya'da bugün hala farklı isimlerle benzerleri olan Piknik ve Goralı benzeri mekânların sayısı da giderek artacaktır. Bu anlamda Zafer Çarşısı'nın Bulvar'dan çok Sakarya ile bir organik bağı bulunduğu söylenebilir.

Yüksel ve Karanfil bölgesinin canlanması özellikle 1980'lerin sonunda ve hatta 1990'larda geliştiğinden (Dinçer, 2016), 1970'lerde sosyal yaşamın ağırlıklı mekânları Zafer Çarşısı ve Sakarya'dır. 70'li yıllarda kitapçıları, sergi salonu ve meşhur çay ocağı Zafer Çarşısı'nı Ankara'lılar için önemli sosyal mekânlardan biri haline getirmiştir. 70'li yılların öğrencileri, aydınları ve özellikle sol görüşlü kesimi için sadece kitap alınmaya gidilen bir yer değil, arkadaşlarla buluşulan, çay ocağında sohbet edilen bir buluşma mekânıdır aynı zamanda. Zafer Çarşısı'ndan eski bir Ankara'lı şöyle bahseder:

70'li yıllarda Ankara'da kitap denince akla gelecek tek mekândı. sadece kitap satışı değil, aynı zamanda buluşma, halleşme, tartışma mekânıydı da. 12 Eylül darbesinden sonra Ankara'nın "göze batan" mahalleleri nasıl talan edilip ıssızlaştırıldıysa, burası da o hisimdan/ kıyımdan nasibini aldı. Birçok kitabevi kapandı. Kapanmadan önce de sahipleri ve çalışanları içeri tıkıldı. Devamında çarşı sıradan bir alışveriş mekânına döndü. Büyükşehir Belediyesi tarafından işletilen çarşının büyük bir sergi salonu vardır. Uzun zamandır işlevine uygun kullanılmamaktadır ne yazık ki. Ankara'yı Ankara yapan mekânlardan birinin yavaş yavaş kaybedilmesi, bir dönemin hüznünü de beraberinde götürmektedir. Yolu düşen ana girişin solundaki girişten içeri dalsın. Merdivenin yanında bir çay için. "Zor yıllar"ın izlerini yudumlasın(Arzkara, 2011).

Görsel 8: Zafer Çarşısı

Zafer Çarşısı ile birlikte Ankara'nın en önemli değerlerinden biri olan Dost Kitabevi de Ankara'lıların hayatına girmiştir. 1976'da ilk şubelerini Zafer Çarşısı'nda açan Dost Kitabevi burada kısa zamanda büyüyecek ve pasajın en önemli kitapçılarından biri olacaktır(Atauz, 2018a). 1980'lerde ise henüz sonraki dönemlerdeki canlılığına kavuşmamış Yüksel Caddesi'ne taşınma kararı o dönem için farklı bir adımdır. Konur Sokak'ta Mimarlar Odası'na ait binanın giriş katındaki yerini alacak, Mimarlar Odası ve Mülkiyeliler Birliği ile birlikte Sakarya ve Zafer Çarşısı çevresinin kültürel iklimini Yüksel Bölgesi'ne taşıyarak oraya 90'lardaki kimliğini veren önemli unsurlardan biri olacaktır(Dinçer, 2016) .

Sakarya'yı bugünkü bildiğimiz anlamda Sakarya'ya dönüştüren belki de en önemli mekânlardan biri ise 1970'li yıllarda açılan Bira Parkı olmuştur. 1970'li yılların siyasal atmosferine paralel şekilde yerel yönetimde de toplumcu belediyeçilik olarak adlandırılan anlayış hakim olmuş, bunun etkileri Kızılay'da da hissedilmiştir. Dönemin belediye başkanı

Vedat Dalokay tarafından uygulanan Bira Parkı projesi, sokağın kendisinin sosyalleşme ve eğlence mekânı olabilmesinin bir örneğini oluşturması açısından değerlidir. İş çıkışı memurların, işçilerin ve öğrencilerin birkaç kadeh bira içtikten sonra yine Kızılay'daki toplu taşıma ağılarıyla eve dönmesi rutinini kent merkezine taşıyan bir uygulama olmuştur.

Görsel 9: Bira Parkı, Sakarya

Görsel 10: Bira Parkı

Sakarya bölgesi, Bira Parkı ile gündelik hayatın da önemli bir parçası haline gelmiştir. Kızılay, kent merkezi olarak hem birçok işyerinin bulunduğu hem de toplu ulaşım araçlarının duraklarının olduğu bir bölgedir. Dolayısıyla özellikle iş çıkış saatlerinde Kızılay Meydanı çevresi ve Atatürk Bulvarı yoğun kullanımlara sahne olmakta, bu yoğunluk Sakarya'ya da sirayet etmektedir. Sakarya, Bira Parkı ile iş çıkış saatlerinde, toplu taşıma araçlarına binip evlerine dönmeden önce insanların ayaküstü uğradıkları, bira içerek ayak üstü sohbet ettikleri bir yer haline gelmiş ve bu özelliği farklı formlarda da olsa bugünlere kadar devam etmiştir.

1950'de çok partili hayata geçiş, DP iktidarının uyguladığı popülist politikalar ve dönemin ekonomi politikaları doğrultusunda Kızılay'a yönelik alınan kararlar neticesinde önemli değişimler yaşanmıştır. Kızılay ve Sakarya, elit kesimin kamusal mekânından 1950'lerden itibaren daha geniş kesimin sosyal yaşama katıldığı bir alana dönüşmüştür. Zamanla bu sosyal çeşitlilik politik hareketliliği de beraberinde getirecek, bu da mekâna yansıtacak ve Kızılay geniş katımlı mitinglerin alanı haline gelecektir. 1960 sonrası Türkiye'de canlanan öğrenci ve işçi hareketleri ile politik bir kamusal alan niteliği kazanmış, sadece memurlarla değil işçi ve öğrencilerle de anılan bir yer haline gelmiştir. Bu anlamda Kızılay'ın kimliğinde önemli bir dönüşümün bu yıllarda yaşandığı söylenebilir. Bu dönemde Kızılay'ın politik eylemlere sıkça sahne olması sonraki dönemde mekâna yapılacak müdahalelerin de zeminini hazırlayacaktır. 1980'ler ekonomik ve siyasal olduğu kadar büyük bir sosyal dönüşümü de beraberinde getirecektir.

1980'lerden Günümüze Gelen Dönüşüm

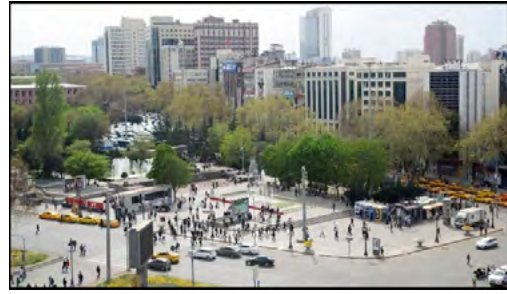
1980'ler, 1970'lerde yaşanan ekonomik krizle birlikte uygulanmaya başlanan neo-liberal ekonomi politikalarının tüm dünyada etkilerinin hissedildiği yıllardır. Bu politikaların etkisiyle, kent mekânı da değişim değeri doğrultusunda yeniden örgütlenmeye ve düzenlenmeye başlamıştır. Kentlerin plansız genişlemesi, ve kitlesel otomobil

kullanımını teşvik eden ulaşım politikaları sonucu kent içindeki yolların genişletilerek yayalara kalan alanların daralması, kamusal mekânların otel, alışveriş merkezi ve benzeri ticari kullanımlara bırakılması bu dönem kentlerde sıkça görülen değişimlerden birini oluşturmaktadır. Ankara’da da benzer değişimler Atatürk Bulvarı, Kızılay Meydanı ve Sakarya üzerinden izlenebilmektedir.

Türkiye, dünyada yaşanan bu ekonomik ve politik gelişmelere ek olarak, 1980’li yıllara 12 Eylül darbesinin siyasal ve toplumsal etkileri ile başlamıştır. Önceki dönemin toplumsal hareketliliğine son veren darbe, bu hareketliliğin en önemli sahnesi ve aracı olan sokağa da müdahale etmiştir. Berman(2009, s.205)’ın, “sokağı öldürmeliyiz” şeklinde betimlediği Haussman ve Paris Bulvarı örneği, Ankara’da 12 Eylül ile birlikte özellikle Kızılay Meydanı ve Atatürk Bulvarı üzerinde net ifadesini bulacaktır. Bununla birlikte, Kızılay’a bugünkü halini veren son dönüşüm ve müdahaleler aslında 1980 öncesi dönemde yavaş yavaş başlamıştır. Bunlar arasında simgesel olarak en önemli olanlardan biri Kızılay Meydanı’na ismini veren Kızılay Binası’nın yıkılmasıdır. 1980’lere gelindiğinde Kızılay Binası, önündeki parkı ile birlikte ortadan kalkmış ve böylece hem meydan daraltılmış hem de kentlilerin kullanabildiği yeşil alanlardan biri yok olmuştur. Güvenpark, otobüs ve dolmuş durakları ile önemli ölçüde daralırken Havuzbaşı kentliler için bir durak ve dinlenme noktası olma özelliğini tamamen yitirmiştir.

Görsel 11: Güvenpark, 1950’ler

Görsel 12: Güvenpark, Günümüz

Artan trafiğe çare bulmak amacıyla Atatürk Bulvarı’nın genişliği 1940’ta 30 metre iken 1980’de 50 metreye çıkarılmış ve böylece yayalara ayrılan alan daralmış, 1985 yılındaki proje ile Kızılay Meydanı ve Güvenpark’ın tarihsel kurgusu ortadan kaldırılmıştır(Batuman, 2009). Kaldırımların ve yeşil refüjün daraltılarak yaya yerine araç trafiğine ağırlık veren mekân düzenlemesine, 1990’lı yıllarda metro duraklarının ve üst geçit ayaklarının kaldırılması işgali de eklenince Bulvar bir gezinti yeri olmaktan artık tamamen çıkmıştır. 1930’lu ve 40’lı yıllarda ağaçlarla dolu olan kaldırımlar daralmış, Bulvar’ın yeşil görünümü de yerini tabela kirliliğine bırakmıştır. Artık Atatürk Bulvarı’nda yürüyüş yapan ‘Yenişehir sakinleri’nden değil ‘yaya trafiği’nden söz edilmektedir.

Görsel 13: Atatürk Bulvarı 1950'ler

Görsel 14: Atatürk Bulvarı, Günümüz

Tüm bu değişim süreci belki en iyi Kızılay Binası ve Parkı üzerinden simgeleştirilebilir. Tarihi binanın ve geniş parkın yerine, estetik açıdan yoğun eleştiriler alan bir yapı inşa edilmiş böylece kamusal kullanıma açık bir yeşil alan alışveriş merkezine çevrilerek kentlilerden alınmış ve tamamen ticari kullanıma bırakılmıştır.

Görsel 15: Tarihi Kızılay Binası, 1950'ler

Görsel 16: Kızılay AVM, Günümüz

Bir zamanlar geniş yeşil alan ve parklarla çevrili olan ve modern vatandaşın gezinti yeri olarak tasarlanan meydan ve çevresi estetikten tamamen yoksun binalar ve araç trafiği ile istila edilerek yerini sadece tüketime yönlendiren bir kent yaşamına bırakmıştır. Kızılay Meydanı da bu haliyle meydan olma özelliğini kaybederek kavşak noktasına dönüşmüştür.

Zafer Meydanı ve Sıhhiye Meydanı'nda da benzer bir dönüşüm yaşanmıştır. Zafer Parkı'nın yeşil alan niteliği zamanla yok olmuş ve yerini dükkanlara ve beton bir zemine bırakmıştır. Görsel 17'de henüz Zafer Çarşısı yapılmadan önce park olarak kullanılabilirdiği hali görülmektedir. Görsel 18'de aynı bölgenin 1970'li yıllarda Zafer Çarşısı ve diğer dükkanlar ile önemli oranda küçüldüğü, oturma alanlarının kaldırılarak işlevsizleştirildiği, parkın yerini yeşil alana bıraktığı izlenebilmektedir. Görsel 19'da ise bu bölge günümüzdeki halindedir, yani artık yeşil alan tamamen yok edilmiş, mağazalara ayrılmış ve herhangi bir sosyal yaşamın mümkün olmadığı beton bir boş alana dönüşmüştür.

Görsel 17: Zafer Meydanı, Park

Görsel 18: Zafer Meydanı, 70'ler

Görsel 19: Zafer Meydanı, Günümüz

Sıhhiye Meydanı da benzer süreçlerden nasibini almış, U dönüşü köprüsü ve metro duraklarıyla parçalanarak yaya hareketini zorlaştırmıştır. Otobüs duraklarının ve araç trafiğinin iyice daralttığı kaldırımlarda yürümek ve karşıdan karşıya geçmek gibi eylemlerin bile iyice zorlaşması bu bölgeyi de sosyal yaşam için imkansız hale getirmiştir. Bu durum sonucunda Sıhhiye Meydanı ve çevresinde, Abdi İpekçi Parkı dışında kamusal yaşama imkan veren bir yer kalmamış, Sıhhiye Meydanı ulaşım ve ticari etkinliklerin bir alanına dönüşmüştür.

Görsel 20: Sıhhiye Meydanı ve Park

Görsel 21: Sıhhiye Meydanı, Günümüz

Tüm bunlara rağmen Kızılay hala kentin önemli bir merkezi olmayı sürdürmektedir. Nüfusun artmasına paralel olarak ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşması ve ulaşım ağlarının ağırlıklı merkezi olması, bu bölgedeki insan yoğunluğunu arttıracak ve bunu dengelemek amacıyla Yüksel, İzmir, Sakarya caddeleri ve çevrelerini kapsayan ard alanlar yaya bölgesi haline getirilecektir. Böylece kent merkezinde kentlilere ayrılan sosyal yaşamın yeni alanı buralara doğru kayacaktır. Mekâna yapılan bu müdahale ile bu bölgedeki sosyal yaşamın niteliği de değişecektir.

Yayalaştırma projesinin Sakarya'ya ilk etkisi Sakarya Bira Parkı'nın kapanması ve bir daha açılmaması olmuştur. Fakat kısa ömrüne rağmen Bira Parkı Sakarya'da önemli bir iz bırakmış ve Sakarya'nın bugün hala en çok birahaneleri ve barları ile bilinmesine neden olan dokusunu da belirlemiştir. 1990'lı yıllarda SSK İşhanı'nda yer alan barlar da bir süre Sakarya'daki bar kültürünün bir devamı niteliği taşımış ve oldukça canlı bir dönem yaşanmıştır. Daha sonra burası boşaltılmış ve yakın zaman önce de binaya Çankaya Belediyesi yerleşmiştir; fakat Bira Parkı gibi SSK İşhanı'nın ortamı da Sakarya'ya kimliğini veren ve kentin hafızasına kazınan mekânlardandır. Murat Meriç kendisi ile yapılan bir röportajda, "eski 45'likler hadisesi" olarak adlandırdığı sürecin Sakarya ile SSK İşhanı'nda yer alan barlardan doğduğundan ve buradan müzik piyasasına giren gruplardan söz eder:

Hayat, o yıllarda Sakarya Caddesi'ndeydi. İlk biralar Büyük Express'te içilir, ardından türkü çalan Kavel'e ya da Beer Station'a rock dinlemeye gidilirdi. Pili Bebek, dönemin meşhur grubuydu. Gölge, SSK İşhanı'nda açılan ilk rock bardı. ... Sakarya'nın son demlerinde açılan Limon, Gölge'nin alışkanlığa dönüştüğü dönemde bir nevi gençlik aşısıydı. Replikas, Nekropsi ve Duman, albümsüzken Limon'da verdikleri konserlerle tanındı. Barın memleket müziğine sunduğu grup ise maNga oldu (Çuhadar, 2010).

1980'lere gelindiğinde Kızılay ve Sakarya kültürel merkez olma özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Neo-liberal politikaların ve kar mantığının tarihi, çevreyi ve kültürü yok saydığı ve hiçbir sınır kabul etmeden mekânı dönüştürdüğü bu dönemde, önce Bulvar üzerinde yer alan meşhur Büyük Sinema kapanmış ve yerine Büyük Çarşı açılmış ve kısa zaman sonra da diğer sinemalar kapanmıştır. 1982 yılında Piknik'in bulunduğu bina da işhanı yapılmak üzere yıkılmış, Piknik, Sakarya yaya bölgesindeki İnkılap Sokak'a taşınmış ve bir süre sonra kapanmıştır. 2000'lerde bir alışveriş merkezinde yeniden açılma da eski Ankara'nın ve Yenişehir'in kültürüne ait olan Piknik, AVM kültüründe varlığını sürdürememiş ve 2006'da kapanmıştır. Bugün ise Sakarya'da piknik adını kullanan kimi mekânlara rastlamak mümkündür Sakarya'ya kimliğini veren mekânlardan biri olarak, Piknik bu şekilde de olsa simgesel düzeyde hala yaşamaktadır. 2011 yılında, Şefik Goralı'nın ölümünden bir süre sonra Goralı da Sakarya'ya veda etmiştir. İstanbul'da hala varlığını sürdürse de kentlilerin hafızasında Sakarya ile özdeşleşmiştir Ankara'nın tarihinde farklı bir yere sahiptir. Kısacası Bira Parkı, Piknik ve Goralı gibi Sakarya'nın tarihinde simgeleşmiş mekânlar yeni dönemin ekonomik ve sosyal düzeninde varlığını sürdürememiş fakat kentin hafızasında kalan mekânlardan olmuşlardır.

Son olarak Yenişehir'in tek devlet tiyatrosu olan Yeni Sahne de rant baskısına dayanamayarak büyük tartışmalar eşliğinde kapanmıştır. Türkiye Ormancılar Derneği'ne ait binanın yıkılıp yeniden yapılması sürecinde kamuoyunda süren tüm tepkilere rağmen Dernek, yeni binada tiyatroya da bir yer ayrılması talebini 'maliyetleri

arttıracağı' gerekçesiyle reddetmiş, ekonomik çıkarlar tarihi ve kültürel değerlerin önüne geçmiştir(Demirtaş, 2013). Bu dönemde çok sayıda girişim Yeni Sahne'nin kültürel ve tarihi bir miras olarak değerini anlatmaya çabalamıştır. KORDER'in Yeni Sahne'nin "kültür varlığı olarak tescil edilmesi"⁶ talebi bunlardan biridir ve Yeni Sahne'nin kent içindeki tarihi ve kültürel önemini ortaya koyması açısından önemlidir.

YENİ SAHNE, Ankara Kent belleğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu niteliği ile "anı değeri"ne sahiptir. ... bizim geçmişimizle olan bağımızdır. Bunun gibi yapılar, hem kişilerin, hem de kentlerin belleğindeki olayları, mekânlar arasındaki ilişkiyi, belli bir zaman dilimindeki yaşantıyı hatırlatırlar. Böylece, geçmişteki kültür ve kentli olma bilinci, geleceğe aktarılmış olur. Birçok oyuncu ilk oyununu burada oynamış, pek çok oyun ilk defa burada sahnelenmiştir. Ankara'nın kültür yaşamında, 45 yıl boyunca her sezon, Pazartesi hariç her gece, oyuncuların ve seyircilerin bütünleştiği bir odak noktasıdır. YENİ SAHNE, sadece bir tiyatro sahnesi değil, aynı zamanda kent merkezinin yapı taşlarından, Kızılay'ın simgelerinden biridir. (KORDER, 2006)

Yeni Sahne Sakarya'nın kültürel pratiklerin gerçekleştiği bir mekân olmasında da rol oynamıştır ve bu anlamda Sakarya'ya kimliğini veren yerlerden biridir. Özellikle bir kentin ya da semtin tarihinde belirli yer tutan bu yerler, kamusal mekânların kimlik kazanmasında ve kentlinin kentle kurduğu bağda önemli bir rol oynamaktadır. Kentsel mekanların ve kentlilerin kimliklerinin nasıl ilişkilendiği ve birbirine bağlandığı bir Ankara'nın yazdığı satırlarda "kimliklerimizin çalınması" haykırışında ifadesini bulmaktadır:

Orası benim tiyatroya başladığım sahne. turgay erdener'in elimden tutup götürdüğü. aziz nesin'le hasret giderdiğim, rüştü asyalı ile tanıştığım, bana ilk defa şirin diye seslenen gençlik mabedim. insan bir sormaz mı "biz burayı yıkıyoruz, gönlün razı mı, aklın kesiyor mu?" diye. herkese ne oldu böyle? ne zaman bu denli alışık biz kimliklerimizin çalınmasına? ne ara bu kadar tepkisiz olduk duyarsızlığa. (Şirin, 2005)

Yeni Sahne, sadece anılara ait olmanın ötesinde, Sakarya'ya kimliğini veren, Sakarya'nın kullanıcılarının da mekân aracılığıyla kimliklendiği bir yer olarak hem Sakarya'nın hem de kentin tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Fakat Mimarlar Odası başta olmak üzere yürütülen tüm çabalar yetersiz kalmıştır. Yeni Sahne 29 Ocak 2006'da İspanyol yazar Alejandro Casona'nın kaleme aldığı, Tayfun Orhon'un yönettiği "Ağaçlar Ayakta Ölür" isimli eserle Ankaralı izleyicilerine anlamlı bir şekilde veda etmiş ve 28 Haziran 2006 tarihinde de icra yoluyla boşaltılmıştır(Yeni Sahne, 2005). Şehrin merkezindeki en kolay ulaşılabilir tiyatrolardan biri olan Yeni Sahne'nin Sakarya'dan ayrılması tiyatro seyircisinin Sakarya'da vakit geçirme ve buradaki diğer mekânları kullanma oranını da değiştirmiştir.

Kent içinde her şey birbiriyle ilişkilidir ve elbette ki başka gelişmelerle birlikte bu dönemde sanatsal ve kültürel etkinliklerin azalmasıyla çevredeki sahaf ve kitapçıların da eski canlılığını yitirdiği ve sayılarının azaldığını söylemek mümkündür. Böylece Sakarya kültürel etkinliklerin azaldığı, ticari etkinliklerin arttığı ve mekânın aktörlerinin de bu anlamda değiştiği yeni bir kimlik kazanmıştır. Son yıllarda dershanelerin kapanması ve Kızılay'ın kültürel merkez özelliğini kaybetmesiyle kitapçı sayısı da oldukça azalmış ve kalanlar da 1990'lı yıllarda Yüksel-Konur bölgesine kaymıştır. Kısacası 2000'li yıllarda hem Kızılay hem Sakarya kültürel merkez olma özelliklerini kaybederek ağırlıklı olarak tüketim etkinlikleriyle tanımlanabilecek şekilde ticari bir merkeze dönüşmüştür.

6 Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği (KORDER)'in Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne yaptığı 27 Mart 2006 tarihli Yeni Sahne'nin taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmesini talep eden metni. (KORDER, 2006)

2000'li yıllarda hem Kızılay'ın hem Sakarya'nın eski yapısını kaybetmesi yerel yönetimi de harekete geçirmiş, tekrar canlandırma girişimlerinde bulunulmuştur. Bu kapsamda Çankaya Belediyesi hem Sakarya'yı hem de Zafer Meydanı'nı tekrar bir meydan özelliğine kavuşturmak üzere bir proje önermiştir. Bu proje ile Kızılay'ın kamusal yaşama imkân verecek bir şekilde yeniden düzenlenerek yeniden bir cazibe merkezi olması amaçlanmıştır. Proje kapsamında 6 bin metrekarelik bir alana yerleşmiş olan SSK İşhanı yerine, sadece bin metrekarelik bir kısmının Çankaya Belediyesi'ne ayrılacağı bir yapı düşünülmüş ve geri kalan alanın meydana çevrilmesi planlanmış fakat dönemin Ankara Büyükşehir Belediyesi ile yaşanan anlaşmazlık nedeniyle bu plan hayata geçirilememiştir. Aynı dönemde yerel yönetim çeşitli konserler gibi bazı sanatsal ve kültürel etkinliklere yer vererek, Sakarya'ya kültürel merkez özelliğini yeniden kazandırmaya çalışmışsa da tek başına yeterli olmamıştır. Yakın zaman önce Çankaya Belediyesi SSK İşhanı'na yerleşmiş ve daha sonra bölgede bir çevre düzenlemesine gitmiştir.

Günümüzde Sakarya Caddesi kent merkezindeki trafiğe kapalı alanlardan biri olarak hala sosyal yaşamın önemli alanlarından biridir. Toplu ulaşım güzergâhı açısından da Kızılay'ın bir merkez olması Sakarya'nın kentin geniş bir kesimi tarafından kullanılmasına olanak vermektedir. İzmir Caddesi mağazaların, Yüksel-Konur Yaya Bölgesi ise ağırlıklı olarak kafelerin yoğunlaştığı bir bölge iken Sakarya Caddesi'nde gastronomik faaliyetler yoğunlaşmaktadır. Bugün Sakarya yaya bölgesinde dolaşan birinin çiçekçilerden aktarlara, balıkçılardan kuaförlere çok çeşitli yerleri bir arada görmesi mümkündür. Son dönemde simit, döner, kebab veya hamburger tarzı fast food satan zincirler, 'bazaar' olarak da adlandırılan küçük standlarda farklı ürünlerin birarada satıldığı dükkanlar, mağazalar ve barların sayısı oldukça artmıştır. Orta alanda yer alan çiçekçiler de Sakarya ile özdeşleşmiş unsurlardan biridir; fakat Sakarya dendiğinde ilk akla gelen elbette ki barlar ve meyhanelerdir. Bugün belirli otantik mekânlar yerine karışık unsurların biraradılığı Sakarya'nın genel dokusunu oluşturmaktadır. Farklı kullanıcıların müdavimi olduğu mekânlar olmakla birlikte, Sakarya ile özdeşleşen ve Sakarya'ya kimliğini veren, kentin hafızasında yer edecek mekânların sayısı azdır.

Sonuç

Çalışmada, Sakarya olarak anılan bölgedeki sosyal yaşamın, tarihsel süreç içinde nasıl değişip dönüştüğü, kent merkezindeki değişimlere paralel olarak ve özellikle belirli simgesel mekânlar çerçevesinde ele alınmıştır. Sakarya, başkentin ilk yıllarında konut bölgesi olarak planlanmış olsa da tarihsel süreç içinde ilk planlandığı ve inşa edildiği hali ile kalmamış ve Kızılay'ın mekânsal düzenini değiştiren siyasi, ekonomik ve toplumsal süreçler içinde dönüşmüştür. Sakarya'nın kendine özgü kültürü, simgesel mekânları ve kentlinin bu mekânlarla etkileşimi de bu süreç içinde değişip dönüşmüştür.

Her değişim yeni mekânsal ve sosyal pratikleri beraberinde getirirse de geçmişten tamamen bir kopuş yaşanmaz. Bu nedenle farklı zamanların farklı mekânları, mekânsal pratikleri, çeşitli simgeler, hafızalarda kalan izlenimler, anılar ile birlikte aynı mekân üzerinde eş zamanlı olarak bir arada varılmaya devam eder. Sakarya bölgesi ile ilişki içinde olan kimi simgeselleşmiş mekânlar, kentlilerin kent içindeki sosyal yaşamlarında,

gündelik pratiklerinde çeşitli izler bırakarak hafızalarda ve dolayısıyla anlatılarda yer etmiştir. Gündelik hayatın rutinlerinin bir parçası olan bu mekânlar, tam da bu nedenle gündelik yaşam içinde şekillenir ve gündelik hayat üzerinde de izler bırakırlar. Böylece fiziksel mevcudiyetlerinin ötesine geçerek toplumsal yaşam içinde çeşitli anlamlar kazanırlar. Bu mekânlar hem kentin tarihinde hem de Sakarya'nın bugünkü kimliğinde ve kültüründe çeşitli izler bırakmıştır. Goralı Sandviç ve Piknik günümüzde artık varolmasalar da, benzer isimleri ve tarzları sürdürmeye çalışan yerler bugünkü Sakarya'ya oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Bira Parkı kapanmış olsa da bıraktığı iz başka formlarda devam etmektedir;

Sakarya bugün hala iş çıkışı veya okul çıkışı müdavimlerinin uğradığı barlarıyla meşhurdur. Bununla birlikte ticari kullanımların artması ile birlikte yükselen rant nedeniyle Sakarya'nın en çok kültürel merkez özelliği aşınmıştır. Yeni Sahne'nin kapanmasına paralel olarak kitapçıların sayısı da günden güne azalmıştır. Birkaç kitapçı ve kimi zaman karşılaşılabileceğiniz sokak sanatçıları hala varlığını sürdürse de bugün Sakarya kültürel faaliyetlerden çok gastronomik faaliyetlerin yoğunlaştığı bir alan olarak bilinmektedir. Sakarya Yaya Bölgesi olarak adlandırılan alan, araç trafiğine kapalı olmasına rağmen zengin bir sosyal yaşamın izini bu sokaklarda görmek artık mümkün değildir. Sosyal yaşam ağırlıklı olarak Sakarya'ya karakterini veren bar, meyhane ve kafelerde gerçekleşmekte, fakat bu durum kamusal mekânla etkileşimi zayıflatmakta ve oranın kimliğini aşındırmaktadır. "Süreklilik duygusunun kökü mekândadır der" Nora(2006:19). Sürekli değişen bir kentte kentlilerin kentle kurduğu bağın da zayıflaması kaçınılmazdır.

Kaynaklar

Akçura, Tuğrul, (1971). Türkiye Cumhuriyetinin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları No.16.

Arzkara, (2011). "Zafer Çarşısı", <https://eksisozluk.com/zafer-carsisi--433322>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019.

Aslanoğlu, İnci, (2001). "1930-1950 Yılları Ankara'sının Eğlence Yaşamı İçinde Gazino Binaları", Y. Yıldırım (der.), Tarih İçinde Ankara II, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Atauz, Akın, (2018a). "Dost'un Hikâyesi, I. Bölüm: Zafer Çarşısı" <https://www.lavarla.com/dostun-hikayesi-1-bolum-zafer-carsisi/> Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Atauz, Akın, (2018b). "Dost'un Hikâyesi, II. Bölüm: Konur Sokak", <https://www.lavarla.com/dostun-hikayesi-2-bolum-konur-sokak/>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Aydın, Suavi, Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., Özsoy, E.D, (2005). Küçük Asya'nın Bin Yüzü Ankara. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Batuman, Bülent, (2009). Cumhuriyet'in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı, G.A. Sargın (der.), Ankara'nın Kamusal Yüzleri, İstanbul: İletişim Yayınları, s.41-76.

Bayraktar, Nuray, (2013). “Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanlarının Değişim Süreci”, Ankara Araştırmaları Dergisi 1(1), s. 20-35

Berman, Marshall, (2009). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Ü.Altuğ & B.Peker (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Biryol, Uğur, (2016). Gurbet Pastası: Hemşinliler, Göç ve Pastacılık, İstanbul: İletişim Yayınları

Çınar, Tayfun, (2004). Dünyada Ve Türkiye’de Başkentlik Sorunu, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Çuhadar, B. (2010). “Ankara Semalarında Başka Bir İstikbal Mi?”, Radikal Hayat, 6 Aralık 2010, <http://www.radikal.com.tr/hayat/ankara-semalarinda-baska-bir-istikbal-mi-1002363/>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Demirtaş, Ahmet, (2013). “Yok Edilen Tiyarto:Yeni Sahne”, Kebikeç 35, s.243-249

Dinçer, Özgün, (2016). “Sokak Siyasetinin Bir Örneği Olarak Yüksel-Konur Sokaklar”, Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 3(2), 53-77.

Ergir, Yalçın, (2012). “Piknik 2”, http://www.ergir.com/Piknik_2.ht. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Ergir, Yalçın, (2011). “Piknik”, <http://www.ergir.com/Piknik.htm> Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Feyizoğlu, Turan, (1993). Türkiye’de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi 1960-68, İstanbul: Belge Yayınları.

Geray, Cevat, (2000). Şehirciliğimiz ve Ankara. Türkiye Mühendislik Haberleri. Sayı 409, 10-16.

Güllüoğlu, Nurşen, (2018). “Yenişehir’de Günün Muhtelif Vakti”. <https://zitlarmecmuasi.com/yenisehirde-gunun-muhtelif-vakti> Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Harvey, David, (1999). Postmodernliğin Durumu - Kültürel Değişimin Kökenleri. S. Savran (Çev). İstanbul: Metis Yayınları

İlkay, Yasemin, (2007). The Political Struggle On And At Public Space: The Case Of Kızılay Square. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

İnandım, Ali, (2017). “Ölü Doğan Çarşı Zafer Çarşısı”, <http://aliinandim.blogspot.com/2017/02/olu-dogan-carsi-zafer-carsisi.html>

İşcen, Yavuz, (2012a). “Ankara’da Meyhane Kültüründen Bir Kesit: Tavukçu, Körfez Ve Kumsal Üçlemesi”, <http://yavuziscen.blogspot.com>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

İşcen, Yavuz, (2012b). “1945 Yılından Günümüze Goralı Sandviçleri”, <http://yavuziscen.blogspot.com>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Kabacalı, Alpay, (1992). Türkiye’de Gençlik Hareketleri. İstanbul:Altın Kitaplar Yayınevi.

Karacasu, Biryol, (2015). Ankara Meyhane Rehberi. İstanbul: Overteam Yayınları

Kavasoglu, Servet, (2018), “Efsane bir sandviç lezzeti: Goralı”, <https://beefandfish.com/beef-fish/efsane-bir-sandvic-lezzeti-gorali.html>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

KORDER, (2006) <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=2322>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Küçüktaşdemir, Güliz, (2018). Kentin İç Mekânları: Ankara Belleğinde Pasajlar, (1950-1980). Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü. Ankara

Lefebvre, Henri, (1998). Modern Dünyada Gündelik Hayat, I. Gürbüz (çev). İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, Henri, (1996). “The Urban In Question”, E. Kofman ve E. Lebas (Ed.), Writings On Cities, NY: Blackwell.

Lefebvre, Henri, (1991). The Production Of Space. D.N.Smith, (çev), NY:Blackwell.

Massey, Doreen, (2002). Space, Place And Gender. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Merrifield, Andy, (2000). “A Socialist in Space” (ed: Mike Crang ve Nigel Thrift) Thinking Space, Routledge, London.

Nora, P. (2006). Hafıza Mekânları, M., E. Özcan (çev.), Ankara: Dost Kitabevi.

Pakel, M. (2020). “Geçmişte Kalan Bir Kitabevi”, <https://3kurus.blog/2020/01/18/gecmiste-kalan-bir-kitabevi/>. Erişim Tarihi 27 Ekim 2020

Sargın, Güven Arif, (2009). Cumhuriyet’in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı, G.A. Sargın (der.), Ankara’nın Kamusal Yüzleri, İstanbul: İletişim Yayınları, s.41-76.

Şirin, (2005). “Yeni Sahne”, <https://eksisozluk.com/yeni-sahne--227942?p=1>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Tankut, Gönül, (1993). Bir Başkentın İmarı: Ankara 1929-1939. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Tanyer, Turan, (2013). Ankara Kitabevlerine Dair. Ankara Araştırmaları Dergisi 1(1), s.113-129.

Tanyer, Turan, (2011). Ankara’da Yalnız ve Yalnız Süreyya Var. Kebikeç 31, s.233-260.

Uludağ Sözlük ,(2019). <https://galeri.uludagsozluk.com/r/dost-kitabevi-163017/>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Yalım, İnci, (2002), “Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası”, G.A. Sargın (Ed), Ankara'nın Kamusal Yüzleri, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 157-214

Yeni Sahne. (2005).”Yeni Sahne Ankara'ya Veda Ediyor”, Hürriyet, 5 Aralık, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yeni-sahne-ankaraya-veda-ediyor-3595565> Erişim Tarihi: 9 Aralık 2019

Görsel Kaynakları: Görsel 1: <https://www.gorali1945.com/goralinin-tarihi/>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Görsel 2: <https://www.instagram.com/antolojiankara/>. Erişim Tarihi 27 Ekim 2020

Görsel 3: http://www.ergir.com/Piknik_2.ht. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Görsel 4: http://www.ergir.com/Piknik_2.ht. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Görsel 5: <http://www.ergir.com/Piknik.htm> Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Görsel 6: Demirtaş, Ahmet, (2013). “Yok Edilen Tiyarto:Yeni Sahne”, Kebikeç 35, s.243-249

Görsel 7. <https://3kurus.blog/2020/01/18/gecmiste-kalan-bir-kitabevi/>. Erişim Tarihi 27 Ekim 2020

Görsel 8: <https://www.instagram.com/antolojiankara/>. Erişim Tarihi 27 Ekim 2020

Görsel 9: <https://mutlakaoku.com/yerli-ve-milli-degil-otesi-ankara-birasi-ankaranin-ortasinda-bir-bira-parki/>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Görsel 10: <https://twitter.com/tariharsivi/status/620299053109219328>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Görsel 11: <https://www.instagram.com/antolojiankara/>. Erişim Tarihi: 27 Ekim 2020

Görsel 12: <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=10489>. Erişim Tarihi: 27 Ekim 2020

Görsel 13: <http://www.eskiturkiye.net/2783/sihhiye-ankara>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Görsel 14: <https://tr.pinterest.com/sturkylmaz0607/ankara/> Erişim Tarihi: 27 Ekim 2020

Görsel 15: <http://gezginmimar-merze.blogspot.com/2013/12/hayatmn-bir-doneminde-ankara.html>. Erişim Tarihi: 27 Ekim 2020

Görsel 16: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ankarada-kizilay-meydani-kavgasi-18529438>. Erişim Tarihi: 27 Ekim 2020

Görsel 17: <http://www.eskiturkiye.net/2783/sihhiye-ankara>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2019

Görsel 18: <https://zitlarmecmuasi.com/30-nisan-ertesini/>. Erişim Tarihi: 27 Ekim 2020

Görsel 19: <http://aliinandim.blogspot.com/2017/02/olu-dogan-carsi-zafer-carsisi.html>

Görsel 20: <https://twitter.com/antolojianskara/status/911546803492999168>. Erişim Tarihi: 27 Ekim 2020

Görsel 21: Sıhhiye Meydanı, Günümüz. Yazarın Arşivi.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

‘Millî Bir Felaket’ ve Basında Yaraları Sarma Çabası Gazetelerde 1939 Erzincan Depremi ve Ulusal Dayanışmanın İnşası

Press Relieving Wounds After ‘A National Disaster’
1939 Erzincan Earthquake in Newspapers and the Construction of National Solidarity

Filiz Yıldız, Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, E-posta: yildizfiliz2000@yahoo.com
Onur Dursun, Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, E-posta: dursunonur@gmail.com

<https://doi.org/10.47998/ikad.875256>

Anahtar Kelimeler:

Öz

Dayanışma,
1939 Depremi,
Basın,
Ulus.

Türkiye'nin yakın tarihindeki en büyük deprem olarak bilinen 1939 Erzincan Depremi toplumsal bellekte yer etmiş acı olaylardan biridir. 27 Aralık 1939 gecesi 02.00 sıralarında meydana gelen depremde 32 bin 962 kişi yaşamını yitirmiş, 100 bin civarında vatandaş yaralanmış ve şehir bütünüyle enkaz haline gelmiştir. Bu çalışmada söz konusu felaketin basında sunuluşu betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini Tan, Cumhuriyet, Akşam ve Ulus gazetelerinin 28 Aralık 1939-31 Ocak 1940 tarihleri arasında yayımlanan sayıları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında doküman incelemesiyle elde edilen bulgular, dönemin sınırlı iletişim olanakları ve mevsim koşullarının ulaşım ve telgraf hatlarında neden olduğu aksaklıklara rağmen gazetelerin, felaketi gecikmeli de olsa çeşitli yönleriyle aktarmaya çalıştığını göstermektedir. Basın kuruluşları, Anadolu Ajansı ve resmi kaynakların açıklamalarına dayalı enformasyonu sayfalarına yansıtmanın yanı sıra bazı muhabir ve yazarlarını Erzincan'a göndererek olay yerinden haber almışlardır. Basında sunulan başlıca içerikler arasında felaketin etkilediği yerlerdeki çaresizlik, enkaz çalışmaları, depremzedelerin ihtiyaçları ve talepleri, ulaştırılan yardımlar, devlet yetkililerinin felaket bölgelerine yaptığı ziyaretler, can kaybı ve yaralıların durumu ile maddi hasara ilişkin veriler yer almaktadır. Gazetelerde felaketin büyüklüğünü gözler önüne serecek biçimde içeriklere ve görsellere yer verilmiştir. Bununla birlikte basının böylesi olağanüstü bir süreçte ulusal düzeyde bir hassasiyet ve yardımlaşma ağının kurulmasında devletin sesi olarak görev yaptığı görülmektedir. Bu süreçte gazetelerde ulusal aidiyet bilinci ve doğru birliğine dayalı olarak ülke genelinde bir dayanışmayı sağlama çabası ağırlıktadır. Resmi söylemin yeniden ürettiği içeriklerde, topyekun bir yardım seferberliğine katılmanın millî bir vazife olduğu vurgulanarak devletin tüm vatandaşların desteğini beklediği ifade edilmiştir. Ayrıca yaşanan felaketin yalnız depremzedelerin değil ulusun tüm bireylerinin ortak acısı olduğu vurgulanarak ‘millî yas’ söylemiyle ulusal düzeyde bir duygu birliği yaratılmak istenmiştir.

Keywords:

Abstract

Solidarity,
The Earthquake in
1939,
Press
Nation.

1939 Erzincan Earthquake, known as the biggest earthquake in Turkish recent history, impress itself society's mind as one of the aching eras. In the earthquake, happened on 27th of December 1939 at around 02:00 AM, as the death toll reached to 32.962, around 100 thousands people were injured and the city was razed the ground. In this study, presentation of said disaster in the newspapers is scrutinized with descriptive analysis. The samples of the study is consists of the issues of Tan, Cumhuriyet, Akşam and Ulus newspapers, published between 28th of December 1939 and 31st of January 1940. Grasped by document analysis, the findings of the study shows that newspapers tried to convey the disaster in various aspects, even though the limited communication capabilities of the period and the impediment on the lines of transportation and telegraph produced by seasonal effects. The newspapers not only used the information from Anatolia News Agency and government statements but also got hold of information from scene of the disaster by sending in their own correspondents and columnists. Coverage of newspapers were consist of misery in disaster areas, removal of the wreckage, requirement and request of earthquake survivors, reached aids, visits of the government officials and figures on death toll, conditions of the injured and material damages. In the newspapers, there were content and visuals, depicted the enormity of the disaster. In addition, the press acted as the voice of government for establishing a welfare and sensibility web. In the newspapers there appeared news for the purpose of building solidarity based on consciousness of national identity and fellowship during mentioned period. In the content of newspaper breeding official discourse, it was emphasized that participating altogether in campaign for aids was a national duty, and the government expected all citizens to call in. Furthermore, it was sought to construct a national consciousness with the ‘national mourning’ discourse, highlighting that experienced disaster was not a misery only for earthquake survivors but also for all citizens.

Araştırmacı Orcid ID : 1: 0000-0002-1206-4314, 2: 0000-0001-9268-0936
Geliş Tarihi : 05.02.2021
Kabul Tarihi : 08.06.2021

Giriş

Toplumların geçmişinde başarılar, zaferler ve gönençli dönemler kadar acı deneyimler de yer alır. Savaşlar, iç karışıklıklar, afetler, zorunlu göçler, kıtlıklar ve salgın hastalıklar gibi geçmiş olayların bilgisi, dün ile bugün arasında köprü kuran toplumsal bellek sayesinde kuşaklar arasında aktarılmakta ve hatırlanmak üzere saklanmaktadır (Atik ve Bilginer Erdoğan, 2004). Türkiye'nin toplumsal belleğinde yer alan acı hatıralar arasında depremler önemli yer tutmaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle deprem kuşağında yer alan Türkiye'de yıllardan bu yana çok sayıda deprem meydana gelmiş ve 10 binlerce vatandaş yaşamını yitirmiştir.¹

1939 Erzincan Depremi Cumhuriyet tarihinin en büyük depremi olarak kaydedilmektedir (Kayabalı, 1999: 468). Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü verilerine göre 27 Aralık 1939 tarihinde meydana gelen 7,8 büyüklüğündeki deprem, 32 bin 962 can kaybına yol açmış, 100 bin civarında vatandaş yaralanmış, 116 bin 720 bina ağır hasar görmüştür. Sabaha karşı saat 02.00 sıralarında yaşanan ve vatandaşları uykuda yakalayan deprem Erzincan'ın yanı sıra Amasya, Yozgat, Tokat, Gümüşhane, Sivas, Ordu, Tunceli ve Giresun illerinde de etkili olmuştur (Arpacı, 2018: 221). Dönemin sınırlı ulaşım olanaklarına zorlu mevsim koşulları da eklenince enkaz altında kalan vatandaşların kurtarılması, yaralıların sağlık kuruluşlarına nakli, hayatını kaybedenlerin defin işlemleri, felaketzedelere barınacak yer ve gıda sağlanması gibi konularda pek çok güçlük yaşanmıştır. Bu süreçte devletin felaketin yaralarını sarmak üzere attığı adımların yanı sıra vatandaşlardan istenen destek üzerine ülkenin dört bir yanından yardım seferberliği başlatılmış ve ulusal dayanışma sağlanmaya çalışılmıştır. O günlerde yaşananlar ve felaketin boyutları sözlü ve yazılı anlatılar, arşiv belgeleri, fotoğraflar, filmler² vb. kaynaklar sayesinde bugüne aktarılmıştır.

Siyasi otoritenin söylemlerinde 'Milli bir felaket' olarak nitelendirilen bu deprem ile ilgili dönemin gazeteleri de önemli veriler sunmaktadır. 28 Aralık 1939 tarihinden itibaren basın, konuyla ilgili gelişmeleri geniş içeriklerle aktarma çabasına girmiştir. Bazı gazeteler felaket bölgesine muhabirlerini göndermiş ve telgrafla haber alma yoluna gitmiştir. Ağırlıklı olarak resmi açıklamalarla çerçevelenen haberlerde, felaketin boyutu günden güne belirginleşirken basının öne çıkan ortak söylemi 'ulusça yaraların sarılması' olmuştur. Siyasi otoritenin verdiği mesajlar doğrultusunda gazeteler, felaketzedelere yardımın 'milli vazife' olarak görülmesi çağrısı yapmıştır.

1 Türkiye'de geçtiğimiz yüzyıldan bu yana meydana gelen çok şiddetli depremler arasında 1942 Niksar-Erbaa Depremi (3 bin ölüm), 1970 Gediz Depremi (bin 86 ölüm), 1971 Bingöl Depremi (878 ölüm), 1975 Lice Depremi (2 bin 383 ölüm), 1976 Çaldıran-Muradiye Depremi (3 bin 840 ölüm), 1983 Erzurum-Kars Depremi (bin 155 ölüm) 1992 Erzincan-Tunceli Depremi (653 ölüm), 1999 Gölcük-Kocaeli Depremi (17 bin 408), 1999 Düzce-Bolu Depremi (845 ölüm) en fazla sayıda can kayıplarının yaşandığı depremler olarak resmi kayıtlara geçmiştir. 2020 yılında meydana gelen 6,8 büyüklüğündeki Elazığ Depreminde ise 41 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu çalışmanın yapıldığı süreçte 30 Ekim 2020 tarihinde meydana gelen, AFAD'a göre 6,6, Kandilli Rasathanesi'ne göre 6,9 büyüklüğündeki 2020 İzmir Depremi de Seferihisar, Bornova ve Bayraklı ilçelerinde toplam 116 kişinin ölümüne binin üzerinde insanın yaralanmasına yol açmıştır (Bkz. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-verileri/sayisal-veriler/>).

2 TRT Arşiv'de Almanak-1939 Erzincan Depremi adlı belgesel, o günleri canlı tanıkları ile anlatan önemli bir belge niteliindedir. (Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=3moOt0QoN3U>.) Ayrıca TRT Belgesel kanalında 'Unutulmayan Olaylar' adlı program kapsamında 1939 Erzincan Depremi belgeseli hazırlanmıştır (Bkz. https://www.youtube.com/watch?v=9_2jy3A3Flc).

Literatürde depremler ve diğer doğal afetlerin neden olduğu kriz dönemlerini basın/medya ile bağlantılı olarak ele alan çalışmalar yer almaktadır. Bunlar arasında büyük depremler üzerinden basının/medyanın rolüne odaklanan, haber içeriklerini ve haber söylemini analiz eden çalışmalar da bulunmaktadır.

2009-2012 yılları arasında Türkiye’de ve dünyada meydana gelen doğal afetleri medyanın nasıl sunduğunu inceleyen Koç (2013), doğal afetlerle ilgili gazete haberlerinin daha çok olay odaklı olduğunu, bununla birlikte sınırlı da olsa eğitici ve magazinsel içeriklere yer verildiğini saptamıştır. 1939 Erzincan Depremi, “Şehrin Çöküşü ve Hafıza Mekanının İnşası: 1939 Erzincan Depremi Üzerine” başlıklı çalışmada ele alan Arpacı (2018) ise dönem gazetelerinin yanı sıra Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve TBMM Zabıt Cerideleri üzerinden depremin insani boyutlarına ve sonrasında yaşanan gelişmelere ışık tutmuştur. Haçin (2014) de benzer şekilde 1939 Erzincan Depremi, arşiv belgelerine dayalı olarak tarihsel bir perspektiften ele almaktadır. 1924 Erzurum Depremi ise Aydın ve Ergün (2018) tarafından yapılan çalışmada, Mustafa Kemal Atatürk’ün depremin ardından Erzurum’a gelişi, bölgedeki incelemeleri ve direktifleri üzerinden aktarılmaktadır.

1999 yılında meydana gelen Gölcük-Kocaeli Depremi 1939 Erzincan Depreminden sonra Türkiye’de yaşanan en büyük deprem olmuştur. Marmara Depremi olarak da nitelendirilen bu depremde 17 bin 408 kişi yaşamını yitirmiştir. Literatürde Gölcük-Kocaeli depremini medyada sunumu açısından inceleyen bir çalışma Kolukırcık ve Tuna (2009) tarafından yapılmıştır. “Türk Medyasında Deprem Algısı: Marmara Depremi Örneği” başlıklı çalışmada gazetelerde konuyla ilgili yer alan haberler içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, haberlerin duygusallık üzerinden kurgulandığı, haberler dolayısıyla korku ve panik duygularının yeniden üretildiği, depremde oluşan zararın aktörlerinin eleştirildiği, toplumsal alanda dayanışmanın örgütlendiği ve kurtarıcı olarak devlet söyleminin öne çıktığı bulgularına ulaşılmıştır. Marmara Depremi’ne ilişkin bu doğrultuda yapılan ve “Depremi Medyada Yarattığı Gerilim” (1999) başlığını taşıyan diğer bir çalışma ise Timisi ve Dursun tarafından yapılmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Dayanışma ve Toplum

Türk Dil Kurumu sözlüğünde dayanışma kavramı, “Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması” şeklinde tanımlanmaktadır. Modern sosyolojinin kurucuları arasında yer alan bilim insanlarının çalışmalarında sağlıklı toplumsal yapının tesisinde, güçlendirilmesinde ve sürdürülmesinde dayanışma olgusuna vurgu yapılmıştır. Tarihsel süreçte toplumsal değişimle bağlantılı biçimde dayanışmanın kapsamı ve niteliği de değişime uğramıştır. Latince sahici/sağlam anlamına gelen solidus kelimesinden türetilen solidarite (dayanışma) kavramı küçük topluluklarda tutum birlikteliği ya da aidiyet duygusuyla gerçekleşen eylemleri işaret ederken, Fransız Devrimini izleyen süreçte modern toplumlarda, ulus devletin temelinde yer alan eşitlik, özgürlük ve kardeşlik kavramlarıyla bağlantılı biçimde kullanılmıştır (Ekinci, 2018).

Toplumsal dayanışma olgusu Ferdinand Tönnies ve Emile Durkheim'in, geleneksel ve modern toplum formlarına karşılık gelecek şekilde yapmış oldukları ikili ayrım çerçevesinde ele alınabilir. Tönnies, topluluğun topluma dönüşümünü 1887 yılında yazdığı Cemaat ve Toplum (Gemeinschaft und Gesellschaft) adlı eserinde irdelemiştir. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişi toplumsal ilişki ve kurumlara dayalı olarak analiz eden Tönnies, dönüşümü anlatmak üzere cemaat ve cemiyet kavramlarına başvurmuştur. Tönnies'in düşüncelerinde Cemaat (Gemeinschaft), homojen yapıda, tarım ekonomisine dayalı, geleneksel aile ve akrabalık ilişkilerinin egemen olduğu, duygusal bağların yönlendirdiği toplulukları nitelemektedir. Modernleşme sonucu oluşan Cemiyet (Gesellschaft) ise akılcılık, sanayileşme ve kentleşme ile karakterize, bürokrasinin ve bireyselliğin üst seviyede gerçekleştiği toplum yapısını işaret etmektedir. Tönnies her iki toplum yapısının toplumsal ilişkiler açısından önemli farklılıklara sahip olduğunu vurgulamaktadır (Giddens, 2008; Kaya, 2012; Ekinci, 2018). Şöyle ki cemaatte, yani topluluk düzeyindeki yapılarda dayanışma ve toplumsal ilişkiler samimi ve kalıcı iken modernleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan cemiyet tipi toplumda bireysel çıkarlar önem kazanmaktadır (Güner, 2019).

Tönnies'in görüşlerine benzer biçimde Durkheim da toplumsal dayanışma olgusunu basit toplumsal yapılardan farklılaşmış ve karmaşık toplumlara doğru yaşanan dönüşüm çerçevesinde ele alır. Mekanik ve organik dayanışma kavramlarına başvuran Durkheim, Toplumda İşbölümü adlı çalışmasında bu ikili ayrım üzerinden geleneksel ve modern toplumlarda var olan dayanışma biçimlerini irdelemektedir. Durkheim'a göre mekanik dayanışma, sanayi öncesi dönemde akrabalık temelli, geleneklerin belirleyici olduğu, homojen, doğrudan ilişki temelli ve ortak bilincin yön verdiği küçük topluluklara özgüdür. Organik dayanışma ise modernleşme sürecinin bir sonucu olarak toplumsal yapının değişmesi; daha karmaşık hale gelmesi, sanayileşme, kentleşme, bireyciliğin önem kazanması gibi unsurlarla bağlantılı olarak karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin belirleyici olduğu heterojen toplumun özelliğidir. Durkheim dayanışmanın gücünü 'kolektif bilinç' kavramı üzerinden açıklar. Mekanik dayanışmanın hacmi ve yoğunluğunun yüksek olmasının altında bireylerin kolektif bilinç düzeylerinin yüksek olması ve kendi şahsi çıkarlarının önüne toplumu koymaları yatmaktadır. Organik dayanışmanın geçerli olduğu modern toplumlarda ise kolektif bilinç seyrelirken bireycilik ağırlık kazanmaktadır. Dayanışmanın içeriğinin dine dayalı olarak belirlendiği ve dinin bir tür harç görevi gördüğü geleneksel toplumlarla karşılaştırıldığında modern toplumlarda din alanı daralmakta ve laiklik vurgusu öne çıkmaktadır (Turner vd., 2010).

Bu kuramlar çerçevesinde toplumsal dayanışma olgusuna Türkiye özelinde bakılacak olursa, erken Cumhuriyet yıllarında birlik ve dayanışma ruhunun ulusalcı söylem ve uygulamalar aracılığıyla sağlanmaya çalışıldığı ifade edilebilir. Bu süreçte, bir yandan Batılılaşma/çağdaşlaşma hedefine ulaşma yolunda yapılan reformlar ve devrimler ile toplumsal değişim sağlanmaya çalışılırken, bir yandan da geleneksel kültürün birleştirici gücü kullanılarak, milli birlik, beraberlik ve dayanışma duygusuna sahip yurttaşlardan oluşan homojen bir ulus yaratılmaya çalışılmıştır. Üstel (2019), erken Cumhuriyet'in 'makbul yurttaş' profilinin medenilik ve yurtseverlik olmak üzere iki ana eksen üzerinde inşa edildiğini söylemektedir. Devletin ideolojik aygıtı³ olarak

3 'Devletin İdeolojik Aygıtları' kavramsallaştırması Louis Althusser'e aittir. Althusser, ideolojiyi; devletin ideolojik aygıtlarında somutlaşan ve bilinci biçimlendiren bir güç olarak görmektedir. Althusser'e göre devletin ideolojik

okullar, ulusalcı değerlerle donatılmış makbul yurttaşların üretilmesinde ilköğretimden başlayarak önemli rol oynamış, özellikle Yurt Bilgisi derslerinde vatanını seven, ulusal çıkarları bireysel çıkarlarından üstün tutan, çalışkan, yardımsever ve fedakâr yurttaşlar yetiştirmek hedeflenmiştir. Ulus inşasında ortak dil, ortak tarih ve ortak kültür, vurgusunun yanı sıra kan/soy birliğine ilişkin görüşler de ağırlık kazanmıştır. Kan/soy birliği tezine dayalı ulus yaklaşımı çerçevesinde ulusun fertleri arasında genetik bağ kurulurken üstün nitelikleri ile diğerlerinden ayırt edilen bir ulus tahayyülü yaratılmaya çalışılmıştır. Söz konusu üstün nitelikler arasında ise kahramanlık mitleriyle kuşatılan cesaretin yanı sıra, yardımseverlik, yüce gönüllülük, cömertlik ve merhametli olmak gibi ahlaki özellikler sıralanmaktadır (Üstel, 2019; Aydın, 2018).

Depremi ardından ülke genelinde güçlü bir sağduyu ve yardımlaşma ikliminin oluşmasında, siyasi otoritenin yurttaşlardan tam destek beklediğini açıklamasının da etkili olduğu düşünülmektedir. Hükümetin vatandaşları yardım konusunda harekete geçiren söylemleri ve destek çağrısı gazeteler aracılığıyla aktarılmış, Türk insanının yardımseverlik, yüce gönüllülük, cömertlik gibi üstün insani niteliklerle donatıldığı vurgulanarak yurttaşların felâketzedelere yardım konusunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaklarına olan inanç dile getirilmiştir. Böylece ekonomik açıdan hiç de elverişli olmayan koşullara rağmen, yurt genelinde başlatılan yardım seferberliği ile halkın desteği sağlanarak deprem bölgesinin yaraları sarılmaya çalışılmıştır.

1930'lı Yıllarda Sosyo-Ekonomik ve Siyasal İklim

1939 Erzincan Depremine dönemin koşulları içinde bakmak daha bütünlüklü bir kavrayış için faydalı olabilir. Türkiye'de 1930'lu yıllar, modern bir ulus devlet olma hedefi çerçevesinde hayata geçirilen uygulamalara sahne olurken, uluslararası düzeydeki ilişkilere ise İkinci Dünya Savaşı ile ilgili gelişmeler damga vurmuştur. 1 Eylül 1939 yılı Eylül ayında Almanya'nın Polonya'ya savaş ilan etmeksizin başlattığı saldırı üzerine 1945 yılına kadar sürecektir savaşın fitili ateşlenmiştir. Tek parti yönetimi, savaş yılları boyunca savaşın dışında kalma yönünde bir dış politika izlemiştir (Özçelik, 2010).

Türkiye fiili olarak savaşa girmemiş olsa da savaşın olumsuz etkileri askeri, toplumsal ve ekonomik alanda derinden hissedilmiştir. Savaşın ülkeye getirdiği ilk yük 500 bin kişilik bir ordunun silah altına alınması olmuştur. Sınırlara dayanan savaş ihtimali karşısında seferberlik ilan edilip çok sayıda erkek askere alınınca zaten sınırlı olan kaynaklar orduya aktarılmış, dışa bağımlı olunan ürünlerin ülkeye girişinin azalması halkın çok temel ihtiyaç maddelerine erişimini neredeyse ortadan kaldırmıştır. Gerek ithalat gerekse iç pazardaki daralma nedeniyle bir yandan ekmek, un, şeker gibi gıda maddelerinde kıtlık yaşanırken, karaborsaya düşen bu ürünlerin fiyatları aşırı artmıştır. Devlet halkı korumaya yönelik olarak stokçuluğun ve karaborsanın önlenmesi yönünde adımlar atmış olsa da böyle bir ortamda enflasyonun yükselişi özellikle alt sınıfların yoksulluğunu daha da derinleştirmiştir (Cem, 1977; Zürcher, 2010; Oran, 2003; Boratav,

aygıtları eğitim sistemi, dini kurumlar, aile, sendikalar ve medyadır. Egemen ideoloji, bu kurumlar tarafından üretilip dolaşıma sokulurken insanlara da nasıl düşünceği öğretilmektedir (Bkz. Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Mahmut Özışık ve Yusuf Alp), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002).

2005). Başka bir ifadeyle fırsatçılık yapan küçük bir kesim zenginleşirken, yoksul halkın yaşam şartları giderek zorlaşmıştır. Bu ortamda hükümet ekonomik alandaki denetim ve düzenlemeleri arttırmış, ayrıca 18 Ocak 1940 tarihinde çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile malların azami fiyatlarını, kalitesini ve cinsini belirleyebilme yetkisini almıştır. Ayrıca temel gıda ve sanayi ürünlerinin fiyatının belirlenmesi ve aşırı tüketiminin sınırlanması amacıyla 1941 yılında bir Tevzi Ofisi kurulmuş, unlu mamuller üreten işletmelere bazı ürünleri üretmemeleri konusunda kısıtlama getirilmiştir. Bir yıl sonra da o dönemleri yaşayan vatandaşların belleğinde iz bırakan, ekmeğin karneye bağlanması uygulaması başlamıştır (Şahin ve Yıldız, 2020). Ayrıca harp zenginlerinin ve karaborsanın önüne geçmek için çıkarılan ve büyük oranda Türkiye’de yaşayan gayrimüslimleri de kapsayan Varlık Vergisi Yasası savaş dönemi otoriter uygulamaları arasında yer almaktadır.

Yeni rejimin ulusalcı inşasında egemen zümre olarak bürokratik seçkinler ile eşraf ve tüccarlar öne çıkmaktadır. Bu grupları sacayağı olarak nitelendiren Cem (1977), Milli Mücadelede vatan sevgisini kanıtlamış yüksek bürokratlar, köylü üzerinde nüfuzu olan eşraf ve zaferin getirmiş olduğu kazanımlardan yararlanmak isteyen tüccar kesiminin İkinci Dünya Savaşı sonrasına dek Cumhuriyet’in üçlü koalisyonunu oluşturduğunu, ancak hükümetin savaş dönemi boyunca yürüttüğü otoriter politikalar nedeniyle eşraf ve tüccarın yeni iktidar arayışlarına yöneldiğini söylemektedir. Savaşın ilk günlerinden itibaren ekonomik alandaki sıkıntılar nedeniyle başvurulmuş ve giderek otoriterleşen devletçi ekonomi politikaları, egemen azınlığı kendilerine verilen bürokratik desteğe rağmen rahatsız ederken alt sınıfa yönelik sömürü düzeni giderek daha fazla hissedilir olmuştur. Savaş, planlı kalkınma hamlelerine de ket vurmuş, savaşın zorunlu kıldığı askeri alana yönelik sınırlı üretim biçimleri dışında sanayileşme durma noktasına gelmiştir (Cem, 1977).

Ülkenin siyasal iklimi açısından bakıldığında ise Atatürk’ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü önderliğindeki kadro, toplumsal ilerleme ve ulus-devlet ideali doğrultusunda yoluna devam etmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren izlenen, 1931 yılında ise altı ok etrafında somutlaşan Kemalist ilkelerin yön verdiği ulus inşa süreci 1938 sonrasında da İnönü liderliğindeki CHP’nin politikalarını belirlemiştir. 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı ve savaşın neden olduğu yoksulluk/kıtlık, ekonomi alanında uygulanmakta olan devletçi ekonomi politikaları ile aşılmaya çalışılırken, ulusalcı söylemlere ve eylemlere dayalı bir toplumsal bütünleşme ve dayanışma hedeflenmiştir. Milli mücadele yıllarında din ile ilişkilendirilen millet kavramı 1930 sonrasında laiklik ilkesi doğrultusunda dil, kültür ve ülkü birliği gibi unsurlara dayalı olarak yapılandırılmıştır. Kemalist milliyetçilik anlayışı içerisinde milli birlik ve bütünlüğün, huzurun ve güvenin korunması vurgusu öne çıkmış, iç ve dış tehditlere karşı ulusçuluk bir kalkan olarak görülmüştür (Köker, 2010).

Kemalist ideolojinin temel ilkeleri çerçevesinde biçimlenen ulusalcı ideoloji olağanüstü dönemlerde siyasi iktidarın başvurduğu bir toplumsal dayanışma ve bütünleştirme aracı olmuştur. Ulus devletlerin inşa sürecinde yurttaşlar ulusun birer üyesi olarak kolektif kimlik bilinci ile toplumsal refleksler verme yeteneği kazanmaktadırlar. Ulusu hayal edilmiş bir siyasal topluluk olarak nitelendiren Anderson (1991), en küçük uluslarda bile üyeleri birbirini tanımadıkları halde zihinlerinde toplamlarının hayalinin

yaşamaya devam ettiğini söylemektedir. Anderson'a göre, yüz yüze iletişimin geçerli olduğu küçük ilkel topluluklar dışında bütün cemaatler hayalidir. Hayali bir cemaat olarak ulusun sınırlarına ve egemen yapısına dikkat çeken Anderson (1991, s.26), "her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır" demekte ve bir ulusun bireyi olma duygusunun ve ulusal aidiyet bilincinin, yurttaşları, canlarını feda edecek ölçüde kuşattığını vurgulamaktadır.

Ulusalaidiyetbilinci; kültürel değerlerin korunması, geçmişte yaşanan kahramanlıklar ve erdemli davranışların örnek alınması, kardeşlik ve akrabalık duygularının gelişmesi ve ortak amaçlar için harekete geçebilmeyi sağlamaktadır. Ulusal kimlik duygusu kriz ve savaş dönemlerinde daha güçlü bir hal almaktadır (Smith, 2010, s. 267).

Ulus devletlerde sosyo-kültürel zeminin oluşturulmasında milliyetçi söylem belirleyici olmuştur. Milliyetçilik yurtseverlikle eşleştirilirken aynı zamanda bir erdem ifadesidir. Din, eğitim, siyaset, basın gibi toplumsal yapının çeşitli alanlarında sıklıkla kullanılan, milli birlik ve beraberlik, bütünlük gibi ulusal kimliği güçlendirici söylemlerle yurttaşların milli değerlere bağlılığının tesis edilmesi istenmektedir. Ulus olma ideali bireyden çok milleti ve onu temsil eden devleti merkeze yerleştirmektedir (Koçak, 2008). Milliyetçi söylemler toplumsal dayanışmayı sağlayan bir unsur olarak yurttaşları topyekûn harekete geçiren bir etkiye sahiptir. Başka bir deyişle ortak dil, ortak tarih ve ortak yaşam pratikleri ile manevi değerlerin birleştirici gücü özellikle ülkenin zor dönemlerinde ulusun tüm fertlerinin karşılık beklemeksizin fedakârlık yapmasını gerektirmektedir. Millet olma bilinci aynı topraklarda yaşayan aynı geçmiş deneyimlere sahip ve aynı dili konuşan bireylerin birbirlerini tanımasalar da ortak sorunlar karşısında birlikte harekete geçmelerini ve mücadele edebilmelerini sağlamaktadır (Ayhan, 2008).

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı bir dönemde meydana gelen deprem felaketi ve ardından yaşanan sorunlu süreçte resmi söylem aracılığıyla ulusal birlik ve beraberlik bilincinin üretildiği, basının ise konuyla ilgili içeriklerinde bu bilincin pekiştirilmesine yönelik bir gazetecilik anlayışı içerisinde olduğu görülmektedir.

Tek Parti Döneminde Basın ve Ulusal Kimlik İnşası

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ulus devletlerin doğuşu ve ulusal kimlik inşasında, kitle iletişim araçları siyasal iktidarlar tarafından etkin biçimde kullanılmaya başlamıştır. Basın, radyo ve sinema gibi gelişen ve yaygınlaşan araçlar modern/modernleşmekte olan toplumlarda popüler ideolojilerin aktarılması ve benimsetilmesinde rol oynamıştır. Hobsbawm, kitle iletişim araçlarının 1918 sonrası milliyetçiliğinde kullanılmasının önemini şu sözlerle ifade etmektedir:

Popüler ideolojiler bu araçlarla hem standartlaştırılabilir, homojenleşebilir ve dönüştürülebilir, hem de açıkça çıkar sahipleri ve devletler tarafından maksatlı propaganda amacıyla yönelik olarak kullanılabilirdi... Oysa maksatlı propaganda, kitlesel medyanın, milli sembolleri her bireyin yaşamının bir parçasına dönüştürme ve böylece, çoğu yurttaşın yaşamının olağan bir boyutunu oluşturan özel ve yerel alanlar ile kamusal ve milli alanlar arasındaki ayrımları yıkma becerisine kıyasla, neredeyse kesinlikle daha az etkiliydi (2017, s. 180-181).

Hobsbawm (2017), kitle iletişim araçlarına uluslaştırma işlevi açısından büyük bir güç atfetmektedir. Benzer şekilde Anderson (1991) da Hayali Cemaatler olarak adlandırdığı ulusların inşasında kitap ve gazetenin önemini vurgulamaktadır. Kapitalist yayıncılığın gelişim sürecinde Latincenin yerini ulusal dillerin alması ve popüler kitapların bu dillerde basımı ve yaygınlaşması ile okuma eylemi kitlesel bir nitelik kazanmıştır. Basının gelişimi de hayali bir cemaat olarak ulus tahayyülünün oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Anderson (1991) gazeteyi popülerliği uçucu bir günlük best-seller olarak tanımlarken, zamanlılık özelliği nedeniyle benzer saatlerde okunduğunu, tıpkı bir ayın gibi yaşanan okuma deneyiminin vatandaşlar arasında ulusal düzeyde bir bağ sağladığını söylemektedir:

...Varlıklarından emin olunmakla birlikte kimlikleri hakkında en ufak bir fikre sahip olunmayan binlerce (veya milyonlarca) kişinin, aynı ayını eş zamanlı olarak yerine getirdiğine herkesin duyduğu güven tamdır... Hayali bir cemaatin dünyevi, tarihsel bir saate bağlanmış bir biçimi için daha iyi bir örnek nasıl bulunabilir? (s. 55).

Anderson'ın ulusal bilinç ile işaretlediği cemaat kavramı ortak bir duygusal kimliği içermektedir. Bireyin aidiyet hissiyle bağlantılıdır. Anderson, kitlesel ayın olarak adlandırdığı gazete okuma eylemine dair zamansal ortaklığın ulus tahayyülünü güçlendirdiğini savunurken, ulusal bilincin kurucu unsurlarının basım ve basın olduğuna dikkat çekmektedir (Özer, 2010).

Türkiye'de de Milli Mücadele yıllarında, milli dayanışma ve bütünleşmenin tesis edilmesinde önemli rol oynayan basın, Cumhuriyet rejiminin değerlerinin toplumsal düzeyde aktarılması ve benimsetilmesi konusunda önemli bir görev üstlenmiştir. Şöyle ki, Türkiye'nin Batıyı örnek alan modernleşme sürecinde reform ve devrimlerin vatandaşlara anlatılması, benimsetilmesi ve gündelik hayat pratiklerine yansıtılması açısından erken Cumhuriyet dönemi basını hem halka yönelik bir eğitim/terbiye hem de propaganda aracı niteliğindedir. Ulus devletin inşasında, vatandaşlarda ulusal düzeyde aidiyet bilincinin oluşturulmasında gazete ve dergiler, resmi söylemi yeniden üreterek, çoğaltarak ve yaygınlaştırarak milli birlik ve beraberlik ruhunu güçlendirme rolünü yerine getirmiştir. Başka bir ifadeyle Cumhuriyet basını bir tür uluslaştırma aygıtı olarak çalışmıştır (Koloğlu, 2006; Güngör, 2010; Yıldız, 2020) Ayhan (2008), basının toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlayıcı gücüne Milli Mücadele yıllarını örnek vermektedir. Ayhan'ın ifade ettiğine göre, savaşın neden olduğu olağanüstü koşullarda gazeteler, haber alma ihtiyacı içinde olan halka normal baskılarının yanı sıra el ilanları ve akşam baskılarıyla enformasyon sağlamış, daha önemlisi ortak düşmana karşı sembollerin ve anlamların taşıyıcılığını yaparak toplumun üyeleri arasında ortak bir duygunun gelişmesinde, toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasında rol oynamışlardır.

Ulus devletin toplumsal bilinç düzeyinde yer tutması konusunda da siyasi otorite yazılı basın ve radyodan yararlanmıştır. 1936 yılında radyo yayıncılığı devlet eliyle yürütülmeye başlanınca, ulusal kültürü egemen kılan yayın politikaları benimsenmiş ve ulusal kimliği tesis etme aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle eğitim ve kültür programları vasıtasıyla ulusa verilen siyasal mesajlar aracılığıyla bireylerin ulus olma ve aidiyet bilincinin geliştirilmesine çalışılmıştır (Özbek, 1998).

Cumhuriyet'in ilk yılları savaştan çıkmış ve ciddi kayıplar vermiş bir ülkenin, sıfırdan var olma süreci olarak nitelendirilebilir. Yoksulluk ve imkânsızlıklar içerisindeki bir topluma, yeni rejimin değerlerinin anlatılmasında, ulusal çıkarların ve ulaşılmaya çalışılan hedeflerin benimsetilmesinde, kurucu otoriteye bağlılık ve inancın tesis edilmesinde basın önemli rol oynamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren basın, siyasi otoritenin sesi olmuş, ulusal semboller ve ulusalcı söylemleri yeniden üreterek, birlik ve dayanışma duygusunu pekiştirme yönünde bir yayın politikası izlemiştir. Devrimlerin, vatandaşlar tarafından içselleştirilmesi konusunda hassasiyet gösteren iktidar, devrimci değişimi engelleyebileceği düşüncesiyle basının resmi söylemlerin dışına çıkması konusunda kontrolcü davranmıştır (Güngör, 2010: 17). İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise savaşın yol açtığı ileri düzeydeki ekonomik sorunların aşılması sürecinde dönem gazeteleri, vatandaşlara kolektif bilinç ve dayanışma ruhunu aşılama görevi üstlenmiştir. Bu süreçte yaşanan büyük bir doğal afet olarak 1939 Erzincan Depremi de Cumhuriyet basınının ulusal birlik ve dayanışmayı sağlama çabası içerisinde olduğu bir dönemdir. Basın, bu süreçte mevcut duruma ve gelişmelere ilişkin enformasyon sağlama yanında, felaketzedelerin sesi olma ve toplumsal dayanışmayı örgütleme işlevi görmüştür.

Araştırmanın Metodolojisi ve Bulguları

Çalışmanın Tasarımı

Bu çalışma, olağanüstü bir dönemde basının etkisini, işlevlerini ve habercilik pratiklerini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Depreme ilişkin enformasyonu dönemin olanakları ölçüsünde sayfalarına taşıyarak gelişmelerden halkı haberdar eden gazeteler, aynı zamanda bölgeye ivedilikle yardım ulaştırılması sürecinde önemli rol oynamış ve ulusal düzeyde bir yardım seferberliğini örgütleme çabası içinde olmuştur. Çalışmada basının ulusal dayanışma vurgusu ile ulusal aidiyet bilincini pekiştirme ve yurttaşları harekete geçirme rolü ele alınmaktadır.

Amaç ve Yöntem

Çalışma kapsamında, Tek Parti Döneminin beklentileri ve yasal düzenlemeleri doğrultusunda faaliyet gösteren Cumhuriyet basınının olağanüstü bir durumda sergilediği gazetecilik pratiklerinin ve konuyla ilgili içeriklerde öne çıkan söylemlerin saptanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- * Felaketin ardından gazetelerde yer verilen içeriklerde hangi kaynaklar ağırlıktadır?
- * Basın, felaketzedelerin maruz kaldığı koşulların yansıtılması ve sorunların çözümünden yana rol oynamış mıdır?
- * Olağanüstü bir dönemde toplumsal birlik ve dayanışmanın tesisinde basın nasıl bir tutum sergilemektedir?
- * Devletin, krizi yönetme sürecinde hayata geçirdiği politikalar konusunda eleştirel içeriklere yer verilmiş midir?

Çalışma nitel araştırma tasarımı şeklinde yapılandırılmıştır. Bu kapsamda veri toplama tekniği olarak doküman incelemesine başvurulmuştur. Dokümanların incelenmesinde betimleyici analiz yönteminin uygulandığı bu çalışmanın örneklemini Tan, Cumhuriyet, Akşam ve Ulus gazetelerinin 28 Aralık 1939- 31 Ocak 1940 tarihleri arasındaki sayıları oluşturmaktadır. Gazetelerin ilgili sayıları, Milli Kütüphane Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Süreli Yayınlar biriminden ve “Gazeteden Tarihe Bakış Projesi” kapsamında İstanbul Üniversitesi tarafından çevrimiçi erişime açılan <http://nek.isTanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/> adresinden elde edilmiştir. Tarihi olayların araştırılmasında süreli yayınlar konuya dair kavrayışı güçlendiren belgelerdir. 1939 Erzincan Depremi'nin boyutlarını ve yaşanan süreci ortaya koymak açısından gazetelerin önemli ipuçları sağlayacağı düşünülmektedir. Elde edilen bulguların Cumhuriyet dönemi basınının ideolojik yapısına ve gazetecilik pratiklerine de ışık tutması beklenmektedir.

Çalışmanın Bulguları

27 Aralık 1939 gecesi 02.00 sıralarında meydana gelen 7,8 şiddetindeki deprem 28 Aralık 1939 tarihli gazetelerde duyurulmuş, günlerce birinci sayfada manşetten aktarılan ve iç sayfalarda devamı verilen geniş içeriklerle halka enformasyon sağlanmıştır. Çalışma kapsamında incelenen gazetelerde, öncelikle sınırlı teknolojik koşullar ve mevsim şartları yüzünden telgraf hatlarında yaşanan kesintiler ve ulaşımdaki aksamalar nedeniyle günlük haber akışının sekteye uğradığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra basın, ulusal düzeyde bir dayanışmanın tesis edilmesinde rol oynamış, yardım seferberliğine katılmanın ‘milli bir vazife’ olduğu söylemiyle ülke genelinde topyekûn bir yardım seferberliğinin örgütlenmesine öncülük etmiştir. Ayrıca dönemin gazetecilik anlayışı ve basın yayın politikaları doğrultusunda haberlerin resmi kaynaklara bağlı olarak üretildiği, ancak deprem bölgesindeki felaketzedelerin deprem anında yaşadıkları, kayıpları ve taleplerine de yer verildiği görülmektedir. Bazı gazeteler, olayı yerinde takip etmek üzere yazar ve muhabirlerini deprem bölgesine göndermişler, günlerce süren dizi yazılarla muhabirler Erzincan ve diğer felaket bölgelerinden enformasyon aktarmışlardır.

Deprem ile İlgili İçeriklerin Genel Çerçevesi

Türkiye'nin yakın tarihindeki en büyük deprem olarak kaydedilen 1939 Erzincan Depremi, Erzincan dışında Tokat, Sivas, Yozgat, Amasya, Gümüşhane, Ordu, Trabzon ve Giresun'u da etkilemiştir. Şiddeti, etkisi ve sonuçları açısından yoğunluğu yüksek bir olayın basın aracılığıyla aktarımı ve konuyla ilgili içeriklerin genel çerçevesi dönemin gazetecilik pratiklerini ve habercilik anlayışını yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Deprem ardından yaşanan süreçte gazeteler; felaket bölgesinde yaşanan çaresizliği, kış koşulları nedeniyle bölgeye yardım ulaştırma ve haber alma konusunda yaşanan güçlükleri, siyasi otoritenin demeçleri ve deprem bölgesindeki incelemelerini, Ankara'da teşkilatlanan Milli Yardım Komitesinin faaliyetlerini ve toplanan yardımları, yaralı vatandaşların başka illerdeki hastanelere naklini, can kaybı, yaralıları ve maddi hasara ilişkin sayısal verileri sayfalarına taşımışlardır. Ayrıca başta Yunanistan olmak üzere yabancı devlet başkanlarının felaket nedeniyle yardım teklifleri ve yapılan yardımlar da gazete haberlerinde yer almaktadır.

Gazeteler depremin ertesi günü, yani 28 Aralık 1939 tarihinde, felaketin büyüklüğünü yansıtan başlıklarla çıkmıştır. Ulus, “Müthiş bir zelzele felaketi oldu” şeklinde manşet atmış, Cumhuriyet, “Şiddetli zelzele neticesinde Erzincan tamamen enkaz yığını haline geldi”, Tan, “Erzincan Civarı Korkunç Bir Zelzele Felaketine Uğradı”, Akşam ise, “Erzincan vilayeti ile Kemah bir enkaz yığını aldı” başlıklarıyla depremi birinci sayfalarında manşetten duyurmuştur. Gazetelerde depremin hasar verdiği yerlerden telgrafla elde edilen sınırlı bilgiler ve Ankara’da deprem bölgesine yardım ulaştırmak üzere ilk etapta atılan adımlara da yer verilmiştir (Ulus, 28 Aralık 1939; Akşam, 28 Aralık 1939; Tan, 28 Aralık; Cumhuriyet, 29 Aralık 1939). Felaket haberi Ankara’ya, Erzincan Valisi ve Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı tarafından çekilen telgraf ile ulaşmıştır. Sıhhat Vekili Hulusi Alataş’ın Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde okuduğu telgrafta, hükümet konağı, ordu müfettişliği, orduevi, postane ve şehrin en sağlam binaları dahil olmak üzere bütün ev ve dükkânların yıkıldığı, piyade ve topçu kışlarından gelen askerlerle enkaz altında kalanların kurtarılmasına çalışıldığı belirtilmektedir. Acilen ekmek, ilaç, doktor ve çok miktarda çadır talep edilmektedir. Kemah, Tokat ve Zara’dan gelen telgraflarda da depremin yarattığı tahribatın büyüklüğüne ilişkin bilgiler verilmekte ve öncelikli olarak sıhhi yardım, çadır ve para gönderilmesi istenmektedir (Ulus, 28 Aralık 1939).

Görsel 1. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Erzincan'daki tetkikleri ve felaket bölgesi (Tan, 6 Ocak 1940)

Sıhhiye Vekili Hulusi Alataş’ın duruma ilişkin verdiği bilgiler üzerine, Çanakkale Mebusu Ziya Gevher Etili’nin teklif ile Meclis Başkanının yöneteceği bir Milli Yardım Komitesi kurulmuş, ayrıca Kızılay da deprem bölgesine yardım ulaştırmak üzere harekete geçmiştir. Gazetelerde devletin süratle gerekli çalışmaları yapmaya başladığı vurgulanmaktadır. Ancak kar ve depremin verdiği hasar nedeniyle yaşanan ulaşım sıkıntısı yardımların zamanında ulaşmasını, vatandaşların enkaz altından çıkarılmasını engellemektedir. Yardımların bölgeye geç ulaşması felaketzedelerin uzun saatler aç kalmasına neden olmuştur (Tan, 28 Aralık 1939).

Gazetelerde Kızılay’ın felaketzedelere ilk etapta imdat trenleri⁴ ile para, çamaşır, çadır ve battaniye gönderdiği, ayrıca Dahiliye Vekili B.Faik Öztrak ile ve Sıhhiye Vekili

4 Kaza ya da afet anlarında yardım amaçlı kullanılan tren.

Hulusi Alataş'ın yola çıktıkları ancak trenin kar nedeniyle Sivas'tan ileri gidemediği bildirilmektedir. Ayrıca deprem nedeniyle Keban Köprüsü zarar gördüğü için demiryolu tamir edilmeden imdat treninin geçişi mümkün olmamıştır. Akşam gazetesinin deprem bölgesindeki muhabirinin aktardığına göre bölgede şiddetli tipi devam etmektedir. Vekiller, durumu Sivas'tan idare edeceklerdir. Erzincan'daki tahribat ise öngörülemeyecek derecede büyüktür. Depremi ardından çıkan yangınlar felaketin boyutunu daha da arttırmıştır. Telgraf hatlarında yaşanan kesintiler nedeniyle Ankara'ya düzenli haber akışı mümkün olamamıştır. Sınırlı enformasyonun, bölgeye gitmek üzere yola çıkan heyetlerin bazı istasyonlardan gönderdikleri telgraflarla elde edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca felaket bölgesinden aktarılan ilk haberler çoğunlukla Anadolu Ajansı kaynaklıdır (28 Aralık 1939).

Depremi Malatya'da haber alan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Erzincan Valisine bir telgraf çekerek üzüntülerini bildirmiş ve bütün milletin Erzincan ile yakından alâkadar olduğunu dile getirmiştir (Ulus, 28 Aralık 1939). Depremi ikinci günü gazetelerde, devam etmekte olan yangınların söndürülme mücadelesi, zelzelelerin devam etmekte oluşu, yaralıların hastanelere nakledilmesinde yaşanan güçlükler, felaketzedelerin barınma sorunu ve felaketin tahmini bilançosunun verildiği görülmektedir. Gazeteler yerinde çalışma yapmak üzere bazı muhabir ve yazarlarını deprem bölgesine göndermiştir. Ancak demiryollarındaki hasar nedeniyle milletvekilleri, sıhhi yardım ekipleri ve gazetecilerin bulunduğu tren ancak üç gün sonra Erzincan'a ulaşmıştır (Cumhuriyet, 30 Aralık 1939).

Tan gazetesi Naci Sadullah ve Emin Karakuş'u, Ulus gazetesi Kemal Zeki Gençosman'ı bölgeye göndermiştir. Sadullah ve Karakuş'un aktardığına göre, sokaklar hala insan cesetleri ile dolu olup can kaybı ve maddi hasar tahminlerin çok üstündedir (Tan, 31 Aralık 1939). Ulus yazarı Kemal Zeki Gençosman da "Felaket Sahasından Röportajlar" başlıklı röportaj dizisinde Erzincan'a ulaşmak için imdat treni ile yola çıkış sürecinden başlayarak felaket bölgesinde geçirdiği günlerde tanıklık ettiği hatıraları ve yaptığı görüşmeleri aktarmaktadır (30 Aralık 1939). Gazetecilik pratikleri açısından bakıldığında, deprem bölgesinde çalışan gazetecilerin izlenimlerine dayalı olarak aktarılan enformasyon, okurların zihninde felakete ilişkin bir imgelem oluşturmaya yöneliktir. Mevcut iletişim olanakları çerçevesinde haberlerde detaylı bir anlatım tarzının benimsendiği; bölgeye gönderilen tüm yardımların detaylarıyla aktarıldığı, felaketzedelerin zorlu yaşam koşullarının betimlendiği, kişisel yaşam öykülerine yer verildiği görülmektedir.

Devlet, deprem bölgelerinde bulaşıcı hastalıkların önlenmesi amacıyla tedbirler almış, bazı kazalarda sıhhi imdat heyetlerinin çalışabileceği cebel hastaneleri kurulmuştur. Kızılay Erzincan'a 300 yataklı bir seyyar hastane göndermiştir (Ulus, 31 Aralık 1939). Tan gazetesinin 7 Ocak 1940 tarihli haberine göre, Tokat Erbaa'daki dağ köylerine on gündür yardım ulaştırılamamıştır. Depremden sağ kurtulanlar açlıktan ya da soğuktan donarak ölmüşlerdir. Haberde depremden günler sonra bile çadırlara yerleştirilememiş vatandaşlar olduğu bildirilmektedir.

Görsel 2. Çadırı olmayan vatandaşlar derme çatma barakalarda barınmaya çalışıyorlar (Tan, 4 Ocak 1940).

Sokakta kalan vatandaşlar deprem sonrası derme çatma barakalar yaparak barınma sorununu çözmeye çalışmışlarsa da 'çivi buhranı' nedeniyle bu mümkün olmamıştır. Gazeteler çivinin kilosunun 96 kuruşa çıkarıldığını yazmaktadır. Amasya, Samsun, Ordu ve Giresun'da bazı ilçe ve köylerin harap olduğu depremin üstünden 10 günden fazla zaman geçmesine karşın vatandaşların halen sokakta kaldıkları belirtilmektedir. Yollar kapalı olduğu için Sivas'taki bazı kaza ve köylere ise jandarma yürüyerek ve kızaklarla ulaşmaya çalışmıştır (Tan, 8 Ocak 1940; 14 Ocak 1940). Diğer yandan gazetelerde ölü ve yaralıların kimlikleri listeler halinde açıklanmaktadır. Farklı illerdeki hastanelere götürülen yaralılara, yakınlarının erişimi için nereye nakledildikleri de belirtilmektedir. Yaralılar Kayseri, Sivas, Malatya, Diyarbakır ve Elazığ'daki hastanelere, trenler ile nakledilmiş, sağlık durumu iyi olan vatandaşlar da öncelikle Adana, Mersin, Hatay gibi sıcak iklimli yerlere yerleştirilmişlerdir.

Görsel 3. Yaralılar trenlerle farklı şehirlere naklediliyorlar (Tan, 5 Ocak 1940).

Felaketzedelere İstanbul'dan yardım gönderilmesinde deniz ulaşımından da yararlanmış, Karadeniz'e eşya, ilaç ve yardım malzemesi götüren vapurlar Karadeniz'de zarar gören köylerdeki felaketzedeleri İstanbul'a getirmiştir (Ulus, 31 Aralık 1939). Haberlerde vatandaşların bir kısmının nakledildikleri şehirlerdeki yakınlarının yanına, bir kısmının otel ve misafirhanelere yerleştirildikleri, kısa bir süre sonra da devletin toplanan bağışlarla bu vatandaşlara ev kiraladığı belirtilmektedir. Akrabalarıyla kalan vatandaşlara ise para ve eşya yardımı yapılmıştır. Meslek sahibi felaketzedelere itfaiye, elektrik idaresi, inhisarlar idaresi gibi yerlerde iş imkânı sağlanmıştır. Devlet memuru olan depremedeler İstanbul başta olmak üzere farklı şehirlere tayin edilmişler ve buralarda kendileri için kiralanmış evlere yerleştirilmişlerdir. Bu kişilerin yol masrafları da Kızılay tarafından karşılanmıştır (Cumhuriyet, 3 Ocak 1940; Tan, 4 Ocak 1940; Tan, 18 Ocak 1940; Akşam, 7 Ocak 1940).

Depremde ebeveynlerini kaybeden çocuklar ise Ankara ve diğer illerdeki Çocuk Esirgeme Kurumlarına gönderilmiş, bazı varlıklı aileler tarafından evlat edinilmiş ya da eğitim masraflarının karşılanacağı sözü verilmiştir. Gazetelerde kimsesiz çocuklara sahip çıkan hayırseverlerin isimleri de ilan edilmektedir. Örneğin İstanbul'dan kimyager Cemil Tuna ile eczacı Hikmet Güney birer çocuğun üniversiteyi bitirinceye kadar tüm masraflarını karşılama taahhüdünde bulunmuşlardır. Erzurum milletvekili Nakiye Elgün, kimsesiz çocukların esirgeme kurumlarına yerleştirilmesi için Erzincan'a giderek çocukları Ankara'ya getirmiştir. Ayrıca felaketzede çocukların yerleştirildikleri yeni şehirlerde istedikleri okullara kayıtları yapılmıştır. Kimsesiz kalan 200 felaketzede kadın Malatya Bez ve Bursa Merinos fabrikalarında istihdam edilmiştir (Cumhuriyet, 3 Ocak 1940; Akşam, 5 Ocak 1940; 6 Ocak 1940).

Depremi ardından gazetelerde olay odaklı haberlerin yanı sıra nadiren de olsa deprem olgusunu ele alan, eğitici ve tematik yazılara da yer verildiği görülmektedir. Sağlıklı kentleşme, depreme dayanıklı binaların yapılması, deprem esnasında nasıl davranılması gerektiği, enkaz altında hayatta kalma mücadelesi vb. konularda yayımlanan içerikler bu kapsamdadır. Ayrıca gazetelerde depremi yaşayanların aktarımlarına dayalı olarak üretilen dramatik öğelerin yoğun olduğu içerikler dikkat çekmektedir. Tan yazarı Naci Sadullah'ın "Erzincan Mektupları" başlıklı yazı dizisinde yer verilen betimlemeler bu durumun bir örneğidir. Naci Sadullah, günler sonra bile Erzincan sokaklarının cesetlerle dolu olduğunu, kazma ve kürek olmadığı için cesetlerin gömülemediğini aktarırken üç çocuğunu kaybeden bir annenin "üç gün oldu artık gömün. Beni bu acıdan kurtarın" diye yalvarışını yazmakta, çaresizlik nedeniyle ruh sağlığı bozulan, 'aklını kaçıran' felaketzedelere dair detaylara yer vermektedir (7 Ocak 1940). Cumhuriyet gazetesi de foto muhabirlerinden Cemal Işıksel'i depremden hemen sonra Erzincan'a göndermiş ve Işıksel'in çekmiş olduğu fotoğrafları 'Felaket faciasından intibalar' başlığıyla albüm haline getirerek okurlarına aktarmıştır (4 Ocak 1940).

Görsel 4. Erzincan'da zarar görmüş bir ev ve depremzede vatandaşlar (Cumhuriyet, 4 Ocak 1940).

Deprem bölgesinde yaşanan çaresizliği detaylandırarak sansasyonel bir üslupla haberleştiren gazetelere ciddi bir eleştiri yine bir gazeteciden, Burhan Felek'ten gelmiştir. Felek yazısında “Zelzelenin bütün fecayitini olanca kızıllığı ve çıplaklığı (çıplaklığı ile) gazete sahifelerine dökmekte fayda yoktur, elemin fazlası fütur getirir. Yürekler parçalayarak facia tasvirlerinden vazgeçmeli ve bunu bir nevi gazete hüneri telakki etmemeliyiz” demektedir (Tan, 2 Ocak 1940). Felek'in eleştirilerinde haklı olduğu söylenebilir. Felaket bölgesinden gazetelere geçilen haberlerde ya da farklı şehirlere nakledilen depremzedelerle yapılan söyleşilere dayalı olarak hazırlanan içeriklerde trajik yaşam öyküleri bir hayli yer tutmaktadır. Bu tür içeriklerde Cumhuriyet basınının resmi ideolojiyi yeniden üreten ve seçkin merkezli habercilik anlayışının dışına çıkmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, deprem sonrası yürütülen çalışmalar nedeniyle devleti ve hükümeti yücelten gazete yazılarına sıklıkla rastlanırken, eleştiri niteliğindeki içerikler yok denecek kadar azdır. Gazetelerde depremzedelerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, yaralıların tedavisinin sağlanması ve depremden etkilenen bölgelerdeki mevcut koşulların iyileştirilmesi için hayata geçirilen uygulamalar detaylı olarak aktarılmakla birlikte Milli Yardım Komitesine yönelik bir kaç eleştiri göze çarpmaktadır. Tan gazetesinin konuyla ilgili haberinde, “Teşkilat yavaş çalışıyor” başlığı altında Milli Yardım komitesine bağlı teşkilatların yardım toplama konusunda yavaş olduğu eleştirisi yer almaktadır. Özellikle evlerde hazırlanan eşyaların alınması için vatandaşların, yardım heyetlerini günlerce bekledikleri belirtilerek “Biraz sürat istiyoruz” denilmektedir. Gazete, yardımın sistemli biçimde örgütlenmesi konusunda vatandaşların şikâyetlerini dikkate almış ve yetkilileri uyarma görevi yapmıştır (6 Ocak 1940). Akşam gazetesinde ise bağışta bulunmak üzere Kızılay'a giden bir okurun Kızılay Beyazıt şubesini kapalı bulduğu şikâyeti iletilerek konunun incelenmesi için yetkililere seslenilmektedir (30 Aralık 1939).

Felaketin boyutları günden güne belirginleşmektedir. Depremin ardından enkaza dönen Erzincan'da devletin nasıl bir şehirleşme planladığına dair haberler de gazetelerde yer almaya başlamıştır. Felaket bölgesinde yeni ve modern bir şehrin inşa edileceği ve bölgedeki nüfusun dağıtılmayacağı yönünde haberler 1940 yılının ilk günlerinde gazetelere yansır (Tan, 3 Ocak 1940). Felaketzedelere yapılacak yardımlara ilişkin kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmesinin ardından konuşan Başbakan Dr.

Refik Saydam, yeni şehrin nerede kurulacağını Nafia Vekâleti yetkililerinin yapacağı tetkiklerden sonra açıklanacağını ifade etmiştir (Akşam, 18 Ocak 1940). Gazetelere göre, hükümet bir an evvel şehrin yeniden inşasının gerçekleştirilmesi için meclisten tahsisat isteyecektir. Zelenin yarattığı zararın ancak bir ay içerisinde netleşeceği belirtilen haberde hükümetin 5 milyonluk bir tahsisat talep edeceği yazmaktadır. Sarsıntılar sona erdikten sonra zelzele bölgesine bir jeoloji heyeti gönderilerek inceleme yapılacaktır. Yeni şehirlerin nerelerde kurulabileceği konusunda heyetin tavsiyeleri alınacaktır. Depremde Erzincan tamamen yok olduğu, Tokat da ağır hasarlı olduğu için yeniden inşa edilecektir. Şehrin nerede kurulacağı konusunun Nafia Vekaleti yetkililerinin yapacağı tetkiklerden sonra netleştirileceği açıklanmıştır (Cumhuriyet, 16 Ocak 1940; Tan, 18 Ocak 1940).

Basında Ulusal Dayanışma ve Yardım Çağrısı

1939 Erzincan Depreminin basında sunuluşu, kitle iletişim araçlarının ulusal bilinç ve dayanışmayı inşa gücüne yönelik önemli bir örnektir. İncelenen gazetelerden elde edilen bulgular, depreme dair ilk haberlerden itibaren basın, ulusal düzeyde bir yardım seferberliği ve dayanışmayı örgütlenme görevi üstlendiğini göstermektedir. Basın, devlet yetkilileri ve Milli Yardım Komitesinin çağrılarında gazete sayfalarında geniş biçimde yer vermiş, yardım faaliyetlerine bizzat katılmış ve bu faaliyetlerin sürdürülmesine aracılık etmiştir.

Depremin yaşandığı tarihlerde savaşın da etkisiyle yaşanan ekonomik sıkıntılar, devletin depremzedeler için yapacağı yardımları sınırlamış, vatandaşın en küçük yardımının bile ne denli önemli olduğu gazeteler aracılığıyla ifade edilmiştir. Gazetelerin yazarları tarafından tekraren kaleme alınan yazılarla okurlara, depremzedeler için yardım çağrısı yapılarak, ulusun her ferdinin imkânları ölçüsünde nakdi ve aynı bağışta bulunmasının milli bir vazife olduğu vurgulanmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Erzincan Valisine gönderdiği telgrafta depremin yarattığı tahribatın Türk milleti sayesinde en kısa sürede telafi edileceğini dile getirmiştir:

Hükümet felaketin ıztırlarını (ıstıraplarını) hafifletmek için acil tedbirler almıştır. En ziyade ıztırlarımızı (ıstırlarımızı) mucib (mucip) olan nüfusça uğradığımız pek acı zayıttır. Diğer tahribatı milletimiz pek az zamanda kamilen tamir ve telafi edecek ve bugünkü enkaz içinden memleketin güzel bir mamuresi çıkarılacaktır. Bütün devlet memurlarının fedakarlık, vazife severlikte birbirleriyle (birbirleriyle) yarış etmelerini beklerim. Halkın ıztırlarını (ıstırlarını) teskin için bilhassa manevi ahvalde sükunet muhafaza edilmektedir. Milletimizin Erzincan'la candan alakadar olduğu halkça bilinmelidir (Akşam, 28 Aralık 1939).

2 Ocak 1940 tarihli gazetelerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Tokat ve ilçelerinde yapmış olduğu incelemelere yer verilmiştir. Aynı tarihli gazetelerde İnönü'nün vatandaşların felaketzedeler için yapmış olduğu yardımlara ve yabancı devletlerin desteğine şükranlarını sunduğu beyanname de yayımlanmıştır. İnönü beyannamede;

Vatanın muhtelif kısımları arasında göze çarpan yakın ve sağlam tesanüdle bir büyük milletin sevinç ve acıda nasıl yekpare bir aile olduğunu göstermiş oluyoruz... Ferdleri arasında karşılıklı vazife hissi ve bütün cemiyette vatana karşı fedakârlık duygusu sağlam milletimizin iyi ve geniş günler göreceği muhakkaktır.

şeklinde verdiği mesajlarla ulusal dayanışmanın önemini vurgulamıştır (Cumhuriyet, 2 Ocak 1940).

Görsel 5. Tokat'ta enkaz haline gelen binalar (Tan, 2 Ocak 1940)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda başkanlığında oluşturulan Milli Yardım Komitesi tarafından hazırlanan beyanname de gazetelerde yayımlanmıştır. Beyannameye göre komite Kızılay'a ilk etapta 20 lira bağışlamıştır.

Beyannameye;

felaketzedeleri inşaat mevsimi gelinceye kadar, soğuktan, hastalıktan, açlıktan muhafaza etmek ve barındırmak Türk milletinin en yüksek anane ve faziletlerinden olan tesanüd ve yardımlaşmanın müstesna bir misalini göstermek mevkiindeyiz. Felakete uğrayan vatandaşların ümidi devlette ve sizlerde. Milli komitenin ve şubelerinin etrafında toplanınız. Vatandaşlık vazifesini yapınız.

denilerek dayanışmanın milli bir görev olduğu inancı pekiştirilmek istenmiştir (Ulus, 29 Aralık 1939).

İncelenen gazetelerin başyazarları da ilk günden yardım seferberliği konusunda ulusa çağrı yapmışlardır. Cumhuriyet rejiminin ve ulus inşa sürecinin başlıca aktörleri arasında yer alan Falih Rıfki Atay Ulus gazetesinde "Millî bir yardım seferberliği!"⁵ (28 Aralık 1939), Nadir Nadi Cumhuriyet gazetesinde "Zelzele Felaketi" (28 Aralık 1939), Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû) Akşam gazetesinde "Yeni büyük felaket karşısında" (28 Aralık 1939), Zekeriya Sertel ise Tan'da "Büyük Felaket Karşısında" (29 Aralık 1939) başlıklı yazılarıyla felaketin büyüklüğünü vurgulayarak milletçe harekete geçmenin önemini dile getirmişlerdir. Gazetelerdeki söz konusu içeriklerde, Türk ulusunun yardımseverliğine, şanlı tarihine ve zor zamanlarda yaratılan milli birlik ve beraberlik ruhuna vurgu yapan söylemler ağırlıktadır. Böylelikle ulusal düzeyde bir hassasiyet yaratılmaya çalışılmıştır.

Falih Rıfki Atay hükümetin haber duyulur duyulmaz sergilediği görev bilincinin takdire değer olduğunu vurguladığı yazısında vatandaşlara, "Bu devlet halkındır: bu devlet hiç şüphesiz yıkılanların ve harap olanların daha iyisini yerine koyacak hiç kimseyi yuvasız, aç ve çıplak bırakmayacaktır" sözleriyle umut aşılacaktır. Bununla birlikte Atay'ın yazısında devletin olanaklarının vatandaşların desteği olmaksızın yeterli olmayacağı dile getirilmektedir:

5 Falih Rıfki Atay'ın bu yazısı Tan gazetesinin 29 Aralık 1939 tarihli sayısında "Günün Meseleleri" başlıklı köşede aynı başlıkla yayımlanmıştır.

Bir facia milli olmak nisbetlerini (nispetlerini) aldığı zaman ona karşı yapılacak ardımın, edilecek hizmetin mahiyeti de milli olmak lazım gelir. Vatandaşlık tesanüdü şu anda, Türkiye'nin her tarafında bir içtimai muavenet seferberliği halini almalıdır... Erzincan gibi bedbaht yerlerin manzarası afetten masun kalan şehir, kasaba ve köylerdeki millettaşlara rahat uykuyu haram edecek bir dehşet arz etmektedir. Para, esvap, örtü, erzak, milli komitenin neler isteyeceğini (isteyeceğini) bilmiyoruz, fakat ne isterse ve ne kadar isterse, kesemizi ve kilerimizi boşaltıp, sırtımızdan çıkarıp, zaten büyük olan faciannın karakış hükmü ile daha büyümemesi için çalışmak mecburiyetindeyiz (Ulus, 28 Aralık 1939).

Benzer şekilde Yunus Nadi de devletin ilgisinin felaketzedeleri bir dereceye kadar tatmin edeceğini belirterek, “onlar için en büyük teselli hayatta yalnız kalmadıklarını, Türk milletinin müşfik ve samimi himayesi altında yaşayacaklarını ve yakın bir zamanda yuvalarını yeniden kuracaklarını bilmektir” demektedir (Cumhuriyet, 28 Aralık 1939). Burhan Felek ise “Verelim” başlıklı yazısında her şeyi hükümetin şefkatinden beklemenin bir millet için hissizlik ve duygusuzluk olacağını dile getirmektedir (Tan, 29 Aralık 1939).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, felaketin ardından deprem bölgelerine giderek vatandaşlarla bir araya gelmiştir. Erzincan ziyareti esnasında, depremde oğlunu yitirmiş bir annenin “sen sağ ol babamız” diyerek İnönü'ye sarılarak ağlaması 4 Ocak 1940 tarihli gazetelerde yer almış ve bu fotoğraf adeta 1939 Erzincan Depreminin sembolü haline gelmiştir. Cumhuriyet gazetesi fotoğrafın altında, “Anadolu, İnönü'nün göğsünde” şeklinde bir mesaj vermiştir. Bu mesajda, acılı annenin Cumhurbaşkanı'na ‘baba’ şeklindeki hitabında ve Cumhurbaşkanı'nın göğsünde ağlayışında Devlet-baba ve vatandaş-çocuk metaforu dikkat çekmektedir (Durna, 2009). Şöyle ki büyük bir aile olarak idealize edilen milletin çocuk tarafını temsil eden vatandaşların ‘devlet baba’nın temsilcisi İnönü'ye, çareyi onda arayarak saygı ile sığındığı, devletin en üst makamını temsil eden Cumhurbaşkanı'nın ise baba şefkatiyle vatandaşları kucakladığı, haberler aracılığıyla vurgulanmaktadır. Böylelikle basın, hem felaketzedelere hem de tüm yurttaşlara, bir milletin ferdi olmanın yüklediği sorumluluk, bilinç ve aidiyet duygusunu hatırlatmaktadır.

Görsel 6. Felaketzede bir kadının İnönü'nün göğsünde ağlayışı (Cumhuriyet, 4 Ocak 1940).

Milli felaketin yaralarını sarmak üzere kurumlar düzeyinde ya da bireysel olarak harekete geçildiğine dair çok sayıda haber gazetelerde yer almaktadır. Okullar, halkevleri, kamu kurumları, özel kuruluşlar, meslek odaları ve dernekler başta olmak üzere ülke genelinde Milli Yardım Komitesi şubeleri ve Kızılay'a para ve eşya bağışlarının aralıksız sürdüğü bu günlerde, İstanbul Üniversitesi öğrencileri de yardım seferberliğinde aktif görev almışlardır. Akşam gazetesini ziyaret eden öğrenciler, felaketzedelere yardım için Milli Yardım Komitesi'nden görev beklediklerini ifade etmişler ve bazı önerilerde bulunmuşlardır. Öğrencilerin önerileri arasında sinema, tiyatro, bar, gazino gibi eğlence yerlerinin bir haftalık ya da en az üç günlük karlarını bağışlamaları, milli piyango'nun yılbaşı hasılatından elde ettiği karın tamamının felaketzedelere ayrılması, asker ve sivil memurların aylık maaşlarından kesinti yapılması, felaketzedeler için posta idaresince yardım pulları çıkarılması yer almaktadır (Akşam, 29 Aralık 1939). Üniversite öğrencileri felaketzedeler için para topladıkları gibi kadın öğrenciler de kendi ördükleri yelek, kazak gibi kışlık giyim malzemelerini bölgeye ulaştırmışlardır (Tan, 6 Ocak 1940).

Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevleri üyesi kadınların evleri dolaşarak yardım malzemeleri topladıkları, ayrıca felaketzedeler için çamaşır ve giysiler diktikleri haberlerde aktarılmaktadır (Tan, 2 Ocak 1940). İstanbul'da yoğunlaşan yardım seferberliği kapsamında bazı hayırsever vatandaşlar, depremde ailesini yitiren kimsesiz çocukları üniversite eğitimlerini bitirinceye kadar himayelerine almışlar, Türk Maarif Cemiyeti de yetim çocuklardan ilköğretim son sınıfta olan ya da mezun durumdaki on erkek ve on kız çocuğunun eğitimini üstlenmiştir. 12 yaşından küçük çocuklar Çocuk Esirgeme Kurumlarına yerleştirilmiştir. Ayrıca ülkenin dört bir yanından vatandaşlar yaralı felaketzedeleri bir ay ya da daha fazla süre için evlerinde barındırmak için Milli Yardım Komitesine başvuruda bulunmuşlardır (6 Ocak 1940).

Görsel 7. Halkevi üyesi kadınlar felaketzedeler için giyim eşyası üretiyorlar (Tan, 3 Ocak 1940).

Basın da yardım seferberliğine ilişkin enformasyon aktarmanın ve vatandaşları harekete geçirmeyi sağlamanın yanında kendi bünyesinde başlattığı kampanyalarla sürece destek vermiştir. Depremin ertesi günü Tan gazetesi “Vatandaş, Felakette Kardeşlerimize Yardım Elini Uzat!” başlıklı haber ile bir yardım listesi açtığını duyurmuş ve günlük olarak yayımladığı listede yapılan bağışları tek tek sıralamıştır. Gazetenin haberin altına Tevfik Fikret’in “Verin Zavallılara” adlı şiirini de basarak okur üzerinde duygusal etki yaratmayı amaçladığı görülmektedir (28 Aralık 1939). Tan ayrıca, yardım kampanyasına bağışlanmak üzere İpek, Süreyya ve Çemberlitaş sinemalarında Safiye Ayla ve ekibinin vereceği konserler organize etmiştir. İş Bankasının merkez ve şubeleri, Tan namına yapılan para yardımlarını kabul etmiş, okullarda ise Tan namına vatandaşların getirdiği yardım malzemeleri ve eşyalar toplanmıştır (31 Aralık 1939).

Görsel 8. Tan'ın düzenlediği yardım konserlerinin ilanı (Tan, 2 Ocak 1940).

Cumhuriyet ve Ulus gazetelerinde okurlarından gelen mektuplarda yardım kampanyasının kapsamını genişletmek üzere öneriler aldıkları belirtilmektedir. Ulus, okurlarına Milli Yardım Komitesi ile iletişim kurmalarını tavsiye ederken, Cumhuriyet, okurlarından gelen mektupları ‘ideal milletseverlik’ ve ‘insani duyguların örneği’ olarak nitelendirmiştir (30 Aralık 1939).

Görsel 9. Samsun'da harap olmuş bir ev (Ulus, 30 Aralık 1939).

Vatandaşların bireysel düzeyde yaptıkları bağışlar basında 'hamiyet müsabakası' şeklinde nitelendirilmektedir. Vatandaşların yardım seferberliğine katılmak için adeta birbirleriyle yarış içinde olduğu ifade edilen haberlerde pek çok fedakarlık örneğine de yer verilmektedir. Bunlar arasında sırtındaki ceketini, kilerindeki erzakını, parmağındaki alyansı, askerde harcamak için kenara koyduğu 50 lirayı bağışlayanlar bulunmaktadır. Ayvalıklı bir itfaiye eri ise maaşını henüz almadığını söyleyerek iki altın alyans ile karısının rönar⁶ boyunluğunu bağışlamıştır (Tan, 3 Ocak 1940). Tan gazetesinde farklı kentlerden yapılan yardımlara dair detaylı bilgiler de yer almaktadır. Bunlar arasında Adana ile ilgili bir haber dikkat çekmektedir. Haberde et tüketimi yüksek bir şehir olan Adana'da bir gün boyunca et yenilmeyeceği belirtilmektedir. Etin yanı sıra tatlı ve meyve de bir gün boyunca tüketilmeyerek bu gıdalar için yapılacak harcamalar felaketzedelere bağışlanacaktır (2 Ocak 1940). Bu dönemde bazı futbol kulüplerince düzenlenen müsabakaların geliri depremzedeler için bağışlanmıştır. Ayrıca müsamere ve konserler de düzenlenerek bunlardan elde edilen gelir felaket bölgelerine harcanmıştır. Bununla birlikte topyekun bir yardımlaşmanın örgütlendiği bu dönemde bazı büyük kuruluşların ve servet sahibi kişilerin yaptıkları yardımları yetersiz bulan eleştirilere de gazetelerde rastlanmaktadır. Bu eleştirilere katılan Akşam yazarı Vâ-Nû, Meşrutiyet sonrası ve Cumhuriyet dönemi zenginlerini 'Hamiyet Keselerini' açmaya davet etmiştir. Vâ-Nû servet sahiplerini işaret ederek, "Onlar ki bir Avrupa seyahatinde bu paraları eritmesini pek ala becermişlerdir" diyerek cüzi miktarda yardımda bulunanlara serzenişte bulunmaktadır (Akşam, 30 Aralık 1939).

Deprem esnasında Erzincan cezaevinde bulunan mahkûmlar da başka bir dayanışma örneği sergilerler. Hapishane müdürü İzzet Bey zelzeleden hemen sonra tüm mahkûmları toplayarak enkaz kaldırma görevi vermiştir. Gazetelerde de yer verildiği üzere depreme cezaevinde yakalanan mahkûmlar cezaevi binası yıkılınca kaçma fırsatları olmasına rağmen kaçmayarak depremzedelerin yardımına koşmuşlardır. Ayrıca o günlerde Erzincan Hapishanesi inşaatında İmralı Adası mahkûmları çalışmaktadır. İmralı'dan gelen mahkûmlar ahşap kulübede kaldıkları için depremden zarar görmezler ve felaketzedeleri enkaz altından çıkarmaya koşmuşlardır. Yaralı olarak kurtarılan bazı vatandaşların gazetelere yansıyan hatıralarında İmralı mahkûmlarından minnetle söz edilmektedir. Eşi ve çocuğuyla birlikte Erzincan depreminden yaralı kurtulan ve İzmir'e nakledilen Yüzbaşı Mehmet Ali Somer'in aktardığına göre, mahkûmlar felaketzedelere yardım için gayretle çalışmış yüzlerce ceset çıkarmış ve yaralıları kurtarmışlardır. Depremde 13 yaşındaki oğlunu kaybeden inşaat şefi Hayri Gürırmak da eşi ve kendisini İmralı Adası mahkûmlarının kurtardığını söylemektedir. İlerleyen günlerde İmralı'dan gelen 50 mahkûmun cezaları affedilmiştir. Ayrıca deprem bölgesindeki diğer mahkûmlar için tecil kanunu çıkarılarak nakledildikleri yerlerden serbest bırakılmalarına ve ikinci bir kanun çıkana kadar serbest kalmalarına karar verilmiştir (Tan, 10 Ocak 1940;14 Ocak 1940).

Gazetelerde ulusal yas ve ortak acı vurgusu

Depremin basında sunuluşunda ulusal birlik ve dayanışma mesajlarının yanı sıra yaşanan felaketin, milletin ortak acısı olduğu vurgusu da egemendir. Depremin yılbaşından birkaç gün önce meydana gelmiş olması yılbaşı eğlencelerinin yapıp yapılmayacağı

⁶ Rönar: Tilki Kürkü

tartışmalarını doğurmuş ancak gazetelerde verilen mesaj böyle acı bir süreçte eğlenmenin kabul edilemeyeceği yönünde olmuştur. Basın, yaşanan felaketi ulusal yas ve ortak acı şeklinde nitelendirmiştir. Nitekim resmi kurumlar ve hayır kuruluşlarının geleneksel yılbaşı baloları iptal edilmiş, eğlence mekânları da yılbaşı programı yapmayacaklarını ilan etmiştir. Gazetelerin ulusal düzeyde dayanışmayı örgütleme çabasının yanında milli duygulara da seslenerek tüm yurttaşların felaketzedelerle empati yapmasını teşvik edecek duygusal mesajlar verdiği görülmektedir. Gazete sayfalarında şiirler, depremzedelerin deneyimlerini ve duygularını aktaran röportajlar ve acıyı betimleyen dramatik söylemlerle yaşanan felakete dair duygu birliği yaratılmak istenmiştir.

Bazı vatandaşlar basın kuruluşları ile temasa geçerek yılbaşı eğlencelerinin iptal edilmesini istemişlerdir. Konuyla ilgili bir başka teklif ise yılbaşı eğlencesi için harcanacak paranın felaketzedelere gönderilmesi olmuştur (Cumhuriyet, 30 Aralık 1939). Özellikle hayır kurumlarının yılbaşı balolarını iptal edilmesi konusunda Akşam gazetesinde bir itiraz dikkat çeker. “Dikkatler” başlıklı yazıda, “Bu felaketten sonra yılbaşı nasıl karşılanmalı?” diye sorulurken balolardan elde edilecek gelirin felaketzedeler için kullanılacağı, programların iptal edilmesi durumunda felaketzedelerin bu bağışlardan mahrum kalacağı hatırlatılmaktadır. Yazıda eğlence mekânlarının programlarını iptal etmeleri durumunda maruz kalacakları ekonomik kayıplar da vurgulanmaktadır (Akşam, 29 Aralık 1939). Bir gün sonra ise aynı gazetede İstanbul ve Ankara’da yılbaşı eğlencelerinden vazgeçildiği bilgisi yer almıştır. İlgili haberde Çocuk Esirgeme Kurumu’nun İstanbul’da, Kızılay Cemiyeti’nin ise Ankara’da planladığı yılbaşı balolarını iptal ettiği belirtilirken Ankara’da siyasetçiler, bürokratlar ve üst sınıfın sosyalleşme mekânlarından olan Ankara Palas, Karpiç Lokantası ve İstasyon Gazinosunun “eğlencelerden sarfinazar ettiği” dile getirilmektedir (Akşam, 30 Aralık 1939).

Köşe yazarlarınca yapılan milli yas vurgusu yalnız eğlenceleri kapsamaz. Aynı zamanda hayatın olağan akışı içerisinde de tutum ve davranışlarda, yaşanan acının ve kayıpların bilincinde olarak sağduyulu davranılması istenir. Cumhuriyet yazarı Peyami Safa’nın “Hadiseler arasında” adlı köşesinde kaleme aldığı “Zelzele” başlıklı yazı böyle uyarılar içermektedir:

...En masum kahkahanın bile milli bir suç olduğu matem günlerindedir. Fakat şunu bilelim: Her felaketin sessiz ve kelimesiz bir dili vardır; onu anlamak, onun verdiği dersi almak, bu felaketi milletçe saadete çevirmenin sırrına erdirir. Ders meydanda: Türk davası bir Anadolu davasıdır... Bugünden tezi yok, Anadolu davasını aşkla kucaklayalım. Anadolu yani vatan! (Başka neresi kaldı?) (29 Aralık 1939).

Peyami Safa’nın meseleyi ‘Anadolu davası’ olarak değerlendirmesine benzer şekilde, gazete yazılarında matem vurgusu ile birlikte bu acıdan ders alınması ve süratle harekete geçerek yaraların sarılması çağrısı yinelenmektedir. “Hududsuz matemlerin en şerefli dili vakarlı sükut ve verimli faaliyetidir... Gözlerimiz yaşlı, kalblerimiz yaralı, lakin bütün azim, irade ve yardım kudretlerimiz güçlüdür ” diyen Fazıl Ahmet Aykaç, savaş yıllarında büyük kayıplar vermiş Anadolu çocuğunun tek bir zerresinin dahi ziyan olması durumunda milli şuurun harekete geçmesi gerektiğini söylemektedir (Cumhuriyet, 30 Aralık 1939).

Depremden yaklaşık 1 ay sonra başlayan Kurban Bayramı da felaketzedelerle dayanışmaya vesile olmuştur. Bu kapsamdaki içeriklerde de milletçe matemde olduğu

belirtilirken, bayramın felaketzedeler için kurban bağışı yapmak için bir fırsat olduğu vurgulanmaktadır. Felaketin ardından yaşanan duygu birliğini 'milli hüznün' olarak nitelendiren Tan yazarı Ömer Rıza Doğrul, Kurban bayramının ilk günü kaleme aldığı yazıda;

Türk milleti tabii afetlerin hayatımızda açtığı yarayı kapamak için bütün insani, milli, maddi ve manevi kudret ve kaynaklarını seferber etmekle afetlere karşı derhal milli bir savaş açmakla yaraya galebe çalmayı en büyük vazife tanıdığını göstermekle kalmamış ancak tam bütünlük içinde yaşamak ve bu bütünlüğün her uzvunda tam sıhhat şartlarının hüküm sürmesini istediğini de tebarüz etmiştir.

şeklindeki sözleriyle milli birlik ve beraberlik ruhunun olağanüstü koşullarda ne denli önemli olduğunun altını çizmektedir (20 Ocak 1940).

Sonuç

Bu çalışmada basın, büyük ölçekli bir doğal afetin ardından sergilediği gazetecilik anlayışı ve pratikleri aktarılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin yakın tarihinde yaşanan en büyük deprem olan 1939 Erzincan depreminin, dönemin, toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulları da dikkate alınarak basında nasıl sunulduğu incelenmiştir. Tan, Cumhuriyet, Akşam ve Ulus olmak üzere 4 ulusal gazetenin 28 Aralık 1939- 31 Ocak 1940 tarihleri arasındaki sayılarının betimsel analiz yöntemiyle incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular, olağanüstü bir dönemde, basının ulusal düzeyde bir dayanışmayı ve ulusal kimliği inşa etme çabasını göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından siyasi otoritenin beklentileri ve çizdiği sınırlar çerçevesinde gazetecilik faaliyetlerini sürdüren Cumhuriyet basınının, deprem ile ilgili ürettiği içeriklerde, uluslaştırma sürecinin temel mottosu olan 'ulusal birlik ve beraberlik' ruhunun tüm yurttaşlar tarafından içselleştirilmesi, ulusal aidiyet bilincinin ve ulusal dayanışmanın tüm fertleri kapsayacak biçimde tesis edilmesi ve böylelikle depremin yaralarının hızla sarılması için topyekun harekete geçilmesini sağlama gayreti içerisinde olduğu görülmektedir.

Tarihsel süreçte kitaplar ve süreli yayınlar, bireylerin üyesi oldukları topluma ilişkin aidiyet bilinçlerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Olağanüstü dönemlerde vatandaşlar arasında duygu birliğinin yaratılmasında da kitle iletişim araçları, milliyetçi söylemleri ulusun bireylerini birbirine bağlayan bir harç olarak dolaşıma sokmaktadır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı bir dönemde, ekonomik açıdan sıkıntılı günlerine denk gelen deprem felaketi bu durumun somut bir örneği olarak nitelendirilebilir. Gazetelerde felaketin yaralarını sarmak için devletin vakit kaybetmeden vatandaşın yardımına koştuğu vurgulanırken bir yandan da tüm vatandaşlardan destek beklendiği hatırlatılmaktadır. Milli Yardım Komitesi öncülüğünde ülke genelinde başlatılan yardım seferberliğine katılım konusunda vatandaşlara yapılan çağrı, depremedelere yardımın 'milli bir vazife' olduğu söylemiyle pekiştirilmek istenmiştir. Basında yalnız deprem felaketi ile ilgili değil, savaşın getirdiği ekonomik yük nedeniyle de vatandaşın fedakarlıkta bulunması istendiğinde de milli vazife vurgusunun yineleniği görülmektedir. Elde edilen bulgular, ulusal duygulara seslenen söylemlerin, vatandaşların yardım için harekete geçmesinde etkili olduğunu düşündürmektedir. Nitekim toplanan ayni ve nakdi yardımlar, gazetelerde listeler halinde ilan edilmekte,

ülke genelinde bir ‘hamiyet yarışından’ övgü ile söz edilmektedir. Yaşanan felakete dair ulusal düzeyde duygu birliğini sağlamak üzere kullanılan, bir başka kavram ise ‘milli yas’ olmuştur. Yılbaşından üç gün önce meydana gelen deprem ve yeni yılın ilk ayına rastlayan Kurban Bayramı sürecinde eğlenceli faaliyetlerin yapılmaması çağrısı, gazeteler aracılığıyla yinelenmiştir. Büyük kayıplarla sonuçlanan felaketin ardından yaşanan zor süreçte, devlet yetkililerinin vermiş olduğu ulusal duygu birliğini güçlendirici mesajlar basın aracılığıyla yeniden üretilerek ulusal birlik ve beraberlik bilinci pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Kaynaklar

Althusser, Louis. (2002). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (Çev. Mahmut Özışık ve Yusuf Alp), İstanbul: İletişim Yayınları.

Arpacı, Murat. (2018). Şehrin Çöküşü ve Hafıza Mekânının İnşası: 1939 Erzincan Depremi Üzerine. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 45, 221-238.

Atik, Abdülkadir ve Şeyma Bilginer Erdoğan. (2014). Toplumsal Bellek ve Medya. *Atatürk İletişim Dergisi*, 6, 1-16.

Aydın, Rıfat. (2018). Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet.” *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), 229-256.

Aydın, Nurhan ve Elif Ergün. (2018). 1924 Erzurum Depremi ve Gazi Mustafa Kemal Paşa. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 1(2), 145-168.

Ayhan, Bünyamin. (2008). Olağanüstü Durumlarda Basının Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk Basını. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 75-99.

Boratav, Korkut. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Kitabevi.

Cem, İsmail. (1977). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınevi

Durna, Tezcan. (2009). *Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Ekinci, Oğuzhan. (2018). Adorno, Habermas ve Rotry’de Toplumsal Dayanışma. *İnsan ve Toplum*, 8(1), 1-36.

Giddens, Anthony. (2018). *Sosyoloji*. Yay. ve Haz. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Güner, Muhammed Oğuzhan. (2019). Ferdinand Tönnies’in Sosyolojisi ve Alman Sosyal Bilim Geleneğindeki Yeri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Güngör, Nazife. (2010). *Nazife Güngör, Cumhuriyet Döneminde İletişim Kurumlar, Politikalar*, (Der. Nazife Güngör), Ankara: Siyasal Kitabevi

Haçin, İlhan. (2014). 1939 Erzincan Büyük Depremi. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 30(88), 37-69.

Hobsbawm, Eric. (2017). Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik. Çev., Osman Akınhay (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kaya, Mahmut. (2012). Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları. Birey ve Toplum. 2(4), 111-132.

Koç, Hakan. (2013). Türk Basınının Doğal Afetlere İlişkin Bakış Açısını Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme. Journal of World of Turks (ZfWT), 5(2),121-137.

Koçak, Cemil. (2008). Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. Milliyetçilik Cilt 4. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). İstanbul: İletişim Yayınları, 37-43.

Kolukırcık, Suat ve Meyrem Tuna. (2009). Türk Medyasında Deprem Algısı: Marmara Depremi Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8(28), 286-298.

Koloğlu, Orhan. (2006), Osmanlı'dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi. İstanbul: Pozitif Yayınları

Köker, Levent. (2010). Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Timisi, Nilüfer ve Çiler Dursun. (1999). Depremın Medyada Yarattığı Gerilim: Devletin ve Bilimin Meşruiyeti Sorunu. Mürrekkep, 13, 204-214.

Oran, Baskın, (2003). 1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik 2. Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. Baskın Oran (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özbek, Meral, (1998). Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği. Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (Der.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 168-187.

Özçelik, Mücahit, (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(29), 253-269.

Özer, Ömer, (2010). Liberal Basın. İstanbul: Literatürk Yayınevi.

Smith, Anthony, D, (2010). Küresel Bir Çağda Uluslar ve Milliyetçilik. Sosyoloji Başlangıç Okumaları. Anthony Giddens (Der.). Günseli Altaylar (Çev.). İstanbul: Say Yayınları, 261-275.

Şahin, Meltem ve Filiz Yıldız. (2020). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Basınında Tifüs Salgını. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 19(4), 1440-1462.

Turner, H. Jonathan, Leonard Beedhley ve Charles H. Powers. (2010). Sosyolojik Teorinin Oluşumu. Ümit Tatlıcan (Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Üstel, Fusun. (2019). “Makbul Vatandaş”ın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, Filiz. (2017). 1930’lu Yılların Gazetelerinde Modern Türk Kadını İmgesi. Konya: Literatürk Academia Yayınevi

Zürcher, Eric.J, (2010). Modernleşen Türkiye’nin Tarihi. Yasemin Saner Gönen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sürelî Yayınlar

Akşam, “Erzincan vilayeti ile Kemah bir enkaz yığını aldı” 28 Aralık 1939.

Akşam, “Dikkatler”, 29 Aralık 1939.

Akşam, “Yılbaşı gecesi eğlencelerinden vazgeçiliyor”, 30 Aralık 1939.

Akşam, “ Kimsesiz kalan 110 çocuk Erzincan’dan Ankara’ya getiriliyor”, 5 Ocak 1940.

Akşam, “Mebus Bayan Nakiye... ”, 6 Ocak 1940.

Vâlâ Nureddin, “Yeni büyük felaket karşısında”, Akşam, 28 Aralık 1939.

Vâlâ Nureddin, “Hamiyetimiz ve teşkilatçı kabiliyetimiz imtihan geçiriyor”, Akşam, 30 Aralık 1939

Akşam, “Felâketzedelere yardım kanunu kabul edildi”, 18 Ocak 1940.

Cumhuriyet, “Şiddetli zelzele neticesinde Erzincan tamamen enkaz yığını haline geldi”, 29 Aralık 1939.

Cumhuriyet, “ Okuyucularımız teklif ediyor”, 30 Aralık 1939.

Cumhuriyet, “ Felaketin acıklı rakamları”, 14 Ocak 1940.

Cumhuriyet, “ Zelzele mıntikasındaki işler”, 16 Ocak 1940.

Cumhuriyet, “Cumhur Reisimizin Beyannamesi”, 2 Ocak 1940.

Cumhuriyet, “Zelzele faciasından intıbalar”, 4 Ocak 1940.

Nadir Nadi, “Zelzele Felaketi”, Cumhuriyet, 28 Aralık 1939

Peyami Safa, Hadiseler Arasında, “Zelzele”, Cumhuriyet, 29 Aralık 1939

Fazıl Ahmed Aykaç, “ Vazife başına”, Cumhuriyet, 30 Aralık 1939.

Ulus, “Müthiş bir zelzele felaketi oldu”, 28 Aralık 1939.

Ulus, “Sıhhat Vekilimiz Mecliste felâkete dair gelen telgrafları okudu”, 28 Aralık 1939.

Ulus, “Milli Şefimizin felâket karşısında teessürleri”, 28 Aralık 1939.

Ulus, “300 Yataklı Kızılay imdat hastane treni gitti”, 31 Aralık 1939

Kemal Zeki Gençosman, “Felaket Sahasından Röportajlar”, Ulus, 30 Aralık 1939.

Ulus, “Ordu ve Giresun’a vapurla erzak, ecza, yiyecek ve iki sıhhat heyeti gönderildi”, 31 Aralık 1939

Falih Rıfki Atay, “Milli bir yardım seferberliği! ”, Ulus, 28 Aralık 1939.

Ulus, “Herkes yardıma koşuyor”, 30 Aralık 1939.

Ulus, “ Kârilerimize”, 31 Aralık 1939.

Ulus, “ İstanbul’da yardım seferberliği”, 31 Aralık 1939.

Tan, “Erzincan Civarı Korkunç Bir Zelzele Felaketine Uğradı”, 28 Aralık 1939.

Tan, “Vatandaş, Felaketzede Kardeşlerimize Yardım Elini Uzat!”, 28 Aralık 1939.

Zekeriya Sertel, “Büyük Felaket Karşısında” Tan, 29 Aralık 1939.

Tan, “Adana’da bir gün yenilmeyecek”, 2 Ocak 1940.

Tan, “ Felâketzedeler için”, 2 Ocak 1940.

Tan, “Milli şefin beyannamesi”, 2 Ocak 1940.

Tan, “Yardım Faaliyeti Her An Hızla Genişliyor”, 3 Ocak 1940.

Tan, “Yeni ve Modern Şehirler Yapılacak”, 3 Ocak 1940.

Tan, “Fedakâr bir itfaiyeci”, 3 Ocak 1940.

Tan, “Erzincan Zelzelesine Ait İlk resimler”, 3 Ocak 1940.

Tan, “Büyük Erzincan zelzelesine ait yeni fotoğraflar”, 6 Ocak 1940.

Tan, “İstanbul’un Yardımı Gittikçe Genişliyor ”, 6 Ocak 1940.

Tan, “Teşkilat yavaş çalışıyor”, 6 Ocak 1940.

Tan, “Erzincan sokaklarında hâlâ cesetler yatıyor”, 7 Ocak 1940.

Tan, “Dağ Köyleri On Gündür Yardımsız”, 7 Ocak 1940.

Tan, “Yolcuların anlattıkları”, 8 Ocak 1940.

Tan, “50 mahkumun cezaları affediliyor”, 10 Ocak 1940.

Tan, “Tecil kanunu”, 14 Ocak 1940.

Burhan Felek, “ Verelim”, Tan, 29 Aralık 1939.

Burhan Felek, “Felaket Önünde Birkaç Mülhaza”, Tan, 2 Ocak 1940.

Tevfik Fikret, “Verin Zavallılara”, Tan, 28 Aralık 1939.

Tan, “Erzincan’ın kurulacağı yer için Nafia Vekaleti tetkikler yaptıracak”, 18 Ocak 1940.

İnternet Kaynakları

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-verileri/sayisal-veriler/>), erişim tarihi: 15 Kasım 2020.

Araştırmacı Katkı Oranı: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuştur.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Spor Kulüplerinin İmajları ve Hisse Senedi Performansları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*

Investigating the Relationship Between the Images of Sport Clubs and Their Stock Performance

Mansur Konuralp Aktaş, Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: konuralp.aktas@hbv.edu.tr
Zakir Avşar, Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: zakir.avsar@hbv.edu.tr

<https://doi.org/10.47998/ikad.875256>

Anahtar Kelimeler:

Halkla İlişkiler,
Marka Değeri,
Hisse Senedi
Performansı,
Futbol Kulüpleri,
BİST.

Öz

Küreselleşme rüzgârının tüm dünyada etkisini artırdığı 1990'ların sonu 2000'lerin başında çağın gerektirdiği dönüşümlerden futbol da nasibini almıştır. Tutkuyla bağlanılan armalardan gelir beklenen markalara dönüşen futbol kulüpleri, artık dev bir endüstriye evrilen futbolun, halkla ilişkiler enstrümanını kullanabilmenin önemini kavramaya başlamışlardır. Şirketleşen ve halka arz edilen futbol kulüplerinin halkla ilişkiler faaliyetlerini ve ilgili iletişim birimlerini kurumsallaştırabildiği ölçüde kamuoyunu doğru bilgilendirebildiği ve bunun sonucunda marka değerlerini artırabildiği düşünülmektedir. Çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor kulüplerinin 2018-2019 yıllarında yapmış oldukları Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) açıklamaları incelenmiştir. Yarı kuvvetli etkin piyasalarda sıklıkla kullanılan olay analizi metodu uygulanarak yapılan açıklamaların söz konusu kulüplerin marka değerlerine, dolayısıyla vekil (proxy) değişken olarak hisse senedi performanslarına etkisi saptanmıştır.

Keywords:

Public Relations,
Brand Value,
Stock Performance,
Football Clubs,
BIST.

Abstract

Throughout the time when the wind of globalization increased its effect all over the World, football has also changed because of the transformations required by the age in the late 1990s and early 2000s. Football clubs, which have turned into revenue generating brands from passionately attached values, have started to understand the importance of using public relations instrument of the communication science in football sector as an evolved giant industry. It is believed that football clubs, which are incorporated and offered to the public, can inform the public correctly to the extent that they can institutionalize their public relations activities and related communication units. As a result of the appropriate institutionalization process and proper information giving, football clubs can increase their brand value. In this study, the Public Disclosure Platform statements made by Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray and Trabzonspor football clubs whose shares are traded on Borsa İstanbul, were examined. By conducting event analysis, which is used to test the validity of semi-strong efficient markets, the effect of the statements made on the brand values of the football clubs and thus on the stock performance as a proxy variable has been determined.

*Bu çalışma, birinci yazarın Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde tamamlamış olduğu "Spor Kulüplerinin İmajları ve Hisse Senedi Performansları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Araştırmacı Orcid ID : 1: 0000-0001-6881-5247, 2: 0000-0002-1427-127X
Geliş Tarihi : 17.03.2021
Kabul Tarihi : 18.06.2021

Giriş

Dünyanın en çok takip edilen ve en çok taraftara sahip spor dalı olarak bilinen futbolun kökenleri hakkında pek çok tez ve görüş ortaya konulmuştur. Aztek yerlilerinden Afrika'daki kabilelere, İngiliz işçi sınıfından Uzak Doğu'ya hatta Orta Asya Türk kültüründe yer aldığı belirtilen "Tepük" adlı oyun gibi pek çok farklı kültür ve spor biçimine yapılan atıflarla futbolun kökenleri açıklanmaya çalışılır. Bu açıklamalar içerisinde köken oluşturan coğrafi farklılıklar göze çarpsa da belirgin bir benzerlik dikkati çeker: futbol yuvarlak bir top ile ayakların kullanılarak oynandığı bir saha sporudur ve kitlelerin ilgisini çekmekte son derece başarılıdır.

Hatipoğlu ve Aydın (2007), tarihteki ilk futbol kayıtlarında, M.Ö. 3000 yılının başlarında, Çin'de oynanan bir oyundan bahsedildiğini aktarır. Hatipoğlu ve Aydın (2017:104) futbolun evrenselliğinin köklerinin oldukça eski çağlara dayandığını ortaya koymuştur. Bu tarz bir futbol kökeni kavrayışı, futbolun evrensel bir spor dalı olarak modern çağlarda belirlediği görüşünün aksine, evrenselliği ve kitleliliğini futbolun çok eski geçmişiyle atfeder ve özünde var olan bir nitelik olarak görür.

Akşar (2005), Britanya'nın önceleri kırsal bölgelerde yaşayan sınıflarının kentleşme ve endüstrileşme ile birlikte kentlere doğru bir göç hareketini başlattığını ve bu hareketle birlikte kendi kültürleri içerisinde yer aldığı bilinen bazı gelenek ve oyunları da kentlere taşıdıklarını aktarır. Bu oyunlardan kuşkusuz en etkili olanı futboldur. Bununla birlikte hızlı sanayileşmenin bir sonucu olarak yeni beliren işçi sınıfının oyunu olan futbol bir bakıma el değiştirerek üst sınıfların ilgisini çekmeye başlar. Günümüz futboluna son derece yakın bir futbol sisteminin belirgin hale gelmesiyle birlikte futbol sadece sağlıklı yaşam amacıyla yapılan bir spor olmaktan çıkıp kitlelerin izlediği, izlemekle kalmayıp oyuna etki ettiği bir gösteri halini almıştır. Her ne kadar eski çağlardaki futbolun kökenine dair muğlak iddialar söz konusuysa da, modern anlamda futbolun doğuşu ve Dünya'nın farklı bölgelerine yayılışı Avrupa, daha dar bir tanımlamayla da İngiltere merkezli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Futbolun endüstriyel olarak adlandırılan aşama, modern futbolun doğuşunu takip eden ve küreselleşme tartışmalarının başlangıcıyla da çakışan bir sürecin günümüze kadar olan uzantısını tanımlar. Geçmişte para almaksızın sadece sağlıklı yaşam ya da eğlence amaçlı olarak futbol oynayan sporcu, yerini yüksek miktarlarda transfer ücreti alarak hayatını yeşil sahalarda kazanan futbolcu figürüne bırakır. Futbolun endüstriyel süreçlerinin maçlara girişlerin ücretlendirilmesiyle başladığı söylenebilir. Futbol içerisindeki ekonomik döngü günümüzde kuşkusuz bu bilet ekonomisinin çok ötesine geçmiş, küreselleşme ile paralel ilerleyen pek çok tartışma futbol sektörü içerisinde de kendisini göstermiştir (Aktaş ve Cengiz, 2018). Artan sponsorluk gelirleri, ürün satışları, lisans hakları, yayın gelirleri gibi unsurlarıyla birlikte bugün futbol endüstrisinin transfer dönemlerinde dünya ölçeğinde 200 milyar dolarlık bir potansiyele ulaştığı düşünülmektedir (Akşar, 2020). Kulüplerin şirketleşme ve halka açılma stratejileri endüstriyel futbolun bir gereği olarak görülmekte ve kulüplere önemli miktarlarda gelir kapısı sunmaktadır.

Sürekli gelişen futbol endüstrisine yapılan yatırımlar, yalnızca takımlar ve futbolcularla sınırlı kalma boyutunu aşmıştır. Eğlence sektörü, medya sektörü, müşterek bahis sektörü, spor malzemeleri sektörü, ulaşım sektörü, turizm sektörü, dolaylı ve doğrudan futbol endüstrisindeki gelişmeleri izlemekte ve yararlanmaktadır. İngiltere’de Manchester City’nin sahibi Şeyh Mansur Bin Zayed Al Nahyan, Chelsea’nin sahibi dünyaca ünlü iş insanı Rus oligark Roman Abramoviç, İspanya’da Malaga’nın sahibi Katar’lı Abdullah El-Thani ve Fransa’da Paris Saint Germain’in sahibi Katar’lı Nasser Al-Khelaifi örneklerinde olduğu gibi artık küresel ölçekteki iş insanlarının futbol takımlarının başında yer aldığı görülmektedir. Ekonomik çıkarlarını bu takımlar üzerinden sürdürmeye çalışmalarının yanı sıra, kulüp imajı ve marka değeri ile ilgilenen sermaye sahipleri, “vefakar” taraftarlar değil, kulüp hisselerinin büyük bölümüne ya da hepsine sahip kişilerdir. Sponsorluk anlaşmaları da kulüplerle markaların karşılıklı ekonomik fayda sağladığı modern futbolda sıkça rastlanılan anlaşmalardır. Kısaca, modern toplumda spor etkinliği ve özellikle futbol üzerinden büyük bir ekonomik döngü sağlanmaktadır (Devecioğlu ve Çoban, 2003).

2000’li yıllarla birlikte ülkemizdeki futbol takımlarının başkanları ve yöneticilerinin şirketleşme ve halka açılma gibi faaliyetlere ilgi göstermesi birçok kulübün de şirketleşmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda geçmişte; Beşiktaş, Galatasaray, Fenerbahçe, Trabzonspor, Malatyaspor, Vanspor, Adanaspor, İstanbulspor, Çanakkale Dardanelspor, Karşıyaka, Antalyaspor ve Siirt Jet-Pa spor gibi takımların şirketleştiği görülmüştür. Ancak bu takımlardaki kurumsal olmayan yönetimler ve bunun getirdiği kötü sonuçlar yalnızca dört büyük takım olarak adlandırılan Beşiktaş, Galatasaray, Fenerbahçe ve Trabzonspor’un bu süreçten kısmen başarı ile çıktığını göstermektedir. Beşiktaş ve Galatasaray hisseleri 2002, Fenerbahçe hisseleri 2004, Trabzonspor hisseleri ise 2005 yılından bu yana İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda işlem görmektedir (KAP).

Kulüplerin şirketleşme ve sonrasında halka arz işlemleri doğrudan halkla ilişkiler faaliyetleri olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple, kulüplerin halkla ilişkiler politikaları kurumsallaşma ve gelir yaratabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Kulüplerin halkla ilişkiler politikalarını belirlerken gözetmesi gereken iki önemli unsur bulunmaktadır. Taraftarlarına ve kamuoyuna verilen olumlu mesajlar ve sosyal sorumluluk projeleri gibi halkla ilişkiler faaliyetleri kulüp imajına pozitif katkıda bulunmaktadır. Diğer yandan kulübün elde ettiği sportif başarılar, yapılan sponsorluk anlaşmaları, yatırımlar, transferler gibi konuları içeren, kulübü ve kulübün yatırımcısını ilgilendiren tüm kulüp açıklamaları da kulübün marka değerinin belirlenmesinde kullanılan enstrümanlardan birisidir.

Bu bağlamda halka açılmış spor kulüplerinin, resmi internet sitelerinden yaptıkları açıklamalar halkla ilişkiler faaliyetlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çalışmada incelenen “ Dört Büyükler ” (Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor) halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında sosyal sorumluluk projeleri geliştirmekte, lansman günleri düzenlemekte, taraftarlarıyla bazen sosyal ağlarda bazen yüz yüze toplantılar gerçekleştirmektedir. Ancak çalışmanın konusu gereğince bu kulüplerin Kamuyu Aydınlatma Platformu’na (KAP) yaptıkları resmi kulüp açıklamaları halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında incelenmektedir.

Çalışmada incelenen dört kulübün Borsa İstanbul'da işlem gören hisse senetlerinin değeri toplamda 3 Milyar TL gibi önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır (KAP). Değişen talep miktarına bağlı olarak bu rakam kimi zaman düşme eğilimi gösterse de, dört kulübün oluşturduğu "Futbol A.Ş." grubu, Borsa İstanbul'da birçok yatırımcıyı doğrudan ilgilendiren bir endüstri haline dönüşmeye başlamıştır. Ezeli rakipler artık sadece yeşil sahada ve dolayısıyla sportif başarıda birbirlerine rakip değildir. Yapmış oldukları kulüp açıklamalarının bir iletişim enstrümanı olarak halkla ilişkiler faaliyeti kapsamında hisse senedi performanslarını ve vekil (proxy) değişken olarak marka değerlerini etkileyeceği varsayılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren dört futbol kulübünün KAP açıklamaları olay analizi metoduyla incelenerek, gerçekleştirdikleri bu iletişim faaliyetlerinin hisse senedi performanslarına dolayısıyla da marka değerlerine etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Literatürde yer alan daha önceki çalışmaların kulüplerin sportif başarıları ve hisse senedi performansları arasındaki ilişkiyi araştırdığı düşünüldüğünde, çalışmanın söz konusu kulüplerin iletişim ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin incelenmesinde yeni bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde araştırma konusuyla ilgili literatür ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde araştırma yöntemi sunulmaktadır. Üçüncü bölümde bulgular yarı kuvvetli formda piyasalar için uygulanan olay analizi metoduyla irdelenmektedir. Bu kapsamda Borsa İstanbul'da işlem gören dört kulübün KAP açıklamaları incelenmekte ve hisse senedi performanslarına olan etkisi varsayılan hipotezler üzerinden analiz edilmektedir. Son olarak da sonuç bölümünde genel değerlendirme yer almaktadır.

Literatür İncelemesi

Literatürde yer alan çalışmalar genel olarak futbol kulüplerinin sportif başarıları ile hisse senetleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda KAP açıklamaları ve marka değeri (hisse senedi değeri) arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Türkiye'de borsada işlem gören Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe'nin oynadıkları maç sonuçları ile hisse senedi performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen ve bu alanda ilk örneklerden biri olan Demir ve Danış'ın (2011) yapmış olduğu çalışma beklenen sonuç ve beklenilmeyen sonuç ayırımına giderek her kulüp için ayrı regresyon modelleri oluşturmuştur. Galibiyet, beraberlik ve mağlubiyet şeklinde incelenen karşılaşmalar ulusal lig ve Avrupa maçları; iç saha ve deplasman karşılaşmaları olarak ayrılmış, ayrıca beklenen ve beklenilmeyen sonuçlar iddia oranlarına göre analiz edilen veriye dahil edilmiştir. Yapılan analizin sonuçlarına göre; Beşiktaş ve Fenerbahçe kulüplerinin maç sonucunda elde ettiği mağlubiyet ve galibiyetlerin hisse senedine etkisinin, Galatasaray kulübüne göre daha fazla olduğu; Beşiktaş'ın maç sonuçlarına olan duyarlılığın diğer takımlara göre daha fazla olduğu; ulusal karşılaşmaların Avrupa karşılaşmalarına kıyasla hisse senedine olan etkisinin daha fazla olduğu ve beklenmeyen, sürpriz maç sonuçlarının ise hisse senetlerine olan etkisinin daha belirgin olduğu ortaya koyulmuştur.

Benzer bir çalışma yürüten Çalışkan ve Deniz (2016) Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor futbol kulüplerinin elde ettiği sportif sonuçların borsa performansına olan etkilerini incelemiştir. 2005-2014 yılları arasında yer alan ulusal lig, ulusal kupa ve Avrupa karşılaşmalarını analiz eden çalışma da tek yönlü varyans analiz yöntemi kullanılmıştır. Demir ve Danış'ın (2011) yaptığı çalışmanın sonuçlarına benzer bir şekilde lig karşılaşmalarının anormal getiriye sebep olduğu belirtilirken; Avrupa karşılaşmalarının anormal getiriye sebep olmadığı; Beşiktaş kulübünün sportif sonuçlarının hisse senedine etkisinin diğer kulüplere göre daha fazla olduğu ve Galatasaray kulübünün sportif sonuçlarının etkisinin ise en az olduğu ortaya koyulmuştur.

Türkiye'de borsada işlem gören dört futbol takımının incelendiği bir diğer çalışma ise Uludağ ve Sigalı (2016) tarafından yapılmıştır. Dört futbol kulübünün sportif performansları ile borsa performansları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada 2009-2013 yılları arasında oynanan 633 maç, olay çalışması yönteminde veri olarak kullanılmıştır. Lig maçları ve kupa maçları ayrı ayrı analiz edilmiş ve lig maçlarının kupa maçlarına göre hisse senedi değerinde daha fazla etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan bu çalışmaya göre alınan galibiyetler dört takımın hisse senedini olumlu yönde etkilerken, mağlubiyet ve beraberlik olumsuz yönde etkilemektedir.

Türk futbol kulüplerinin hisse senedi değeri ve sportif başarı arasındaki ilişkinin incelendiği Parlak ve Bişirici (2014) tarafından yapılan çalışmada ise 2007-2010 yılları arasında Fenerbahçe ve Galatasaray takımları incelenmiştir. Bu çalışma futbol kulüplerinin kendi oynadıkları maç sonuçlarının yanı sıra rakip kulüplerin maç sonuçlarını da analize dâhil etmiştir. Ortaya konulan ilk hipotez olay çalışması yürütülerek analiz edilmiş ve beraberlik ve galibiyeti eşdeğer olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmaya göre beraberlik ve galibiyet hisse senetleri üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye yol açarken, mağlubiyet ise anlamlı ve olumsuz bir etkiye yol açmaktadır. Çalışmada yer alan ikinci hipotez Anova yöntemi kullanılarak test edilmiş ve futbol kulüplerinin maç sonuçlarının rakip takım maç sonuçları ile birlikte hisse senedine olan ilişkisi analiz edilmiştir. Söz konusu testlerde anlamlı bir sonuca ulaşılamamış ve hipotez reddedilmiştir.

Kaya ve Gülhan (2013) tarafından yapılan çalışmaya ise ulusal lig, ulusal kupa ve Avrupa karşılaşmaları dâhil edilmiştir. Türkiye'de borsada işlem gören 4 futbol takımının 2008-2010 yılları arasında oynadığı maçlar veri olarak kullanılmış ve maç sonuçları ile borsa getirileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Söz konusu çalışmada ulusal lig karşılaşmalarının %68,5, ulusal kupa karşılaşmalarının %10,3 ve Avrupa kupası karşılaşmalarının %18 oranında anormal getiri etkilerine ulaşılmıştır. Çalışmanın bir diğer sonucuna göre ise galibiyet ve deplasman beraberlikleri hisse senedine olumlu etki ediyorken, mağlubiyet ve iç saha beraberliği negatif yönlü etki etmektedir.

Saraç ve Zeren (2013) tarafından yürütülen çalışma da yukarıda bahsi geçen diğer çalışmaları destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur. Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray kulüplerinin 2005-2012 yılları arasındaki karşılaşma sonuçlarını çoklu regresyon modeli ile analiz eden çalışma, sportif sonuçlar ile borsa getirisi arasında anlamlı bir ilişki ortaya koymuştur. Diğer çalışmalardan farklı olarak karşılaşmanın öncesinde gerçekleşen bahis oranları, karşılaşmada ev sahibi olmak veya deplasman karşılaşmasına

gitmek, karşılaşma öncesi lig sıralaması, karşılaşma günü ile piyasanın açılacağı gün aralığı, öngörülen modelde kontrol değişkenler olarak yer almıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre Beşiktaş kulübünün elde ettiği sportif sonuçlar daha yüksek oranda borsa getirisini etkilemektedir.

Borsa getirisi ile sportif sonuçlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışma ise Temizel, Özata ve Esen (2013) tarafından yapılmıştır. 2009-2010 yılları arasında Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor futbol kulüplerinin ulusal lig karşılaşmaları ARIMA modeli ve kukla değişkenler yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmaya göre Trabzonspor dışındaki diğer takımların elde ettiği galibiyetin borsa performansı üzerinde pozitif etkisi bulunurken, Parlak ve Bişirici (2014), Uludağ ve Sigali (2016), ve Kaya ve Gülhan (2013) tarafından yapılan çalışmaların aksine, mağlubiyet ve beraberlik durumlarında borsa performansı üzerinde herhangi bir etki yarattığı saptanmamıştır. Trabzonspor kulübünün ise hiçbir maç sonucunun borsa performansı üzerinde etkisine rastlanılmamıştır.

Uluslararası müsabakalarda yer alan futbol takımlarının maç sonuçları ile hisse senetleri performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen Scholtens ve Peenstra (2009) 5 ayrı ülkeden 8 farklı futbol takımını analizlerine dâhil etmişlerdir. 2000-2004 yılları arasında toplam 1274 karşılaşma olay çalışması yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu araştırmaya göre maçlarda alınan galibiyetler borsa performansını olumlu bir şekilde etkilerken, alınan mağlubiyetlerin olumsuz yönde ve daha güçlü bir şekilde etkilediği ortaya koyulmuştur. Ayrıca, uluslararası karşılaşmalarda alınan maç sonuçlarının borsa performansına etkisinin, ulusal maç sonuçlarından daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

İngiltere ve İskoçya'da yer alan futbol takımlarından Londra Menkul Kıymetler Borsası ve Alternatif Yatırım Piyasasında işlem gören futbol kulüplerinin sportif sonuçları ile borsa performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışma Renneboog ve Vanbrabant (2000) tarafından yapılmıştır. 17 futbol takımının 1995-1998 yılları arasında yaptığı karşılaşmaların olay çalışması yöntemi kullanılarak incelendiği çalışmaya göre; galibiyet sonrası yaklaşık % 1 olumlu anormal getiri, mağlubiyet sonrası % 1,4 ve beraberlik sonrası % 0,6 olumsuz anormal getiri saptanmıştır.

Futbol kulüplerinin sportif başarısı ile hisse senedi performansları arasındaki ilişkiyi inceleyen Zuber vd. (2005) İngiltere Premier Lig'de yer alan ve Londra Borsası'nda işlem gören 10 takımdan 9'unun, 1997-2000 yılları arasındaki sportif sonuçları ve hisse senedi fiyatlarını kukla değişken kullanarak analiz etmiştir. Yapılan araştırmaya göre; piyasa fiyat hareketlerinin sportif performans açısından davranışsal olarak duyarlı olmadığı sonucu ortaya koyulmuştur. Yine bu araştırmaya göre; piyasa fiyat hareketlerine duyarlı olarak hareket etmeyen, yalnızca taraftarı olduğu kulübe yatırım yapmayı tercih eden bir yatırımcı türünün olduğu sonucuna dikkat çekilmiştir.

Literatürde yer alan önemli araştırmalardan bir diğeri ise Dobson ve Goddard (1998) tarafından gerçekleştirilmiştir. İngiltere Football Lig'de yer alan 77 futbol kulübünün, 1946-1994 yılları arasında elde ettiği gelirleri ile sezon sonu lig sıralamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada diğer araştırmalardan farklı değişkenler kullanılmıştır. Eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile analiz edilen veriler sonucunda büyük

şehirlerin büyük takımlarının gösterdiği sportif başarı sonrası gelirlerinde yaşanan yüksek artışa rağmen büyük kulüpler arasında gösterilmeyen Güney kulüplerinin sportif başarıları sonrası gelirlerinde aynı şekilde artış yaşanmadığı ve pazar paylarında da sportif başarıya paralel bir etki yaratmadığı saptanmıştır. Ayrıca, küçük kulüplerin gelirlerinin büyük kulüplere göre sportif başarıya olan bağımlılığın daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Almanya'nın önde gelen futbol kulüplerinden biri olan Borussia Dortmund'u inceleyerek futbolun ekonomik ve sportif boyutu arasında ilişkiyi test eden Stadtmann (2006), galibiyetin hisse senedi üzerinde olumlu yönde etkisini ve mağlubiyetin olumsuz yönde etkisini savunduğu varsayımları test etmiştir. Elde edilen analiz sonuçları ile varsayımlar tutarlı çıkmış; ancak Avrupa karşılaşmalarının ulusal karşılaşmalara göre hisse senedi üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğunu savunduğu varsayımı ise analiz sonuçları tarafından desteklenmemiştir. Avrupa ve ulusal maçların borsa performansına etkisi konusunda bu çalışmanın sonuçları da Türk futbol takımlarını inceleyen çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran ise sportif performansın yanı sıra kurumsal haberlerin de hisse senedi performansı üzerinde önemli bir etkisinin olduğu sonucuna varmasıdır.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde ağırlıklı olarak futbol kulüplerinin sportif başarısı ile hisse senedi performansı arasındaki ilişki ele alınmış olup, bu ilişki ekonomik başarı ve sportif başarı açısından analiz edilmiştir. Yapılan literatür araştırması sonucunda, özellikle günümüzde daha da önemli hale geldiği kabul edilen halkla ilişkiler faaliyetlerinin hisse senedi performansına olan etkisinin göz ardı edildiği görülmektedir. Yalnızca Stadtmann (2006) tarafından yapılan çalışmada kurumsal haberlerin önemli etkisinden bahsedilmiştir. Bu doğrultuda literatürde yer alan boşluğun halkla ilişkiler bakış açısı ile değerlendirilmesi ve futbol kulüpleri hisse senedi performanslarının başka bir değişken tarafından da etkilenebilme ihtimalinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada marka değeri, "hisse senedi performansı" vekil değişken (Proxy) aracılığıyla ölçülmüş ve bu bağımlı değişken ile KAP açıklamaları arasındaki ilişki halkla ilişkiler bağlamında ele alınmıştır.

Araştırma Yöntemi

Çalışmanın Araştırma Konusu

Çalışmanın ana amacı Borsa İstanbul'da işlem gören Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor kulüplerinin halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında Kamuyu Aydınlatma Platformu'na yaptıkları açıklamaların kulüplerin marka değerlerini dolayısıyla vekil (proxy) değişken olarak hisse senedi performanslarını etkileyip etkilemediğini incelemektir. Çalışmanın dört kulübün yapmış oldukları açıklamalarla sınırlı olmasının nedeni Borsa İstanbul'da halka arz edilmiş olup işlem görmekte olan spor kulüplerinin yalnızca Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor kulüpleri olmasıdır. Bu kulüplerin günlük marka değerini gösteren veri olmaması nedeniyle bu değişken yerine kulüplerin hisse senedi getirisindeki değişim (firma değerindeki değişim) vekil değişken olarak çalışmada kullanılmıştır. Bu tercihin arkasında yatan ana mantık

futbol kulüplerinin, çalışmada da açıklandığı gibi, finansal performansı (firma değeri) ile marka değeri arasındaki karşılıklı etkileşim yani kuvvetli ilişkidir¹. Bu maksatla, çalışmanın yöntemini oluşturan olay analizi dört kulüp için ayrı ayrı yapılmış olup, söz konusu kulüplerin 2018-2019 yıllarında Kamuyu Aydınlatma Platformu'na yaptıkları açıklamaların hisse senedi performansına etkileri incelenmiştir.

Çalışmada Kullanılan İstatistikî Yöntem

Bu çalışmada kullanılan olay analizi, piyasada bir olay meydana geldiği zaman piyasanın bu gerçekleşen olaya verdiği anormal tepkiyi analiz etmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir.

Olay çalışması, söz konusu olayın gerçekleşmesi durumunda beklenmekte olan getiriler ile olayın gerçekleşmesinden etkilenen anormal getiriler arasındaki farkları ölçmektedir. Bu yöntem piyasanın etkin bir piyasa olup olmadığını da analiz edebilmektedir.

Fama (1970) piyasaları 3'e ayırmak ve zayıf, yarı kuvvetli ve kuvvetli piyasa olarak şekillendirmektedir. Zayıf form, geçmiş bilgilerin piyasa fiyatını etkilemediği piyasa olarak tanımlanmaktadır. Yarı kuvvetli formda geçmiş bilgilerin yanında kamuya açıklanmakta olan bilgiler bile hisse senedinin piyasa fiyatını etkilememektedir. Kuvvetli formda ise tüm bu bilgilerin yanında içeriden öğrenenlerin ticaretinin (insider trading) bile piyasa fiyatına etkisi olmadığı ileri sürülmektedir.

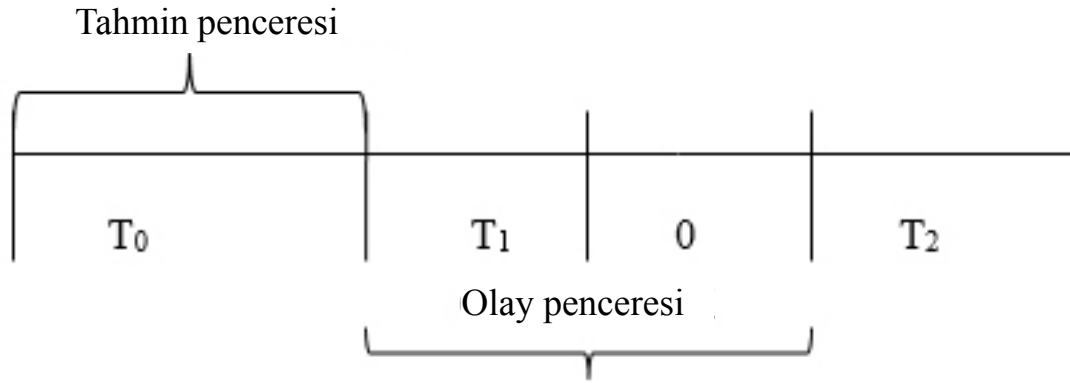
Çalışmamızda geçmiş bilgiler ve spor kulüplerinin Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda yapmış oldukları bilgilendirme açıklamalarıyla ilgilenildiği için yarı kuvvetli form olarak tanımlanan Borsa İstanbul verileri kullanılmaktadır.

MacKinlay'e (1997) göre olay çalışmasında takip edilmesi gereken 7 aşama bulunmaktadır;

- Olayın tanımı,
- Seçim kriterlerinin saptanması,
- Normal ve Anormal getirilerin hesaplanması,
- Tahmin penceresi için zaman aralıklarının belirlenmesi,
- Anormal getirilere yönelik tahmin yöntemlerinin seçilmesi,
- Sonuçların hesaplanması,
- Hesaplanan sonuçların test edilerek yorumlanması

Tahmin penceresinde genel amaç olayın gerçekleşmeden önceki hisselerin beklenen değerini hesaplamaktır. Olay penceresinin amacı ise olayın gerçekleştiği tarihe yakın bir zaman aralığında hisse senedi getirilerinin kümülatif anormal getirilerinin değerini hesaplamaktır.

¹ Firma değeri hisse senedi sayısı ile birim hisse senedinin piyasa değerinin çarpımına eşittir. Gün sonunda hisse senetleri değer kazandığında firmanın piyasa değeri artarken, azaldığında ise firmanın piyasa değeri düşer

Şekil 1. Tahmin olay penceresi

Olay penceresinin zaman aralıklarının kısa tutulması farklı zamanda gerçekleşen olayların birbirini etkilemeyerek daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlar hesaplanması bakımından önemlidir. Olay penceresi -2,+2 olmak üzere toplamda 5 gün olarak tercih edilmektedir. Tahmin penceresi de bu çalışmada olay gününden -15 ve -5 gün öncesindeki hisse senetlerinin değerlerinden oluşmaktadır.

Beklenen getirinin hesaplanması için literatürde kullanılmakta olan yöntemler;

- Piyasa modeli,
- Piyasaya göre düzeltilmiş getiriler,
- Düzeltilmiş ortalama getiriler,
- Scholes-Williams Beta tahmini ile piyasa modeli,
- GARCH ve EGARCH hata tahminine sahip piyasa modeli,
- Fama French 3 faktör modeli,
- Fama French 4 faktör modeli.

Bu çalışmada beklenen getirilerin hesaplanmasında düzeltilmiş ortalama getiriler yöntemi kullanılmaktadır.

Normal getiriler ve beklenen getiriler hesaplandıktan sonra anormal getiriler hesaplanmaktadır. Anormal getiriler (AR_{it}), t zamanında gerçekleşen getirilerden beklenen getirinin farkıdır.

$$AR_{it} = Rit - \frac{1}{T_1 - T_0} \sum_{t=T_0}^{T_1} Rit$$

Kümülatif anormal getiriler (CAR) olay penceresinde yer alan hisse senedinin olay penceresindeki anormal getirilerinin toplamından elde edilmektedir.

$$CAR_i = \sum_{t=T_1}^{T_2} AR_{it}$$

AR_{it} ve CAR_i değerleri hesaplandıktan sonra bir diğer aşamada bu değerlerin istatistiksel olarak test edilmesi gerekmektedir. Literatürde bu amaç için t test istatistiği kullanılmaktadır.

AR_{it} için hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

$$H_0 = AR_{it} = 0$$

$$H_1 = AR_{it} \neq 0$$

H_0 yokluk hipotezi i hisse senedinin t zamanında anormal bir getirisinin olmadığını tanımlamaktadır. AR_{it} için t test istatistiği hesaplanmaktadır.

$$t_{ARit} = \frac{AR_{it}}{S_{ARit}}$$

Burada S_{ARit} tahmin penceresinde bulunan anormal getirilerin standart sapmasıdır.

t istatistiği sonucu elde edilen p değeri $< \alpha=0.05$ olması durumunda %95 güven seviyesinde yokluk hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla i hisse senedinin t zamanında anormal bir getirisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

CAR_i için hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

$$H_0 = CAR_i = 0$$

$$H_1 = CAR_i \neq 0$$

H_0 yokluk hipotezi i hisse senedinin olay penceresinin içerisinde kümülatif anormal bir getirisinin olmadığını tanımlamaktadır. CAR_i için t test istatistiği hesaplanmaktadır.

$$t_{ARit} = \frac{CAR_i}{S_{CAR}}$$

Burada S_{CAR} , CAR_i değerlerine ait standart sapmasıdır. Standart sapma, varyansın kareköküdür. CAR_i değerlerine ait varyans aşağıdaki gibidir;

$$S_{CAR}^2 = LS^2(AR_t)$$

Burada L, $(t_2 - t_1 + 1)$ formülü ile hesaplanmaktadır ayrıca olay penceresindeki gün sayısı olarak da ifade edilebilmektedir.

Örnekleme ve Verilerin Analizi

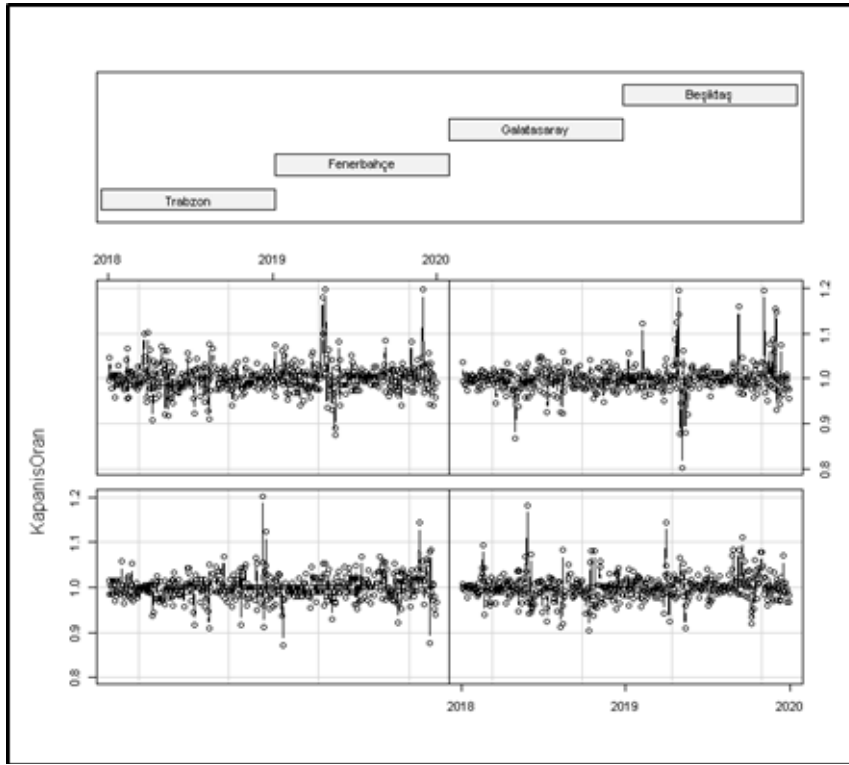
2018-2019 yılları arasında Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor spor kulüplerinin borsada günlük açılış, en yüksek, en düşük ve kapanış hisse miktarları Borsa İstanbul sisteminden çekilmiştir. Kulüplerin Kamuyu Aydınlatma Platformu'na yaptıkları açıklamalar günlük olarak derlenmiştir. Çalışmada kulüplerin günlük verileri, bir önceki verileriyle oranlama yapılarak hisse senetlerindeki günlük artış veya azalış oranları ile Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda yapmış oldukları bilgilendirme açıklamalarının etkileri analiz edilmektedir.

Bağımlı değişken kapanış oranı olarak belirlenmekteyken, bağımsız değişken ise kulüp açıklamalarını ifade eden kukla değişkeninden oluşmaktadır.

Bu çalışmada dört kulübün 500 günlük veri setinden yararlanılmıştır. Veri setinde borsada işlemler hafta içi günlerinde olduğu için hafta sonu günleri işlem dışında tutulmaktadır. Bu işlem günleri içerisinde kayıp gözlemler veya tekrar eden satırlar bulunmamaktadır.

Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda yapılan açıklamalara bakıldığında Beşiktaş'ın 67, Fenerbahçe'nin 73, Galatasaray'ın 130 ve Trabzonspor'un 133 adet açıklaması olduğu görülmektedir. Bu açıklamalar her bir spor kulübü için var yok olarak kukla değişkenleriyle temsil edilmektedir. Çalışmada bu açıklamaların konumuzla ilgili olanları seçilmiş ve bunun üzerinden inceleme yapılmıştır.

Her bir spor kulübünün günlük kapanış oranlarına ilişkin değişimleri Şekil 2.'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Günlük kapanış oranları hareketliliği

Şekil 2.'de dört spor kulübünün günlük işlem gören hisselerinin kapanış oranlarındaki değişim miktarları gösterilmektedir. Sol alttaki grafik Trabzonspor, sağ alttaki grafik Fenerbahçe, sol üstteki grafik Galatasaray ve sağ üstteki grafik Beşiktaş spor kulübünün kapanış oranlarındaki hareketlerini göstermektedir.

Grafiklere bakıldığında Trabzonspor'daki kapanış oranlarındaki artışın 2018 yılı sonlarında 1.2 seviyesine çıktığı görülmektedir. Fenerbahçe'nin grafiğine bakıldığında 2018 yılının Haziran aylarına doğru kapanış oranlarındaki artış en yüksek seviyeyi görmektedir. Galatasaray kulübünün kapanış oranı en yüksek 2019 yılının Haziran ve 2019 yılının sonlarında olduğu görülmektedir. Beşiktaş için ise 2019'un yaz aylarında en yüksek ve en düşük kapanış oranları karşımıza çıkmaktadır.

Olay Çalışması Sonuçları

Spor kulüplerinin reel getirileri hisse senedi kapanış değerlerinin bir önceki güne göre artış veya azalış oranları olarak hesaplanmaktadır. Olay penceresi -2,+2 olmak üzere toplamda 5 gün olarak tercih edilmektedir. Tahmin penceresi de bu çalışmada olay gününden -15 ve -5 gün öncesindeki hisse senetlerinin reel getiri oranlarından oluşmaktadır.

Beşiktaş Kulübü'nün Olay Çalışması Sonuçları

Beşiktaş Kulübü'nün Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda 25.01.2018 – 31.12.2019 yılları içerisinde çalışma konusuyla ilgili yapmış olduğu toplam 61 açıklamasının 11'inin hisse senedi performansı üzerinde anormal getiri yarattığı ve bu etkinin %95 güven seviyesinde istatistiki açıdan önemli olduğu saptanmıştır. Beşiktaş Kulübü'nde anormal getirilerinin en düşük olduğu tarih 02.05.2019, en yüksek olduğu tarih ise 05.11.2019'dur. 36 olay ise anormal getirileri olumsuz yönde etkilemektedir.

Olay tarihlerinden iki gün önce ve iki gün sonraki günleri içermekte olan 5 günlük kümülatif anormal getiriler incelendiğinde pozitif yönlü ve negatif yönlü getiriler sayısı birbirine yakın oldukları tespit edilmektedir. Kümülatif anormal getirilerin en düşük olduğu tarih 09.12.2019, en yüksek olduğu tarih ise 29.11.2019'dur.

Fenerbahçe Kulübü'nün Olay Çalışması Sonuçları

Fenerbahçe Kulübü'nün Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda 10.04.2018 – 31.12.2019 yılları içerisinde çalışma konusuyla ilgili toplam 68 açıklamasının 41'inin hisse getiri oranlarında anormal getirisi yarattığı ve bu etkinin % 95 güven seviyesinde istatistiksel açıdan anlamlı olduğu bulunmuştur. Fenerbahçe Kulübü'nde anormal getirilerinin en düşük olduğu tarih 13.05.2019, en yüksek olduğu tarih ise 28.05.2018'tir. 34 olay ise anormal getirileri olumsuz yönde etkilemektedir.

Olay tarihlerinden iki gün önce ve iki gün sonraki günleri içermekte olan 5 günlük kümülatif anormal getiriler incelendiğinde pozitif yönlü ve negatif yönlü getirilerin birbirlerine yakın sayıda oldukları görülmektedir. Kümülatif anormal getirilerin en düşük olduğu tarih 07.06.2018, en yüksek olduğu tarih ise 28.10.2019'dur.

Galatasaray Kulübü'nün Olay Çalışması Sonuçları

Galatasaray Kulübü'nün Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda 24.01.2018 – 31.12.2019 yılları içerisinde araştırma konusuyla ilgili 124 açıklamasının 30'unun hisse getiri oranlarında anormal getiri oluşturduğu ve bu etkinin % 95 güven seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Galatasaray Kulübü'nde anormal getirilerinin en düşük olduğu tarih 20.05.2019, en yüksek olduğu tarih ise 02.12.2019'dur. 62 olay ise anormal getirileri olumsuz yönde etkilemektedir.

Olay tarihlerinden iki gün önce ve iki gün sonraki günleri içermekte olan 5 günlük kümülatif anormal getiriler incelendiğinde pozitif yönlü ve negatif yönlü getiriler sayısı birbirine eşit oldukları tespit edilmektedir. Kümülatif anormal getirilerin en düşük olduğu tarih 21.05.2019, en yüksek olduğu tarih ise 26.04.2019'dur.

Trabzonspor Kulübü'nün Olay Çalışması Sonuçları

Trabzonspor Kulübü'nün Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda 24.01.2018 – 31.12.2019 yılları içerisinde araştırma konusuyla ilgili açıkladığı 128 haberin 77'sinin hisse getiri oranlarında anormal getiri oluşturduğu ve bu etkinin %95 güven seviyesinde istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Trabzonspor Kulübü'nde anormal getirilerinin en düşük olduğu tarih 12.12.2018; en yüksek olduğu tarih ise 11.12.2018'dir. 54 olay ise anormal getirileri olumsuz yönde etkilemektedir.

Olay tarihlerinden iki gün önce ve iki gün sonraki günleri içermekte olan 5 günlük kümülatif anormal getiriler incelendiğinde genel olarak pozitif yönlü oldukları tespit edilmektedir. Kümülatif anormal getirilerin en düşük olduğu tarih 23.01.2019; en yüksek olduğu tarih ise 07.12.2018'dir.

Bulguların Yorumlanması

Dört futbol kulübünün KAP açıklamaları ve günlük hisse senedi fiyat hareketleri incelendiğinde, hepsi için “Devre Kesici” ve “Olağan Dışı Fiyat ve Miktar Hareketleri” başlığı altında yaptığı açıklamalar hisse senedinin fiyatının en çok arttığı ya da fiyatı en çok artıran açıklamalardır.

Öte yandan, Beşiktaş Futbol Yatırımları Sanayi ve Ticaret AŞ için, yönetim kurulu değişiklikleri ve futbolcu transferleri ile ilgili açıklamalar da fiyat hareketlerine pozitif anlamda yansıyan diğer açıklamalardır. Beşiktaş Futbol Yatırımları sanayi ve Ticaret AŞ'nin temettü dağıtmayacağını ve bankalarla yapacağı kredi sözleşmelerinin gecikmesi bilgisini verdiği açıklamalarla devre kesici uygulamasının verildiği açıklamalar hisse senedi fiyatını olumsuz yönde etkileyen açıklamalar olarak göze çarpmaktadır.

Fenerbahçe Spor kulübü için futbolcu transferleri ve teknik direktör değişiklikleri ile ilgili açıklamalar hisse senedi fiyatını olumlu yönde etkileyen ikinci ve üçüncü başlıkları oluşturmaktadır. UEFA ile yapılan Financial Fair Play açıklaması ve sportif direktör transferi açıklamalarının da hisse senedi fiyatlarını olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Galatasaray Spor Kulübü'nün transfer ve sermaye artırımını yapılacağını duyurulduğu açıklamalar fiyat hareketlerine olumlu anlamda katkı sağlamıştır. Galatasaray Spor Kulübü'nün hisse senedi performansını olumsuz yönde etkileyen en önemli açıklama başlığı devre kesici uygulaması ve olağan dışı miktar ve fiyat hareketleridir. Sermaye artırımına dair verdiği bilgi bazı küçük (detay) finansal operasyonları ilgilendiren açıklamalar kulübün hisse senedi fiyatını olumsuz yönde etkilemiştir.

Trabzonspor Kulübü'nün futbolcu transferleri ve sponsorluk anlaşması ilgili yapılan açıklamalar hisse senedi fiyatını olumlu yönde etkilemiştir. Trabzonspor Kulübü'nün hisse senedi performansını olumsuz yönde etkileyen açıklamaların başında yine diğer kulüplerdeki gibi devre kesici uygulaması gelmektedir. Sözleşme feshi ve yönetim kurulu değişikliği ile ilgili yapılan açıklamalar kulübün hisse senedi fiyatlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Burada konumuzla alakalı olan açıklama dört futbol kulübü için de geçerli olan “Devre Kesici” ve “Olağan Dışı Fiyat ve Miktar Hareketleri” başlıklı açıklamalardır.

Hisse senedinin fiyatını en çok artıran ve düşüren açıklamaların “Devre Kesici” ve “Olağan Dışı Fiyat ve Miktar Hareketleri” olması ve bu açıklama türünün incelenen tüm futbol kulüplerinde de aynı etkiyi yaratması ülkemizdeki borsa yatırımcısının yatırım tarzıyla açıklamak mümkündür. Bilindiği gibi, Borsa İstanbul’da hisse senedi yatırımcısını iki ayrı kategoride incelemek mümkündür.

Bunlardan birincisi, kurumsal yatırımcılardan (çoğunlukla yabancı yatırımcı) oluşan ve hisse senedinde uzun vadeli pozisyon alan yatırımcılardır. Bu yatırımcı grubu firmanın hisse senetlerinin günlük hareketinden çok kârlılığın ve riskine göre pozisyon alır ve sermaye kazancından (hisse senedinin satış ve alış değerleri arasındaki fark) çok, firmanın dağıtması olası kâr payına (yılsonunda firmanın elde ettiği kara göre oluşan değer) göre hisse senedini fiyatlamaya çalışır. Ülkemizde bu yatırımcı grubu ortalama 270 gün bazında aldığı hisse senedini tutmaktadır. Yani günlük değil, uzun vadeli bakmaktadır ki bu yüzden bu grup yatırımcıya “yatırımcı” denilmektedir. İkinci grup ise bunun aksine günlük “oynamaktadır”. “Oynamaktadır” ifadesinin tırnak içerisine alınması bilinçli bir tercih olup bu yatırımcı grubu için kullanılan jargondur. Bu tür yatırımcı grubu firmanın vereceği kâr payından ziyade sermaye kazancına odaklı olarak pozisyon almaktadır ki bu oyuncuların borsada ortalama hisse senedi tutma süresi 32 gün dolayındadır. Daha ziyade yerli yatırımcılardan oluşan bu grup ne yazık ki hisse senedi manipülasyonuna açık bir yatırımcı grubudur.

Hisse senedi manipülasyonu² aslında borsada yasak olan bir işlem türü olmakla beraber bizim borsamızda sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Manipülatörler günlük oynayan yatırımcıyı ya yanlış bilgiyle ya da fiktif işlemlerle aldatıp haksız kazanç peşinde koşan kişilerdir. Borsa yönetince, “Devre kesici işlemler” ve “Olağan Dışı Fiyat ve Miktar Hareketleri” alınan kararlar manipülatif işlem olma ihtimalini akla getiren önlemlerdir. Bu tür açıklamaların hem yükseliş hem de düşüş için peş peşe olması manipülatif işlemleri akla getirmektedir. Ne yazık ki manipülatif işlemler ile finansal performans arasında bir ilişki kurmak mümkün değildir. Bu tür işlemler sonucunda, zarar eden hatta gözüaltı pazarında olan firmaların değerinin hangi yüksek noktalara kadar geldiğini ve sonrasında yatırımcısına ya da oyuncusuna nasıl zarar ettirdiğini borsa ile ilgili olan kişilerin malumudur. Manipülatif işlemlerin dört güzide kulüp için de söz konusu olması düşündürücüdür. Sanki futbol kulüplerinin sahadaki performansı için oynanan bahis oyunu (İDDAA) borsada da finansal performans için oynanmaktadır. Bu yüzden, yaptıkları iş itibarıyla söylentilere yani fiktif bilgi kullanımına açık olan (transfer görüşmeleri, yönetim değişikliği, teknik direktör değişimi vb.) spor kulüplerinin manipülatif işlemlere muhatap olmaması için kamuya yaptığı açıklamalara ve olası kötü kullanıma müsaade etmeyecek halkla ilişkiler faaliyetlerine özel önem vermesi gerekmektedir. Aksi halde bu futbol kulüplerinin borsada bir bahis aracı olarak kullanılması anlamına gelir ki bunun kulüplerin marka değerlerine ters etki yapacağı aşikârdır.

2 Borsada iki ayrı manipülasyon vardır. Bunlardan birincisi finansal bilgi manipülasyonudur ki burada firma sahip ya da yöneticileri gerçeğe uygun olmayan mali tablolar açıklayarak borsa yatırımcısını aldatmaya çalışır. İkincisi ise hisse senedi manipülasyonu olup bir grup organize yatırımcı diğer yatırımcı ya da oyuncuları yanlış bilgi ve fiktif işlemler ile kandırmaya ve onların maliyetine olağandışı para kazanmaya çalışır. Bu tür işlemler daha ziyade ya halka açıklık oranı düşük ya da fiktif bilgi kullanma ihtimali yüksek olan herkesin bildiği hisse senetleri (örneğinizde futbol kulüpleri) üzerinde yapılır.

Sonuç

Günümüzde, küreselleşme olgusu futbolu olumlu ve olumsuz anlamlarda etkilemiş, oyun küresel bir iş koluna dönüşmüştür.

Sponsorluk ve isim hakkı ortaklıkları gibi gelişmelerle futbola giriş yapan küresel sermaye, kulüplere daha fazla gelir getireceği ve daha şeffaf yönetilecekleri gerekçesiyle şirketleşme ve halka açılma süreçleri ile futbol oyununun tam merkezine yerleşmiş ve oyunu küresel bir endüstriye dönüştürmeyi başarmıştır. 2000’li yılların başında futbolun beşiği olarak nitelendirilen İngiltere’de başlayan halka arz süreci kısa bir süre içerisinde tüm Avrupa’ya yayılmıştır. Simon Kuper’in (2003) futbol literatürüne giren “futbol asla sadece futbol değildir” cümlesi aslında sadece bir spor oyunu olan futbolun içinde fazlasıyla ekonomi, siyaset, sosyoloji ve iletişim barındıran bir olguya dönüşümünün erken dönem tespiti olarak nitelendirilebilir.

2000’li yıllarla birlikte dev bir endüstriye dönüşen futbolda, şirketleşen ve küresel sermayenin kontrolüne giren bazı kulüplerin kurum imajlarına zarar verecek ve futbolun sportif ruhunda olmayan uygulamalar ile haksız rekabete yol açtıkları saptanmıştır. Söz konusu usulsüzlükler birçok kulüp tarafından yapılmakta olup Avrupa’nın önde gelen kulüpleri zaman zaman UEFA tarafından FFP kurallarını ihlal ettikleri gerekçesiyle çeşitli yaptırımlara maruz kalmaktadır. Kulüplerin sağlam finansal yapıya sahip olup olmadığı da denetim kapsamında olan hususlardan birisidir.

Çalışmanın konusu olan dört büyük kulübün toplam borçları 2020 itibariyle 10 milyar Türk Lirasını geçmiştir. Öz sermayeleri negatif olan, toplam varlıkları borçlarını karşılayamayan bu kulüpler finansal olarak iflas etmişlerdir. Ancak marka değerleri, kamuoyundaki algıları ve toplum yararına olan dernek statülerinden ötürü borçları günümüze kadar katlanarak artmış fakat bunların ödenme takvimi bir şekilde ötelenmiştir. Futbolun içinden gelmeyen ve genellikle inşaat ve sanayi sektöründen futbol yöneticiliğine soyunan başkanlar tarafından yönetilen kulüpler, başkanların taraftara “büyük başkan” olarak gözükmeleri hevesiyle gelirlerinin çok üstünde yaptıkları harcamalar neticesinde bugünkü kırılma noktasına gelmişlerdir. Yaşadıkları finansal problemlerin üstüne iletişim ve halkla ilişkiler yönetiminde kurumsallaşmayı başaramayan kulüpler sponsor ve yatırımcı bulma noktasında sıkıntılar yaşamaya başlamışlardır. Ülkemizde futbolun içinden gelenlerin yönetmesi gerektiği ve özellikle borsada işlem gören kulüpler için son derece önemli olan iletişim faaliyetlerinin alanda uzmanlaşmış kişiler tarafından icra edilmesi gerekliliği futbol kamuoyu tarafından dile getirilmeye başlansa da bu yönde atılan adımlar son derece yetersizdir. Sportif başarı marka değeri ve ekonomik güç arasındaki fasit daire çalışmada birçok kez vurgulanmıştır. Düzenli olarak KAP’a açıklama yapan kulüpler yatırımcılarla doğru ve güvenilir bir iletişim kurabilmek için halkla ilişkiler faaliyetlerinde kurumsallaşmayı başarabilmeli ve yetkin kişilerle çalışmalıdır. Etkili bir iletişim geliştirmeye başaran kulüpler sponsor ve yatırımcı bulma konusunda sıkıntı yaşamayacak dolayısıyla daha fazla gelir elde edeceklerdir. Ekonomik olarak güçlenen kulüpler sportif başarı elde etme şansına daha fazla sahip olacaklar ve bu durum marka değerlerine olumlu yönde yansıtacaktır.

Çalışmanın konusunu oluşturan Borsa İstanbul'da işlem gören Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor şirketleştikten ve hemen sonrasında halka açıldıktan sonra gerek sermaye piyasasında olduklarından gerekse de faaliyet gösterdikleri pek çok alanda şirketleri bulunduğu örgütsel kurumsallaşma ve iletişimin önemini kavramışlardır. Kulübün şeffaf ve doğru yönetildiğine dair bir tutum oluşturma çabasına giren yönetimler öncelikle söz konusu kulüplerin yaklaşık 30 yıldır bozuk olan mali yapılarıyla ilgili kamuoyuna ve yatırımcılarına olumlu mesajlar vererek göreve başlarken, taraftarlarına da sportif başarı ve iyi oyuncu transferleri ile ilgili sözler vermektedirler. Kulübün o dönemde yürüttüğü halkla ilişkiler stratejisi tüketicilerin, kamuoyunun, yatırımcıların ve sponsorların ilgisini çekmeyi başarabiliyorsa bunda güven veren yöneticilerin payı kadar söz konusu tüm paydaşların marka ve kurum algısının payı da bulunmaktadır.

Finansal açıdan olumlu gelişmeler gösteren kulüplerin yakın zamanda saha içerisinde de başarı sağladıkları gözlemlenmiştir. Gelir-gider dengesini oluşturabilen kulüpler tüm borç yüklerine rağmen doğru teknik hamlelerle sportif başarı elde edebilmekte, sportif başarı ise daha yüksek gelir elde etmelerini sağlamaktadır. Bu noktada ise başlangıçta geliştirilen iletişim biliminin çağdaş uygulamaları ve etkili halkla ilişkiler stratejileri kulüplerin rakiplerine nazaran adeta 1-0 önde başlamalarına sebep olmaktadır. Kurumsallaşma adımlarını profesyonel ve konunun uzmanı çalışanlarla gerçekleştireceğini kamuoyuna inandırabilen yönetimler daha iyi sponsorluk anlaşmaları yapabilmekte ve yatırımcıların ilgisini çekmeyi başarabilmektedir. Küreselleşmenin ve bir endüstride faaliyet gösteren bir kurumun modern bir biçimde yönetilebilmesinin başlıca yollarının en önemlileri, uzmanlar tarafından yönetilmesi ve kurumsallaşmayı içselleştirebilme becerisi olarak gösterilebilir. Bu bağlamda kulüplerin halkla ilişkiler stratejisini oluşturacak yöneticilerin bu alanda yetişmiş olmasının gerekliliği günümüzde şüphe götürmez bir gerçekliktir. Sportif başarının ana tetikleyicisi mali olarak güçlü olmaktadır. Mali yönden güçlü olabilmenin yolları da güçlü sponsorluk anlaşmaları, lisanslı ürün satışları ve yatırımcılardan elde edilen gelirlerdir. Kulüplerin KAP açıklamaları zaman zaman manipülatif işlemlere konu olabilmektedir. Kulüp açıklamalarını takip eden yatırımcılar açısından bu durum son derece hassas bir noktaya denk gelmektedir. Kulüp imajı ve hisse senedi performansına doğrudan etki eden KAP açıklamalarının sonuçlarına çalışmanın ilgili bölümünde değinilmiştir. Bu bağlamda kulübü kamuoyuna, sponsor olacak şirketlere, yatırımcılara ve lisanslı ürünleri satın alacak tüketicilere en iyi anlatmanın yolu etkili bir iletişimidir ve kulübün olmazsa olmazı olan iletişimi sağlayacak gücü ise halkla ilişkiler stratejisi ve kurumsal bir yönetimidir.

Öte yandan, bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre hisse senedi fiyatlarını en çok artıran ya düşüren açıklamaların “Devre Kesici” ve “ Olağan Dışı Fiyat ve Miktar Hareketleri” başlığı altında yapılan açıklamalar olması ve incelenen tüm kulüplerde aynı etkiyi yaratması ülkemizde borsa yatırımcısının tarzıyla açıklanabilir. Çalışmanın olay analizi sonuç bölümünde Borsa İstanbul yatırımcısının özelliklerine kısaca değinilmiştir. Özellikle yerli yatırımcıların oluşturduğu, hisse tutma sürelerinin ortalama 30 gün olduğu grubun manipülasyona en açık yatırımcılar oldukları konunun uzmanları tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. “Devre Kesici” ve “ Olağan Dışı Fiyat ve Miktar Hareketleri” manipülatif olma ihtimali yüksek olan işlemlere karşı borsa yönetiminin aldığı önlemlerdir. Bu açıklamaların hem yükseliş hem de düşüş için peşpeşe yapılması

manipülatif işlem olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Manipülatif işlemler ile finansal performans arasında ilişki kurmak ise mümkün değildir. Futbol kulüplerinin saha içi performansını tahmin etmeye yönelik oynanan bahis oyunları borsada da finansal performans üzerinden oynanmaktadır. Dört büyük kulübün transfer görüşmeleri, yönetim değişikliği ve teknik adam değişikliği gibi fiktif bilgi (söylenti) kullanımına açık olan eylemlerinde manipülatif işlemlere maruz kalmaması için kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda olası kötü kullanıma izin vermeyecek bir iletişim dili ve halkla ilişkiler faaliyeti uygulamalarına önem vermeleri gerekmektedir. Bu durumu gözetmeyen kulüplerin adeta borsada bir bahis aracı olarak kullanılması kaçınılmaz olacaktır ki bu durum da kulüp imajına olumsuz yönde yansiyarak kulübün marka değerini düşürecektir.

Yapılan olay analizi sonucunda elde edilen bulgulardan en önemlisi çalışma konusunu oluşturan dört kulübün borsada manipülatif hareketlerden etkilenmeye açık hisse senetlerine sahip olduklarıdır. Bu bağlamda çalışmanın bulgularından elde edilen bu sonucun alanda yapılacak yeni çalışmalara bir başlangıç modeli oluşturabileceği varsayılmaktadır.

Bu çalışmanın ulaştığı sonuçların çalışılan örneklemden dolayı sadece ülkemiz düzeyinde geçerli olacağı aşıkardır. Çünkü, çalışmanın örneklemini Borsa İstanbul'da işlem gören Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor kulüplerinden oluşmaktadır. Halkla ilişkiler bağlamında çalışmanın örneklemini geliştirerek marka değerleri açısından Türk futbol kulüpleri ile benzerlik gösteren liglerin kulüpleri ya da marka değeri yüksek liglerdeki kulüpleri de içerecek biçimde tasarlanması bundan sonraki çalışmacılara önerilebilir. Özellikle marka değeri yüksek ülke ligleri ile bize benzer ülke liglerinin karşılaştırılması literatüre önemli ölçüde katkı sağlayabilir.

Kaynaklar

Akşar, T. (2005). *Endüstriyel Futbol*. Literatür.

Akşar, T. (2020). *Finansal Futbol*. Literatür.

Aktaş, M. K., ve Cengiz, C. (2018). Endüstriyel Futbolda Değişen Taraftar Kimliği ve Gözetim: Passolig Uygulamasının Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 155-168.

Boniface, P. (2007). *Globalization and Football*. (Çev.:İsmail Yerguz). İstanbul: NTV, pp. 32-153

Çalışkan, Y. ve Deniz, A. (2016). BİST'te İşlem Gören Spor Kulüplerinin Futbol Maçlarının Hisse Senedi Getirisi Üzerine Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (5) , 233-242.

Demir, E. ve Daniş, H. (2011). The effect of performance of soccer clubs on their stock prices: Evidence from Turkey. *Emerging Markets Finance and Trade*, 47(sup4), 58-70.

- Devecioğlu, S., ve Çoban, B. (2003). Türkiye’de spor kulüplerinin halka arzı. *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 1-11.
- Dobson, S. M. ve Goddard, J. A. (1998). Performance and revenue in professional league football: evidence from Granger causality tests. *Applied Economics*, 30(12), 1641-1651.
- Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383-417.
- Fama, E. F. (1991). Efficient capital markets: II. *The Journal of Finance*, 46(5), 1575-1617.
- Hatipoğlu, D., & Aydın, M. B. (2007). *Bastır Ankaragücü: Kent, kimlik, endüstriyel futbol ve taraftarlık*. Epos.
- Kaya, A. ve Gülhan, Ü. (2013). Spor kulüpleri performanslarının hisse senedi fiyatlarına etkisi: BIST’de bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1-20.
- Kuper, S. (2003). *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir* (Vol. 217). Ithaki Publishing.
- MacKinlay, A. C. (1997). Event studies in economics and finance. *Journal of economic literature*, 35(1), 13-39.
- Parlak, D. ve Bişirici, E. (2014). İki spor kulübünün hisse senedi getirileri üzerine bir inceleme. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15(2), 181-192.
- Renneboog, L. ve Vanbrabant, P. (2000). *Share Price Reactions to Sporty Performances of Soccer Club Listed on the London Stock Exchange and the AIM*. Tilburg University.
- Saraç, M. ve Zeren, F. (2013). The Effect of Soccer Performance on Stock Return: Empirical Evidence From” The Big Three Clubs” of Turkish Soccer League. *Journal of Applied Finance and Banking*, 3(5), 299.
- Scholten, B. ve Peenstra, W. (2009). Scoring on the stock exchange? The effect of football matches on stock market returns: an event study. *Applied Economics*, 41(25), 3231-3237.
- Stadtmann, G. (2006). Frequent news and pure signals: The case of a publicly traded football club. *Scottish Journal of Political Economy*, 53(4), 485-504.
- Temizel, F., Özata, E. ve Esen, E. (2013). Futbol Kulüplerinin Sportif Performansları ile Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. *TISK Academy/TISK Akademi*, 8(15).
- Uludag, B. K. ve Sigali, S. (2016). Futbol Maç Sonuçlarının 4 Büyüklerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi/Impact of Sporting Performance on Financial Performance: An

Analysis of 4 Big Soccer Clubs in Turkey. *Ege Akademik Bakis*, 16(4), 575.

Zuber, R. A., Yiu, P., Lamb, R. P. ve Gandar, J. M. (2005). Investor–fans? An examination of the performance of publicly traded English Premier League teams. *Applied Financial Economics*, 15(5), 305-313.

Araştırmacı Katkı Oranı: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuştur.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Sağlık ve Kültür İlişkisi Bağlamında Popüler Sağlık Dergilerinde Sağlığın Sunumu

Presentation of Health in Popular Health Magazines in the Context of the Relationship Between Health and Culture

Eda Turancı, Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: edaturanci@hotmail.com
Elif Eşiyok, Doç. Dr., Atılım Üniversitesi İşletme Fakültesi, E-posta: elif.esiyok@atilim.edu.tr

<https://doi.org/10.47998/ikad.903290>

Anahtar Kelimeler:

Sağlık,
Kültür,
Women's Health,
Türkiye,
Amerika Birleşik
Devletleri.

Öz

Dünya Sağlık Örgütü sağlık kavramını fiziksel, sosyal ve ruhsal olmak üzere üç boyutta tanımlamaktadır. Buna göre sağlık ve sağlıklı olma hali, bu üç unsurun bir arada bulunmasına işaret eden tam bir iyilik hali olarak açıklanmaktadır. Disiplinlerarası bir konu olan sağlığın tanımı, kültüre ve topluma göre şekillenebilmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı, popüler kültür ürünlerinden biri olan kadın dergilerinde sağlığın nasıl ele alındığını incelemektir. Çalışmanın örneklemini Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanmış olan Women's Health dergisinin 2009-2019 yılları arasındaki tüm sayılarının kapakları oluşturmaktadır. Dergi kapakları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda her iki ülkede de yayınlanan dergilerde sağlığın daha çok fiziksel sağlık ve bedenin görünümü kapsamında ele alındığı, en az içeriğin sosyal sağlık ile ilgili olduğu, her iki ülkede fiziksel sağlık alt kategorisinde en çok "spor/egzersiz" içeriklerine yer verildiği saptanmıştır. Türkiye'de yayınlanan dergilerin kapaklarında Amerikalı ve Türklerin eşit sayıda yer aldığı, ancak Amerika'da yayınlanan sayılarda herhangi bir Türk kapak kızına yer verilmediği görülmüştür. Bu bağlamda popüler kültür ürünlerinin, kültürlerarası farklılıkları silikleştirdiğini söylemek mümkündür.

Keywords:

Health,
Culture,
Women's Health,
Turkey,
United States of
America.

Abstract

The World Health Organization defines the concept of health in three dimensions as physical, mental, and social. Accordingly, the state of well-being occurs once these three dimensions are existed. The definition of health, which is an interdisciplinary subject, can be shaped according to culture and society. From this point of view, the purpose of this study is to examine how health is represented in women's magazines which is a product of popular culture. The sample of this study is the Women's Health magazine covers which is published between 2009-2019 in Turkey and United States of America. Magazine covers were examined with content analysis. As a result of this examination, it was determined that health is mostly discussed within the scope of physical health and appearance. Social health related topics are not covered as the other health dimension. The content of "sports/exercise" is mostly included in the physical health subcategory in both countries. In Turkish issues, the nationality of cover girls have an equal number of Americans and Turks. In contrary, no Turkish cover girls are seen in the issues published in United States. In this context, it is possible to say that popular culture products obscure the intercultural differences.

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımında karşımıza çıkan “tam bir iyilik hali” vurgusu, sağlığa bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Fiziksel, ruhsal ve sosyal boyutları olan sağlık, toplumsal gerçekliğin içinde inşa edilmekte ve kültürel kodlardan etkilenmektedir. Buna göre sağlıklı birey algısı, toplumsal ve kültürel bir olgudur. Sağlık, yalnızca hastalıklar üzerinden açıklanabilir bir konu değildir ve MacLachlan'ın (2006: 21) ifade ettiği gibi, sağlıklı ile sağlıksız olmak arasında net bir çizgi olmamakla birlikte, “insanlar ve sağlıkları bundan daha karmaşıktır”. Sağlıklı olma algısının pek çok belirleyicisi olmakla birlikte, kültür de bunlardan biridir. Bu bağlamda her toplumun kültürel yapısına göre o kültürdeki sağlığı anlamlandırma süreçleri değişebilmektedir.

Kültürel farklılıkları tanımlamada Hofstede'nin sınıflandırması önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Hofstede çalışmasında, farklı kültürlerde yaşayan bireyleri, “güç mesafesi”, “belirsizliklerden kaçınma”, “bireysellik ve kolektivizm”, “maskülenlik-dişilik”, “uzun ve kısa vadeli düşünme” olmak üzere beş boyut altında incelemiştir (Hofstede, 2001). Hofstede'nin farklı ülkeleri incelediği çalışmasına bakıldığında, Amerika ve Türkiye arasında belirgin farklar dikkat çekmektedir. Farklı toplumların, toplum içindeki güç eşitsizliğine verdiği tepki ile bağlantılı olan güç mesafesinde Türkiye 18/19. ve Amerika 38. sırada yer almaktadır (Hofstede, 2001: 87). Bir kültürde yaşayan bireylerin, belirsizlik durumlarında kendilerini ne derecede tehdit altında hissettikleri ile ilgili olan belirsizliklerden kaçınma düzeyine bakıldığında, Türkiye 16/17. ve Amerika 43. sırada yer almaktadır (Hofstede, 2001: 151). Toplumdaki bireylerin birlikte yaşamaya ilişkin tutumlarını ortaya koyan bireysellik düzeyine bakıldığında ise, Amerika birinci sırada, Türkiye ise 28. sırada yer almaktadır (Hofstede, 2001: 215). Bireylerin yaşadıkları toplumdaki duygusal ve sosyal rollerine ilişkin yaklaşımlarını ortaya koyan maskülenlik düzeylerine bakıldığında, Türkiye 32/33. sırada yer alırken, Amerika 15. sırada yer almıştır (Hofstede, 2001: 286). Bu sıralamalardan da görüleceği gibi Türkiye güç mesafesi yüksek bir toplum iken, Amerika güç mesafesi düşük bir toplumdur. Belirsizlikten kaçınma eğilimi Türkiye'de yüksek iken, Amerika'da daha düşüktür. Türkiye kolektif toplum özelliği taşırken, Amerika bireysel bir toplumdur. Maskülenlik düzeyine bakıldığında ise, Türkiye daha maskülen, Amerika ise daha dişil bir toplumdur. Buna göre çalışmanın amacı, Hofstede'nin sınıflandırmasına dayanarak farklı kültürel yapılara sahip oldukları görülen Türkiye ve Amerika'da yayınlanan Women's Health dergilerinin kapaklarında yer alan başlıkların ve sağlık içeriklerinin incelenmesi ve kültürel bir perspektiften farklılıklar ile benzerliklerin ortaya çıkarılmaya çalışılmasıdır.

Öte yandan sağlık ve fitness dergilerinin beden memnuniyetsizliği ve psikolojik sağlık üzerine etkilerinin, genellikle erkekler üzerinden çalışılması ve kadınlar üzerine çok az sayıda çalışma olması (Swiatkowski, 2016) nedeniyle çalışmada, kadın dergilerinden biri olan Women's Health dergisi amaçlı olarak seçilmiştir. Bu doğrultuda Amerika ve Türkiye'de 2009 ile 2019 yılları arasında yayınlanmış olan tüm sayılar inceleme kapsamına alınmıştır.

Sağlığın Tanımı ve Boyutları

Sağlık genellikle, fiziksel unsurlar ile bedenin işleyişi üzerinden açıklanan bir kavram olsa da, Dünya Sağlık Örgütü'nün 1948 yılından beri kullandığı tanımına göre sağlık, “yalnızca hastalığın ya da sakatlığın olmaması değil, aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak tam bir iyilik hali”dir (WHO, 2020a). Bu tanımdan da görülebileceği gibi sağlığın bedensel ve fiziksel bir unsur olmaktan öte daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesi gerekmektedir. Sağlık hem pek çok faktörü etkileyen, hem de pek çok faktörden etkilenen bir durum olarak toplumsal, psikolojik, siyasal, ekonomik, çevresel ve kültürel açılardan da tartışılan bir konudur. Öte yandan Dünya Sağlık Örgütü'nün yapmış olduğu tanım sağlığı toplumsal bir bağlama oturtmaktadır ve ifade edildiği gibi bu tanım “sağlığı hastalığa indirgemekten kurtarmış, sağlığın korunması hatta geliştirilmesini öne çıkarmış ve bireyi değil toplumu merkeze alan toplumcu bir yaklaşım” (Ulutürk, 2015: 49) ortaya koymuştur.

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımından hareketle sağlığın üç boyutundan bahsetmek mümkündür. Fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak sınıflandırılacak bu üç boyut, bireyin kendi sağlığına ilişkin subjektif algılarına göre de değişebilmektedir. Aynı zamanda bu üç boyutun, birbiriyle doğrudan ilişkili olduğunu da belirtmek gerekir. Örneğin, fiziksel sağlığın bozulmasının ruhsal ve sosyal sağlık üzerinde de olumsuz etkileri olabileceği gibi, ruhsal sağlıkta bozulmalar da fiziksel sağlığı kötü etkileyebilmektedir.

Fiziksel sağlık, beden fonksiyonlarının sağlıklı olduğunu göstermektedir (Ulutürk, 2015, s. 50) ve biyomedikal bir çerçeveden vücudu, doku ve organların işleyişi üzerinden açıklamaktadır (Vingilis vd., 1998: 83). Koipysheva ve arkadaşları (2018: 603) fiziksel sağlığı dinamik bir durum olarak tanımlarken, kişinin “biyolojik, fizyolojik ve zihinsel işlevlerini, en uygun çalışma kapasitesi ve maksimum yaşam beklentisiyle sosyal aktiviteyi koruma ve geliştirme sürecini” tanımlamaktadırlar.

Sağlığı, yaşam kalitesini, yaşam süresini ve sağlık algısını olumlu ya da olumsuz yönden etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bunların başında fiziksel aktivite ve beslenme (Warburton vd., 2006; Miles, 2007; Korn, vd., 2013; Bulut, 2013), tütün ve alkol kullanımı (Sturm, 2002; Das, 2003), obezite başta olmak üzere vücut ağırlığı düzeyi (Sturm, 2002; Jia ve Lubetkin, 2005), uyku düzeni (Alvarez ve Ayas, 2004; Luyster vd., 2012), stres (Thoits, 2010) gibi unsurlar gelmektedir.

Literatürdeki farklı çalışmalar ise olumlu duyguların, çevre koşullarının, sosyo-ekonomik düzeyin sağlıkla olan ilişkisine dikkat çekmiştir (James vd., 1997; Strauss ve Thomas, 1998; Adler ve Ostrove, 1999; Akın, 2014). Veenhoven (2008) tarafından yapılan araştırmada, “mutluluk, hastalıkları iyileştirmez ama hastalanmaya karşı korur” sonucuna varılmıştır. Bu bulgular, bir yandan da fiziksel sağlığı etkileyen pek çok unsurun, ruhsal sağlık üzerinde de etkili olduğuna işaret etmektedir. Örneğin fiziksel aktivite, beslenme, sosyo-ekonomik düzey ile biyolojik ve çevresel faktörler gibi pek çok faktör, ruhsal sağlık üzerinde de etkilidir.

Dünya Sağlık Örgütü ruhsal sağlığı, “sağlığın ayrılmaz ve temel bir bileşeni” olarak açıklamaktadır ve ruh sağlığı olmadığı zaman gerçek bir sağlıklılık halinden bahsetmenin

mümkün olmadığı düşünülmektedir. Buna göre ruh sağlığı, “ruhsal bozuklukların veya engellerin yokluğundan çok daha fazlasıdır” (WHO, 2020b). Galderisi ve arkadaşlarının önerdikleri kapsamlı tanımdan da görülebileceği gibi ruhsal sağlık, “bireylerin yeteneklerini toplumun evrensel değerleriyle uyum içinde kullanmalarını sağlayan dinamik bir iç denge durumudur”. Buna ek olarak aynı tanıma göre ruhsal sağlığı, “temel bilişsel ve sosyal beceriler, başkalarıyla empati kurmanın yanı sıra kendi duygularını tanıma ve ifade etme ile değiştirme yeteneği, olumsuz yaşam olaylarıyla başa çıkma esnekliği ve yeteneği, sosyal rollerde işlevsellik, beden ve zihin arasındaki uyumlu ilişki” gibi bileşenleri de temsil etmektedir (Galderisi vd., 2015: 231-232). Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO, 2020b) tanıma göre ise ruh sağlığı, “bir bireyin kendi yeteneklerini fark ettiği, yaşamın normal stresleriyle baş edebildiği, verimli çalışabildiği ve toplumuna katkıda bulunabildiği bir refah durumudur”.

Son olarak, toplumsal unsurlara da işaret eden sosyal sağlık ise Tognetti’nin (2014: 6069) de açıkladığı gibi, sağlığın üç temel boyutundan biri olmasına rağmen pek çok kişi için fiziksel veya ruhsal sağlık kavramlarından daha az anlaşılır bir kavramdır. Sosyal sağlık, bireyin toplum içinde iletişim kurabilmesi ve ortak davranışlar sergileyebilmesidir ve sosyal açıdan sağlıklılık hali, aile, arkadaşlar gibi toplumu oluşturan kişi ya da gruplar ile işbirliği yapma ve toplum tarafından kabul edilme ile ilgilidir (Ulutürk, 2015: 50). Farklı bir ifadeyle sosyal sağlık, dahil olma, sağlıklı ilişkiler kurma, bir arada yaşayabilme, aidiyet gibi unsurlara işaret etmektedir. Keyes (1998) sosyal sağlığın “sosyal entegrasyon, sosyal katkı, sosyal tutarlılık, sosyal gerçekleştirme ve sosyal kabul” olmak üzere beş boyutundan bahsetmektedir. Tüm bu boyutlar, toplumsal hayatın sürdürülmesini sağlayan ve bireylerin o hayatın parçası olmasını mümkün kılan unsurlar iken, bunların tam tersini temsil eden sosyal hayattan kopma, izolasyon, yalnızlaşma ya da dışlanma gibi durumlar ise hem sosyal sağlık hem de ruhsal sağlık üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Tüm bu açıklamalar sonucunda sağlığın disiplinlerarası bir çalışma alanı olduğu ve sosyolojik, psikolojik, ekonomik, çevresel, siyasal, kültürel ve hatta antropolojik açıdan incelenmesi gereken bir disiplin olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında kültürün ve kültürel farklılıkların sağlıklı olmaya ilişkin kodlar, algılar ya da kabuller üzerindeki etkisini anlamak ve kültürlerin değişimi, dönüşümü ve birbirleriyle olan ilişkisi bağlamında bu durumun sağlık üzerindeki etkilerinin izlerini sürmek gereklidir. Öte yandan “sağlıklı birey” algısına ilişkin kodların yaratımında ve kültürel farklılıkların veya benzeşmelerin üzerinde etkili unsurlardan birinin de popüler medya araçları olduğunu söylemek mümkündür. Kültür, sağlığın boyutları ve medya araçları arasındaki ilişkinin nasıl işlediğini anlamak önemlidir.

Sağlık ve Kültür İlişkisi

Sağlıklı bireye ve bedene ilişkin yargılar, kültürel farklılıklara ve toplumsal gerçekliklere göre değişebilen bir olgudur. Okay’ın (2014: 1) vurguladığı gibi toplumlara ve kültürlere göre farklılık gösterebilen sağlıklı olma hali, ülkelerin değerleriyle yakından ilgilidir. Bu doğrultuda sağlıklı bireyin özellikleri, toplumsal ve kültürel bağlamda değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Belirtildiği gibi, ruh sağlığına ilişkin tanımlar “onu tanımlayan kültürden açıkça etkilenirken” (Galderisi vd., 2015: 231), sağlık kapsamında yapılacak tanımlarda “kültürler arası farklılıklar akılda tutulmalıdır” (Vaillant, 2012).

Kültür, çok tartışılan ve pek çok farklı tanıma sahip bir kavram olmakla birlikte bu çalışma kapsamında, “bireylerin, belirli bir toplumun üyeleri olarak miras aldıkları ve onlara dünyaya nasıl bakacaklarını, duygusal olarak nasıl deneyimleyeceklerini ve diğer insanlarla ilişki içinde nasıl davranacaklarını anlatan bir dizi kılavuz” (Helman, 2007: 2) olarak kabul edilmiştir.

Sağlık, hastalık ve hatta engelliliğin anlamları kültürlere ve zamana göre büyük ölçüde değişirken kültür, bunları nasıl algıladığımızı, deneyimlediğimizi ve yönettiğimizi de belirler (Ravindran ve Myers, 2012). Literatürde sağlığın kültürel boyutlarına işaret eden “tıbbi antropoloji” çalışmalarına sıkça rastlanmaktadır. Helman’a (2007) göre tıbbi antropoloji, farklı kültürlerdeki insanların sağlık durumlarını açıklayan nedenleri, tedavi yöntemlerini, hastalık karşısında sergiledikleri davranışları vb. inceleyen çalışmalar olup aynı zamanda, sağlık ve hastalığın insan organizmasındaki biyolojik, psikolojik ve sosyal değişikliklerle nasıl ilişkili olduğunu anlamayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra sağlık, kültür ve toplum arasındaki ilişki, sağlık sosyolojisi açısından da ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Özen’in (1993: 74) tanımlamasıyla “sağlık sosyolojisi”, sağlık ile hastalık kavramlarını “toplumsal ve kültürel yapı içine yerleştirerek inceleyen” ve bunlar arasındaki nedensellik ilişkisini araştırıp anlamaya çalışan bir alandır.

Sağlık ve kültür arasındaki ilişki, pek çok farklı nokta üzerinden incelenebilir. Buna göre ilk olarak, sağlık ve hastalığa ilişkin anlamlandırma pratiklerinin kültürlere göre değişebildiği söylenebilir. İfade edildiği gibi “kültür, insanın sağlık algısını etkilemektedir” (Bolsoy ve Sevil, 2006). Sağlık algısı, kültürel kabullerle de bağlantılı olarak bireyin sağlığa ilişkin öznel değerlendirmelerini içerir. Buna göre “bireylerin sağlık durumları hakkındaki inançlarının kendi kişisel durumları, içinde yaşadıkları toplum, ve kültürleri ile nasıl ilişkili olduğunu anlamak” (MacLachlan, 2006: 30) önemlidir.

Cirhinlioğlu’nun (2012: 39) Evans-Pritchard’ın 1937 yılında yapmış olduğu çalışmasından aktardığı gibi, Sudan’da cadıların, hastalıkların sebebi olduğu ve bu cadıların, hasta olan kişiyi sevmeyen komşuları tarafından harekete geçirildiğine inanıldığı görülmüştür. Literatürde çeşitli çalışmalarda da kültürel farklılıklar nedeniyle hastalıklara farklı anlamlar atfedildiği ve hastalık, doğa üstü olaylar, kötü enerji, cezalandırılma veya ilahi güç arasındaki ilişkiye dikkat çekildiği (Landrine ve Klonoff, 1994; Kopelman, 2002; MacLachlan, 2006) görülürken, Ulrich Beck’in (2002: 40) belirttiği gibi “modern öncesi tehlikeler, doğaya, Tanrılara ve şeytanlara atfedilmektedir”.

Sağlık ve kültür arasındaki ilişki, tedavi yöntemleri üzerinden de okunabilir (MacLachlan, 2006). Kültürün etkisi, hastalıkların tedavisine ilişkin farklı yöntemler sunan “halk tıbbi” ya da “yerel tıp” olarak da adlandırılan bilgiler bütününde de karşımıza çıkmaktadır. Halk tıbbi, ait olduğu kültürün bir parçasıdır ve tedavi yöntemlerine ilişkin geleneksel bilgilerin çoğu, toplumsal tecrübe yoluyla oluşturulmuş ve nesilden nesile aktararak biriktirilmiştir (Kaplan, 2011: 151). Örneğin romatizmal hastalıkların tedavisine yönelik yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, hastaların tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerine başvurma sıklığı ve tedavi yöntemleri, kültürlere göre farklılaşabilmektedir (Solak, ve diğerleri, 2015).

Bunların yanı sıra yaşam tarzları ve kültürel değerler değiştikçe, sağlıklı olmanın nasıl bir beden yapısına ve hayat tarzına işaret ettiği de tartışılan bir konu haline gelmiştir. Fiziksel, sosyal ve psikolojik sağlıklılık hali, zaman içinde meydana gelen toplumsal değişimlerden de etkilenerek dönüşebilmektedir. Örneğin temel ihtiyaçlardan biri olan beslenme alışkanlıkları bile, kültürel ve toplumsal bir konu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Yaşam tarzının da bir yansıması olarak görülebilecek yiyecekler ve beslenme alışkanlıkları, Helman'ın vurguladığı gibi, besin kaynağından çok daha fazlası olarak ele alınmaktadır. Buna göre beslenme alışkanlıkları günlük yaşamın sosyal, dini ve ekonomik yönlerine derinlemesine yerleşmiştir ve toplumsal açıdan pek çok sembolik anlam taşımaktadır. “Ne yediğin ya da ne yemeği reddettiğin” bile, kültürel ve toplumsal anlamlar içermektedir (Helman, 2007: 52).

Bazı toplumlarda ve kültürlerde sağlıklılık hali genellikle, fiziksel yetkinlikler, bedenin somut göstergeleri, hastalık ya da hastalığın olmaması üzerinden açıklanmaktadır. Öncel'in (1997: 182) aktardığı gibi kimi toplumlarda bireyin kendi gündelik hayatını idame ettirmesi ve işini görüp ihtiyaçlarını karşılayabilmesi sağlıklı sayılma ölçütlerindedir. Ancak sağlığa atfedilen bu anlam sağlığı, yalnızca fiziksel kapasite üzerinden açıklamaktadır. Sağlığı fiziksel özelliklere indirgeyen yaklaşımların bir kısmı da sağlığı sadece sakatlığın olmayışı, fiziksel kapasite ve işlevsellik üzerinden değil, aynı zamanda da bedenin dışarıdan görünen somut özellikleri üzerinden de açıklama eğilimine sahiptir ve bu eğilimin oldukça yaygın olduğu varsayılmaktadır. Örneğin zayıf olmak bir bedene sahip olmak, kimilerine göre bir sağlık göstergesi gibi okunabilir ancak zayıf olmanın tek başına sağlıklı olma haline işaret ettiğini söylemek mümkün değildir. Sağlıklı bedenin bahsedilen somut göstergeleri ise, kültürel ve toplumsal kabullerden doğrudan etkilenmektedir.

Öte yandan özellikle fiziksel sağlığın, sosyal ve ruhsal sağlığa göre çok daha somut göstergeleri olması, sağlığı beden üzerinden açıklama eğiliminin de bir nedeni olarak değerlendirilebilir. MacLachlan'ın (2004: 15-17) açıklamasıyla kültürel faktörler, vücut şekillendirme üzerinde güçlü bir etkiye sahipken beden, yalnızca fiziksel bir gerçeklik değil aynı zamanda kültürel inançlarla şekillenen de bir unsurdur ve hemen hemen her kültürde, vücudu dekore etmenin veya güzelleştirmenin farklı yolları bulunmaktadır.

Sonuç olarak kültürel farklılıkların; sağlığın tanımı, tedavi yöntemleri, sağlığa atfedilen anlam, bedenin deneyimlerine bakış açısı, yeme-içme pratikleri, bedenin görüntüsü gibi pek çok alan üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kültürel bir perspektiften bakıldığında, sağlık veya hastalık algısını etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bunların başında, “ekonomik durum, aile yapısı, cinsiyet rolleri, cinsel davranış biçimleri, genel sağlık düzenlemeleri, nüfus politikaları” vb. unsurlar gelmekle birlikte “vücut imajındaki değişimler, beslenme, giyinme, meslekler, kişisel hijyen, alışkanlıklar” (Bolsoy ve Sevil, 2006: 82-85) gibi daha pek çok unsur da sağlık algısını etkileyebilmektedir.

Küreselleşme ve Medya Ekseninde Sağlık Mitleri

Küreselleşme çok boyutlu ve disiplinlerarası bir kavram olup, küreselleşme ekseninde yürütülen tartışmalar oldukça kapsamlı bir literatüre dayanmaktadır. Ancak çalışmanın kapsamının çok ötesinde olan bu tartışmalar, ekonomik, sosyal, politik, kültürel, ticari, iletişimsel vb. pek çok perspektiften yürütülebilir. Kapsamı gereği bu çalışmada küreselleşme kavramı Giddens ve Sutton'un tanımından yola çıkılarak ele alınmaktadır. Yazarlara göre küreselleşme “coğrafi olarak dağılmış insan nüfusunun, dünyayı tek bir topluluğa ya da küresel bir topluma doğru evrimleştiren çeşitli süreçler aracılığıyla, daha yakın hale gelmesi ve birbirleriyle daha hızlı etkileşimlere girebilmesi durumu” (Giddens ve Sutton, 2018: 21) olarak açıklanabilir. Bu doğrultuda küreselleşmenin ve bununla bağlantılı olarak medyanın etkisiyle insanların, toplumların ve kültürlerin benzeşmesine ve yakın hale gelmesine ilişkin tartışmalar, günümüzde de süregelen tartışma konularındandır.

Küreselleşmenin insanların yaşam tarzlarına, düşünme biçimlerine, günlük hayatlarına, değerlerine ve kültürlerine vb. olan etkileri, çeşitli disiplinler ve çalışma alanları üzerinden incelenebilirken, bu alanlardan biri de sağlıktır. Küreselleşmenin, sağlık ve sağlık sistemi üzerine olumlu ve olumsuz olmak üzere pek çok farklı etkisinden bahsedebilmek mümkün olmakla birlikte, medyanın ve popüler kültür ürünlerinin sağlığın tanımı ve sağlık algısı üzerindeki etkilerini yadsımamak gerekmektedir. Son yıllarda öne çıkan sağlığa ilişkin çeşitli göstergeler, medyanın da aracılığıyla giderek daha fazla kabul görür hale gelmiştir. MacLachlan'ın (2004: 99) belirttiği gibi popüler kültür, hem erkek hem de kadın bedeninin görünümü üzerinde oldukça etkilidir. Özellikle küresel ölçekte yayınlanan ve dağıtımı yapılan sağlık, fitness, moda dergileri gibi popüler medya ürünlerinin, bu yayılımın hızı üzerinde de etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda bu yayınlar, kültürel farklılıkların silikleşmesine yol açarken, küresel bir sağlık, beden ve iyilik algısı yaratma işlevine de sahiplerdir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, sağlığın fiziksel görünüş üzerinden tanımlanması eğilimini arttıran unsurlardan biri de medya araçları olabilir. Buna ek olarak, söz konusu bedenin görünüşü olduğunda, kadınların genellikle daha ön planda olduğu kabul edilmektedir. MacLachlan'ın vurguladığı gibi, tüm kültürlerde kadın ve erkekler için farklı roller ve beklentiler bulunurken, bunlar aynı zamanda sağlıkla da ilgilidir. Ancak bu noktada kadınların daha dezavantajlı konumda olduğunu söylemek mümkündür (MacLachlan, 2006: 24). Örneğin, Aubrey (2010) tarafından kadın sağlığı dergilerinin kapaklarında yer alan sağlık tavsiyelerinin nasıl çerçevelendiğinin analiz edilmesini amaçlayan çalışmada, “görünüm” çerçevelerinin, sağlık çerçeveleri kadar yaygın olduğu sonucuna erişilmiştir.

Sağlığı beden üzerinden tanımlama eğilimi, bedenin taşıdığı anlamlar ile de ilişkilidir. Helman'ın (2007: 19) açıkladığı gibi beden, “toplumdaki bireyler için sağlık ve hastalık arasında gidip gelen fiziksel bir organizmadan daha fazlasıdır” ve “her toplumda, insan vücudunun fiziksel olduğu kadar sosyal bir gerçekliği de vardır”. Bedenin, kültür, toplum ve sağlık açısından önemi, sağlığa ilişkin pek çok temsili mitin de gündeme gelmesine yol açmaktadır. Lesser ve arkadaşları, beslenme ile ilgili bilimsel kanıtlarla yeterince desteklenmeyen veya çelişen bilgiler sunan diyet mitlerinin, kimi durumlarda

sağlıklı beslenme açısından sorun yaratabildiğini ifade etmiştir. Örneğin, yağın obeziteye yol açtığı ve damar sağlığına zararlı olduğu, tüm liflerin yararlı olduğu, gıda kalorisi ile vücut ağırlığı arasında doğrudan ilişki olduğu gibi söylemler indirgemeci bir yaklaşımdır ancak beslenme, bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalıdır (Lesser vd., 2015).

Medyada ve özellikle de internette, sağlığa ilişkin bazı beslenme önerilerinin tehlikeli olabileceğine dikkat çeken bir çalışmaya göre, sağlıksız ve yan etkilere yol açabilen diyetler veya ünlüler tarafından kullanılan ancak sağlıklı olduğu kanıtlanmamış ürünlere ilişkin bilgiler gittikçe yayılmakta ve insanlar, potansiyel olarak zararlı olabilecek sağlık mitlerine inanma eğilimindedirler (Collier, 2018).

Özellikle son yıllarda oldukça ön planda olan sağlık ve diyet ilişkisi, bir yandan sağlığı beden ve vücut şekli üzerinden açıklamanın somut bir göstergesi olarak okunabilirken, bir yandan da doğru ya da yanlış pek çok karmaşık bilginin dolaşıma girdiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika’da 2009 yılında yayınlanan bir çalışma kilo verme ve beslenmeye ilişkin pek çok kabul görmüş mite dikkat çekmektedir. Örneğin, yüksek protein ve düşük karbonhidratlı diyetin kilo vermek için sağlıklı olduğu, nişastanın şişmanlattığı, yağ yakmaya yardımcı yiyecekler olduğu ve bunlarla beslenmenin kilo vermeye neden olacağı, doğal ve bitkisel zayıflama ürünlerinin güvenli olduğu, kilo vermek için öğün atlamak gerektiği, akşam sekizden sonra yemek yemenin kilo aldıracağı, kırmızı etin ve kuruyemişin sağlıksız olduğu ve kilo aldıracağı, süt ürünlerinin sağlıksız olduğu (U.S. Department of Health and Human Services, 2009) gibi bir çok düşünce, medyanın da aracılığıyla kabul görmüş gerçekler gibi kamuoyuna sunulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında son yıllarda daha “fit” ya da zayıf bir görünümün, sağlık açısından önemli bir gösterge olduğu sonucuna varmak mümkündür. Kadın sağlığı-fitness ile güzellik-moda dergilerindeki dergi kapakları analiz eden bir çalışmanın sonuçları, sağlık-fitness dergilerindeki modellerin dikkat çekici derecede zayıf olduğunu ortaya koymuştur ve aynı zamanda her iki dergi türünde de, sağlıktan ziyade görünümle ilgili olarak içeriklerin daha çok yer aldığı saptanmıştır (Conlin ve Bissell, 2014). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, günümüzde küresel medya yayınlarında sağlığın kapsamı daha çok görünüm ve beden ile vücut yapısı üzerinden açıklanırken, bedene ve sağlığa ilişkin mitlere dayanan bu algı ve kabullerin, küresel düzeyde yayıldığı görülmektedir.

Diyet ve beslenmeye ilişkin popüler algılar, beslenme ile sorunların da küreselleşmesi olarak gözlemlenmektedir. MacLachlan’ın (2004: 99) ifade ettiği gibi, “bir zamanlar kültüre bağlı bir hastalık olarak kabul edilen anoreksiya nervoza son yıllarda Batılı olmayan birçok ülkede de görülmektedir” ve bu durum doğrudan küreselleşme ekseninde açıklanabilir. Öte yandan bedene ilişkin sağlık göstergelerinin Batı kültürü egemen yapısı ise özellikle dikkat çekicidir (Helman, 2007). Tüm bunların sonucunda sağlığa ilişkin kültürel kabullerin giderek silikleşerek küresel bir sağlıklı beden algısının, medyanın da yardımıyla giderek daha fazla kabul gördüğünü söylemek mümkündür.

Yöntem

Amerika ve Türkiye’de 2009 ve 2019 yılları arasında yayınlanan Women’s Health dergi kapaklarının, sağlığın boyutları ve haber başlıklarının analiz edildiği bu

çalışmanın örneklemini 231 dergi kapağı oluşturmaktadır. Okuyucuları dergiye çeken ilk unsurun dergilerin kapaklarının olması ve kapağın genellikle içerikte bulunan pek çok haber başlığını içermesi (Malkin vd., 1999; Aubrey, 2010) nedeniyle bu çalışma, dergi kapaklarının incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

Çalışma, “2009-2019 yılları arasında Amerika ve Türkiye’de yayınlanan Women’s Health dergi kapaklarında yer alan fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlık kategorilerinin dağılımı nasıldır? “Sağlığın üç ana kategorisinin alt kategorilerine ilişkin başlıkların dağılımları nasıldır ve iki ülke arasında benzerlik ya da farklılık var mıdır?”, “Dergi kapaklarında bulunan kapak kızlarının uyrukları ve bunların dağılımı nasıldır ve iki ülkenin kapak kızlarına ilişkin dikkat çeken unsurlar nelerdir?” sorularına cevaplar aranmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, sosyal bilim ve iletişim alanında sık kullanılan yöntemlerinden biri olan içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. İçerik analizi araştırmacılara, insan davranışı üzerine doğrudan olmayan yollarla çalışmaya olanak sunmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016: 250). Aynı zamanda içerik analizi, yazılı veya sözel metinlerden sistematik olarak verileri analiz edilebilmesini de sağlamaktadır (Skalski vd., 2017).

Çalışmada analizin gerçekleştirilmesi için kodlama şeması oluşturulmuş ve örneklemin yüzde 10’luk bir kısmı araştırmacılar tarafından bu şemaya göre kodlanarak, şemada dikkat çeken eksiklikler giderilerek son hali verilmiştir. Son olarak elde edilen kodlama şeması doğrultusunda analizler gerçekleştirilmiştir. Kodlama şemasında sekiz ana kategori ve çeşitli alt kategoriler bulunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1’de yer alan kodlama kategorileri doğrultusunda kodlamalar, SPSS 20.0 paket programı kullanarak gerçekleştirilmiştir. İnceleme kapsamına alınan 2009 ile 2019 yılları arasında Türkiye’de 126 sayı¹ ve Amerika’da ise 105 sayının² yayınlandığı görülmüştür ve tüm sayılar araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, frekans ve çapraz tabloları ile sunulmuştur.

Tablo 1. İçerik analizi kodlama kategorileri

Ana kategori	Alt kategoriler
Ülke	Türkiye Amerika Birleşik Devletleri
Yıllar	2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019
Aylar	Ocak- Şubat- Mart- Nisan- Mayıs- Haziran- Temmuz- Ağustos- Eylül- Ekim- Kasım- Aralık
Kapak kızının uyruğu	Türkiye- Amerika Birleşik Devletleri- İtalya- Kanada- İngiltere- Rusya- İspanya- Yunanistan- Almanya- Kolombiya- Avustralya- Sırbistan- Portekiz- Şili- Hindistan

1 Derginin 2019 Haziran ayı sayısı, Türkiye’de yayınlanan son sayısı olmuştur. Bu nedenle çalışmada 126 dergi Türkiye örneklemini için araştırma kapsamına alınmıştır.

2 Derginin Amerika’da yayınlanan versiyonlarında Ocak-Şubat ve Temmuz-Ağustos sayılarının birlikte yayınlandığı görülmüştür.

Sağlığın boyutları	Ruhsal Sosyal Fiziksel
Sosyal sağlık alt kategoriler	Profesyonel yaşam Arkadaş ve aile ilişkileri Duygusal ilişkiler
Fiziksel sağlık alt kategoriler	Diyet - beslenme Güzellik Kilo verme Spor – egzersiz Genel sağlık Dış görünüş

Araştırmada kodlayıcılar arası güvenilirlik sağlanmasına da önem verilmiştir. İçerik analizinde kodlayıcılar arası tutarlılık oldukça önemli bir konudur. Tutarlılığı sağlamak için kodlayıcılar aynı metni bağımsız olarak kodlamakta ve ardından tutarlılık kontrol edilmektedir. Bu amaçla kodlayıcılar arası güvenilirlik, istatistiksel bir katsayı ile ölçülmektedir (Neuman, 2014). Krippendorff (2013: 267) güvenilirliğin, bir araştırmada aynı fenomene aynı şekilde yanıt verildiğinde gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Literatürden hareketle oluşturulmuş ve düzenlemeleri yapılmış kodlama kategorileri doğrultusunda 2009-2019 yılları arasında Amerika ve Türkiye’de yayınlanan Women’s Health dergilerinin kapaklarında yer alan içerikler, iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanmış (n= 1578) ve çalışmanın güvenilirliği için Scott’s pi ($\pi = P_o - P_e / 1 - P_e$) hesaplanmıştır (Krippendorff, 2013: 303). P_o iki kodlayıcı arasında gözlemlenen anlaşma oranı, P_e ise iki kodlayıcı arasında beklenen uzlaşma oranını temsil etmektedir. Yapılan hesaplama sonrasında kodlayıcılar arası güvenilirlik 0,83 olarak bulunmuştur. Kodlayıcılar arası güvenirliliğin ölçümü %70 üzerinde olduğu için güvenirlilik oranı konusunda bir sorun olmadığı görülmüştür (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Bulgular

Türkiye’de ve Amerika’da 2009-2019 yılları arasında yayınlanan Women’s Health dergilerinin incelendiği çalışmada öncelikle, fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlık ile ilgili dergi kapaklarında yer alan başlıklar değerlendirilmiştir.

Yapılan inceleme sonucu her iki ülkede de en çok fiziksel sağlığa ilişkin konulara yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda, 2009 ile 2019 yılları arasında Amerika’da toplamda 467, Türkiye’de ise 683 başlığın fiziksel sağlık ile ilgili olduğu bulunmuştur. Buna göre Türkiye’de sağlığın üç boyutundan biri olan fiziksel sağlık kapsamında Amerika’ya göre daha fazla başlığa yer verildiği görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. Women's Health Türkiye ve Amerika Dergilerinde yıllara göre fiziksel sağlık ile ilgili konuların dağılımı

		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Total	
Women's Health Amerika	Fiziksel Sağlık	Diyet	6	16	6	10	7	9	7	6	9	6	4	86
		Güzellik	7	6	3	8	3	5	4	6	3	1	1	47
		Kilo vermek Spor/ Egzersiz	9	3	10	6	4	5	3	6	4	3	0	53
		Genel Sağlık	14	26	22	11	10	7	11	20	10	14	1	146
		Dış Görünüş	1	0	0	1	3	4	5	10	10	2	4	40
			9	9	10	15	8	9	9	5	6	9	6	95
	Total	46	60	51	51	35	39	39	53	42	35	16	467	
Women's Health Türkiye	Fiziksel Sağlık	Diyet	18	20	17	15	23	14	26	18	19	18	10	198
		Güzellik	19	8	3	8	4	7	3	3	2	3	1	61
		Kilo vermek Spor/ Egzersiz	8	2	1	3	4	2	4	2	4	0	0	30
		Genel Sağlık	25	15	19	25	22	22	17	19	20	14	9	207
		Dış Görünüş	15	8	4	5	8	7	7	2	5	5	2	68
			11	19	25	11	8	3	6	10	9	9	8	119
	Total	96	72	69	67	69	55	63	54	59	49	30	683	

Fiziksel sağlığın alt kategorilerine göre yapılan incelemede ise, Amerika'da ilk üç sırada, "spor/egzersiz" (n=146), "dış görünüş" (n=95) ve "diyet" (n=86) ile ilgili konuların, Türkiye'de ise, "spor/egzersiz" (n=207), "diyet" (n=198) ve "dış görünüş" (n=119) ile ilgili konuların ele alındığı saptanmıştır (Tablo 2).

Her iki ülkede yayınlanan dergilerin kapaklarında yer alan ruhsal sağlık ile ilgili başlıklar değerlendirildiğinde, Amerika'da 56, Türkiye'de ise 73 başlık olduğu görülmüştür. Buna göre dergilerde, fiziksel sağlıktan sonra ikinci olarak en çok ruhsal sağlığa ilişkin konulara yer verildiği anlaşılmıştır. Yıllara göre dağılıma bakıldığında ise her iki ülkede de en çok 2017 ve 2018 yıllarında ruhsal sağlığa ilişkin başlıklara yer verildiği sonucuna erişilmiştir. Türkiye'de konuyla ilgili daha fazla başlığın olduğu da dikkat çekmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Women's Health Türkiye ve Amerika Dergilerinde yıllara göre ruhsal sağlık başlıklarının dağılımı

		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Total
Women's Health Amerika	Ruhsal Sağlık	5	1	5	5	1	2	3	7	9	11	7	56
Women's Health Türkiye	Ruhsal Sağlık	9	6	3	4	2	3	4	5	13	19	5	73

Fiziksel ve ruhsal sağlığın yanı sıra, sağlığın bir diğer boyutu olan sosyal sağlık açısından dergiler incelendiğinde her iki ülkede de eşit sayıda konu başlığı olduğu saptanmıştır. Buna göre, 2009 ile 2019 arasında hem Amerika’da hem de Türkiye’de sosyal sağlık ile ilgili toplam 19 başlığa yer verilmiştir. 2011 yılında her iki ülkede de bir sene boyunca sosyal sağlığa ilişkin hiçbir içeriğin dergide yer almadığı görülmüş, 2014 yılında Türkiye’de, 2019 yılında ise Amerika’da konuyla ilgili herhangi bir konunun ele alınmadığı görülmüştür.

Profesyonel yaşam, arkadaş-aile ilişkileri ile duygusal ilişkiler alt kategorileri altında sosyal sağlıkla ilgili başlıklar incelendiğinde ise, Amerika’da en çok duygusal ilişkiler hakkında, Türkiye’de ise en çok iş profesyonel yaşam hakkında içeriklere yer verildiği sonucuna varılmıştır. Her iki ülkede de en az arkadaş ve aile ilişkilerine dair içeriklere yer verilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Women’s Health Türkiye ve Amerika Dergilerinde yıllara göre sosyal sağlık ile ilgili konuların dağılımı

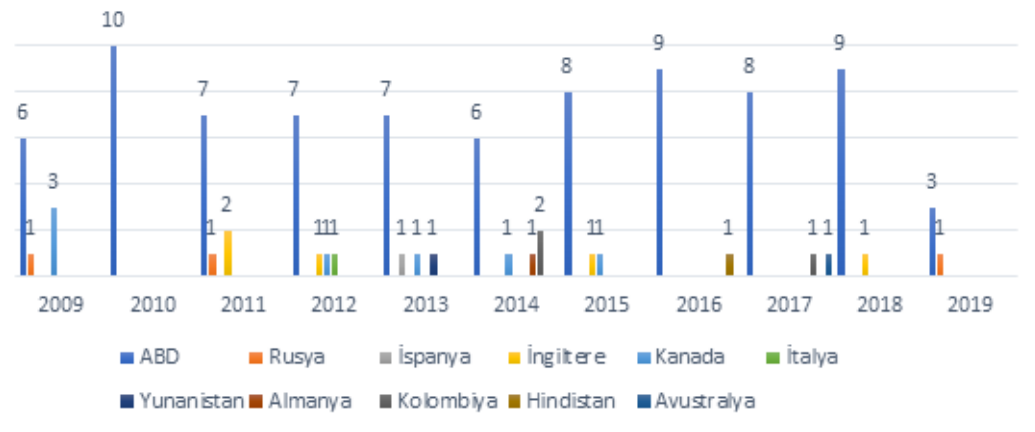
			2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Total
Women's Health Amerika	Sosyal Sağlık	Duygusal ilişkiler	3	1	-	1	-	-	1	-	2	1	-	9
		Profesyonel yaşam	-	-	-	2	1	1	1	1	1	-	-	7
		Arkadaş-Aile	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	3
		Total	3	1	-	3	2	1	2	3	3	1	-	19
Women's Health Türkiye	Sosyal Sağlık	Duygusal ilişkiler	2	-	-	-	-	-	1	0	1	1	2	7
		Profesyonel yaşam	0	-	-	2	1	-	1	2	-	3	0	9
		Arkadaş-Aile	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	3
		Total	3	2	-	3	1	-	2	2	1	4	3	19

Çalışmanın literatür kısmında da detaylı bir biçimde açıklandığı gibi, sağlık disiplinlerarası bir çalışma alanı olmasının yanı sıra kültürel bir olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dergilerde yer alan görsellerin de, kültürel açıdan önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda incelenen dergilerde yer alan kapak kızlarını, kültürel bir unsur olarak değerlendirmek mümkündür ve çalışmada bu açıdan da bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Amerika ve Türkiye’de yayınlanan Women’s Health dergisine kapak olan kişilerin uyruklarına ilişkin yapılan analizde genellikle Amerikalılara yer verildiği saptanmıştır. Amerika’da yayınlanan dergi kapaklarında yer alan kişilerin uyruklarına ilişkin yapılan analizde ilk üçte sırasıyla Amerika (%76,9, n= 80), Kanada (%6,6, n= 7) ve İngiltere (%4,8, n= 5) yer almaktadır. İncelenen dergilerde az sayıda da

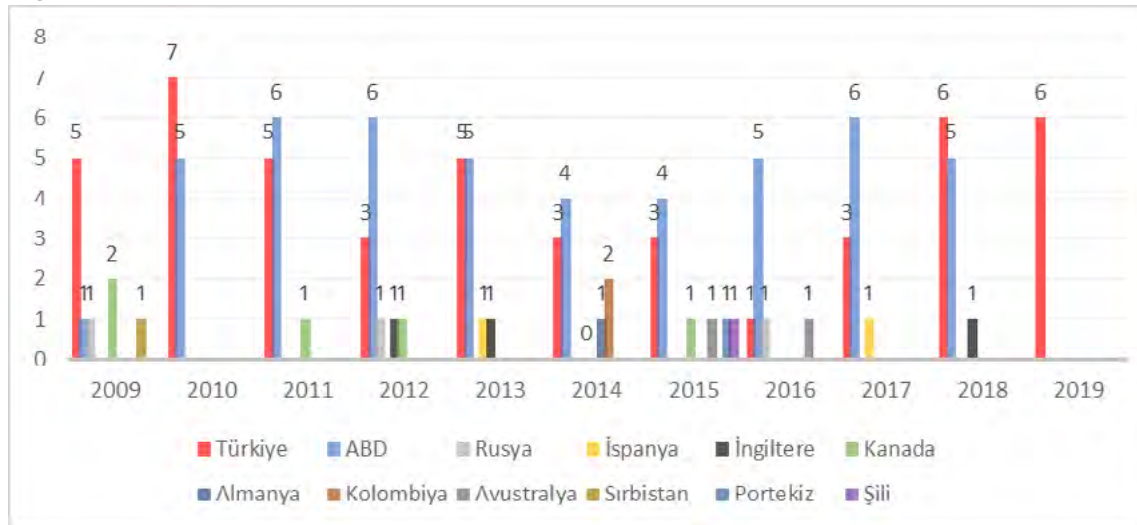
olsa farklı ülkeleri temsilen kapak kızları olmakla birlikte Amerikalıların niceliksel olarak çokluğu, derginin menşeiini de açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu ülkelerin arasında Türkiye'nin yer almaması ayrıca dikkat çekicidir (Grafik 1)

Grafik 1. Amerika'da Yayınlanan Women's Health Dergisindeki kapak kızlarının uyruklarına ilişkin dağılım

Türkiye'de yayınlanan dergilerde ise Türk kapak kızlarına da yer verildiği görülmüş ve yapılan incelemede Amerikalı ve Türk kapak kızlarının eşit sayıda (n= 47) olduğu anlaşılmıştır. 2009 ile 2019 yılları arasında Türkiye'de yayınlanan dergilerde ise sırasıyla en çok, Türk ve Amerikalı (%39,8, n= 47) ile Kanadalı (%4,5, n= 5) kapak kızlarına yer verilmiştir. Türkiye'de yayınlanan dergilerde Türk kapak kızlarının da kullanılması, derginin yayınlandığı ülkedeki yerel değerlere de önem verdiğini ve dikkat ettiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir (Grafik 2).

Grafik 2. Türkiye'de Yayınlanan Women's Health Dergisindeki kapak kızlarının uyruklarına ilişkin dağılım

Sonuç ve Tartışma

Sağlık, “fiziksel, sosyal ve ruhsal” olmak üzere üç boyut etrafında tanımlanmakla birlikte, 2009 ile 2019 yılları arasında Amerika ve Türkiye’de yayınlanan Women’s Health dergi kapaklarında sağlığın daha çok fiziksel sağlık olarak ele alındığı sonucuna erişilmiştir. Bu doğrultuda her iki ülkede de dergilerde en fazla fiziksel sağlık (Amerika n= 467, Türkiye n= 683) ile ilgili içeriklere yer verildiği anlaşılmıştır. En az sosyal sağlık hakkında içeriklere yer verilen dergilerde, ruhsal sağlık hakkındaki içeriklerin ise görece daha fazla olduğu dikkat çekmiştir. Elde edilen sonuçlar, Conlin ve Bissell’in yaptıkları çalışma sonuçları ile de örtüşmektedir. Yazarlar çalışmalarında dergilerde özellikle fiziksel görünüm ile ilgili içeriklerin daha fazla olduğu bulgulamışlardır (Conlin ve Bissell, 2014). Buna göre fiziksel sağlığın birincil göstergesinin, fiziksel görünüm ile ilişkilendirildiğini söylemek mümkündür. Araştırmanın bulguları da, bu sonucu destekler niteliktedir. Aynı zaman literatürde farklı çalışmalarda da benzer bulgulara erişildiği dikkat çekmiştir. Malkin ve arkadaşları (1999) ile Aubrey’in (2010) yapmış olduğu çalışmalar, dergilerde beden görünümü ile ilgili içeriklerin yoğunluğunu ortaya koymuştur.

Çalışma kapsamında incelenen dergi kapaklarında, Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlığın boyutları olarak tanımlanan ruhsal ve sosyal sağlığa ilişkin, fiziksel sağlığa oranla çok daha az sayıda içerik paylaşıldığı görülmüş ve bu durumun her iki ülke için de geçerli olduğu anlaşılmıştır. Amerika ve Türkiye’de de, ruhsal sağlıkla ilgili konuların (Amerika n= 56, Türkiye n= 73), fiziksel sağlıktan (Amerika n= 467, Türkiye n= 683) sonra ikinci sırada ele alınan başlık olduğu anlaşılmıştır.

Sosyal sağlıkla ilgili başlıklar ise her ülkede de eşit sayıda (Amerika ve Türkiye n= 19) olmasına rağmen sağlığın boyutları arasında kendine en az yer bulan konu olmuştur. Amerika’da yayınlanan dergilerde, sosyal sağlığın alt boyutları sırasıyla duygusal ilişkiler, profesyonel yaşam ve arkadaş/aile ilişkileri olarak görülürken Türkiye’de, profesyonel yaşam, duygusal ilişkiler ve arkadaş/aile ilişkileri sıralamasıyla görülmüştür. Hofstede’nin (2001) tanımladığı gibi Türkiye’nin, Amerika’nın aksine kolektif bir toplum olması, arkadaş/aile ile ilgili başlıkların daha çok olacağı beklentisini yaratırken, elde edilen bulgular bu beklentiyi desteklememiştir ve elde edilen bu sonuç küreselleşmenin bir etkisi olarak değerlendirilebilir. Buna göre küresel ve popüler yayınlar bir yandan küresel değerlerin yayılımı hızlandırırken, bir yandan da sahip oldukları içerikler ile küreselleşmenin etkilerinin görülebileceği mecralar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla bağlantılı olarak dergilerde yer alan kapak kızlarının uyruklarına ilişkin analiz de küreselleşmenin etkilerini yansıtmaktadır.

İncelenen Women’s Health dergisi, menşei Amerika Birleşik Devletleri olan ve pek çok ülkede yayınlanan bir dergidir. 2009 ile 2019 yılları arasında Amerika’da yayınlanan dergilerde hiç Türk kapak kızı olmaması, dikkat çekici bir sonuçtur. Amerika’da yayınlanan dergilerde farklı ülkelerin manken, model ya da oyuncularına yer verildiği ancak bu kişilerin de genellikle küresel ölçekte tanınmış kişiler olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda popüler dergilerin küresel değerleri ve kabulleri yayması açısından işlevi daha net görülebilmektedir. Amerika’da hiç Türk kapak kızı kullanılmamakla birlikte, Türkiye örneğinde yapılan incelemede Amerikalı ve Türk kapak kızlarının eşit sayıda olduğu saptanmıştır. Buna göre Türkiye’de kullanılan kapak kızlarının %39,8’i Amerikalı,

%39,8'i ise Türk manken, model, sporcu ya da oyuncularından oluşmaktadır. Kapakların okuyucuların ilk gördükleri yer almasından ötürü, kapakta yer alan içerik başlıkları kadar görsellerin de önemli olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan kapak kızlarının sahip oldukları özelliklerin ve fiziksel görünümlerin, küresel olarak kabul edilen, sağlıklı beden, fiziksel yapı ile güzellik gibi unsurları betimlediğini ve etkilediğini söylemek mümkündür. Sağlık, sağlıklı beden ve estetik görünme açısından kurgulanan bu algıların ise genelde merkezi bir anlayış çerçevesinde kurgulandığını ve yayıldığını varsaymak olasıdır. Alternatif sağlık ve sağlıklı beden temsillerinin görece daha dar çerçevede kabul edildiği gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda edilen bulgular, küreselleşme ve kitle kültürü bağlamında da tartışılabilir. İçli'nin (2001: 166) belirttiği gibi, küresel kitle kültürü, televizyon, sinema, reklam gibi kültürel üretimin modern araçlarının egemenliğinde olup bu kültürün Batı merkezli olduğu söylenmektedir. Öte yandan eşitsizliklerin yeniden üretilmesine dayanan merkez ve çevre ülkeler ilişkisinin, merkez ülkelerin gelişimine katkı sunan bir sömürü ve bağımlılık ilişkisine dayandığı da belirtilebilir (Dağtaş ve Yıldırım, 2018: 102). Buna göre sağlık ve sağlıklı ilişkili olarak bedene ilişkin göstergelerin de Batı merkezli bir çerçeveden yayıldığı söylenebilirken incelenen dergi kapaklarındaki kadınların da bu göstergeleri pekiştirici nitelikte olduğu görülmüştür.

Çalışmada ayrıca her iki ülkede yayınlanan dergi kapaklarında aynı görsellerin-kapak kızlarının kullanılıp kullanılmadığı da incelenmiştir. 2009 yılında Amerika ve Türkiye'de yayınlanan Women's Health dergisinin üç sayısında kapaktaki kişilerin aynı olduğu bulgulanmıştır. 2010 ve 2011 yılında beş sayıda, 2012 yılında dört sayıda, 2013, 2014 ve 2015 yılında beş sayıda, 2016 yılında dört sayıda, 2017 yılında üç sayıda, 2018 yılında ise iki sayıda aynı kapak kızları kullanılmıştır.

Tüm bu bulgular ve değerlendirmeler sonucunda ise kısaca şunları söylemek mümkündür. Sağlık, yalnızca beden ile sınırlandırılmayan, ruhsal, sosyal ve fiziksel olmak üzere bütüncül olarak ele alınması gereken bir iyilik haline işaret etmektedir ve bu anlamıyla disiplinlerarası bir konudur. Sağlık üzerinde etkili olan pek çok faktörden bahsetmek mümkün olmakla birlikte kültürün de sağlığın tanımlanması açısından etkili olduğu aşikardır. Bu nedenle toplumlara ve kültürlere göre sağlık algısında çeşitli farklılıklar olabilmekle birlikte küreselleşmenin her alanda hissedilen etkileri, burada da gözlemlenmektedir. Küreselleşmenin, küresel bir kültür yapısı üzerindeki etkisi ve toplum ile bireylerin giderek birbirine benzeştikleri söylemi, sağlık açısından da değerlendirilebilir. Özellikle küresel bir yayılıma sahip olan popüler iletişim araçlarının bu süreçte önemli rolleri olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da popüler dergilerden biri olan ve uzun yıllardır yayınlanan bir derginin her iki ülkedeki yayınları sağlığın boyutları ve kültürel farklılıklar ekseninde incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, sağlığın daha çok fiziksel görünüm ve beden üzerinden açıklanmaya çalışıldığı ve benzer içerik ve konu başlıklarının her iki ülkede de yaygın olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum, sağlık açısından da kültürel farklılıkların giderek silikleştiğinin ve küresel bir anlayışın egemen olmaya başladığının göstergesi olarak okunabilir.

Kaynaklar

Adler, N., & Ostrove, J. (1999). Socioeconomic Status and Health: What We Know and What We Don't. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 896(1), 3-15.

Akın, G. (2014). İnsan Sağlığı ve Çevre Etkileşimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(1), 105-116.

Alvarez, G., & Ayas, N. (2004). The impact of daily sleep duration on health: a review of the literature. *Progress in cardiovascular nursing*, 19(2), 56-59.

Aubrey, J. (2010). Looking Good Versus Feeling Good: An Investigation of Media Frames of Health Advice and Their Effects on Women's Body-related Self-perceptions. *Sex Roles*, 63, 50-63.

Beck, U. (2002). The Terrorist Threat World Risk Society Revisited. *Theory, Culture & Society*, 19(4), 39-55.

Bolsoy, N., & Sevil, Ü. (2006). Sağlık-Hastalık ve Kültür Etkileşimi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(3), 78-87.

Bulut, S. (2013). Sağlıkta sosyal bir belirleyici; fiziksel aktivite. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 70(4), 205-214.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem.

Cirhinlioğlu, Z. (2012). *Sağlık Sosyolojisi*. Ankara: Nobel.

Collier, R. (2018). Containing health myths in the age of viral misinformation. *CMAJ*, 190(19), E578.

Conlin, L., & Bissell, K. (2014). Beauty ideals in the checkout aisle: Health-related messages in women's fashion and fitness magazines. *Journal of Magazine & New Media Research*, 15(2).

Dağtaş, E. & Yıldırım, O. (2018). Kültürel Emperyalizm Çerçevesinde Tüketim Pratiklerinin Türkiye Basınındaki Yansımalarının Çözümlemesi: 24 Kasım 2017 "Kara Cuma" Örneği. *Global Media Journal TR Edition*, 9(17), 96-127.

Das, S. (2003). Harmful health effects of cigarette smoking. *Molecular and Cellular Biochemistry*, 253, 159-165.

Galderisi, S., Heinz, A., Kastrup, M., Beezhold, J., & Satorius, N. (2015). Toward a new definition of mental health. *World Psychiatry*, 14(2), 231-233.

Giddens, A., & Sutton, P. (2018). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. Ankara: Phoenix.

Helman, C. (2007). *Culture, Health and Illness*. CRC Press.

Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. California: Sage.

James, W., Nelson, M., Ralph, A., & Leather, S. (1997). Socioeconomic determinants of health: the contribution of nutrition to inequalities in health. *Bmj*, 314(7093), 1545.

Jia, H., & Lubetkin, E. (2005). The impact of obesity on health-related quality-of-life in the general adult US population. *Journal of Public Health*, 27(2), 156–164.

İçli, G. (2001). Küreselleşme ve Kültür. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 163-172.

Kaplan, M. (2011). Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi. *Milli Folklor* (91), 150-156.

Keyes, C. (1998). Social Well-Being. *Social Psychology Quarterly*, 61(2), 121-140.

Koipysheva, E., Lebedinsky, V., & Koipysheva, M. (2018). Physical Health (Definition, Semantic Content, Study Prospects). *International Conference on Research Paradigms Transformation in Social Science* (s. 601-605). Future Academy.

Kopelman, L. (2002). If HIV/AIDS is Punishment, Who is Bad? *The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine*, 27(2), 231-243.

Korn, L., Gonen, E., Shaked, Y., & Golan, M. (2013). Health Perceptions, Self and Body Image, Physical Activity and Nutrition among Undergraduate Students in Israel. *PloS one*, 8(3), e58543.

Krippendorff, K. (2013). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage.

Landrine, H., & Klonoff, E. (1994). Cultural Diversity in Causal Attributions for Illness: The Role of the Supernatural. *Journal of Behavioral Medicine*, 17(2), 181-193.

Lesser, L., Mazza, M., & Lucan, S. (2015). Nutrition myths and healthy dietary advice in clinical practice. *American Family Physician*, 91(9), 634-638.

Luyster, F., Strollo, P., Zee, P., & Walsh, J. (2012). Sleep: A Health Imperative. *Sleep*, 6(1), 727-734.

MacLachlan, M. (2004). *Embodiment: Clinical, critical and cultural perspectives on health and illness*. England: Open University Press.

MacLachlan, M. (2006). *Culture and Health: A Critical Perspective Towards Global Health*. West Sussex, England: John Wiley & Sons.

Malkin, A., Wornian, K., & Chrisler, J. (1999). Women and Weight: Gendered Messages on Magazine Covers. *Sex Roles*, 40(7/8), 647-655.

Miles, L. (2007). Physical activity and health. *Nutrition bulletin*, 32(4), 314-363.

Neuman, W. (2014). *Basics of Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Pearson/Allyn and Bacon.

Okay, A. (2014). *Sağlık İletişimi*. İstanbul: Derin Yayınları.

Öncel, S. (1997). Kültürel Yapı ile Sağlık-Hastalık İlişkisi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 13(1-3), 177-184.

Özen, S. (1993). Sosyolojide Bir Alan: Sağlık Sosyolojisi ve Sağlık-Toplumsal Yapı İlişkileri. *Sosyoloji Dergisi*(4), 73-88.

Ravindran, N., & Myers, B. (2012). Cultural Influences on Perceptions of Health, Illness, and Disability: A Review and Focus on Autism. *Journal of Child and Family Studies*, 21, 311-319.

Skalski, P., Neuendorf, K., & Cajigas, J. (2017). Content Analysis in the Interactive Media Age. K. Neuendorf içinde, *The Content Analysis Guidebook* (s. 201-242). Sage.

Solak, Ö., Ulaşlı, A., Çevik, H., Dikici, A., Devrimsel, G., Erkol İnal, E., . . . Dündar, Ü. (2015). Romatizmal Hastalıklarda Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Yöntemlerine Başvuru. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 16, 116-121.

Strauss, J., & Thomas, D. (1998). Health, Nutrition, and Economic Development. *Journal of Economic Literature*, 36(2), 766-817.

Sturm, R. (2002). The Effects Of Obesity, Smoking, And Drinking On Medical Problems And Costs. *Health affairs*, 21(2), 245-253.

Swiatkowski, P. (2016). Magazine influence on body dissatisfaction: Fashion vs. health? *Cogent Social Sciences*, 2, 1250702.

Tavşancıl, E., & Aslan, A. (2001). *İçerik Analizi Ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon.

Thoits, P. (2010). Stress and Health: Major Findings and Policy Implications. *Journal of Health and Social Behavior*, 51(S), S41-S53.

Tognetti, M. (2014). Social Health. A. C. Michalos içinde, *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (s. 6069-6070). Springer.

U.S. Department of Health and Human Services. (2009). Weight-loss and Nutrition Myths How much do you really know? <https://www.umassmed.edu/contentassets/5fa88184f3a441e7b61ac8e256ea5ef7/myths.pdf> adresinden alındı

Ulutürk, S. (2015). Sağlık Ekonomisi, Sağlık Statüsü, Sağlığın Ölçülmesinde Kullanılan Ölçütler ve Önemi: Türkiye Örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52(603), 47-63.

Vaillant, G. (2012). Positive mental health: is there a cross-cultural definition? *World Psychiatry*, 11(2), 93-99.

Veenhoven, R. (2008). Healthy happiness: effects of happiness on physical health and the consequences for preventive health care. *Journal of Happiness Studies*, 9, 449-469.

Vingilis, E., Wade, T., & Adlaf, E. (1998). What Factors Predict Student Self-Rated Physical Health? *Journal of Adolescence*, 21(1), 83-97.

Warburton, D., Nicol, C., & Bredin, S. (2006). Health benefits of physical activity: the evidence. *CMAJ*, 174(6), 801-809.

WHO. (2020a). What is the WHO definition of health? <https://www.who.int/about/who-we-are/frequently-asked-questions> adresinden alındı

WHO. (2020b). Mental health: strengthening our response. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response> adresinden alındı

Araştırmacı Katkı Oranı: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuştur.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Mahremiyetten Rızaya Dijital Albümler “Instagram Örneği”

Digital Albums From Privacy to Consent “Instagram Example”

Aslı Aydemir, Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: asliaydemir6@hotmail.com

<https://doi.org/10.47998/ikad.912140>

Anahtar Kelimeler:

Mahremiyet,
Mahremiyetin İhlali,
Fotoğraf,
Sosyal Medya,
Instagram.

Öz

Fotoğrafın icat edilmesi, sonrasında Osmanlılarda ilk uygulamalarının görülmesinden bugüne kadar fotoğraflar, geçmişle geleceğe aktaran kültürel bir miras olarak görülmektedir. Özellikle de 1960’lı yıllardan itibaren Türk toplumunda aile toplantılarının olmazsa olmazlarından biri, fotoğraf albümlerine bakmak ve eski zamanlara dalıp yeni nesillere geçmişle aktarmaktır. En mahrem alanlar olan evlerde bakılan bu fotoğraf albümleri bir nevi ailenin gelecekteki nesillerine bir mirasıdır. Ancak günümüzde dijitalleşme ile birlikte en mahrem alanların fotoğraflarının yer aldığı albümlerinin neredeyse yok denecek kadar azaldığı mahremiyetin de kişinin kendi rızasıyla başkaları tarafından beğenilme arzusuyla sosyal medya ortamlarında hiç çekinilmeden paylaşıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı da sosyal medya ortamlarında paylaşılan özel anlara ilişkin fotoğrafların kişisel rızayla mahremiyet algısındaki dönüşümünü örnekler üzerinden yorumlayabilmektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemiyle literatür kapsamında anlatılanları açıklayabilme kapasitesi bakımından en yüksek verileri içeren bir fotoğraf paylaşım sitesi olan Instagram üzerinden rastgele yöntemle seçilen fotoğrafların analizini içermektedir. Analiz sonucunda, bireylerin aile, çocuk, doğum anı, evlilik kurumu, çalıştıkları kurumun mahremiyeti gibi her türlü mahrem alanlarını ve toplumsal bir statü kazanabilmek adına maddi varlıklarını kendi rızalarıyla ifşa ettikleri görülmüştür. Ayrıca “canım kendim” hashtagi ile paylaşım yapan kullanıcıların gözetlenme isteği ve beğenilme arzusuyla paylaşım yaptığı bir ortamda, narsist kişiliklerin arttığı ve modernleşme adı altında sosyal medya ortamlarında yaratılan kurguyla chealet çıkmazına sürüklenen bir toplumun oluştuğu sonucuna varılmıştır.

Keywords:

Privacy,
Violation of Privacy,
Photography,
Social Media,
Instagram.

Abstract

Since the invention of photography and its first applications in the Ottomans, photographs are seen as a cultural heritage that transmits the past to the future. Especially since the 1960s, one of the indispensable moments of family gatherings in Turkish society is to look at photo albums and to dive into the old times and transfer the past to the new generations. These photo albums, which are kept in homes, which are the most intimate areas, are a legacy of the family to future generations. However, nowadays, with the digitalization, it is seen that the albums containing the photographs of the most intimate moments are almost non-existent and the privacy is shared without any hesitation in social media environments with the desire to be liked by others with the consent of the person. The aim of this study is to interpret the transformation of the perception of privacy with personal consent, through examples, of photos of special moments shared on social media. The study includes the analysis of randomly selected photographs on Instagram, a photo sharing site that contains the highest data in terms of the capacity to explain what is described in the literature with the document analysis method, which is a qualitative research method. As a result of the analysis, it was seen that individuals disclose all kinds of intimate areas such as family, child, date of birth, marriage institution, privacy of the institution they work in, and their material assets in order to gain a social status. In addition, it has been observed that in an environment where users who post with the hashtag “dear myself” share with the desire to be watched and liked, narcissist personalities increased and a society was formed in a society that was dragged into a dilemma of ignorance with the fiction created in social media environments under the name of modernization.

Araştırmacı Orcid ID : 0000-0002-0396-154X
Geliş Tarihi : 09.04.2021
Kabul Tarihi : 16.06.2021

Giriş

Tarih boyunca çok çeşitli amaçlarla kullanılan fotoğraflar ilk olarak devletlerin bürokratik işlerinde delil amacıyla kullanılmış, daha sonra kültürel mirasın gelecekteki nesillere aktarılmasını sağlayan bir yöntem olmuştur. Günümüz dijital dünyasında ise fotoğraf kavramı çok basite indirgenerek kişilerin başkaları tarafından beğenilme isteğiyle sosyal medya ortamlarında anlık paylaşımların yapıldığı bir araç haline gelmiştir.

20. yüzyılda kişilerin anılarını biriktirmek adına, özenle hazırlanılmış, tüm aile bireylerinin bir araya gelerek sıralandığı ve tek olma özelliğine sahip olan geçmişin masumiyeti ve mahremiyetini taşıyan fotoğraflar yerini, özensiz her saniyenin onlarca fotoğrafının olduğu akıllı telefonların içerisine hapsolan fotoğraflara bırakmıştır. Fotoğraf albümlerinin sayfalarını çevirirken her bir fotoğraf için yapılan yorumlar çok özel anların maneviyatını hissettirirken dijital ortamlarda yer alan fotoğrafların yerine saniyeler içerisinde yüzlercesi eklendiği için o kareler maneviyattan yoksun bir anı olarak kalmaktadır. Evlerin en özel ve mahrem alanlarında saklanan ve sadece insanların hayatlarında özel bir yeri olan kişilerle paylaşılan bu fotoğraflar mahremiyet algısında yaşanan dönüşümle hiç tanınmayan milyonlarca insanın beğenisine sunulmaktadır.

20. yüzyılın sonlarıyla gelişen internet kavramı özellikle 21. yüzyıl ile birlikte akıllı telefonların kullanımının yaygınlaşması ve internete ulaşım imkânlarının artmasıyla herkesin iyi-kötü fark etmeksizin her anını fotoğrafladığı ve anında sosyal medya ortamlarında paylaşımına sunduğu görülmektedir. İnsanlar hiç çekinmeden doğum anlarını, düğünlerini, sünnetlerini, taziyelerini, aile yemeklerini, çocuklarını, gittikleri mekânları, dini tercihlerine ilişkin durumlarını, dinledikleri müzik türleri vb. birçok mahrem anlarını sosyal medya ortamlarında paylaşarak bireysel mahremiyetlerinin yanı sıra o fotoğraf karesinde yer alan kişiler bağlamında ailesel mahremiyeti de ihlal etmektedir. Ayrıca çoğu zaman dışarıdaki mekânlarda çekilen fotoğraflarda kadraja giren durumdan habersiz yabancı kişilerin mahremiyeti de ihlal edilmektedir.

Dijitalleşmenin ve sosyal medya ortamlarının bilinçsiz bir şekilde kullanılmasının olumsuz yönlerinden biri de söz konusu ortamlara yüklenen fotoğrafların siz paylaşımı kaldırırsanız dahi dijital ortamlarda varlığını sürdürmekte olduğudur. Bu durumdan habersiz birçok kullanıcı daha sonra yapmış olduğu paylaşımın aleyhine kullanıldığı durumlarla karşılaşmaktadır. Sosyal medyanın yaşamın ayrılmaz bir parçası haline geldiği ve insanların zaman geçirmekten zevk aldığı bir ortam olmasıyla yapılan her türlü paylaşım, Huxley'in Cesur Yeni Dünya'nda olduğu gibi "insanlar keyfe ve hazza yönelme dürtüleri sayesinde kontrol ediliyorlardı" sözünü doğrulamakla kalmayıp belki de Huxley'in endişelendiği gibi sevilen şeyler insanı yıkıma götürecektir.

Mahremiyet Olgusu ve Boyutları

Mahrem, hürmet kelimesinden türemiş olup sözlükte "helal olmayan, yasaklanan şey" anlamındadır. Gizlilik, aile hayatı olarak da kullanılan mahrem kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de "vücutta gizli kalması, örtülmesi gereken yerler" ve "gizlilik" manalarında kullanılmış olup hadislerde de birçok kere kullanıldığı görülmektedir (Aktaran: Çekiç,

2020: 10). Arapça kökenli bir kelime olan mahremiyet kavramının manası gizlilik (Türk Dil Kurumu, 2021) olup kişinin yaşam tarzını belirleyen bir olgudur.

Mahremiyet, insanın yaradılışında doğduğu andan yaşamının tüm evlerinde izlerinin görülmesi gereken özel hayatın gizli olması kavramıdır. Mahremiyet denince akla ilk olarak gelen beden mahremiyetinin yanı sıra maddi varlık, duygusal ilişkiler, iş hayatı, çocuk mahremiyeti de gizli olması gereken alanlardır. Ancak mahremiyet toplumdan topluma, kültür yapılarına, tabii olunan dine, kişiden kişiye ve hatta bazı durumlarda kişinin yaşadığı duruma göre de farklılık gösterebilen bir kavramdır.

Bireyin özel hayatıyla ilgili bir kavram olan mahremiyet kavramı İngilizce’de “privacy” kelimesiyle tanımlanmakta olup Solove tarafından düşünce özgürlüğünü, kişinin vücudunu kontrol etmesini, evdeki yalnızlığı, kişisel bilgiler üzerindeki kontrolü, gözetim özgürlüğünü, itibarını korumasını, aramalardan ve sorgulamalardan korunabilmesini kapsayan bir alan olarak ifade edilmektedir (Solove, 2008: 1). Bu bakış açısıyla mahremiyet insan olmanın gerektirdiği temel bir ihtiyaçtır. Nasıl ki kişinin başkalarıyla iletişim kurarak sosyalleşme, ihtiyacı varsa istediği zaman mahrem alanında tek başına kalma isteği de bir ihtiyaç olarak görülmelidir. Kendi rızasıyla başka insanlarla siyasi, dini düşüncesini, duygusal ilişkilerini, aylık kazancının ne kadar olduğu gibi konuları paylaşan kişiler olduğu gibi bunları mahrem olarak gördüğü için paylaşmak istemeyen kişiler de bulunmaktadır. Bu durumda da kişinin bu düşüncesine saygı duyulup mahremiyetini paylaşma konusunda ısrarcı olunmamalıdır.

Hayatın birçok döneminde mahremiyet olgusunun olduğu görülmekle birlikte Rosenberg ve Holvast mahremiyetin, bölgesel, bireysel, ve bilgi mahremiyeti olarak üç temel özellikte olduğunu vurgulamaktadır. Bölgesel mahremiyette, kişinin etrafındaki en yakın fiziksel alanı koruması söz konusudur. Buradaki mekânsal algı, kişinin en yakın alanı olan evinden başlamakta ve kendisine yakın olan her türlü fiziki ortamın mahremiyetinin olmasının ve bunun korunmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bireysel mahremiyette, kişinin mahrem alanı olarak akla ilk gelen bedenini yersiz müdahalelere karşı korunmasının gerekliliği üzerinde durulur. Son olarak bilgi mahremiyetinde ise, kişisel verilerin toplanıp toplanamayacağı, nasıl saklanacağı, işleneceği, nasıl dağıtılıp yayılabileceğinin kontrol edilmesi söz konusudur (Fischer, 1998: 422). Çalışmanın analizi, mahrem olanın kişisel rızayla sosyal medya ortamlarındaki paylaşımlar ile mahremiyette olması gereken üç temel özelliğin bilinçli olarak nasıl ihlal edildiğini açık bir şekilde göstermektedir. Kişiler, sosyal medya ortamlarında yapmış oldukları fotoğraf paylaşımlarıyla sadece kendi mahremlerini değil fotoğraf kadrajında yer alan kişilerin, belki gizli kalması gerekli olan bilginin, mekânın vb. her türlü mahrem olanın ihlalini gerçekleştirmiş olmaktadır.

Kişinin kendi özel alanını koruması gerektiği gibi başkalarının da özel alanlarını koruması gerekmektedir. Bu nedenle özel hayatı korumak kamunun alanını göz ardı etmek olarak algılanmamalıdır. Kişinin kendi özel alanına ihtiyacı olduğu gibi kamusal alana da ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç çerçevesinde özel alanın sınırları ile kamusal alanın sınırlarının kişi tarafından bilinmesi gerekmektedir. Mahremiyetin mühim bir yönü de vatandaşın toplumdaki itibarının korunması ve şahsi bilginin denetiminin olduğu bir mekanizmanın

olmasıdır. Çünkü toplum içindeki itibar, kişinin bireysel ilişkilerini, ticari faaliyetlerini, kendini tanıtabilme imkânlarını etkileme gücüne sahip olmakla birlikte kişinin özgürlüğü büyük bir oranda resmi itibarına bağlıdır (Lokke, 2020: 20).

Mahremiyet ve özel hayata saygı yasalarca da güvence altına alınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 8. maddesi “özel ve aile hayatına saygı hakkı”nda yer aldığı gibi; “*Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.*” (Anayasa Mahkemesi, 2021). Aynı zamanda Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından kabul edilen 1970 tarih ve 428 sayılı Kitle İletişim Basını ve İnsan Hakları Hakkında Bildiri’de “*Özel hayatın gizliliği hakkı aslında kişinin en az müdahale ile hayatını sürdürmesi hakkını içerir. Özel, aile ve ev hayatı, fizikî ve moral bütünlük, onur ve saygınlık, kişinin yanlış tanıtılmasından kaçınılması, ilgisiz ve utandırıcı gerçeklerin açıklanmaması, özel fotoğrafların izinsiz yayımlanmaması, özel iletişimin kötüye kullanılmalara karşı korunması, sır olarak verilen veya alınan bilgilerin açıklanmasının engellenmesi bu kapsam içerisinde yer alır.*” ifadeleri ile tanımlanmıştır (Duman, 2012: 303). Anayasal haklarla da güvence altına alınan ve başka insanların kişinin mahremiyetine müdahalesinin söz konusu olmadığı, bu tarz girişimlerde bulunanların yasalar tarafından suçlu sayılacağı söz konusuysen kişinin kendi rızasıyla kendi mahremini ihlal etmesi büyük bir sorunsaldır.

Geçmişten Günümüze Mahremiyetin Dönüşümü

İnsanlığın ilk döneminden beri var olan toplumsallaşmayla birlikte kendini daha çok hissettiren mahremiyet olgusu zaman içerisinde birçok yönden değişime uğramıştır. Toplumsallaşma sonrası kentleşme ve sanayileşmeyle birlikte bireyin geleneksel yapı içerisindeki konumu farklılaşarak modern toplumun gereklerini yerine getiren bireye dönüşmesine neden olmuştur.

Değişen birey ile birlikte mahremiyet algısı da modernleşme sonrası bugünkü anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Kültürlerin geçişini inceleyen çalışmalarda en ilkel toplumlardan modern toplumlara geçişte hem birey hem de aile kurumu açısından mahremiyete yönelik fiziksel ve psikolojik fırsatların giderek arttığı görülmektedir. Geleneksel toplumlarda hem birey kendisini bağlı bulunduğu toplumsal gruba göre tanımlar ve konumlandırır hem de bireyi tanımlayan diğer kişiler. Bu durumdaki birey ya birinin kocası, kardeşi, oğlu, kızı, annesidir ya da A köyünden veya B kabilesindedir. Bu durumda olan bir insanın yaşamı modernleşme koşullarında varlığını yitirir. Geleneksel toplum hayatında mahremiyet olgusu günümüzdekiyle kıyaslanamayacak bir boyuta sahip olmakla birlikte ulaşılmak için çaba sarf edilen bir olgu olmadığı gibi varlığı bile bilinmeyen bir şeydi. Modern öncesi toplumlarda insanın özgürlüğü, hayatın her döneminde her alanında akraba, komşu, ölüm veya yaşamın kendisinin baskısıyla sınırlıdır. Birey bu baskılardan kaçamayacağı için de mahremiyet alanı çok dardır (Aktaran: Yüksel,

2003: 189). Bu bağlamda toplum içindeki bireyin kişisel hakları ve özgürlüğü yakını, eşi, dostu, komşusu veya mensubu olduğu topluluk tarafından kısıtlanıyorsa bireyin tam bir mahrem alanı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Özel hayat ve kamu arasındaki bölünmenin şehir hayatının var olmasıyla birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Eski Yunanlılar şehrin ve siyasetin alanı olan polis ile, aile ve ev alanı olan oikos arasına bir sınır çizerek ev hayatı ve şehir hayatını birbirinden ayırmışlardır. Eski Roma’da da res publica ile res privata farklı iktidar ve varlık alanlarını açıklamaktaydı. Ancak eski devletlerdeki bu bölünmeler bugünkü modern anlamdaki bölünmelerin başlangıcı sayılmamaktadır. Çünkü modern insan, kamusal alanı zorunlulukların ve görevlerin alanı olarak, özel alanı ise daha özgür ve daha doğal bir alan olarak görmeye daha yatkındır. Oysaki Eski Yunan’da aile ve ev alanı olan oikos kişinin kendini yeniden üretmesini sağlayan ev hayatının, çalışmanın, ekonominin alanıydı. Bu anlamda modern insanın ev hayatını doğal bir ortam olarak görmesinin aksine özgürlük alanından çok bir zorunluluk alanına giriliyordu. Özgür alana doğru gitmek için ise oikosun dışına polis alanına girmek gerekmekteydi ki polis özgür erkeklerin oikos ise, bu özgürlükten mahrum bırakılan zorunluluk alanına hapsedilmiş kadın, çocuk ve kölelerin bölgesiydi (Gürbilek, 2001: 56). Bu bağlamda eski şehir devletlerindeki özel alan- kamusal alan ayrımının modern insanın yapmış olduğu ayırmadan farklı olduğu görülmektedir. Günümüzde kişinin özel alanı olan ev mahremiyeti en özgür olması gereken alanken Eski Yunan’da insanın ekonomik faaliyetleri yürütebilmesi için gerekli olan çalışma alanı olarak görülmekteydi. Yani modern insanın iş alanı olan kamusal alan Eski Yunan’da özel hayatın içerisinde olarak mahrem alanın ihlal edilmesiyle tezahür etmekteydi.

Türkiye’de de sanayi toplumu öncesi ilkel ve tarım toplumlarının var olduğu bir yaşam biçimi varken Osmanlı Dönemi’nin sonlarından itibaren kentleşme ve sanayileşme ile birlikte yaşam biçimlerinde de değişiklikler yaşanmıştır ki mahremiyet alanındaki asıl dönüşüm de bu dönemde başlamıştır. Yaşam biçimindeki değişikliklerin yanı sıra bir ülkede yaşayan bütün insanları etkileme gücüne sahip olan ekonomik ve siyasi olaylar ile iletişim sistemindeki değişimler birçok alanı etkilediği gibi mahremiyet algısının da değişmesine neden olmuştur (Çevik, 2019: 27). Türkiye’de mahremiyet alanındaki önemli gelişmelerin yaşandığı dönemlerden biri de 1980’li yıllardır. O döneme kadar “mahrem” olarak cinsellik, cinsel eğilimler, kuşaklar vb. birçok konu 80’lerde kamuoyu gündemine gelerek kamusal bir söz düzeni içerisinde konuşularak ayrıştırılmıştır. Batı toplumlarının tarihiyle bağlantı kurularak özel hayatın söyleme dönüştürülerek gündeme gelmesi, Türkiye’nin Batılılaşmasının kanıtı olduğu söylenebilir. Özel hayat olarak ayrı bir yapının olduğundan söz edebilmek için öncelikle bir adlandırılma yapılması -kamusal alanda adlandırılma- ve onunla ilgili bir kamuoyu oluşması gerekmektedir ki 80’li yıllar bu kavramı literatüre kazandırmıştır (Gürbilek, 2001: 22). 80’li yıllardan sonra önemli bir toplumsal değişim süreci ise küreselleşmeye bağlı olarak toplumsal yapı içerisinde meydana gelen değişiklikler ve dönüşümlerdir.

Toplumsal yapının dönüşümde önemli bir etken iletişim teknolojilerindeki değişimler zamanın ve mekânın sınırsızlaşmasını ve dünyanın McLuhan’ın söylemiş olduğu gibi küresel bir köye dönüşmesine olanak tanımıştır. Bu küresel köy, insanların mahrem alanını nasıl belirlediği noktasında da bir değişikliğe neden olmuştur. Kamusal

alanlarda paylaşılan mahrem anlar, aile, akrabalık ilişkileri gibi özel olan birçok alanın da özel olmaktan çıktığını göstermektedir.

Giddens, mahremiyetin dönüşümünün toplum yaşamının farklı alanlarında ortaya çıkabildiğini söylemektedir. Mahremiyetin baskıcı bir durum olduğunu söyleyenler de vardır, eşit şartlara sahip iki insanın aralarındaki ilişkiyi karşılıklı olarak görüşebildiği bir durum olduğunu söyleyenler de. Mahremiyet, kamusal alandaki demokrasi ile uyumlu olarak, kişiler arası ortamın kökten demokratikleşmesini içeren bir kavram olarak da tanımlanmaktadır. Giddens aynı zamanda mahremiyetin dönüşümünün modern kurumlar üzerinde dönüştürücü tesiri olabileceğini söyler. Çünkü ona göre en büyük ekonomik gelişme amacı yerine duygusal anlamda oluşan tatminin olduğu bir dünya bugünkünden farklı olacaktır. Şu anda cinselliği etkileyen değişimler şiddetle yenilikçidirler. Mahremiyetin dönüşümü bilhassa seks ve cinsiyet alanlarında olmakla birlikte o alanlarla kısıtlanmamıştır; tamamıyla kişinin kendi yaşamındaki ahlaki değerlerinde esas bir değişim olduğu vurgulanmaktadır (Giddens, 1992: 9-91). Bu bağlamda cinsiyetçi bir yaklaşım tarzıyla İslami kimliğe sahip olan kadınların da kamusal alanda söz sahibi olmaları için verdikleri mücadele kadar mahrem alanda yaşamış oldukları aşk tecrübeleriyle “mahrem” olanı dönüştürmeleri de önemlidir (Türkmen, 2012: 130). Toplumların değişimi ve mahremiyetin dönüşümü çerçevesinde özellikle 90’lı yılların sonu 2000’li yılların başında yaşanan bu gelişme Giddens’in mahremiyetin dönüşümü olarak üzerinde durduğu “seks ve cinsiyet” alanıyla paralellik göstermektedir.

Baudrillard ise bir tüketim nesnesi olarak gördüğü “beden”in kamuyla paylaşılmasını şu şekilde ifade etmektedir; bin yıllık püritenlik dönemi sonrası cinsel ve fiziksel olarak özgürleşme şekli ile bedenin “yeniden keşfi”, moda, reklam ve kitle kültüründeki varlığı -bedenin etrafını çevreleyen sağlık, tedavi, diyet, gençlik, zariflik, erkeklik/kadınlık saplantısı, bedenle alakalı olan bakım, rejim, özverili durumlar ve arzu söylemi- gibi haller günümüzde bedenin kurtuluş nesnesine dönüştüğünü gösterir ki bu ahlaki ve ideolojik fonksiyonda beden ruhun yerini almış durumdadır (Baudrillard, 2017: 163). Bedenin ruhun yerini alması ve teşhiri günümüzde çok fazla karşımıza çıkan bir durum olmakla birlikte Etzioni mahremiyet ihlalini şu şekilde açıklamaktadır; önceki dönemlerde özel hayat ve mahremiyet alanının ihlali denince tehdit olarak daha çok kamu politikaları ve devlet akla gelince günümüzde ise mahremiyetin ihlal edilmesi noktasında özel kişi ve kuruluşlardan kaynaklı tehditler de risk olabilmektedir (Yüksel, 2003: 207). Etzioni’nin belirttiği gibi günümüz modern ve küresel toplumlarında kişiler devlet ve kamu politikalarının özel yaşam alanlarının mahremiyetini ihlal ettiklerini söylerken bir yandan da aslında kendi rızalarıyla en mahrem alanlarını kamuyla paylaşarak kendi özel alanlarını kendileri deşifre etmektedirler.

Modernleşme süreci ve kişilerin adına dürüstlük ve şeffaflık diyerek mahrem olan özel hayatlarını ortaya dökmeleri sonucu kişiye ait olan özel alanda dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümün yaşanmasında bazı gelişmeler etkili olmuştur. Modernleşme ile birlikte mahremiyetin dönüşümde etkili olan önemli bir etken, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile medya organları, internet ortamları, telefonlar, gözetimi sağlayan araçların ortaya çıkmasıdır. Sosyo-kültürel anlamda yaşanan gelişmeler, sanayi devriminin ardından aile ve iş yaşamında bir takım değişiklikler oluşması sonrası, eğitim seviyesinin

yükselmesi ile insanların fikirlerini rahatça dile getirebildikleri daha özgür bir ortamın oluşturulma çabası da mahremiyet algısının dönüşümünde etkili olan bir diğer önemli etkidir. Ekonomi alanında yaşanan değişimler neticesinde insanların alım güçlerinin ve ürünlerin pazarlama stratejilerinin artması ile kişiler teknolojik gelişmeleri çok yakından takip etmeye başlamışlardır. Bu durum da yaşanan bu dönüşüm sürecinde etkili olmuştur. Siyasal alandaki değişimlerde de kamu yararı olduğu düşüncesiyle bazı gözetleme yöntemleri kullanılmış ki bu da mahremiyetin ihlali durumunu ortaya çıkaran bir diğer etken olmuştur (Çelikoğlu, 2008: 24). Toplumsal hayat algılayışı, yaşam tarzındaki değişimler ve yaşanan dönüşüm ile birlikte eski zamanlarda mahrem sayılanın şimdilerde mahrem olmaktan çıktığı görülmekle birlikte neredeyse mahrem alanı gizleyenlerin, bu alanın özel olduğunu ve bu nedenle başka insanların beğenilmesine sunulmasının yanlış olduğunu düşünen insanların olumsuz anlamda eleştirildiği bir ortamın var olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Hatta mahrem olanın ifşa edilmemesi gerektiğini söyleyenler aksini düşünen insanlar tarafından, modern olmayan, bağınaz insan olarak bile nitelendirilebilmektedir.

Mahremiyetin Rızayla Teşhiri: Sosyal Medyada Mahremiyet Algısı

Küreselleşmeye bağlı olarak iletişim teknolojilerinin değişimi kişilerin yaşam tarzlarının da değişmesine ve mahrem algısındaki farklılaşmaya neden olmuştur. Daha önceleri kişinin mahremi olan her türlü bilgi, belge, fotoğraf kişinin kendisi tarafından korunurken yaşanan teknolojik değişimler neticesinde bu bilgiler, kişinin kendisi tarafından teşhir edilmesiyle tezahür etmiştir.

Eski zamanlarda insanlar aileleriyle birlikte vakit geçirirken, mahrem alanları olan evlerinde sadece kendileri için özel olan insanlarla özel paylaşımlarda bulunup fotoğraf albümlerinin sayfalarını özel muhabbetlerle çevirirken şimdilerde o özel alanları sosyal medya ortamlarında oluşturmaktadırlar. Hatta yeni tip yaşam tarzında sadece paylaşım alanları değişmekle kalmamış aile kavramı bile farklı bir algıya bürünmüştür. İnsanlar sosyal medya ortamlarındaki takipçileri ve takip ettikleri kişileri “aile” olarak nitelendirirken gerçek anlamdaki aile bireylerin sosyal medya ortamlarındaki hesaplarını takip etmemekte hatta bazen kendilerinden gelen takip isteklerini bile kabul etmemekte ya da engellenmektedirler.

Rıza ve mahremiyet eski dönemlerden beri birbiriyle ilintili kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önceki yıllarda rıza bir taraftan “can damarı” olarak görülür bir taraftan da “gazetecilerin yalnızca kendi rızasını aldıkları kişiler hakkında yazmaları gerektiği sonucuna varmak hatalı olur” denirdi. Burada yapılması gereken önemli bir ayırım bulunmaktadır. Açık bir şekilde yaşayan insanların rızalarının alınması beklenebilir. Mahremiyetlerinin korunmasının sınırlı olduğu kamuya mal olmuş şahsiyetlerin küçük bir koruma alanı dışında yine rızaları alınabilir. Ancak bazı durumlarda rıza alınmasına gerek yoktur ki bunlar; yolsuzluğa, suça, iki yüzlülüğe, etik olmayan davranışlara karışma halleridir. Diğer tüm durumlarda ise kendilerini halkın gözleri önünde buluveren sıradan insanların ve olaylarla hiçbir ilgisi olmayan masum aile fertlerinin mutlaka rızaları alınmalıdır (Belsey ve Chadwick, 1998: 117). Gazetecilikte bir haber yaparken kişilerin

rızasının alınmasının önemi ve mahrem alana müdahalenin olmamasının gerekliliğinden günümüz dünyasında başkasının yayın yapmasına rıza göstermeyeceğimiz birçok mahrem alanımızı kendi rızamızla özenerek süsleyerek bir meta haline dönüştürerek kamusal ortamlara altın tepside sunmaktayız.

Kişinin en mahrem alanı olan bedeni, ailesi, evi, kıyafetleri, sahip olduğu malları kişinin maddi benliğini oluşturmaktadır. İnsanların birbirleriyle ilişki içerisinde olması ve yaşanan etkileşim süreci sosyal benliğini, düşünme hissetme, algılama vb. ruhi etkinlikleri ise ruhsal benliğini oluşturmaktadır. Bu üç benlik biçimi kişinin sosyal yaşamında diğer insanlarla paylaşımları sonucunda oluşmakta ve kişinin benlik bilinci de bu üç benliğin bir arada olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak da kişinin kendi iç dünyası ile barışık olma seviyesi benlik saygısını göstermektedir (Ertürk, 2010: 102). Kişi kendiyile ne kadar barışıkysa kendine güveni ne kadar fazlaysa benlik saygısı da o kadar gelişmiştir. Benlik saygısı gelişmiş kişinin başka insanlarla kurduğu iletişim, sosyal ortamlarda var olma durumu da o oranda fazladır. Ancak günümüzde insanlar Habermas'ın kamusal alan olarak nitelendirdiği cafeler, meydanlar, sosyalleşme ortamlarında iletişim kurmak yerine sanal kamusal alanlar olan sosyal medya ortamlarında iletişim kurmayı tercih etmektedir (Aydemir, 2020: 124). Bu ortamlarda kişinin gerçek bir benlik saygısının oluştuğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Çünkü insanlar gerçek bir iletişim ortamından uzak akıllı telefonların, tabletlerin, bilgisayarların soğuk ekranlarında iletişim kurmaktadırlar. Böyle bir durumda da kişinin maddi benliğini oluşturan bedeni, ailesi, evi, sahip olduğu maddi varlığı vb. en mahrem olan alanları sosyal medya ortamlarında yüzlerce kişinin beğenisi alma dürtüsüyle kendi rızasıyla teşhir edilmektedir. Böylelikle de geçmişi hatırlamak ve gelecek nesillere de aile bağlarını, kültürü bir miras olarak bırakma işlevi gören fotoğraf albümleri, dijital ortamlarda sadece beğenilme arzusuyla teşhir edilen bir metaya dönüşmüştür.

Sosyal medya ortamlarında geçirilen zamanın kişinin günlük hayatının büyük bir bölümünü alması ve yapılan paylaşımlarla mahrem alanın kamusal alanda yer alması Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg'in "Facebook'ta yer almak istiyorsanız, mahremiyetinizden vazgeçeceksiniz" sözünü kanıtlar niteliktedir (Arık, 2018: 161). Dijitalleşen dünyada teknoloji kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte dijital gözetim insanın gündelik hayatının içine derinlemesine sızarak mahremiyeti yok etmiş, Foucault'un "gözetim toplumu" kavramını "gözetlenmek isteyen toplum" kavramına dönüştürmüştür.

İletişim teknolojilerindeki yeni gelişmeler ve gözetim araçları bir taraftan bireyin tam olarak farkındalığının olmadığı ve rızası olmadan mahremiyetini bütün ayrıntısıyla bir meta gibi dolaşıma sokarken bir taraftan da sınırsız toplumsallaşma vaadiyle kişinin kendi rızasını oluşturmak suretiyle mahremiyetini kamusal hale getirmektedir. Endüstri sosyal medya araçları vasıtasıyla kişiye hâkimiyet alanı sunarak, varlığını sosyal medyada haykırmak isteyen bireyin gerçekte mahremini endüstrinin hükümranlığına teslim etmektedir. Bireyi bir obje haline getiren dijital teknolojiler, ister kişinin kendi rızasıyla isterse rızası dışında olsun, kişisel verilerden beslenerek bireyin mahremiyetini ihlal etmekte ve endüstriyi yeniden üretmektedir. Sosyal medya ortamları kişilere aracısız bir şekilde kendilerini ifade edebilme imkânı tanımakta, mahrem alanlarını ifşa ettikleri takdirde beğenilme ve hatta ünlü olma olanağı sunmaktadır. Sosyal medya

ortamlarında takip edilmek mesajların beğenilmesi, paylaşılması bireye toplumsal bir statü kazandırmakla birlikte, gözetleme ve teşhir duygularını da harekete geçirmektedir. Bu durumda mahremiyetin sınırlarının açılması başka bir noktada paylaşımın hem maddi hem de manevi boyutuna katkı sunmaktadır. En kıymetli mahremiyet paylaşımı bedendir ki sosyal medya ortamları bedenini teşhir edilmesinde kışkırtıcı bir rol üstlenirken bir taraftan da mahremiyetin sınırlarını daraltmaktadır. Günümüzde beden tarihte benzerine rastlanmayacak şekilde metalaşmıştır (Arık, 2018: 175). Benlik bilinciyle ve beğenilme arzusuyla çekilen “selfie” olarak dünya literatüründe yerine alan kişinin kendini veya kendisiyle birlikte başkalarını da kadraja aldığı fotoğraflar da bedenini ifşa edilmesi noktasında önemli bir husustur.

Kişi yapmış olduğu selfie ile paylaşım yapmak istediği zaman çektiği çok sayıda fotoğraf arasından en güzel görüldüğünü seçmeye çabalar ve bunu bazı uygulamalar sayesinde düzenler. Bunu da “daha iyi görünürse daha çok beğenileceği” düşüncesiyle yaptığını söylemek yerinde olacaktır. Bireyin kendisi hakkında olumlu yönde konuşulması, beynin haz bölgelerinin harekete geçiren bir süreç olup bu durumdan bilhassa gençler daha da etkilenmektedirler. Selfie de bu anlamda kendilerine akranları tarafından tanınma ve kendileri ile ilgili geri bildirim almalarına yardımcı olmaktadır (Özdemir, 2020: 51). Olumlu yönde geri bildirim alan kişi yaşadığı haz ile sosyal medya ortamında daha çok vakit geçirerek her geçen gün paylaşımlarını da artırmaktadır.

Sosyal medya ortamlarında geçirilen vakit ve yapılan paylaşımlar bakımından son yılların hareketli ve etkileşimi en yüksek sosyal ağı Instagram’dır. Instagram yazıyı değil görüntüyü öne çıkaran bir uygulama olması bakımından kişilerin tam da aradığı özellikte bir ortamdır ve Facebook tarafından satın alındıktan sonra hızlı bir yükselişe geçmiştir. Günümüzde gözetleme ve gözetlenmenin en yoğun olduğu sosyal medya ortamı olan Instagram’ın kullanıcı profili Facebook’a göre daha elittir. Özellikle de kullanıcı profilinde ünlü insanların çok fazla olması -ya da sık görünenlerin ünlü olması- sıradan insanların o ortamda onları takip etmesi ve onlar gibi olmak isteyen kitlenin öncelikli olarak kullandığı bir sosyal medya ortamı olmasına neden olmuştur. Instagram ortamında bu özelliklere sahip kitlelerin yanı sıra ünlü olmayan ama orada yapmış oldukları paylaşımlarla hatırı sayılır bir takipçi sayısına ulaşan kişilerin de mahremiyetlerini kamusallaştırma konusunda istekli oldukları görülmektedir. Gözetlemeye yatkın olan kitlenin bu gözetleme ihtiyacını karşılaması bakımından en uygun sosyal medya ortamı olan Instagram fenomenleri özel hayatlarını deşifre ederek belirli bir kitleyi ele geçirerek değerinin takipçi sayısı ile belirlendiği bir ortamda endüstriyel değerlerini yükseltmektedirler (Arık, 2018: 185). Benlik duygusunu sosyal medya ortamlarında yüceltmek isteyen ve bu isteklere cevap vererek gözetleyen insanların kendi rızalarıyla mahremiyetlerini kamusallaşmalarını değiştiren mahremiyet algısının sosyal medya ortamlarında nasıl dönüştüğünün açık bir kanıtıdır.

Sosyal medya ortamlarında teşhir edilen mahremiyet durum tersine döndüğü zaman dijital mahremiyetin korunamaması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü yapılan paylaşımlardan rahatsızlık duyan ve o paylaşımları dijital ortamdan kaldırmak isteyen kişi o uygulamadan kaldırıyor olsa da dijital ortamlarda özellikle de arama motorlarında o bilgiler bir şekilde sonsuz olarak saklı durmaktadır. İşte tam da bu noktada 2012 yılı itibarıyla “unutulma hakkı” kavramıyla tanışılmıştır.

Unutulma hakkı, kişilerin kendileriyle ya da kurumlarıyla ilgili olarak dijital ortamlarda yer alan her türlü bilgi, belge, fotoğraf vb. dokümanların -arama motorlarında tarandığı zaman- sıralanmamasını ve her türlü bilginin kişinin kendi isteği üzerine dijital ortamlardan kaldırılmasını isteme hakkıdır. Bu hak, 13 Mayıs 2014'te AB. Mahkemesi'nde; "Veri sahibi, kişisel olarak kendisiyle ilgili söz konusu bilgilerin, artık adı temelinde yapılan bir aramanın ardından görüntülenen bir sonuç listesiyle kendi adına bağlanmaması hakkına sahiptir. Bu hak doğrultusunda böyle bir sonuç listesine dâhil edilmesi nedeniyle artık kamuoyuna açıklanmamasını arama motorlarından talep etme hakkına sahiptir." (Judgment Of The Court (Grand Chamber)) kararıyla gündemde yerini almıştır. Ancak alınan kararlar, "Kişisel verilerinin kaldırılması talebinde bulunan kişinin sadece yaşadığı coğrafi sınırlar içerisinde mi yayından kaldırılacak yoksa tüm dünya genelinde mi?" net olarak belirlenememiştir. Bu nedendir ki teknolojik altyapı nedeniyle tam olarak bir unutulmanın söz konusu olamayacağı için bu hakkın tam bir koruma sağladığı da savunulmayacaktır. Ancak bu hakkın tam bir unutmaya sağlama amaçlamadığı sadece kişisel verilerin teknolojinin sağladığı kolaylıkla ulaşılabilirliği ile verilen zararı azaltabilmek olduğu düşünülürse şu anda var olan düzenlemelerin yeterli olduğu söylenebilir (Nalbantoğlu, 2018: 599). Yapılan düzenlemelerin bile kişisel verileri korumak adına tam anlamıyla yeterli olmadığı bir durumda, dijital ortamlarda paylaşım yapan birçok sosyal medya kullanıcısı yapılan paylaşımların kendileri sildikleri takdirde sonsuz bir şekilde dijital ortamlardan silindiğini düşünmekte, ileri zamanlarda kendisinin karşısında nereden çıkacağını bilmeden, hiç düşünmeden mahremiyetlerini ihlal eden paylaşımlarda bulunmaktadır.

Sosyal medya ortamlarında yapılan paylaşımların yaratacağı olumsuz etkileri düşünmeden kullanıcı sayısının her geçen saniye arttığı dijital dönemde toplumun mahremiyet anlayışını Naci İspir bu sözlerle dile getirmiştir (İspir, 2018: 767); Mahremiyet toplumun değer yargılarıyla tanımlandığı için toplumdaki değer yargıları değiştikçe mahremiyet algısı da değişmektedir. Fakat gelişen teknoloji ile iletişim kurma yöntemleri de değişerek sosyal eğilimlere etki etmiş sonuç olarak da sosyal medya ortamları bireylerin hayatlarının merkezi durumuna gelmiştir. Sosyal paylaşım ağlarının var olma nedenleri sosyal görünürlük olmakla birlikte mahrem ve özel alan probleminin tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Özel olanı kamusallaştırmanın bir yönü olduğuna inanılan veya olmak istenen kimlik ile sanal ortamda bir görünürlüğün oluşturulması ile yaşanan mutluluk, sanal ortamda aktif olmanın toplumdaki kabul görme ile bir tutulması, diğer bir yönü de içeriğin aslında bedensel olan bir kimliğe değil de sosyal bir ağa, bir hesaba yani dijital bir ortama ait olmasıdır. Teknoloji kusursuzlaştıkça ve egemenlik alanı genişledikçe sanal olan gerçeklik kazanmakla birlikte kişiye toplumsal değer yargılarından, yaptırımlardan uzak -gözetleme ve gözetlenme bakımından- sınırsız bir özgürlüğün anahtarını vermektedir. Bu durumda da aslında mahremiyetin ihlali değil gönüllü bir ifşanın var olduğu söylenebilir.

Amaç ve Yöntem

Çalışma, geleneksel aile toplantılarının gözdesi olan, kişinin en mahrem anlarının yer aldığı ve en mahrem alanlarında en özel kişilerle paylaştığı, geçmişini ve yaşadığı

anını ölümsüzleştirerek gelecek nesillere aktarılabilen kültürel bir miras olarak da değerlendirilebilecek fotoğraf albümlerinin mahrem olmayan kamusal alanlarda nasıl paylaşıldığını Instagram örneği üzerinden paylaşılan fotoğraflarla yorumlayabilmeyi amaçlamaktadır. Bu örneklerden hareketle kişinin toplumsal mahremiyet algısında yaşanan dönüşüm, gizlenen, saklanan mahrem olan özel anların kişinin kendi rızasıyla -benliğini gerçekleştirme ve beğenilme arzusuyla- kamusal alana ne şekilde taşındığını açıklayabilmek amaçlanan bir diğer önemli husustur.

Bu amaçlar çerçevesinde çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel veri ile çalışmayı gerçekleştiren kişi okuyucuya gerçekçi ve betimsel bir tablo sunmayı amaçladığı için nitel verinin ayrıntılı olmasının yanı sıra belirli bir derinliğe de sahip olması gerekmektedir (Aktaran: Özdemir, 2010: 327). Bu yöntemle literatür kapsamında anlatılanları açıklayabilme kapasitesi bakımından en ayrıntılı ve derinlemesine incelenebilecek verileri içeren bir fotoğraf paylaşım sitesi olan Instagram üzerinden rastgele yöntemle seçilen çocuk, aile, evlilik, doğum, iş, maddi olanaklar, beden gibi en mahrem anların fotoğrafları seçilerek mahremiyet algısındaki dönüşüm analiz edilmeye çalışılmıştır.

Doküman analizi nitel araştırma yöntemlerinde en çok kullanılan veri toplama tekniklerinden bir tanesidir. Corbetta’ya göre dokümanlar birbirinden tamamen farklı olan iki türden oluşmaktadır. Bunlardan biri, şirket belgeleri, konuşmalar, gazete makaleleri, duruşma tutanakları vb. dokümanları içerir kurumlar tarafından ya da kurumsal rolleri bağlamında tek tek bireyler tarafından üretildikleri için *kurumsal belgeler* olarak nitelendirilen verilerdir. Bu belgeler genellikle kamusal niteliktedir. Bir diğer doküman türü ise mektuplar, günlükler, otobiyografiler, fotoğraflar, videolar vb. dokümanlardan oluşan *kişisel belgeler*dir. Kişisel belgeler, bu belgelerin özel doğasının yani tek tek kişiler tarafından kesinlikle “kişisel” kullanım için üretildikleri gerçeğinin altını çizmek için kullanılır; aynı zamanda bu belgeleri üreten bireylerin duygularını, yapmış oldukları işleri, daha genel olarak kişiliğini ifade ettikleri için “ifade edici” belgeler olarak da adlandırılmaktadır (Corbetta, 2003: 288). Çalışmada Corbetta’nın yapmış olduğu bu ayrıma göre kişisel bir doküman olan fotoğrafların analizi yapılmıştır. Ancak literatür çerçevesinde mahremiyetin yaşadığı dönüşüm ile sosyal medyada paylaşılan fotoğrafların kamuya açılmasından dolayı özel/kişisel bir belge olmaktan çıktığını tıpkı kurumsal belgeler olarak nitelendirilen kamusal nitelikte olan belgeler ile benzer özellikler taşıdığını söylemek mümkün olmaktadır.

Çalışma kapsamında analiz edilmek üzere gruplandırılmış her bir ayrı mahremiyet alanı için Instagram uygulamasında o alan ile ilgili en çok paylaşım yapıldığı düşünülen hashtag (#) ile arama yapılmış ve çıkan sonuçlar arasından olasılıklı örnekleme yöntemlerinden “basit rastgele örnekleme yöntemi” ile seçilen görseller tercih edilmiştir. Seçilen bu örnekler internette arama yapan herkesin görebileceği şekilde kamuya açık olduğu için bilimsel bir çalışma için kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir ancak yine de kişilerin kendi rızalarıyla teşhir ettiği ve kamusallaştırdığı paylaşımlar olmasına rağmen kişilerin yüzleri ve hesap bilgileri sansürlenerek verilmiştir. Aynı zamanda kişilerin mekân paylaşımlarındaki işletme bilgileri, fotoğraflara yorum yapan kişilerin de hesap bilgileri sansürlenmiştir.

Bulgular

Teknolojik gelişmeler ve internet kullanım ağının genişlemesiyle birlikte günümüzde “kişisel verilerin güvenliği” bir sorun olarak sık sık karşımıza çıkmaktadır. “İnternet kullanım alışkanlıklarımız, verilerimizin güvenliğini, mahremiyetimizi acaba ne derece tehdit ediyor?” sorusu zihnimizin bir tarafında sürekli bizi uyarıp tedirginlik yaratırken bir taraftan da bu soru hiç aklımızda değilmiş gibi sosyal medya ortamlarında yaptığımız paylaşımlarla kendi rızamızla mahremiyetimizi ihlal ediyoruz.

Bu bağlamda aslında kişisel verilerin korunması hususunda en etkili öge kişinin kendisi olup sorumluluk ona aittir. Kişisel veriler paylaşılmadan önce aydınlatma metni varsa eğer açık rıza metni dikkatli bir şekilde okunmalıdır. Bireyler, kişisel verilerin istendiği uygulamalara karşı daha dikkatli olmalı ve bu uygulamaların güvenli olup olmadığı sorgulanarak araştırılmalıdır. Sosyal medya ortamlarında hangi paylaşımları kimlerin göreceğini belirlemek kişisel verilerin korunabilmesi adına önemli ve gerekli olan bir husustur. Kişilerin çevrimiçi veya gerçek ortamlarında oluşabilecek mahremiyet ihlallerine karşı bilgi sahibi olmaları gerekir. Güvenliğe açılan kapının kilidi farkındalık olduğu için kişisel verilerin korunması hususunda farkındalık kazanmak çok önemlidir (Bilir, 2021: 176). Sosyal medya ortamlarında mahremiyet alanını deşifre ederek yapılan birçok paylaşım ile farkındalık oluşmadığı çalışmanın bulgularında mahremiyet ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile Birlikteliği “Yemek Masaları”

Resim-1

Resim-2

Resim-3

Resim-4

Resim-5

Resim-6

Aile fotoğrafları geçmişten günümüze aile bağlarını güçlendiren, ailenin geçmişini tarihsel bir miras gibi genç üyelerine aktarımını sağlayan belgelerdir ve bu belgeler ilk zamanlardan beri mahrem alanlar içerisinde paylaşılırken günümüzde hiç tanımadığımız insanların bile görebileceği şekilde paylaşılmaya başlanmıştır. Bu paylaşımları yapan kişiler bu durumdan hiç de rahatsız olmadan kendi rızalarıyla gerçekleştirmektedirler.

Ailenin yapısal dönüşümü ve modernleşme süreci ile birlikte bellek oluşturma hevesinin etkisiyle aile fotoğrafları tarihsel süreç içerisindeki etkisini sürdürmüştür. Bu anlamda hem kültürel hem de toplumsal bakımdan incelenmesi gereken aile fotoğraflarının işlevleri şu şekilde sıralanabilir (Erkonan, 2014: 127); Aile fotoğrafları, kamusal ve özel alanın yapısı ile ilgili bilgi vermekle birlikte kamusal alanın özel alana yansıyan ortak noktalarını açıklayabilen toplumsal belge niteliği taşımaktadır. Aile fotoğrafları aileyi kurumsal ve imgesel olarak destekleyerek aile imgesinin oluşturulmasında rol oynar. Aile fotoğrafları çekildiği zaman ve mekânla birlikte kurgulanarak aile yaşamının ve belleğinin yani ailenin var olduğunun ispatlandığı bir hikaye sunar.

Aile fotoğrafları, var olma nedenleri ve geleceğe bırakılan bir miras olması bakımından bu kadar önemli işlevlere sahip iken bu kadar mahrem olan bir alanın nasıl kamusal bir alana dönüştüğü incelenen aile yemeklerinin yer aldığı fotoğraf paylaşımlarında da görülmektedir. #aileyemeği hashtagi ile yapılan arama sonucunda listelenen 9.175 paylaşım arasından rastgele örneklem yöntemiyle seçilen fotoğrafların genel özelliği aile birlikteliğinin simgesi olan yemek masalarında çekilmiş olmalarıdır.

Resim 1’de “Galeride kalmaması gereken fotoğraf bulduysam” açıklaması ile paylaşım yapan kullanıcı, birçok farklı hashtag kullanarak kamuya açık bir şekilde paylaştığı aile mahremiyetini daha da fazla kişinin görmesinde bir sakınca görmemiştir. Fotoğrafta aile mahremiyetiyle birlikte aile üyelerinden birinin çocuk olması sebebiyle çocuk mahremiyeti de ihlal edilmiş aynı zamanda en mahrem alan olan ev mahremiyeti de kamusal bir meta haline dönüştürülmüştür. Resim 2’de “Can’ımız İstanbul’dan geldi hoş geldi...” açıklamasına ek olarak farklı dillerde “iyi geceler ve hashtag” yazımıyla mahremiyetin ulusal değil uluslararası düzeyde beğeni alması hedeflenmiştir. Selfie olarak yapılan bu paylaşımında kişilerin mahremiyetinin yanı sıra evin büyük bir bölümünün fotoğrafa yansması, açık olan televizyonda tercih edilen kanalın yansması ile mekân ve özel hayat mahremiyetinin de ihlal edildiği görülmektedir.

Resim 3’te 2020 yılbaşı yemeği olduğunu belirten farklı dilde de yapılan hashtagler ve selfie tarzında bir paylaşım ile aile yemeği mahremiyeti ifşa edilmiştir. Yine bir çocuğun fotoğrafta yer alması sebebiyle çocuk mahremiyeti de ihlal edilmiştir. “Canlarım çok teşekkürler her şey için” yorumuyla o masada olan bir kişi olduğu düşünülen bireyin memnuniyetinin özel alan dışında kamusal alana dönüşen sosyal medya ortamında da yapılması birçok farklı paylaşım da benzer durumun olması nedeniyle sosyal medya örflerinden olduğu söylenebilir. Örf ve adetlerimizin de sanal ortama taşınma noktasında bir dönüşüm yaşadığı görülmektedir. Resim 4’te de yine aile yemeğini kamusal hale getiren isteyen kişinin selfie ile yapılan fotoğrafının masadaki diğer insanları da etiketlemek suretiyle onların da kişisel mahremiyetini ifşa eden paylaşımında yine mekân ve çocuk mahremiyetinin ihlali söz konusudur.

Resim 5’te ise diğerlerinden farklı olarak aile yemeği, ev mahremiyetini ihlal ederek değil de dışarıda bir mekânda çekilen bir fotoğrafla kamuya sunulmak istenmiştir. Ailesi ile yediği sevgi dolu bir yemeği “Sahi yaa eşinizle en son ne zaman baş başa yemeğe gittiniz?..” notuyla paylaşan kullanıcı çocuğunun bireysel mahremiyetini ihlal etmekle kalmayıp çocuğunu kamusal bir sorun olarak yansıtmayı tercih etmiştir. Resim 6’da ise bir aile yemeği öncesi özenle hazırlanan sofraya kişiler olmadan paylaşılmak istenmiş ve birçok hashtagle de desteklenmiştir. Mahremiyetini kamusal alana açan kullanıcı #keşfettengelenlertakipetsin hashtagiyle diğer kullanıcıları davet eder nitelikte takipçi sayısını artırmak için bir girişimde bulunmuştur. Hayatın en mahrem alanı olan aile ve ev mahremiyetinin ihlal edildiği bu paylaşımlarda masadaki yemeklerin de -o masayı görececek kişilerin maddi imkânlarını bilmeden- paylaşılmasında hiçbir sakınca görülmemesi toplumsal örf ve adetlerin de nasıl dönüştüğünün kanıtıdır.

Masumiyetin İhlali

Mahremiyet ihlalinin üzerinde en çok konuşulan tartışılan bir alanıdır, “çocukların masumiyeti”nin sosyal medya ortamlarında deşifre edilmesi suretiyle ihlali. Çünkü bu fotoğrafların paylaşımı tamamen çocukların iradesi dışında gelişen bir durumdur. Üstelik çocuk mahremiyetinin ihlali çok çeşitli şekillerde olabilmektedir; ebeveynleri, akrabaları, bazen kendileri, katıldıkları herhangi bir etkinliğin (dans, müzik, atölye çalışması vb.) yetkililerinin paylaşımı, gittikleri okullardaki öğretmenleri, okul yetkilileri çocukların fotoğraflarını sosyal medya ortamlarında paylaşarak masumiyetlerini ve haklarını ihlal etmektedirler.

Yukarıda yer alan 8 paylaşım Instagram’da #çocuğum hashtagiyle paylaşılan 30.794 fotoğraf arasından rastgele yöntemle seçilmiştir. Arama sonucunda sıralanan fotoğraflarda çocukların genelde tek başına oldukları fotoğraflar yer alırken bazılarında da bir yakınlarıyla birlikte çekilmiş fotoğraflar yer almaktadır. Resim 1’de kullanıcı tarafından “Teyzesiyle vakit geçiren minik bir prens bırakıyorum.” notunun altında yer alan çok sayıda hashtag ile paylaşılmış bir fotoğraf yer almaktadır. Hashtag sayısının fazla olması genellikle kişilerin o hashtag ile yaptığı arama sonucunda kendi fotoğraflarının da sıralanması ve bu sayede takipçi sayısını artırmak amacıyla yapıldığını söylemek mümkündür. Fotoğraftaki #anneolmak, #çalışananne, #anneolmak, #anneoğul, #annesininkuzusu, #balevlat vs. hashtaglerinden paylaşımı yapan kullanıcının fotoğrafta yer alan çocuğun annesi olduğu anlaşılmaktadır. Çalışan bir anne olan kullanıcının bu paylaşımıyla, annesi işte olan çocuğun teyzesiyle birlikte geçirdiği vakti kamusal olarak beğeni toplaması amaçlanmıştır. Teyzesinin yanaklarını sıkmak suretiyle çocuğun yüzünün aldığı şekil ile çocuk sevimleştirilmek istenirken çocuğun yaşının ilerlemesi ile birlikte bu durumdan hoşlanmama ihtimali göz önünde bulundurulmadan mahremiyeti ihlal edilmiştir. Resim 2’de yine annesi tarafından paylaşımı yapılan bir kız çocuğunun fotoğrafı yer almaktadır. Çocuğun ellerinde ağacın dallarından sarkan sarı çiçeklerle birlikte gülümsemesi eşliğiyle sevimli bir görüntü çizilmeye çalışılmıştır. Fotoğraf “Çookkkkk seviyorum.” notu ve farklı dillerdeki hashtagler ile paylaşılarak daha uluslararası düzeyde bir beğeni alması istenmiştir. Fotoğrafa yakını olduğu düşünülen kişiler tarafından yorum yapılarak sevginin sıcaklığı sanal ortamın soğuk yüzüyle kaplanmıştır.

Resim 3’te çocuğu okula giden bir annenin okulun önünde çekilen bir fotoğraf paylaşımının yapıldığı görülmektedir. Paylaşım iki farklı dilde bazı hashtagler ile paylaşılmış olup evlat sevgisi ve okul sevgisi vurgusu yapılırken #keşfet, #keşfetteyiz, #benionecikar hashtagleriyle paylaşımın amacının daha fazla takipçi tarafından takip edilip beğenilmek olduğu görülmektedir. Nitekim 544 beğeni alan paylaşımın bu amaca ulaştığını söylemek mümkündür. Ancak çocuğun mahremiyeti ihlal edilmek suretiyle beğeni almak ve takipçi artırma isteği güdülmesi büyük bir sorunsaldır. Resim 4’te 3 mahremiyet alanının aynı fotoğraf karesinde ihlal edildiği görülmektedir. Kızıyla olan fotoğrafını paylaşa anne bireysel mahremiyetini, çocuğunun mahremiyetini ve evinin mahremiyetini ihlal etmektedir. Yine hashtaglerle yapılan paylaşımında kullanılan #keşfet, #keşfettreni hashtagleri ile bir önceki paylaşımında olduğu gibi aramalarda öne çıkmak planlanırken 52 beğeniyle onun kadar şanslı(!) olmadığı görülmektedir.

Resim 5 ve Resim 7’de akraba, ebeveyn gibi yakınlığı olmayan başka hesaplar tarafından paylaşılan çocuk fotoğrafları yer almaktadır. Resim 5’te kişinin ismine özel

hazırlanan kitabı alan çocuğun sevincinin yer aldığı bir fotoğraf yer alırken burada kişinin çocuğun hem beden hem de isminin deşifre edildiği bir paylaşım söz konusudur. Burada amaç daha fazla beğeni ile takipçi sayısını artırarak siparişlerin artması ve para kazanılmasıdır ki çocuk mahremiyetinin ekonomik çıkarlar güdülerek ihlal edilmesi toplumsal yozlaşmanın gerçek bir kanıtıdır. Resim 7’de de yine aynı şekilde ticari bir kaygıyla bir alışveriş merkezindeki çocuk atölyesine katılan iki çocuğun görüntüsü yer alarak hem merkezin hem de atölyenin reklamı yapılmaktadır.

Resim 6 ve Resim 8’in ortak noktası ise, takipçileriyle karşılıklı bir iletişim içerisindeymiş gibi yapılan sunum. Resim 6’da “Bitmeyen doğum günü teyzeler...” notuyla pastadaki mumu üfleyen bir çocuk, Resim 8’de ise “Hiç sevmez fotoğraf çekinmeyi, o el hep havadadır...” notuyla paylaşılan fotoğrafta çocuk mahremiyetinin yanı sıra bir de bu durumdan hiç hoşlanmayan mutsuz bir çocuğun fotoğrafının ısrarla annesi tarafından paylaşılması da mahremiyetin daha da ileri bir noktasıdır.

Bütün bu paylaşımlardan hareketle, özellikle de çocuklarının yakınları, ebeveynleri tarafından psikolojik tatmin, sosyal kabul ya da maddi kazanç sağlamak adına çocuklarını adeta yetişkin bir birey gibi sunmaları çok ciddi etik problemleri barındırmaktadır. Çünkü ebeveynler mahrem alan içerisinde korunmaya muhtaç en masum canlı olan çocuklarının mahremiyetini yabancı olan herkesten korumakla yükümlüken (Soncu, 2020: 316) aksine kendi çocuklarını kendileri kamusal bir meta haline dönüştürmektedirler.

Duvak’ın Masumiyeti’nin İhlali

Sosyal medya ortamlarında paylaşım yapılmak suretiyle en çok ihlal edilen mahrem alanlardan biridir gelin-damat fotoğrafları. Bireyler en mutlu oldukları ve sosyal bir statü kazandıkları gün olarak gördükleri düğün anlarıyla ilgili fotoğraflarını sosyal medya ortamlarında paylaşarak hem bu mutlu günlerini kamuya duyurmak hem de kişinin kendini en özel hissettiği anlardan biri olan gelinlik ve damatlıkla çekilen fotoğraflarını beğeni alarak psikolojik olarak bir tatmin yaşamak istemektedirler. Bu amaçla, Instagram uygulamasında #düğünümüz hashtagiyle yapılan arama sonucunda görüntülenen 38.493 fotoğraf arasından seçilen 6 fotoğrafın yorumlanması yapılmıştır.

Paylaşımların geneline bakıldığı zaman fotoğrafçılar tarafından paylaşılan çiftlere ait dış çekim fotoğraflarının yer aldığı görülmüştür. Popüler kültür bağlamında “düğün fotoğrafçılığı” olarak kavramsallaştırılan mesleki terimin varlığı söz konusudur. Fotoğrafçılar tarafından paylaşım yapılmasının amacı kendi çektikleri örnekleri sunarak potansiyel müşteriyi kendilerini tercih etmeleri konusunda uyarabilmektir. Genelde birbirinin tekrarı niteliğinde olan düğün fotoğrafları için farklıyı arama üzerine odaklanılan bir popüler davranış biçimi sergiledikleri görülmektedir. Durum böyle olunca da yaratıcılığı tetikleyen bir yaklaşım tarzı ortaya çıkmaktadır (Tumay, 2018: 13). Düğün fotoğrafçıları tarafından yapılan paylaşımlarda da bu net bir şekilde görülmektedir. Resim 3,4,5 ve 6’da fotoğrafçılar tarafından yaratıcı yönde yapılan çalışmalarla kişilerin en özel anlarından biri olan düğün anları ölümsüzleştirilmiştir. Fotoğraflarda özellikle gözde popüler kültür mekânları olan lavanta bahçesi, Kapadokya, deniz kenarı gibi aşkın duygusunu yansıtabilecek dış mekânlar tercih edilmiştir. Resim 4’te özellikle deniz kenarında kurulan makrome çadır, hasır sepet ve iki kadeh ile baş başa huzurlu bir ortamda aşkın masumiyeti imgeleştirilmek istenmiştir. Bütün bu paylaşımlarla geçmişten günümüze mahrem olarak gelen en önemli anlardan biri olan düğün anları kamusal alanlara taşınarak psikolojik tatmin ve özel alanlarda yapılan çekimlerin belli bir bütçesi gerektirmesi nedeniyle sosyolojik olarak toplumsal bir saygınlık kazanılması da söz konusu olmaktadır. Çünkü fotoğrafçılar bu paylaşımları çiftlerin rızasını alarak yapabilmektedirler.

Resim 1 ve 2 diğerlerinden farklı olarak kişilerin kendilerinin yaptıkları paylaşımlardır. Resim 1’de düğün anından bir dans sahnesi, mekân da belirtilerek paylaşılmıştır. Bu paylaşımda kişinin sadece kendi mahremiyeti değil kadraja giren diğer davetlilerin de mahremiyeti ihlal edilmiştir. Resim 2’de de eşinin doğum gününün düğünüyle aynı güne denk gelmesi ile sevgisini sosyal medya ortamında dile getirmeyi tercih eden kişinin paylaşımıyla özel hayatlarının mahremiyetinin ihlalinin söz konusudur.

Doğum Mahremiyeti

Resim-1

Resim-2

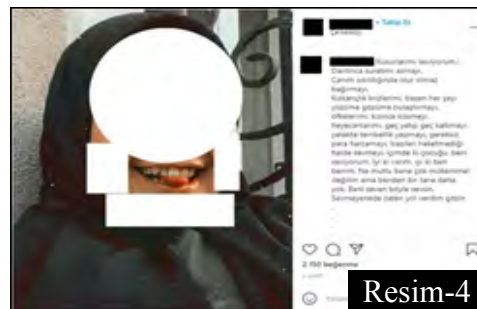
Doğum anı da diğer mahremiyet alanları gibi kişinin en gizli kalması gereken özel hayat alanlarından bir tanesidir. Ancak sosyal medya ortamlarında yapılan paylaşımlarla kişi dünyaya geldiği ilk andan itibaren dijital alanda gözetlenerek hayata gözlerini açmaktadır. Bu noktada da hem doğum yapan annenin hem de masumiyetin simgesi bebeklerin mahremiyetleri ihlal edilmektedir. Özellikle de tıpkı düğün fotoğrafçılığı gibi doğum fotoğrafçılığı kavramının da sektörde yerini almasıyla kişiler nerdeyse hamile olduklarını öğrendikleri andan itibaren doğum günü fotoğraf çekimi için bu alanda hizmet veren fotoğrafçıların kapısını çalmaktadırlar. Çalışma kapsamında da Instagram uygulamasında #doğumani hashtagi ile yapılan arama sonucunda listelenen paylaşımlar arasından basit tesadüfi örneklem yöntemiyle 6 fotoğraf tercih edilmiştir. Paylaşılan fotoğrafların genelinde doğumun gerçekleştiği ameliyathanede çekilen fotoğraflar yer almaktadır. Nitekim Resim 1,2,3 ve 4 de bebeğin dünyaya geldiği ilk andan itibaren kendi iradesi dışında mahremiyetinin ihlal edildiği bir dünyaya gözlerini açtığı görülmektedir.

Resim 1, doğumda ebe olarak yer alan kişinin "... Hoca'yla olan güzel doğumun bitiş anından güzel bir kare" notuyla paylaştığı fotoğrafta o ekipte yer alan bütün sağlık personelinin, annenin ve en önemlisi de bebeğin mahremiyeti -kişilerden izin alınarak paylaşılmış olsa dahi- ihlal edilmiştir. Ebeliğin doğum öncesi süreçten başlayarak doğum anı ve sonrası devam eden özel bir hizmet haline dönüştüğü günümüzde eklenen hashtglerle de ebeğin tanınırlığını artırarak daha çok kişiye ulaşabilme amaçlı yapılmış bir reklam çalışması olduğu düşünülebilir. Resim 2 ve 3 o özel anı ölümsüzleştirmek isteyenlerin doğum fotoğrafçıları tarafından yapılan çekimlerinin fotoğrafçı tarafından yapılan paylaşımlardır. Resim 2'de doğumun ilk saniyelerinde doktor tarafından bebeğin gösterildiği fotoğrafta bebeğin tüm mahrem alanları kamuya sunularak teşhir edilmiştir. Bu durum günümüzde maalesef ki artan taciz olayları düşünüldüğünde, bebeğin masumiyeti ticari kaygı güdülerek linç edilmiştir. Resim 3 ve 5'te ise fotoğrafçılar, aile bütünlüğünü göstererek aile kurumuna atfedilen değerin bebek ile güçlendiğini ve bu

anların fotoğraflar aracılığıyla aktarılan eşsiz bir miras olduğu sunumuyla paylaşmıştır. Hatta Resim 3’te paylaşımında yer alan “Ah o babanın bakışları” notuyla desteklenerek o özel anı ölümsüzleştirmek isteyen herkesi fotoğrafçıların kapısını çalmaya teşvik edici olmuştur.

Resim 4 ise diğer ameliyathane fotoğraflarından farklı olarak gebeliği süresince takibini yaptığı bir hastanın anne olduğu ilk anını, takip süresince nasıl bir iletişimlerinin olduğunu anlattığı bir notla paylaşım yapan doktora aittir. Bu paylaşımında doktor görsel olarak ameliyathane ekibinde yer alan sağlık personelinin, annenin ve bebeğin mahremiyetini ihlal etmenin yanı sıra paylaştığı notla hasta-hekim iletişimindeki mahremiyeti de ihlal etmiştir. Hasta hekim ilişkisinde mahremiyetin korunması sadece hekim ile sınırlı olmayıp tedavi süresince her türlü müdahale hastanın mahremiyetine saygı gösterilerek yapılmalıyken hatta ölüm durumunun bile bu mahremiyeti bozamayacağı Hasta Hakları Yönetmeliği’nin 21. maddesinde belirtilecek (Arslan ve Demir, 2017: 197) kadar hassas bir durumken hastayla iletişimde bulunan doktor tarafından -hastanın rızası alınmış dahi olsa- paylaşım yapılması çelişkili bir durumdur. Resim 6 ise diğerlerinden farklı olarak fotoğrafta bebeğin olmadığı doğum öncesi anne adayının kendi paylaşımıdır. Fotoğrafta anne adayının sol eli karnında sağ eli ise yumruk halinde havada olması doğum anıyla ilgili herhangi bir korku veya tedirginliğinin olmadığını betimlemesidir. Bu görsellik “...sanki başkası doğuruyor biz bekliyoruz...” notuyla da pekiştirilmiştir. Ayrıca kullanıcı paylaşımındaki hashtaglerde yer alan #instamom ile de anneliğini Instagramda deşifre etmek suretiyle kişilerin kendilerini öne çıkarma yarışında olduğu Instagram anneliği adaylığının bir nevi duyurusu yapılmaktadır. 596 beğeni de mahremiyetin ileri de sadece annenin kendisiyle kalmayacağını çocuğunun da mahremiyetini ihlal edeceğinin sinyallerini vermektedir.

Bedenin Teşhiri “Canım Kendim!”

Resim-5

Resim-6

Resim-7

Resim-8

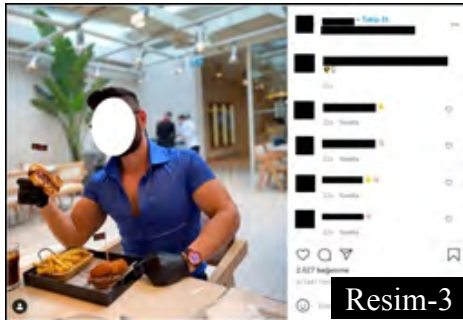
Dijital medya her bireyin kendisine özgü olmakla birlikte kişiye özel bir dünya sunmaktadır. Hiç kuşkusuz söylenebilir ki, dijital medya kişiye paralel bir evrenin kapılarını açarak orada hiç hayal bile edemeyeceği bir yaşam dünyasını mümkün kılmaktadır. Dijital medyanın bireye sunmuş olduğu bu yaşam dünyasının tanrısı da şüphesiz bireyin kendisidir (Anık, 2020: 156). Birey kendisi için bu ulaşılmaz görünen dünyayı kendi egosuyla bizzat kendisi yönetmektedir. Narsist bir kişilik yapısıyla kendini yücelterek toplumda saygınlık kazanma, üstünlük kurma bilinciyle sosyal medya ortamlarında paylaşım yapan insanların sayısı da her geçen gün artmaktadır. Bu paylaşımlarda bir kavram haline gelen #canımkendim hashtagiyle paylaşım yapılan 31.657 fotoğraf arasından seçilen 8 görsel analiz edilmiştir.

#canımkendim hashtagiyle paylaşım yapan kullanıcıların neredeyse tamamına yakını kadınlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda Instagram uygulamasında kadınların başkaları tarafından beğenilme arzusunun erkeklere oranla daha baskın olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu ortamda kendini deşifre etme arzusunun, dininin emrettiği mahremiyet kurallarına uyan ancak sosyal medya ortamında bu mahremiyetini açığa çıkarmakta sakınca görmeyen kullanıcıları da kapsadığı görülmektedir. Nitekim Resim 4 ve 8 bu paylaşımlara birer örnektir. Özellikle Resim 4'te diğer paylaşımlarda sergilenen narsist kişiliğe ek olarak dilin dışarıda olması ile paylaşıma cinsellik ögesi de katılmıştır. Paylaşım, 2150 beğeni almıştır. Yine Resim 1, 2 ve 3 de dişiliğin ön plana çıkarılarak bedeninin teşhiri ve mahremiyetin ihlal edildiği paylaşımlardandır. Resim 1'de pilates yaparken çekilen fotoğrafını "...Kendinizi sevin.." notuyla paylaşan kullanıcı, Resim 2'de "Hayatta en üzüldüğüm şey kendi alnımdan öpemeyecek olmam..." gibi hayatının odak noktasında sadece kendini konumlandıran bir kullanıcı profili görülmektedir. Aynı notu Resim 5'te yer alan paylaşımda erkek kullanıcının da yazdığı görülmektedir. İnsanın toplumsallaşma süreci içerisinde başkalarını ve kendinin diğer insanlar arasındaki konumunu belirlemesi kişinin benliğini tanımasını sağlamakla birlikte

kişinin kendisini nasıl düşündüğü ve hissettiği de benlik imajı ile alakalıdır. Benlik imajı güven ve güvensizlik kavramlarıyla çok yakından ilgilidir (Ertürk, 2010: 104). Bu kişilerin kendine olan güvenlerinden dolayı mı yoksa tam aksi güvensizliklerinden dolayı bu paylaşımlarıyla toplumsal bir kabul görme arzusunda mı oldukları psikoloji alanında incelemeler gerektirmektedir.

Kendini sevmek ile ilgili notların yazıldığı diğer paylaşımlardan Resim 3’te “Her sıkıştığında başımı yasladığım bir elim var sırtım yere gelmez”, Resim 6’da “İyi ki varım be! Aslan ben!”, Resim 7’de “Kendini sevmek kendini beğenmişlik değildir, Kendini sevmek de diğerini sevmenin bir parçasıdır.”, Resim 8’de ise “Aslına sadık, sanılandan muaf...” notları göze çarpmaktadır. Bütün bu paylaşımlardan hareketle sosyal medya ortamları kişilere kurgusal bir benlik oluşturabilme imkânı tanıdığı için bireylerin nazarında yüce bir durumdadır (Nacakcı, 2018: 260). Bu nedenle kişiler bu yüce(!) ortamda kendileri ve yaşam tarzları ile ilgili olarak bir kurgu yaratarak bu kurgunu başkaları tarafından görülmesine ihtiyaç duyan kişiliklere dönüşmüştür.

Maddi Olanakların Sunumu

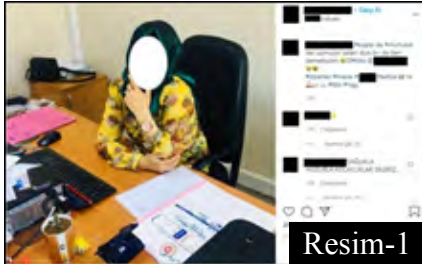

Instagram paylaşımlarında kişilerin bedenleri, özel anlarını teşhir etmelerinin yanı sıra en çok ihlal edilen bir mahremiyet alanı da variyetin ifşa edilmesidir. Eski zamanlarda yenilen, içilen, gidilen mekânlar, özellikle de lüks tüketim malzemeleriye başka insanların bu imkânlara sahip olamadığı düşüncesiyle hassasiyetle gizlenirken şimdilerde ise gizlemek bir yana özellikle ifşa edilmektedir. Bunun yapılmasındaki temel amaç da maddiyatın toplumsal bir statü ve saygınlık kazanabilmenin aracı olduğu düşüncesidir. Bu amaçla paylaşım yapan Insatgram kullanıcılarının paylaşımları bu kez belirli bir hashtag yazılmadan lüks mekânlar üzerinden arama yapılarak seçilmiştir. Aramalar sonucunda genelde aynı tarzda yayınlanan fotoğraflar olduğu görülmüştür. Nitekim Resim 1 ve 4’te paylaşımların neredeyse birebir örtüştüğü görülmektedir. İstanbul’un en gözde, en

lüks alışveriş merkezlerinden birinde bir mekânın masasında aynı oturma şekli, aynı el hareketi, aynı lüks marka çantanın ambleminin ifşa edildiği fotoğraf ile varyetlerini sanal kamusal alanda paylaşarak toplumsal bir statü kazanma gayreti içerisinde olan kişiliklerin çok fazla olduğu görülmektedir. Resim 2’de yine aynı alışveriş merkezinde lüks bir mağazanın görüntüsünü arka plana alarak bedeni ve varyetini deşifre etmek suretiyle mahremiyetin ihlal edildiği görülmektedir. Resim 3 de yine lüks bir restoranda yedi yemeği, kendini ve mekânın mahremiyetinin ihlal edildiği bir paylaşım olduğu göze çarpmaktadır. Aynı zamanda kolda takılı olan lüks marka saat ve gözlük ile de varlığın deşifresi söz konusudur.

Mekânlarda çekilen fotoğrafların sosyal medya ortamlarında paylaşılmasının bir diğer sıkıntı yaratabilecek durumu ise kişilerin o anda evlerinde, işlerinde olmadığına deşifre edilmesiyle güvenlik zafiyeti yaratabilme durumudur. Bu durum da gözetlenme arzusuyla paylaşım yapan kullanıcıların göz ardı ettiği önemli bir husustur.

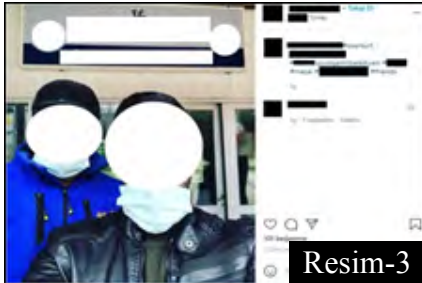
İş Yeri Gizliliğinin İhlali

Resim-1

Resim-2

Resim-3

Resim-4

Resim-5

Resim-6

İş yerindeki mahremiyet ve gizlilik çalışanlar tarafından üzerinde özenle hassasiyet gösterilmesi gereken bir durumdur. Ancak bu hassasiyet gösterilmediği gibi bir de gerçek kamusal alanlar sanal kamusal alanlarda bizzat kurumun kendi çalışanları tarafından ifşa edilmektedir. Instagramda #mesai hashtagiyle yapılan arama sonucunda listelenen 169.051 paylaşım arasından tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen 6 paylaşım analiz edilmiştir.

Resim 1, 2 ve 6 iş yeri mahremiyeti ve gizliliği bakımından risk taşıyan paylaşımlardır. Çünkü her 3 fotoğrafta da çalışılan masadaki evrakların görülebileceği, bilgisayar ekranlarının da görünmesinden kaynaklı olarak bilgi gizliliğinin açığa çıkarılması bakımından risk taşıyabilmektedir. Resim 5 de bir öğretmen tarafından çoğu zaman o okulun öğrencilerinin bile girilmesine izin verilmeyecek derecede mahrem alan olan öğretmenler odasının sanal ortamda herkesin görebileceği şekilde paylaşılması etik olmayan bir durumdur.

Resim 4’te güvenliği sağlamakla yükümlü olan bir güvenlik personelinin yüzünü ifşa eden fotoğrafı ile güvenliği ihlal edebilecek bir paylaşım sunulmuştur. Bu paylaşım ile kullanıcılar tarafından o güvenlik personelinin o an görevde olmadığı bilinmektedir. Resim 3’te ise bir belediyenin biriminin adının net bir şekilde arka planda görüldüğü bir mahremiyet ihlali görülmektedir.

Sonuç

Toplumsal bir varlık olarak yaşamını sürdüren birey iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve yaşanan dönüşüm ile birlikte sosyal medya ortamlarında sosyalleştiğini(!) düşünürken aslında ne kadar yalnızlaştığının farkında bile değildir. Üstelik bu tarz bir sosyalleşme arzusu içerisinde olan birey kendi rızasıyla bedenini, çocuğunu, ailesini, işini, maddi varlığını vb. her türlü mahrem alanını hiç çekinmeden sosyal medya ortamlarında paylaşmaktadır.

Mahremiyetin ihlalinin en can sıkıcı olan alanı, bebeklerin, çocukların masumiyetinin yıkılarak sosyal medya ortamlarında adeta yetişkin bir birey gibi teşhir edilmesidir. Çünkü çocuklar dünyanın en masum yanındır ve kendilerine ait her türlü mahrem alan sosyal medya ortamlarında paylaşarak mahremiyet ihlalinin en kirli yüzüyle çok küçük yaşta tanıtılmaktadırlar. Üstelik bu paylaşımlar çocukların rızası dışında olduğu için ileri yaşlarda kendisinin bu duruma nasıl bir tepki vereceği hiç düşünülmeden. Kullanıcılar, çocuğunu, yeğenini, kuzenini vb. çok şık giydirip sosyal medyada beğeni toplaması adına onlarca fotoğraf çekiyor ve ısrarla bu fotoğrafta mutlu bir poz vermesi için çabalyor hatta çocuk sıkıldığını dile getirse bile ısrarcı ve sert bir tavırla o pozu yakalamak için çabalyorlar. Eski dönemlerde fotoğraf albümlerinde yerini alıp büyüdüğü zaman o dönemlerini görebilsin diye yapılan çekimler şimdilerde hatıra olması amacıyla değil sadece dijital kamusal alanlarda beğeni alması için yapılıyor.

En önemli mahrem alan olan evlerde aile bağlarının en kuvvetlendiği zamanlar olan birlikte aynı masanın etrafında buluşup yemek yeme ritüeli bile illa ki öncesinde bir fotoğraf çekimiyle başlamaktadır. Bazen çok aç olan bebek, bazen ilacını almak için karnını doyurma telaşıyla masaya oturan büyüklerimiz bile fotoğraf çekebilmek için bekletilmektedir. Üstelik bu an çoğu durumda dakikalarca sürmektedir. Öncelikle selfie yapmak için bir gönüllü aranır çünkü en önde olmak çirkin çıkılacağı düşüncesiyle “kendini feda etmek” olarak tabir edilir. Daha sonra feda edilecek(!) olan gönüllü bulunur fotoğraf çekilir hem de defalarca ancak sonrasında neredeyse masada bulunan herkes tarafından o fotoğraflara bakılır herkes öncelikle kendisinin güzel çıkıp çıkmadığını

inceler. Bir kişi bile durumdan memnun değilse o fotoğraf tekrar tekrar çekilir. Bu arada masadaki yiyeceklere asla dokunulması istenmez ki masa düzeni bozulmadan fotoğraf çekilsin böylelikle özellikle sofrada emeği olan kişi(ler) narsist kişilik bağlamında kendini tatmin edip sosyal medya ortamlarında alacağı beğeni ve yorumlarla var olan ego duygusunu daha da kabartacaktır. Ve nihayet fotoğraf karesinde olan herkes bir fotoğrafın güzel çıktığı konusunda görüş birliğine varmışsa yemeğe başlama zamanı gelmiştir.

Saatlerce uğraşılan ve emeklerle kurulan sofrada yemek eşliğinde sohbet edip aile birlikteliğini perçinleneceğini düşünüyorsanız işte o noktada yanılıyorsunuz. Çünkü daha sonra o fotoğrafı sosyal medya ortamlarında uygun formatlarda paylaşmak için bir girişim başlıyor. O sırada yemek yeniyor ancak birçok aile bireyi sosyal medya hesaplarında paylaşım yapmak için bir taraftan yemek yemeye çalışırken diğer taraftan da telefonla meşgul oluyor, bu arada asla sohbet edilmiyor. Fotoğraf paylaşılınca da maalesef görev tamamlanmış olmuyor hatta işin en merakla beklenen anına sıra geliyor; fotoğrafı kimler beğendi, kimler yorum yaptı saniye saniye takip ediliyor geri plandan gelen “kızım, oğlum, anne, dayı, teyze hatta bazen anneanne, dede vb. bırakır mısın o telefonu elinden!” seslenişleri eşliğinde. Sohbet etme zamanı geliyor ancak çoğunlukla sohbet de o zaman yapılan o fotoğraf paylaşımına takipçilerden gelen geri beslemeler üzerine gerçekleşiyor. Sonra bir anda bakıyorsunuz ki “yemek yenmiş, karınlar doymuş” ancak aile birlikteliğe uygun bağları güçlendirmek adına düzenlenen yemek masasından hiç sohbet edilmeden kalkılmış olunuyor. Fotoğraf paylaşımını gören kişilerin belki de “ne kadar güzel bir aile birlikteliği” diyerek gıpta ile baktığı an aslında sadece o pixel içerisinde sıkışan bir aile yemeği. Ama olsun aile birlikteliğinden daha önemli(!) bir anı biriktirdiniz; o da belki gerçek kamusal alanlarda gördüğünüzde çoğu zaman selam vermemek için görmezden geldiğiniz kadar yalnızlaştığımız ama sosyal medya ortamlarında karşılıklı beğenilerde bulunduğunuz insanların beğenisi ve yorumunu aldınız.

Doğum anının mahremiyeti, çalıştığı kurumun mahremiyetini, evlilik kurumunun mahremiyetini, hatta toplumda bir statü ve saygınlık kazanmak adına maddi varlığını bile cehalet içerisinde başkalarının beğenisine sunma hevesinde olan birey bir de benlik duygusuyla “canım kendim” gibi narsist kişiliğin yansıması olan hashtaglerle gözetlenmek ve beğenilmek istemektedir. Bu da sosyal medya ortamının yaratmış olduğu fantezi dünyada narsist kişiliğe sahip bireylerin giderek arttığını göstermektedir ki kategorisel olarak incelenen paylaşımlarda da bu çok açık bir şekilde görülmüştür. Ayrıca çalışmanın kapsamında örnek olarak seçilen kullanıcıların Instagram hesaplarının herkese açık olması bireysel mahremiyete ters bir durum olmakla birlikte paylaşımlarında yer alan diğer kişilerin de mahremiyet alanlarını ihlal etmesi bakımından da etik görülmemektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, günümüz modern bireyleri olarak bizler, kitle iletişim araçları, iletişim teknolojileri özellikle de dijital medya sebebiyle hakikatten ve gerçek bilgidan uzaklaştırılarak büyük bir cehaletin içerisine doğru sürüklenmekteyiz (Anık, 2020: 172). Sosyal medya ortamlarında her türlü mahremiyet alanımızı deşifre ederek çağdaş insan olduğumuzu düşünürken aslında tam da bu noktada cehalet çıkmazına girmiş oluyoruz. Üstelik bunu kendi rızamızla kendi irademizle büyük bir hevesle yapıyoruz. Huxley’in “sevdiğimiz şeyler bizi yıkıma götürecektir” ütopyasını elbirliğiyle gerçeğe dönüştürdüğümüz bir dünyada manevi değerlerimizi, mahremiyetimizi yıkmak için dörtlüye koşuyoruz.

Kaynaklar

Anayasa Mahkemesi (2021), https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf
Erişim Tarihi: 09.03.2021

Anık, C. (2020). İletişim Bilimine Dair Paradigmaların İşlemeziği. (Ed. Prof. Dr. Cengiz Anık). Dijital Medyanın Ekonomi Politizi. Ankara: Nobel Yayıncılık (s. 117-163).

Anık, C. (2020). Cehaletin Yeniden Üretilmesi ve Takdis Edilmesi. (Ed. Prof. Dr. Cengiz Anık). Dijital Medyanın Ekonomi Politizi. Ankara: Nobel Yayıncılık (s. 165-173).

Arık, E. (2018). Dijital Mahremiyet/Yeni Medya ve Gözetim Toplumu. Konya: Literatürk Acedemia.

Arslan, E. T. ve Demir, H. (2017). Sağlık Çalışanlarının Hasta Mahremiyetine İlişkin Tutumu: Nitel Bir Araştırma. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:17, Sayı: 4 (s. 191-220).

Aydemir, A. (2020). Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Baudrillard, J. (2017). Tüketim Toplumu/Söylenceleri, Yapıları (Çev. Nilgün Tural, Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Belsey, A. ve Chadwick R. (1998). Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar. (Çev. Nurçay Türkoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bilir, F. (2021). Kişisel Verilerin Korunması Kişinin Kendisinin Korunmasıdır. (Röp. Sezen Yüce). TRT Akademi Dergisi, Cilt 06, Sayı:11, s. 172-181.

Corbetta, P. (2003). Social Research, Theory, Methods and Techiques. London: SAGE Publications Ltd.

Çekiç, S. (2020). İslam Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çelikoğlu, N. (2008). Mahremiyet Kişiyeye Ait Özel Alanlar Tartışması. İstanbul: İskenderiye Yayınları.

Çevik, S. B. (2019). Sosyal Medyada Kuşak Farkı: Facebook Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı Üzerine Bir Araştırma, İstanbul Ticaret Üniversitesi, SBE. Yüksek Lisans Tezi.

Duman, B. (2012). Adıye Basın Sözcülüğü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (101), 293-316.

Erkonan, Ş. (2014). Aile Fotoğrafları: Aile Belleğinin Kurgulamasında Fotoğrafın Rolünü Etnografik Yöntemle İncelemek. Moment Dergi Cilt:1 Sayı:2, s.122-147.

Ertürk, Y. D. (2010). Davranış Bilimleri. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları.

Fischer-Hübner, S. (1998). Privacy and Security at Risk in the Global Information Society. Information Communication & Society, 1(4) (p. 420-441).

Giddens, A. (1992). Mahremiyetin Dönüşümü. Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm. (Çev. İdris Şahin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gürbilek, N. (2001). Vitrinde Yaşamak, 1980'lerin Kültürel İklimi. İstanbul: Metis Yayınları.

JUDGMENT OF THE COURT (Grand Chamber) (2014), <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=c-131/12> Erişim Tarihi: 17.03.2021.

İspir, N. (2018). Mahremiyetin İhlalinden Değil Aksine Gönüllü Bir İfşadan Söz Edilebilir. TRT Akademi Dergisi. Cilt:03, Sayı:06.

Lokke, E. (2020). Mahremiyet “Dijital Toplumda Özel Hayat” (Çev. Dilek Başak). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Nacakcı, B. (2018). Sosyal Medyanın İnşaa Ettiği Narsist Kişilikler: Instagram Hesapları Üzerine Bir Analiz (Pilot Çalışma). Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:2 (255-268).

Nalbantoğlu, S. (2018). Bir Temel Hak Olarak Unutulma Hakkı. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl:9 Sayı:35 s. 583-605.

Özdemir, H. (2020). Dijital Mahremiyet. (Muhteva Ed. Ümit Yüksel). İstanbul: İnsan ve Hayat Kitaplığı.

Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı:1.

Solove, D. (2008). Understanding Privacy. Harvard University Press.

Soncu, A. G. (2020). Masumiyetin Linç Edilmesi. (Ed. Prof. Dr. Cengiz Anık). Dijital Medyanın Ekonomi Politikası. Ankara: Nobel Yayıncılık (s. 307-316).

Tumay, S. (2018). Popüler Kültür Bağlamında Düğün Fotoğrafları ve Kitsch. Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:5 Sayı:1 (s.1-17).

Türk Dil Kurumu (2021), <https://www.tdk.gov.tr-sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01.03.2021

Türkmen, B. (2012). Toplumsal Proje ve Kadınlık Deneyimi: İslamcı Kadın Tarafından Yeniden Tanımlanan Mahrem. Cinsiyetli Olmak, Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar. (Derleyen: Zeynep Direk), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yüksel, M. (2003). Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi. Ankara Üniversitesi SBF. Dergisi 58(1), 181-213.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

27 Mayıs'a Meşruiyet Arayışı: “İnkılap Kervanı”nın Sekiz Günlük Yolculuğu

May 27 Coup Seeking Legitimacy: The Eight-Day Journey of the “Caravan of Revolution”

Pınar Aydoğan, Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF, E-posta: psaydogan08@gmail.com

<https://doi.org/10.47998/ikad.916120>

Anahtar Kelimeler:

27 Mayıs 1960,
Millî Birlik Komitesi,
Meşruiyet,
Yurt Gezileri.

Öz

27 Mayıs 1960 sabahı Türk demokrasisi askeri darbeyle tanışmış oldu. Hareket'in mimarları Millî Birlik Komitesi (MBK) adı altında birleşmişler ve seçimle iş başına gelmiş iktidara dönük bu girişimlerini “inkılap” olarak nitelemişlerdir. İnkılap nitelemesiyle, Cumhuriyet'in kuruluş sürecine referans verildiği çok açıktı. Ancak toplumsal destek sağlanamamıştı ve bu eksikliğin giderilmesi gerekiyordu. Hızla işe koyulan MBK kitap, broşür, film ve benzeri iletişim yöntemlerini kullanarak, darbenin Türk halkı tarafından algılanma şekline de müdahil oldu. 27 Mayıs'ın hatırası olarak para basılması veya sigara üretilmesi bu amaca yönelik girişimlerden sadece birkaçı idi. Halkın tepkisini ölçmede ve Hareket'e meşruiyet kazandırmada çok etkili olacağı tahmin edilen bir yöntem ihtiyacı hissedildi; “inkılap” anlatılacaktı. Önce üniversite öğretim üyeleri ve öğretmenler görevlendirildi. Asıl anlamlı olan ise MBK üyelerinin bizzat bu faaliyetin içinde yer almalarıydı. Bu çalışma, MBK üyelerinin katılımıyla gerçekleşen ve sekiz gün süren yurt gezilerini incelemek suretiyle 27 Mayıs müdahalesine meşruiyet kazandırma girişimini, Hareket'in yapıcılarını vasıtasıyla anlamaya çalışmaktadır. Çalışmanın yöntemi belge analizine dayanmaktadır. Kuşku yok ki “inkılap”ın birincil veya en etkili araçlardan Türk halkına anlatılmak istenmesi, meşruiyet arayışı bağlamında son derecede önemli bir girişimdir. “İnkılap” niçin ve kime karşı yapılmıştı, MBK tarafsız mıydı, sivil idareye ne zaman geçilecekti? Bu ve benzer birçok sorunun cevap bulması, “İnkılap Kervanı”nın yola çıkmasıyla mümkün olacaktır.

Keywords:

May 27, 1960,
National Unity
Committee,
Legitimacy,
Nationwide Tours

Abstract

On the morning of May 27, 1960, Turkish democracy was introduced to military coups for the first time. The architects of the Movement were united under the National Unity Committee (NUC) and identified their interference in the elected government as a “revolution”. Clearly, such identification was a reference to the foundation of the Republic. However, the coup lacked social support and such deficiency had to be overcome. The NUC immediately started dealing with this issue by using books, brochures, films and similar communication methods, and hence also intervened in the way the Coup was perceived by the Turkish public. Some examples of such initiatives include the issuance of commemorative coins and cigarettes. It was assumed that explaining the “revolution” would be an effective method in calculating the public's reaction and bringing legitimacy to the Movement. First, university professors and teachers were appointed for this task. Most significantly, the NUC members would also be personally involved in this activity. This study aims to understand the attempt to bring legitimacy to the 27 May intervention through the builders of the Movement by analyzing the nationwide tours attended by the NUC members that lasted eight days. The method of this study is based on a documentary analysis. Undoubtedly, the intention to explain the “revolution” to the Turkish public by the primary and most influential persons involved was a very important initiative in terms of the pursuit for legitimacy. Why and against whom the “revolution” was made? Was the NUC impartial? When would the transition into civil authority take place? These and many other questions would be answered as the “Caravan of Revolution” set off on its journey.

Giriş

Siyasal iktidarın sadece güce dayanarak varlığını sürdürebilmesinin mümkün olamayacağı, siyaset bilimi literatüründe kabul gören bir genellemedir. Özellikle modern zamanlar için belirleyici bir ilke haline dönüşmüş olan bu genelleme, toplumsal rızanın öneminden hareketle meşruiyet sorunsalına odaklanmayı mümkün kılar. Geçmişten günümüze meşruiyet kavramı Weber'den Habermas'a, toplum sözleşmesi teorisyenlerinden Schmitt'e kadar siyaset biliminin temel kavramı olmuştur. Meşruiyet, iktidarın yönetimine dair halk üzerinde "bir inanç yaratma ve kabul görme" işlevine karşılık gelmektedir (Weber, 2012: 70). En basit ifadeyle siyasal iktidarın kendini "haklı ve doğru kılabilmesi" yani meşruiyet arayışı aslında bir zorunluluk olarak kendini belli eder.

Siyasal iktidarın meşruiyet kaynaklarının çeşitliliği, zaman ve mekân bağlamı farklılaşmanın ürünleri olarak düşünülebilir. Örneğin demokratik ve anti-demokratik toplumlar ayrımını hem zaman hem de ülkeler açısından yapmak mümkündür. Dine referansın veya soy esasının meşruiyet için yeterli görüldüğü toplumlar ile egemen iradenin halk olduğu anlayışına dayanan sosyolojik birimler kıyaslandığında ortaya çıkacak fark bile konuyu açıklamada yeterli olacaktır. Her ikisi için ortak olan meşruiyet arayışıdır, farklılaştıran ise toplumsal rızaya duyulan ihtiyacın şiddetidir. Öte yandan demokratik olmayan yöntemlerle siyasal iktidarın elde edilmesi durumunda meşruiyet arayışı açısından farklılaşabileceği gözden kaçmamalıdır. İmparatorluk tarzı bir siyasal birlik ile askeri darbe marifetiyle yönetim kademelerini ele geçiren kişi veya örgütlenmelerin toplumsal rıza konusuna yaklaşımlarının benzer olması son derece zordur. Demokrasiyle yönetilen ülkelerde gerçekleştirilen askeri darbeler düşünüldüğünde, meşruiyet arayışının yani halkı ikna etme zorunluluğunun çok daha gerekli olacağı açıktır. Bu gerekliliğin Türk siyasal yaşamı içindeki en tipik örneklerinden birisini de 27 Mayıs askeri darbesi sonrası gelişmelerden takip etmek mümkündür.

Kuşku yok ki demokrasi ile idare edilen ülkelerde gerçekleştirilen askeri darbelerin toplumsal tabanının olması çok güçtür. Siyasal iktidarın zorla elde edilmiş olması üstelik salt silah gücüne dayandırılmasının yaratacağı sorunlarla yüzleşmenin toplumsal riskler ihtiva etmesi, darbe ile ortaya çıkan askeri yönetimlerin ivedilikle çözmek zorunda oldukları hususlar arasında yer alır. Bu hususlar 27 Mayıs askeri darbesi için de geçerlidir.

1950 yılında Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesi ile başlayan ve 10 yıl süren çok partili siyasal hayat, 27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri bir darbe ile sona ermiş, 38 subaydan oluşan Millî Birlik Komitesi (MBK) ülkenin idaresini eline almıştır. Komite'nin ilk açıklamaları darbenin neden yapıldığı konusunda olmuştur. Askerlerin gözünde DP iktidarı meşruiyetini kaybetmişti ve kardeş kavgası alabildiğine yaygınlaşmıştı. Darbe bildirisinde "demokrasimizin içine düştüğü buhran" sözüyle ifade edilen aslında darbenin meşruiyetini kaybetmiş bir siyasal iktidara karşı girişilmiş bir müdahale olduğudur. Konuyu ilginç kılan, demokrasiyi buhrandan çıkarmak için demokratik olmayan bir yöntemin tercih edilmiş olmasıdır. Buna rağmen demokratik prensipler bağlamında sorun görülmemiş hatta söz konusu darbenin darbe olarak anılmasına sıcak bakılmadığı gibi demokratik teamüllere göndermede bulunan çeşitli ifadeler ön plana çıkarılmıştır.

MBK'ya göre 27 Mayıs'ı en iyi anlamlandıran; 'demokrasi ve hürriyeti getiren, beyaz, kadife, nazik, centilmen, asil, münevver, millî inkılap' ve benzeri çağrışımlar ihtiva eden nitelermelerdir. Mesela askerlerin yayımladığı kitaplardan biri olan "27 Mayıs İnkılabının Hikayesi"nde "inkılap, eski, geri ve kötü olan bir kurumu iyi, güzel ve doğru olanla değiştirmek" (1960; 25) olarak tanımlanmıştır.¹ Böylece meşruiyetini kaybettiği iddia edilen iktidara karşı girişilen bu demokrasi dışı hareket, demokratik değerleri anımsatan nitelermeler vasıtasıyla kendini haklı kılmaya çalışmıştır.

Darbe sonrası siyasal ortamın belirsizlikler içermesi ve çözülmesi gereken sorunların çokluğu hem toplumsal düzeyde hem de MBK içinde tartışmalara neden olmuştur. Özellikle darbenin hedefinde kimin veya kimlerin olduğu ve askeri idarenin kalıcılığı konusunda kısa süre de olsa bir belirsizlik yaşanmıştır. MBK Başkanı Cemal Gürsel'in serbest seçimler vasıtasıyla iktidarın en kısa sürede sivillere devredileceğini açıklaması, konuyla ilgili tartışmaları bir nebze de olsa yatıştırmıştır. Ancak bu kez de seçimlerle iktidarın CHP'ye verileceği yönünde söylentiler dolaşmaya başlamıştır. Buna, 27 Mayıs sonrası hem darbeyi yapanlar hem de destekleyenler tarafından "inkılabın ateşinin söndüğü, halka iyi anlatılmadığı" yönündeki eleştiriler de eklenmiştir. Siyasal ve toplumsal atmosferde gözlemlenen fikir bulanıklığının giderilmesi için halkla daha yakın bir temasın uygun olacağı kanaati hâkim olmuş ve MBK üyelerinin katılımıyla sekiz gün sürecek olan bir yurt gezisi planlanmıştır. Böylece hem askeri idarenin eylem ve politikalarına ve elbette darbeye meşruiyet arayışına girilmiş hem de toplumsal desteğin hangi düzeyde olduğu anlaşılacak istenmiştir. Dönemin gazetelerinin ifadesiyle 'İnkılap Kervanı' yola çıkmış ve MBK üyeleri halkla temas etme imkânı bulmuştur.

Bu çalışma, MBK üyelerinin katılımıyla gerçekleşen ve sekiz gün süren yurt gezilerini inceleyerek, 27 Mayıs'a meşruiyet kazandırma girişimini Komite üyeleri aracılığıyla anlamayı amaçlamaktadır. "İnkılabın" gerekliliğini, haklılığını, dayanaklarını, hedeflerini halka aktarmayı hedefleyen geziler, askerlerin halkla ilk buluşması olması açısından da önemli bir görünüm sunmaktadır.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi üzerine literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda darbe hakkında ortak bir tanımlamanın ya da uzlaşının varlığından bahsetmek mümkün değildir. Oldukça politize olmuş bu konudaki metinler, yazarlarının "politik duruşlarına" göre farklılık göstermektedir. MBK üyelerinin yazdıkları anılarda 27 Mayıs "devrim, inkılap ve ihtilal" olarak adlandırılmıştır. 14'ler olarak anılan ve MBK içinde tasfiye edilen askerlerin anılarında 27 Mayıs, Atatürk sonrası devleti yöneten politikacılara karşı yapılmıştır. Bu ifadeyle kastedilen, müdahalenin hedefinin sadece DP'li politikacılar değil, aynı zamanda CHP lideri İnönü'yü de kapsadığıdır. (Erkanlı, 1973; Seyhan, 1966; Esin, 2005; Er, 2012; Türkeş, 1975). Özellikle Orhan Erkanlı'nın anı kitabı darbenin siyasal felsefesini anlayabilmek adına önemlidir. Bu tasfiyenin dışında kalan askerler için 27 Mayıs, DP'nin anti demokratik zihniyetine karşı yapılan ve demokrasiyi yeniden tesis etmeyi sağlayan bir harekettir (Yıldız, 2001; Karavelioğlu, 2007; Tunçkanat, 1994; Ulay, 1968; Küçük, 2008; Özkaya, 2005; Aceral, 2007). 27 Mayıs'ı "Cumhuriyet'in değerlerine meydan okuyan DP'ye karşı yapılmış" bir hareket

¹ MBK üyesi Numan Esin'de 27 Mayıs'a neden inkılap dediklerini şu sözlerle ifade etmiştir: "İhtilaller yıkıcılığı ifade eder oysaki biz yapıcıyız. İhtilal kelimesinin sertliğini gidermek için yaptığımız inkılap 'kibar ihtilal, gülen ihtilal, beyaz ihtilal' gibi ifade edilmiştir." (Hürriyet, 11 Temmuz 1960).

olarak gören ve “İkinci Cumhuriyet” olarak değerlendiren çalışmalar da vardır (Erginer, 1960; Bekata, 1960; Giritli, 1961).

27 Mayıs’ı bir darbeden ziyade toplumun “iyiye gidişini sağlayan” bir “ihtilal” olarak tanımlayan, darbeyi aktörlerinin ağzından anlatan (İpekçi ve Coşar, 1965), tarihsel nedenlerini inceleyen (Aydemir, 1976) çalışmalar da söz konusudur. Öte yandan darbeyi DP’nin baskıcılığına son veren ve demokrasinin yaşatılmasında önemli bir dönüm noktası olarak değerlendiren ve bu bağlamda onu meşrulaştırmaya (Karal, 1960; Tansel, 1960) yönelik bunun yanı sıra askerlerin İnönü ile ilişkisi çerçevesinde konuyu ele alan (Aytekin, 1967) bazı eserler de bulunmaktadır. 27 Mayıs’ı gazeteci olarak yakından takip eden (Hekimoğlu, 1975; Toker, 1991; Arcayürek, 1984; Baban, 1970; Altuğ, 1976) yazarların çalışmaları da darbe öncesi ve sonrası ülkenin politik panoramasını sunmaktadır. Ayrıca 27 Mayıs’ı (Özdağ, 1997; Kayalı, 1994; Weiker, 1967; Hale, 1996) ordu-sivil yönetim ilişkisi içinde analiz etmeye gayret eden çalışmalar ise küçümsenmeyecek sayıdadır.

Özellikle DP dönemini ve darbeye giden süreci konu alan en kapsamlı akademik metin Cem Eroğul (1998: 250) tarafından yazılmıştır. Eroğul, 27 Mayıs’ı parlamenter rejimi ortadan kaldıran, demokrasiyi yıkan, meşruluğunu yitirmiş DP iktidarına yönelik bir “karşı darbe” olarak nitelendirmiştir. Yine 27 Mayıs’ın Türkiye’de ordunun ülke yönetiminde bir olasılık olarak akılda kalmasına sebep olduğunu diğer yandan ise askeri idarenin daimi olamayacağı ve en kısa sürede idarenin sivillere bırakılması gerekliliği düşüncesinin yerleşmesini de sağladığını ifade eder (Eroğul, 2013: 205). Son olarak DP’nin kuruluşunu, yönetimde kaldığı yılları ve darbeyi ele alan (Demirel, 2011) bir çalışma da mevcuttur. İlgili literatür incelendiğinde, Komite üyelerinin gezilerini doğrudan ya da dolaylı ele alan bir çalışma tespit edilmemiştir.

Bu çalışmanın yöntemi, belge analizine dayanmaktadır. Çalışmanın birincil kaynaklarını gazeteler (Cumhuriyet, Milliyet, Öncü, Hürriyet, Vatan, Akşam), MBK’nın yayınladığı broşürler ve Komite üyelerinin hatıratları oluşturmaktadır. Çalışma tarihsel olarak gezinin yapıldığı 1960 yılının 21-29 Eylül tarihlerini kapsamaktadır ve üç bölüm olarak planlanmıştır. İlk bölümde geziler bağlamında bir teorik çerçeve oluşturmak için meşruiyet kavramı ele alınacaktır. Ardından Komite’nin gezi öncesinde meşruiyet arayışının nedenleri ve kapsamı hakkında bir arka plan sunabilmek adına politik ortamın karakteristikleri ortaya konacaktır. Son bölümde ise, Komite üyelerinin gezilerde kullandıkları dil, beyanları, tutumları ve tepkileri analiz edilerek meşruiyet ile ilişkisi incelenecektir.

Askeri Darbeler ve Meşruiyet

Meşruiyet, çok boyutlu bir kavramdır. Bu bağlamda hukuki, siyasi ve ahlaki boyutu söz konusudur. Hukuki meşruiyet, bir değere ve normlara uygunluğa gönderme yaparken, çalışma bağlamında ele alınan siyasi meşruiyet ise siyasal iktidarı anlamlandıran yani varlık sebebine odaklanan bir kavramdır. Meşruiyet, siyasal iktidarın var oluş sebebi ve sürekliliğinin en temel dayanağıdır. Meşruiyet “yönetenlerin yönetim haklarının tanınması” (Coicaud, 2002: 16), “yöneten-yönetilen ilişkileri çerçevesinde ilişkinin bir tarafının diğer tarafa atfettiği bir nitelik” (Vergin, 2016: 40), iktidarın toplum için en

uygun yönetim olduğuna toplumu ikna etme ve bunun sürekliliğini sağlamak (Lipset, 1964: 70) olarak tanımlanabilir.

Bir faaliyet ya da tutum ancak "haklı ve doğru" görüldüğü ölçüde meşru olabilir veya meşruiyetinden bahsedilebilir. Bu anlamda bir yönetimin haklı olduğuna yönetilenlerin ikna edilmesi gerekmektedir (Stilman, 1974: 39). Diğer bir deyişle yönetim, ancak yönetilenler tarafından kabul gördüğünde meşru olabilir. Bu bağlamda meşruiyet iktidarın "yasa, emir ve eylemlerinin" hem birey hem de toplum tarafından kabul edilip, itaat edilmesini sağlar (Çetin, 2003: 62). Meşru olmayan iktidar türlerinin uzun süre ayakta kalamayacaklarına dair örnekler tarihin her döneminde ve hatta her toplumda rastlamak mümkündür. Weber'e göre demokratik ya da anti demokratik iktidarın temeli meşruiyettir (Weber, 2012: 91).

Modern toplumda iktidarını toplumsal rıza ile donatmadığı sürece hiçbir siyasal güç demokratik temsil ilkelerinden bahsedemez, meşru olduğunu iddia edemez. Siyasal sistemin, sürekliliği, istikrarı ve dayanıklılığı meşruiyetle yakından ilişkilidir (Kapani, 1998: 89). Her yönetim iktidarını devam ettirmek için meşru temellere dayanmak zorundadır. Bu bağlamda her iktidarın temel hedefi halk tarafından onaylanmak ve toplumsal rızaya sahip olmaktır. Weber'in siyasi iktidarın devamındaki en önemli unsur olarak gördüğü ve "halkın iktidara karşı duyduğu inanç" (Weber: 87) olarak tanımladığı meşruiyet, siyasal iktidarın ihtiyaç duyduğu rızanın yaratılması noktasında temel öneme sahiptir. Siyasal iktidarın itaat edilebilir olmasında meşruiyet en önemli koşuldur.

Mevcut iktidarı demokratik olmayan yollarla ele geçiren askeri darbeler, tüm siyasal iktidarlar gibi, "kendini kabul ettirme ve varlığını sürdürme noktasında" (Çetin, 2003: 66) meşruiyete ihtiyaç hissederler. Bu durum bir meşruiyet arayışı olarak değerlendirilebilir ve yapılan eylemi haklı kılma, mevcut durumun kabulünü genelleştirme ve yeni kurulan sistemi güvence altına alma çabası olarak da okunabilir. Silah gücüyle iktidara gelen ordunun, toplumsal desteğe yöneldiğinde kullanabileceği araçların çeşitliliği bu çalışmanın kapsamını aşan tartışmaların önünü açabilir. Hem meşruiyetin kaynakları hem de toplumun ikna edilme biçimleri üzerinden yapılacak bir değerlendirme 27 Mayıs hareketini MBK gezileri üzerinden anlamayı kolaylaştırmaktan ziyade içinden çıkılmaz bir mecraya yönlendirme riski taşımaktadır. Üstelik darbenin mimarları için meşruiyetin kaynağının ne olması gerektiği konusunda bir tereddüt oluşmamıştır. Yöntem ise son derece basittir veya dönemin şartları çerçevesinde hareket edilmesi uygun bulunmuştur. Nihayet meşruiyetin temel unsuru olan 'ikna' devreye sokulmuş, propaganda için bütün imkânlar seferber edilmiştir. Propaganda, iktidarın meşruluğunu oluşturan rızanın sağlanmasında temel bir yöntemdir ve 'ikna etme, rıza yaratma' gibi hedefleri gerçekleştirmek için başvurulur. Kitle iletişim araçları iktidarın toplumsal kabulünü üretebilmek ve meşruiyeti sürdürebilmek adına çok önemli fonksiyonlar yüklenirler. 1960'lı yıllarda radyo ve gazeteler, kitaplar ve dergiler, yurttaşları bilgilendirmenin yanında siyasi meşruiyetin sağlanmasında da etkin rol oynamıştır.

MBK, 1960 yılının yazında 'Millî İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu'nu oluşturarak yurttaşlar arasında bağ kurmak ve kendine bağlılığı güçlendirmek için propagandaya büyük önem vermiştir. Komisyon yayınladığı broşür, düzenlediği

toplantılarla ‘inkılabın’ meşruiyetinin sağlanmasında etkili bir rol oynamıştır. MBK, yaptıklarının toplumda “haklı ve doğru” olduğunu anlatmak ve bunun nasıl görüldüğünü “anlamak” için gezilere çıkmıştır. Çözüm bekleyen konular birikmişti ve başlangıç için hemen hemen herkesin merak ettiği bir sorunun yanıt bulması gerekmiştir: 27 Mayıs neden yapılmıştı?

Gezi Öncesi Siyasi Gündem

27 Mayıs darbesinden gezilerin yapıldığı Eylül ayına kadar geçen sürede siyasetin nabzını yükselten netameli birkaç temel konu olmuştur. Bunlardan ilki CHP ve lideri İsmet İnönü ile MBK’nın ilişkisinin sorgulanmasıdır. Özellikle Komite Başkanı Cemal Gürsel’in darbenin ertesi günü İnönü’yü araması, darbeyi haber vermediği için özür dileyip, ardından sözlerini “peygamber buyruğu” sayacağını belirtmesi ve CHP’nin 27 Mayıs’a verdiği destek göz önüne alındığında, siyasal ortamda darbenin CHP yanlısı olduğu ya da iktidarı DP’den alıp CHP’ye vermek için yapıldığı iddialarının dillendirilmesine neden olmuştur. Bu iddialar Gürsel tarafından reddedilmiştir. En sert tepkiler ise Numan Esin, Alparslan Türkeş ve Muzaffer Özdağ’dan gelmiştir. Bu isimler MBK’nın güçlü ve kişisel görüşlerini sık sık kamuoyuyla paylaşan üyeleridir. Özellikle “27 Mayıs kime karşı yapıldı?” sorusuna verdikleri cevaplar ile MBK’nın resmi görüşünün dışına çıkarak Komite içinde yaşanacak büyük bir çatışmanın da fitilini ateşlemiştir.

Esin’in 9 Eylül 1960 tarihinde İzmir’de yaptığı konuşmasında inkılabın halkı, birbirine düşen politikacıların elinden kurtarmak için yaptıklarını, bu sözleri içinde sadece 1950-1960 arasındaki yılları kastetmediğini belirten sözleri, İnönü ile bir polemik de başlamasına sebep olmuştur. İnönü bu sözlere karşılık, 27 Mayıs’ın “parti kavgasını sonlandırmak” için yapıldığı teşhisinin çok hatalı olacağını belirtmiştir. Bu sözler üzerine görüşleri sorulan Türkeş ise, bu konuda tartışmaya girmek istemediğini, MBK’da herkesin aynı görüşleri paylaşmasının bir gereklilik olmadığını belirtmiştir. Kuşkusuz, Türkeş liderliğinde öne çıkan grubun CHP’ye olan tepkisinin arkasında başka bir tartışma vardır. Kamuoyunda en çok tartışılan, askerlerin, iktidarı sivillere ne zaman bırakacağı sorusu olmuştur. Bu soruya verilecek cevaplar, Komite içinde hızlı bir gruplaşmaya ve ardından da büyük bir tasfiyeye gidecek sürece sebep olacaktır.

İktidar Meşruiyetini Kaybetmiştir

Meşruiyetten yoksun bir iktidarın sürdürülebilir olması mümkün değildir. 27 Mayıs’ın mimarları tarafından da bilinen bu realite, halk desteğine yönelmenin itici gücü olarak belirginleşmiştir. Darbe’nin toplumsal bir tabanının olmaması (Kayalı, 1994: 69) ‘inkılabın’ izahını zorunlu kılmış, bir başka ifadeyle 27 Mayıs’ın neden yapıldığı sorusunun zihinleri meşgul etmesinin önüne geçmek için ardı sıra faaliyetler tertip edilmiştir. Darbenin başladığını ilan eden radyo bildirisi ise darbenin meşruiyetini yasal bir zemine oturtmanın çerçevesini çizmiştir. 27 Mayıs darbesini yapanlar müdahalenin meşruluğu tezini, Ordu Dahili Hizmet Kanunu’nun 34. maddesinde ifadesini bulan korumak ve kollamak görevine dayandırmıştır (Tanör, 1998: 367).

27 Mayıs gecesi okunan bildiride darbenin "demokrasinin içine düştüğü buhrana son vermek" ve "kardeş kavgasını" önlemek amacıyla yapıldığı belirtilmiş ve siyasi meşruiyetine vurgu yapılmıştır. Darbeci askerler tarafından yeni bir anayasa hazırlamaları için oluşturulan ve başkanlığını Sıddık Sami Onar'ın yaptığı "İlim ve Hukuk Heyeti" yayımladığı Anayasa Komisyonu Raporu'nda 27 Mayıs'ın "adi ve siyasi bir hükümet darbesi" olarak görülemeyeceğini ifade etmiş, böylece darbeyi hukuken meşrulaştırma hedefine yönelmiştir (Milliyet, 29 Mayıs 1960). Rapor, DP iktidarının 'meşruluğunu kaybetmiş' olduğu iddiası üzerine kurulmuştur ve kimilerince "ihtilalin berati" olarak adlandırılmış, 27 Mayıs'ı yapanların kendilerine yarattığı bu 'hukuki dayanak' ile darbenin ihtilale dönüştüğü iddia edilmiştir (Aydemir, 1976: 46; Aydemir, 2017: 432).

Darbe'nin propaganda faaliyetlerini yürütmesi için kurulan Millî İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu'nun öncülüğünde toplumun farklı kesimlerinin iştirak etmesi sağlanarak 'inkılabın mana ve önemi'nin halka anlatılması seferberliği başlatılmıştır. Bu toplumsal kesimlerin başını öğretmenler ve üniversite öğrencileri çekmiştir.² Bu amaçla ülkenin her yerine özellikle köylere geziler düzenlenmiştir (Milliyet, 02 Haziran 1960). Bu geziler, basında "devrim gezisi" (Milliyet, 06 Temmuz 1960), "inkılap kervanı" (Hürriyet, 2 Ağustos 1960), "hürriyet kervanı" (Akşam, 11 Temmuz 1960) gibi isimlerle oldukça geniş yer bulmuştur.

Geziler, 27 Mayıs darbesini halka anlatma isteğinin bir tezahürü olmuştur. Anılan dönemde kitlelere ulaşma konusunda radyo, gazete, broşür, kitap en çok başvurulan yöntemlerdendi. En etkili olanı ise propaganda araçlarıydı. 'Ak Devrim' (1960), '27 Mayıs İnkılabı ve Sebepleri' (1960), 'Köy Kahvesinde 27 Mayıs' (1961), '27 Mayıs İnkılabının Hikâyesi' (1960), 'Esaslar, İnkılap Hakkında Yapılacak Konuşmalar' (1960) gibi Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan kitaplar ve broşürler bastırılmış, başta köyler olmak üzere ülkenin her tarafına gönderilmiştir. Türk İnkılap Enstitüsü, darbenin yapılış gerekçesini, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümenliği ise "inkılab"ın belgelere dayanan resmi tarihini anlatan kitapların kısa zamanda hazırlanarak kamuoyuna dağıtılacağını bildirmiştir. Darbeyi anlatan daha doğru bir ifadeyle, meşruiyet arayışının uzantısı olarak ardı sıra yayımlanan kitap yazma furçasına akademisyenler de iştirak etmiştir (Hürriyet, 27-28 Temmuz 1960). Yazılı basınla iletişim yolunun yanında radyo yayınları vasıtasıyla halkı etkileme yöntemine de sıkça başvurulmuştur. 'İnkılabın anlam ve önemi' üzerine yapılan konuşmalar, özellikle okuma-yazma problemi yaşayan vatandaşlar için etkili olmuştur. Bu bağlamda verilebilecek en iyi örneklerden biri dönemin Adalet Bakanı Amil Artus'un '27 Mayıs İnkılabının Sebepleri Nelerdir?' konulu iki radyo konuşması yapmasıdır. 27 Mayıs'la ilgili propaganda faaliyetlerinin içine marş bestelenmesi, sigara üretilmesi, hatıra para basılması, yurt dışından gelecek turistler için broşürler ve kitaplar yayımlanması faaliyetleri de eklenmiştir.

27 Mayıs sonrası yaşanan olaylara ait çekilen fotoğraflar ve filmler basın ataşelikleri yoluyla Amerika, İngiltere ve Kıbrıs'taki haber bürolarına, televizyon idarelerine gönderilmiş, 'inkılabın' hikâyesini anlatan fotoğraflı bir broşür 55 bin adet basılarak hem yurt dışında hem de yurt içinde dağıtılmıştır. İnkılap ve hürriyet şehitlerinin cenaze

² "İnkılabın manasını" izah etmek sadece askerler tarafından yapılmamıştır. Basın da aktif görev almıştır. Mesela Cumhuriyet gazetesi her yıl düzenlediği "Yunus Nadi Ödülleri" yarışmasına konu olarak "27 Mayıs'ın manasını anlatınız" içeriğini seçmiştir. (Cumhuriyet, 28 Ağustos 1960)

törenleri filme alınarak tüm yurttaki sinemalar vasıtasıyla gösterilmiştir (MBK Genel Kurul Toplantısı, 20 Eylül 1960: 135).

MBK meşruiyetini sağlama aşamasında en etkili araçlardan biri olan propagandanın yararlanmıştı. Yurttaşla bağ kurmak ve kendisine olan bağlılığı güçlendirmek veya düzeyini anlayabilmek için propaganda yöntemlerinin de ötesine geçerek halkla bizzat temas kurmaya karar vermesi, dönemin iletişim ve ulaşım şartları da dikkate alındığında, önemli sayılabilecek bir adım olmuştur. Yola çıkma zamanı gelmiştir. ‘İnkılabı’ halka en iyi anlatabilecek olanlar kuşkusuz onu yapanlardı. Böylece darbenin üzerinden çok süre geçmeden yurt gezileri için hazırlıklara başlanmıştı.

Komite Üyelerinin Gezisi: “İnkılap Kervanı” Anadolu’da

1960 Eylül’üne gelindiğinde ‘İnkılabın’ üzerinden yaklaşık olarak üç ay geçmişti. En çok dillendirilen, cevabı merak edilen ise “İnkılap kendi kendine mi yayılıyor” sorusudur. Cevaba dair tartışmaların yapıldığı bu günlerde gazeteler MBK üyelerinin bir yurt gezisine çıkacağı ve tüm Anadolu’yu gezeceğini yazmaya başlamışlardır (Milliyet, 18 Eylül 1960).

19 Eylül günü MBK üyesi Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan tarafından düzenlenen basın toplantısında ‘İnkılabın amacını anlatmak ve halkı dinlemek için yapılacak’ gezi programı ve detaylar açıklanmıştır. Sekiz gün sürecek geziye Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, Başbakanlık Müsteşarı Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Millî Savunma Bakanı Orgeneral Fahri Özdilek, Komite sekreterlerinden Kurmay Yarbay Sezai Okan ve Kurmay Yüzbaşı Orhan Kabibay dışında (Akşam, 20 Eylül 1960) tüm Komite üyelerinin katılması kararlaştırılmıştır. Gezinin 20 Eylül Çarşamba günü başlayarak, 28 Eylül Perşembe günü sona erecek şekilde programlanması yani kısa sürede yurdun önemli bir kısmında bu faaliyetin icra edilmesinin amaçlanması ciddi bir hazırlık sürecinin olduğu anlamı taşımaktadır. Hatta Komite üyelerinin ikişer kişilik 17 ekip halinde yola çıkması ve gittikleri illerde dolaşacakları ilçe, köy ve kazaların detaylı tespiti de yapılmıştır.

Toplantıda gazetecilere dağıtılan ‘halkla temas etmek ve dert dinlemek amacıyla çıkılacak’ gezi programı oldukça detaylıdır. Gidecekleri yerler, hangi saatte nerede olunacağı, kat edilecek yol, kullanılacak araçlar, üyeleri kimlerin karşılayacağı, yapacakları konuşmaların içeriği net bir şekilde belirlenmiştir (Öncü, 20 Eylül 1960).

Gezi sırasında komite üyelerinin yemeklerini askeri Garnizonlarda tabldotlarda veya lokantalarda kendi paraları ile yemeleri ve gidecekleri yerler için Bayındırlık Bakanlığı’nın araçları veya askeri jeepleri kullanmaları kararlaştırılmıştır. Yine bu gezilerde üyelerin ve onların refakatindekilerin yol giderleri hariç diğer masraflarını şahsen ödemeleri uygun bulunmuştur. Bunun dışında gezi süresince özel ziyafetler verilmesi yasaklanmıştır. Gezide normal protokol kurallarının uygulanacağı sadece mülki idare amirince karşılanacak Üye için bir uğurlama töreninin düzenlenemeyeceği belirtilmiştir (Cumhuriyet, 20 Eylül 1960). MBK üyelerince düzenlenecek toplantılara, halkın katılımını sağlamak için birtakım kolaylaştırıcı önlemler de düşünülmüştür. Örneğin memur ve işçilerin dinleyebilmesi için toplantıların mesai saatleri dışında gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür (Vatan, 20 Eylül 1960).

MBK üyelerinin yurt gezisine çıkacakları haberi, gazetelerin ilk sayfalarında verilmiştir. Kuşkusuz darbenin baş aktörlerinin halkla temas etmek istemesi önemli bir hadisedir. Bu yönde bir temas için daha önce öğretmenler, üniversite hocaları ve öğrenciler devreye sokulmuştur. Bu kez vatandaş ilk ağızlardan 'inkılabın' anlam ve önemini dinleme fırsatı bulacaktı.

Gezilerle halka anlatılması hedeflenen temel konular ise şöyle belirlenmiştir:

-27 Mayıs inkılabının halk topluluğundaki psikolojik ve ekonomik tesirlerini yerinde incelemek

-Halkın millî menfaatlere uygun dert ve davalarını, istek ve arzularını yerinde tespit ederek sosyal ve ekonomik politikaya yön vermek

-27 Mayıs inkılabının sebep ve amaçlarını, İnkılap hükümetinin bugüne kadar yaptıklarını ve yeni meclis kurulup iktidar devredilinceye kadar takip edeceği politika ve yapacağı işleri anlatmak (Milliyet, 20 Eylül 1960)

Ayrıntılı biçimde programlanan gezilerde Komite üyelerinin konuşma başlıkları ve yöntemi de belirlenmiş örneğin "mübalağaya yer verilmeden" konuların izah edileceği kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 20 Eylül 1960). Millî İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu, "27 Mayıs 1960'ta Ele Alınan Devlet İdaresinin Durumu, 27 Mayıs'tan İtibaren Yapılan Plan ve Yapılacak İşler" başlıklı 1 numaralı broşürü yayımlamıştır. Gezi haberinin duyurulduğu basın toplantısında, hiçbir üyenin konuşmalarında broşürde belirtilen esasların dışına çıkamayacağı belirtilmiştir. Komite üyelerinin gezi süresince yapacakları bütün konuşmaların askeri idare adına yapılacağı açıklanmıştır. Dolayısıyla MBK'nın resmi görüşü mahiyetinde olacağının altı çizilmiştir (Cumhuriyet, 20 Eylül 1960). Gazeteler geziye büyük önem vermiştir. Cumhuriyet, Akşam, Hürriyet, Milliyet gazetesi geziye sayfalarında geniş yer ayırırken, Vatan ve Öncü gazetesi yurt gezisine çıkan MBK üyelerini takip etmek için bir ekip kurmuştur.

21 Eylül 1960: Gezi Başlıyor

Darbeye meşruiyet arayışının en önemli halkası olarak kabul edilen yurt gezilerinin başlamasıyla birlikte ülkede gündem belli noktalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Cumhuriyet döneminde Silahlı Kuvvetler ilk defa yönetime el koymuştur. Bu durumun Türk halkı üzerinde yarattığı şaşkınlık henüz kaybolmamışken MBK üyelerinin gerçekleştireceği gezi programının ilan edilmesi dikkat çekici olmuştur. Zamanın bütün olanakları kullanılarak, gezinin halka duyurulması sağlanmış böylece ilginin artması hedeflenmiştir.

Askerler için de bir ilk olma özelliği taşıyan gezi, darbeye toplumsal destek amacına yönelmiştir. Bunun başarılabilmesi, darbeye devrilen iktidarın meşru olmadığına ispatlanmasıyla mümkün olabilirdi. Gezi süresince düzenlenen toplantılarda en çok üzerinde durulan konular da bu mahiyette olmuştur. Gazeteler gezilerde üyelerin "çoşkun tezahüratlarla, şiddetli, çığgınca alkışlarla kesilen, 'Doğru', 'Yaşa' sesleriyle desteklenen" konuşmalar yaptığını yazmıştır. Üyeler her şehrin ya da ilçe ve köyün meydanlarında halka hitap etmiştir. Bunun dışında konuşmalar ve sohbetler de düzenlenmiştir. Belediyelerde, Ticaret ve Sanayi Odalarında, öğretmen ve esnaf derneklerinde dilek ve

öneriler dinlemiş, tüm sorulara cevap vermişlerdir. Üyeler gittikleri her şehirde fabrikaları ziyaret etmiş, özellikle işçilerle yakından ilgilenmiş ve işçilerin daveti üzerine çoğunlukla öğle yemeklerini birlikte yemişlerdir. Gezilerde üyelere, çoğunlukla gidilen ilin valisi, tümen komutanı, garnizon kumandanları eşlik etmiştir. MBK üyelerinin ‘halkın nabzını yoklamak’ için çıktıkları yurt gezisi, 17 ekip halinde 65 ilde gerçekleşmiştir. Toplumun her kesimi ile görüşmeler yapılmıştır: İş adamları, daire müdürleri, profesörler ve meslekler temsilcileri, öğretmenler, din adamları, işçiler, işverenler, tüccarlar ayırt edilmeksizin dinlenmiştir. Hepsinden ama özellikle imamlardan ve müftülerden ‘millî birlik ruhunun yayılması’ için çalışmaları istenmiştir.

27 Mayıs’ın Gerekçesi: “İhtilal Neden Yapıldı?”

Geziler boyunca 27 Mayıs, “meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara” karşı yapılmış hamle olarak tanımlanmıştır. Üzerinde en çok durulan konu, 10 yıl boyunca iktidarda olan DP’nin yaptığı ‘yanlışlar’ olmuştur. Demokratların yaptıkları ‘kötülüklerin’ (Ahmad vd., 1976: 223) gösterilmesi bir anlamda 27 Mayıs’ın neden yapıldığının da ortaya konulması noktasında önemli kabul edilmiştir. Gezi boyunca tüm ekibin altını çizdiği husus, 27 Mayıs inkılabının ‘demokrasiyi bütün kurumlarıyla yeniden kurmak’ için yapılmış olduğudur (Esaslar, 1960: 10). DP iktidarı eleştirilirken en büyük ve en açık tepki Başbakan Adnan Menderes’e yöneltilmiştir.

DP iktidarına yönelik en belirgin eleştirilerden biri de tek parti diktatörlüğü kurma yolunda olduğudur. Tahkikat Komisyonu’nu bu amacın en ileri noktalarından biri olarak değerlendiren Komite üyeleri, kardeşin kardeşe kırdırıldığı bir ortamdan çıkmak için Atatürk gençliğinin 27 Mayıs hareketini başlattığını hatta ilkokul öğrencilerinin “hürriyet davasına sarılarak” askeri göreve davet ettiğini de ifade etmişlerdir. Binbaşı Fazıl Akkoyunlu’nun konuşmasına yansıyan bu düşünce, “milletin beklediği inkılap” sözüyle açıklığa kavuşturulmuştur (Milliyet, 23 Eylül 1960). Üyelerin bu konuşmaları dikkate alındığında inkılabın gerekçelendirilmesi gayreti taşıdıkları görülmektedir. 27 Mayıs’ın yapılış nedeni, DP iktidarının anayasayı çiğneyerek gayri meşru duruma düştüğü iddiasıdır. Zaten Ekim ayı ortasında başlayacak Yassıda sürecinde, anayasayı ihlal davası da yer alacaktır.

DP’lilerin Yargılanması: “Cezalar İnfaz Edilecektir”

27 Mayıs darbesi sonrası ülkenin kontrolü MBK’ya geçmiştir. Siyasal partilerin faaliyetlerine son verilmiş, Meclis fesih edilmiş, basın kontrol altına alınmıştır. Bu ve benzeri müdahalelerle MBK iktidarının güçlenmesi amaçlanmıştır. Ancak Anadolu köylerinde DP taraftarlarınca başlatılan ve askeri idareyi hedef alan propaganda faaliyetleri etkili olmuştur. MBK üyeleri geziler sırasında en çok Adnan Menderes’i hedef almışlardır. DP propagandacıları ise adeta bu olumsuzluğu boşa çıkarmak için Menderes’i yücelten hikâyelere başvurmuşlardır. Örneğin Menderes’in, Yassıda’dan çıkararak beyaz atı ile Eyüp Sultan’a geldiği ve buradan bir seccadeye binerek, kırk camide namaz kılıp, Ankara’ya giderek MBK’ya akıl verdiği anlatılmıştır (Ulay, 1968:191).

Menderes’i insanüstü bir varlık konumuna çıkaran ve ciddi biçimde yaygınlaştığı anlaşılan bu anlatının yanında yine aynı amaca hizmet edeceği düşünülen bir iddia

da gündemi epeyce meşgul etmiştir. Bu iddia, DP'lilerin yargılandığı davalardan çıkacak sonuçların uygulanamayacağı şeklinde dillendirilmiştir. Gezi sırasında konu, Komite üyelerinin de konuşmalarına yansımıştır. Orhan Erkanlı adalete inandıklarını, mahkemenin vereceği kararın aynen uygulanacağını, cezaların infazından hiç kimsenin şüphesi olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce ise kimsenin affedilmeyeceğini, idam edilmesi gerekenlerin de infazlarının gerçekleşeceğini belirtmiştir (Öncü, 22-23-26 Eylül 1960)

Komitenin Yassıada'daki yargıçları etkilemeye çalıştığı iddialarına karşılık olarak ise Numan Esin, Yassıada'dakileri kendilerinin değil, adaletin cezalandıracağını, askerlerin kimsenin "zindancısı" ve "celladı" olmadığını ifade etmiştir (Vatan, 25 Eylül 1960). Üyelerin 'idam kararı' hakkında bu kadar erken yorum yapabilmesi oldukça ilginçtir. Yargılamalar için hazırlıklar daha önce yapılmış olsa bile, davaların başlangıcı 14 Ekim'dir. Bu yorumlar söylentiler üzerine yapılmış olmasına rağmen, aynı zamanda yargılamalar sonucunda ortaya çıkacak olası idam kararlarına halkı alıştırmaya çabasının ürünü olarak da değerlendirilebilir.

Demokles'in Kılıcı Sallanıyor: "İkinci Defa İhtilal Yapmaya Lüzum Kalmasın"

Sivil yönetimin bir darbeye son bulması, siyasal hayat üzerine adeta bir kâbus gibi çökmüştür. 27 Mayıs darbesi, askerin müdahalesinin akıldan çıkarılmamasını ve siyasal hayat üzerinde belirleyici olma vasfını her daim hatırlatacak bir mahiyete bürünmüştür. Ama aynı zamanda askeri yönetimin geçici olması gerektiği ve iktidarın bir an önce sivillere bırakılması fikrinin de öncüsü olduğu yönündeki kanaatlerin oluşmasını sağlamıştır (Eroğul, 2013: 205).

Yüzbaşı Rıfat Baykal güçlü bir gelecek hazırlamak istediklerini, vatandaşların seçimlerde oylarını düşünerek vermelerini istemiş ve ardından da aksi durumda ne olacağını "ikinci defa ihtilal yapmaya lüzum kalmasın" sözleriyle belirtmiştir (Milliyet, 25 Eylül 1960). İrfan Solmazer Aydın'da her vatandaşın "boynuna 9-10 bin liralık borç halkası takıldığını", Komite olarak sadece Anayasa'yı hazırlayıp, seçim yaptıktan sonra çekildiklerinde "ip çeken cellattan ve gardiyandan" farklarının kalmayacağını, amaçlarının sadece DP'lileri cezalandırmak değil, "vatan işlerini" halletmek olduğunu söylemiştir (Akşam, 23 Eylül 1960). Ülke bütünlüğünü zedeleyecek şekilde vatandaşlar arasına nifak sokanların "başlarının insaf edilmeden kesileceğini" ekleyen Solmazer, "27 Mayıs ihtilali"nin bitmediğini de vurgulamıştır (Akşam, 25 Eylül 1960).

Muzaffer Özdağ, DP'li iktidar mensuplarını ilk günden "kurşuna dizebileceklerini", fakat bunu Türk halkına ve kendilerine yakıştıramadıklarını ve onları adalete teslim ettiklerini vurgulamış ve "başka yerlerde ihtilal barut ve kanla olur. Bizde ihtilal alkış ve çiçekle oldu" demiştir (Akşam, 24-25 Eylül 1960).

Kurmay Albay Haydar Tunçkanat ve Rıfat Baykal bu konu hakkında en sert ve tartışılan çıkışları yapmışlardır. İktidara gelecek partilerin, DP'nin yaptığı hataları tekrarlamaları halinde "kendileri için mutlaka ikinci bir Yassıada bulunacaktır" yorumu, ertesi gün tüm gazetelerde tartışılmış ve MBK sözcülerinden Kurmay Albay Mucip Ataklı'ya sorulmuştur. Ataklı ise Komite üyelerinin gezilerde bağlı kalacakları broşürde yer almayan bu yorum için "ikinci Yassıada sözü sürç-i lisandır" demiştir (Vatan, 28 Eylül 1960).

Bahsi geçen yorumlar üzerinde bir değerlendirme yapıldığında, Komite üyelerinin vermek istedikleri mesaj oldukça açıktır. Kullandıkları tehditkâr dil, Komitenin meşruiyet arayışının dışına çıkması olarak yorumlanabilir. ‘Zora ve şiddete dayanmama’ prensibinin altının çizilmesi, aslında 27 Mayıs “inkılabı”nın hukuki meşruiyet zemininin kurulmasında yardımcı olurken bu tarz söylemler bu prensibin zedelenmesine ve MBK sözcüsünün bu üslubu tasvip etmediğini açıklamasına sebep olmuştur. Konuşma üslubu oldukça sert olan üyeler Komite içinde seçimlerin yapılmasını erken bulan ve daha uzun süre iktidarda kalmayı isteyen gruptandır. Bu söylemler, MBK içindeki “çarpişan cereyanlar”ın daha da hızlanmasına sebep olacaktır (Karavelioğlu, 2007: 94). Özellikle iktidarda daha uzun süre kalmayı hedefleyen grubun lideri konumundaki Başbakanlık Müsteşarı Albay Alparslan Türkeş’in görevden alınması Komitedeki güç dengesinin bozulmasına ve 13 Kasım’da yapılacak tasfiye sürecinin hızlanmasına yol açmıştır.

MBK İktidarının Niteliği: Kalıcı mı, Geçici mi?

Komite içinde en çok tartışılan konu, iktidarda kalma süresinin ne olacağına dairdir. MBK içinden, ismi literatüre 14’ler olarak giren grubun çıkmasının arkasındaki neden de budur.³ Bu tartışmanın, darbenin yapıldığı andan itibaren var olduğu bilinmektedir. En azından darbe üzerinden henüz üç ay geçmişken konunun gündeme gelmesi, ciddi bir sorun olacağı izlenimi vermiştir. Öyle ki Kurmay Binbaşı Münir Köseoğlu, iktidarın 1961 yılının sonbaharında seçimlerle belirlenecek sivil idareye devredileceğini ve bu yolda bütün Komite üyelerinin ant içtiğini hatırlatma ihtiyacı hissetmiştir (Cumhuriyet, 22 Eylül 1960).

Orhan Erkanlı 27 Mayıs ‘inkılap hareketi’ nin bir parti hesabına yapılmadığını, 1961 sonbaharında normal seçimlerle iktidarın devredileceğini, inkılabın tarafsız olduğunu ne bir partinin teşviki ile ne de bir partiye karşı yapıldığını belirtmiştir (Öncü, 22 Eylül 1960). Erkanlı’nın vurgulamak istediği nokta, -seçimlerin sonucunda iktidarın CHP’ye verileceğine dair iddialar hatırlanacak olursa- MBK’nın CHP ile arasına koymak istediği mesafeye de işaret etmektedir.

Komitenin ne kadar süre iktidarda kalacağı sorusu, herkesin cevabını merak ettiği ve verilen beyanatlarla yer yer endişe kaynağı halini alan bir durumdur. Özellikle MBK’nın geçiciliği, seçimlerin tarihi ve ikinci bir ihtilale dair konuşulanlar zaman zaman Komite üyeleri arasında ortaya çıkan gerilimi göstermesi açısından önemlidir. Bazı üyeler yönetimin geçiciliğini her fırsatta vurgulamalarına karşın bazıları ise uzun süreli ekonomik, siyasal, kültürel hedefler ortaya koyarak aynı görüşte olmadıklarını vurgulamaya çalışmışlardır. Komite içindeki ayrım verilen demeçlerle basına da yansımıştır. Çatışmanın üyelerin birbirine direkt mesaj verme noktasına geldiğini vurgulayan Ulay’ı (Ulay: 166), Karavelioğlu da desteklemektedir. Geziler devam ederken, geziye katılmayan ılımlı gruptan Sezai Okan’ın “Kurucu Meclis en kısa sürede kurulacak” beyanına, Özdağ’ın Adana’dan “Kurucu Meclis biziz” cevabını vermesi tartışmayı alevlendirmiştir (Karavelioğlu, 94). Kurucu Meclis’in parlamenter hayatın başlamasını sağlayacak en önemli hamle olduğu düşünüldüğünde radikallerin buna karşı

³ Bu on dört üye şunlardır: Alparslan Türkeş, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Ahmet Er, Rifat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer.

çıkması anlamlı olmuştur. Esin anılarında, Türkeş'in görevinden alınması üzerine "yeni bir ihtilalin öncüsü bizler olacağız" sözlerini bilinçli bir şekilde, Türkeş'i tasfiye edenlere yani kendilerine muhalif olan komitecilere bir mesaj kaygısıyla söylediğini belirtmiştir (Esin, 2005: 57). Gezinin ikinci günü Türkeş'in başbakanlık müsteşarlığı görevinden alınması, Esin ve Özdağ'ın daha büyük bir tasfiye endişesiyle gezileri tamamlamadan Ankara'ya dönmelerine sebep olmuştur.

Komite'nin Ekonomi Görüşü: "İstikrar İçinde Gelişme"

DP iktidarının ilk yıllarında iktisadi yaşam belirgin bir ilerleme kat etmiştir. Dış yardımlara iklim koşullarının elverişliliği eklenince ülkede bolluk oluşmuş, iktisadi yaşam öncesine kıyaslanmayacak düzeyde canlanmıştır. Ancak bu iyi ortam, 1950'lerin ortalarından itibaren bozulmaya başlamış, DP iktidarının politik tavrında meydana gelen değişimin ana nedenlerinden biri haline gelmiştir. Muhalefetin de en çok eleştirdiği konuların başında gelen iktisadi durum, darbe sonrası iktidara gelen askerlerin gündeminde yer edinmiş, konuya dönük rahatsızlık sekiz günlük yurt gezisinde de muhtelif şekillerde ifade edilmiştir.

MBK üyeleri nasıl bir ekonomi devraldıklarını anlatmaya çalışmışlardır. Örneğin Orhan Erkanlı'nın "27 Mayıs'ta mali durum o kadar kötü idi ki, şaşırıp kalmış hatta keşke şu adamlar memur maaşlarını verseydi de ihtilali ondan sonra yapsaydık diye düşünmüştük" sözleri dikkat çekici olmuştur (Erkanlı, 1973: 35). İrfan Solmazer, devleti "işlah etmek değil, yeniden kurmak" istediklerini vurgulamıştır. Fakat özellikle bir grubun MBK tarafından alınan ekonomik istikrarı düzenleyen tedbirleri uygulamak istemediği ve ülkeyi enflasyona sürüklediğini, DP iktidarının bıraktığı 14 milyar dolarlık borcun ödemesinin, 2008 yılına kadar süreceğini söylemiştir (Vatan, 22 Eylül 1960). Şefik Soyuyüce ise, milyonlar kazanan toprak sahibi ile üç yüz lira maaş alan memurun bir tutulamayacağını, ilk olarak başarmak istediklerinin 'vergi adaletini sağlamak' olduğunu söylemiştir (1 Nolu Broşür, 1960: 47).

CHP, DP iktidarını dengesiz bir iktisadi kalkınma politikası uyguladığı gerekçesiyle ciddi şekilde eleştirmiştir. Ülkede olduğu iddia edilen sınıf farklılıklarının kaynağında söz konusu politikaların olduğu iddia edilmiştir. Milyonerlerin 'cadillac'lara binerken, vatandaşların otobüs kuyruklarında beklediği ileri sürülmüş, genel anlamda DP döneminde varlık bulan bir 'zengin' tipine tepki duyulmuştur (Karpat, 2010: 484). Zenginlere duyulan bu tepki, MBK üyelerinin demeçlerinde de görülebilir. Bazı zenginlerin ekonomik istikrar tedbirlerini destelemediklerini bu yüzden de piyasadaki bunalımın devam ettiğini belirten Erkanlı "bu mütegalibelerin elleri kırılacaktır. Kendilerine bir defa daha sesleniyoruz. Keselerini açsınlar. İktisadiyatımızı baltalamaktan vazgeçsinler" sözleriyle ciddi tepki göstermiştir (Hürriyet, 23 Eylül 1960).

En Tartışmalı Konu: Din

Türk siyasal yaşamını en çok meşgul eden konuların başında din gelmektedir. Çoğu kez gereksiz tartışmaların içine hapsedilen laiklik, irtica, ilerencilik veya gericilik benzeri kavramlarla kimi zaman toplumun hassasiyetleri üzerinden politik avantajlar devşirilmiş kimi zaman da konu bağlamı dışına çıkarılmış ve anlamsızlaştırılmıştır. Türk toplumunun

hassasiyetle üzerinde durduğu din konusunun, MBK gündemine gelmemesi mümkün değildi. İktidara el konulduktan sonra yayımlanan bildirimlerde mesele ele alınmış, toplumun konu hakkında endişe duymaması için demeçler verilmiştir. Benzer şekilde konu, MBK üyelerince gerçekleştirilen yurt gezilerinde de ele alınmıştır.

Askerlerin DP iktidarına dönük en temel eleştirilerinden biri, dini siyasete alet ettiği iddiasıdır. Nurculuk başta olmak üzere cemaat ve farklı tarikatların ön plana çıkıp güçlenmesinin sebebi olarak DP'nin "gericiliğe" zemin hazırlayan politikaları görülmüştür. Oltu'da bir köylünün din meselesinde ne düşündüğünü sorması üzerine Vehbi Ersü "hurafeye, geriliğe kaçmadan herkes ibadetinde serbesttir" cevabı vermiştir. Rıfat Baykal ise "herkes dininde hürdür. İsteddiği zaman istediği şekilde ve istediği dilde ibadet yapar. Yalnız dinin hükümet işlerine müdahaleye hakkı yoktur. Din asla siyasete alet edilemez" şeklinde cevap vermiş böylece halkın din konusundaki hassasiyetini de göz önünde bulundurarak, laiklik ilkesine vurgu yapmıştır (Milliyet, 22 Eylül 1960).

Tek Parti Dönemi'nde uygulanan katı laiklik uygulamaları, DP döneminde kaldırılmış, Ezan Arapça okunmuştur. Askerler iktidara geldiğinde halk arasında en çok bahsi geçen konu DP öncesi uygulamalara dönülüp dönülmeyeceği olmuştur. MBK, toplumun geniş bir kesiminin desteğini alan bu uygulamayı değiştirmemiş, Ezan, Arapça okunmaya devam etmiştir. Yine buna benzer bir uygulama da radyoda mevlit okutulması konusu olmuştur. DP döneminde kaldırılan radyoda dini program yapma yasağı, MBK döneminde de değiştirilmemiş ve radyoda mevlit okutulması kararı verilmiştir. Hz. Muhammed'in doğum günü, Kadir gecesi ve Miraç gecesi olmak üzere yılda üç kez radyodan mevlit yayını yapılması ve cuma akşamları da 15 dakikayı geçmeyen Kur'an okutulması kararlaştırılmıştır. Bu kararın yankıları gezide de devam etmiştir. Bayburt'ta kendilerine yönelik eleştirileri cevaplayan Ahmet Yıldız "Bize laik bir devletin radyosundan Kur'an okutuyorsunuz dediler. Biz binlerce insanın isteğiyle radyoda Müzeyyen Senar'ı dinletiyoruz. Milyonlarca insanın Cuma sabahı Kur'an dinleme isteğini niçin yerine getirmeyelim?" sözleriyle cevaplamıştır (Öncü, 23 Eylül 1960).

Şefik Soyuyüce de partilere hizmet eden din adamına ihtiyaç olmadığını, eski iktidar mensuplarının artık camilerde parti propagandası yapamadıkları için askerlere 'dinsiz' dediklerini, Komite olarak amaçlarının siyasetle alakası olmayan "yüksek seviyeli ve hakiki" din adamları yetiştirmek olduğunu belirtmiştir (Milliyet, 25-28 Eylül 1960). Numan Esin, 'subayların dinsiz' olduğu söylentilerinin asılsız olduğunu ifade etmiştir.

Kırkağaç'a gidilirken, yol üzerinde uğradıkları Bakır köyünde kadınların hepsinin çarşafı olduğunu gören Albay Tunçkanat köy imamı ile görüşmek istemiş, toplantıya gelmeyerek camiye namaz kılmaya gittiğini öğrenince "Müslümanlıkta kaza namazı diye bir şey vardır. Köyün imamı Komite üyelerini dinledikten sonra gidip namaz kılabilirdi" diye sitemde bulunmuştur. Binbaşı Baykal da "zaman sana uymazsa sen zamana uy diye bir söz vardır, artık el birliği ile şu çarşaf işine son verelim. Diğer şehirlerde mantolarla çarşaf değiştiriliyor. İnşallah bir dahaki gelişimizde sizleri çarşafı görmeyiz" demiştir (Öncü, 26 Eylül 1960).

Köyleri Kalkındırma Planı: "Köylere Ulaşılacak"

Köylere dönük ilgi, Cumhuriyet tarihinin en azından ilk elli-altmış yılı için çok belirgin bir hal almıştır. Kentleşmenin yavaş olması ve iktisadi politikaların yönü, uzun

bir süre kırsal alan nüfusunun dikkate değer düzeyde olmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda köyler hem politik olarak ulaşılması gerekli alanlar hem de ülkede olan bitenden haber edilebilmesi için daha çok çaba gösterilmesi gereken coğrafi birimler olmuştur.

27 Mayıs sonrası Komite, Ankara'da bir gazete toplama ve dağıtma merkezi kurmuştur. Böylece gazetelere ulaşma konusunda sıkıntı yaşayan köylülerin konu hakkındaki şikâyetlerinin giderilmesine çalışılmıştır. Gazete toplama kutularının yanı sıra askeri uçaklarla köylere, özellikle Doğu ve Güneydoğu'ya paketler halinde gazeteler atılmıştır. Bu uygulamanın temel amacı köylülerin şehirde yaşanan olaylardan haberdar olmasını sağlamaktır. Yurt gezilerinde Vehbi Ersü ile bir köylü yurttaş arasında geçen diyalog aslında bu uygulamanın ne kadar haklı olduğunu da gözler önüne sermiştir. Ersü sohbet sırasında ihtiyar bir köylüye "Baba memlekette ne oldu?" diye sormuş, köylü, "Vallahi ne bileyim beyim, paşa değişti" cevabını vermiştir (Hürriyet, 24 Eylül 1960).

Bu dönemde Anadolu'nun köylerinde sıkça rastlanan MBK karşıtı propagandalar, askerlerin bu konular üzerinde durmasını gerektirmiştir. Köylülerin mallarının para etmeyeceği ve alıcı bulamayacağı, milletvekili seçme haklarının ellerinden alınacağı ve seçimlere katılmalarına izin verilmeyeceği yönünde ortaya atılan iddialar MBK üyeleri tarafından yalanlanmıştır. Bilgiye uzak köylerin ve okuma-yazma oranı oldukça kısıtlı köylülerin bu duruma itibar etmemesi için önemli olanın eğitimin yaygınlaştırılması olduğu açıkça görülmüştür. Radyonun yaygınlaştırılmaya çalışılması, kitap ve gazeteler aracılığıyla halka/köylülere ulaşılması yöntemi aslında yeni bir düşünce değildir. Tek Parti Dönemi'nde de benzer uygulamalar yapılmıştır.

Seferberlikle Çözülecek Dava: Eğitim

1960 yılında Türkiye'de 35.000 köy olduğu bilinmektedir. Bunların 17.000'inde okul bulunmaktaydı. Okulun olduğu köylerdeki en büyük sorun öğretmensizlikti. Komite üyeleri her gittikleri yerde bilhassa öğretmenlerin dertlerini dinlemiştir. Bu düşünce çerçevesinde hareket eden MBK, yedek subayları öğretmen olarak görevlendirme yoluna gitmiştir. 17.000 yedek subayın dört aylık bir okul eğitimi sonrasında 16 ay öğretmenlik yapması kararlaştırılmıştır (Öncü, 22 Eylül 1960).

Komite, tüm ülkede bir 'kültür kalkınması' hedefiyle, 'seyyar öğretmenler, seyyar eğitim' anlayışını uygulamaya koymuştur. Seyyar öğretmenlerin görevi, Doğu Anadolu'da köyleri gezmek, her köyde bir hafta kalarak, köylüleri çeşitli konularda (eğitim, sağlık, ziraat ve hayvancılık) aydınlatmak olarak belirlenmiştir (Ulay: 190). Öğretmene verilen önem Sami Küçük'ün "10 yıl sonra, tekrar bir ihtilal yapmak istemiyorsak, tekrar bir Yassıda kurmak istemiyorsak, öğretmenin iyi yetişmesi gerekir" sözlerine yansımıştır (Cumhuriyet, 24 Eylül 1960).

Dönemin en temel iletişim aracı radyodur. MBK, eğitimin yaygınlaşması için bölge radyolarını faaliyete geçirmeye karar vermiştir. Bu süreçte küçük radyolar imal edilip, bütün köylere ucuz fiyatla ve taksitle verilmesi kararlaştırılmıştır. Radyo yayınlarının ve radyo alıcılarının halk kitlelerine ulaşımı konusunda verilen çaba aslında propagandaya verilen önemi de göstermektedir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı film merkezleri de bu hizmet için teşkilatlandırılmış, köylünün fikri gelişmesi yönünde seyyar film ekipleri, göze ve kulağa hitap eden öğretici filmlerin köylüler tarafından izlenmesi sağlanmıştır.

Diyarbakır’da konuşan Mehmet Özgüneş bu bilgileri verdikten sonra yörenin iş adamlarını eğitim seferberliğine mali yardımda bulunmaya davet etmiştir (Akşam, 24 Eylül 1960).

Toprak Reformu ve Şeyh-Ağa Sorunu

MBK ekonomik ve sosyal reformlar konusunda bir hayli atak davranmıştır. 1960 yılının yaz aylarında Doğu’da yaşayan 55 ağa ve şeyh, Komite tarafından sürgün edilmiştir. Bu uygulama ile yapılmak istenen, toprak reformu ile oldukça yakından ilişkilidir. Gezilerde en çok konuşulan konu toprak reformu meselesidir ve özellikle Doğu illerinde çokça üzerinde durulmuştur. Erzurum’a giden Vehbi Ersü’yü vatandaşlar “bizi ağaların, şeyhlerin elinden kurtardınız” diye karşılamıştır. Vatandaşlara konuşmaları için tek tek mikrofon uzatılan sohbette, Vehbi Ersü’nün, ağa ve şeyh devrinin yok edilmesini amaçladıklarını ve toprağın çalışan köylünün malı olacağını belirttiği konuşması büyük alkış almıştır (Milliyet, 25 Eylül 1960).

Komitenin çözüme kavuşması gerektiğini düşündüğü en temel toplumsal davaların başında ‘toprak reformu’ gelmektedir. Bu dönemde sıkça konuşulmasına rağmen, toprak reformu meselesi yeni gündeme gelmiş bir mevzu değildir. Tek Parti Dönemi’nde, 1945’te, ‘Çiftçiyi Topraklandırma Yasası’ olarak Meclise getirilmiş, bu yasa siyasi anlamda devletçilik uygulamalarını derinden etkilemiş ve DP’nin doğmasına sebep olan olaylardan biri olmuştur. Reformun temel amacı devletin, toprağın verimli olarak işletilmesinin gerçekleştirilmesi noktasında topraksız ya da yeterli toprağı olmayan çiftçiye imkân sağlamaktır (Çavdar, 2000: 113).

Aslında Türk köylüsü ve çiftçisi için yapılacağı söylenen toprak reformunun içeriği konusunda var olan belirsizlik, bu konunun Gezi’nin ana gündem maddesi haline gelmesine sebebiyet vermiş ve muhataplarına en çok bu konuda soru da yöneltilmiştir. Zaman zaman sorular, reformun “sosyalist” ideolojik bir yönünün olabileceği kaygısıyla cevap bulmuştur. Örneğin çiftçilerin kooperatifler halinde birleşmesinin mümkün olup olamayacağını sorulması üzerine Haydar Tunçkanat şöyle bir cevap vermiştir: “Toprak reformunun muhtelif ideolojilere göre tatbik şekilleri başka başkadır. Çiftçilerin kooperatifler halinde toplanması diye bir şey yoktur. Bizim gayemiz veraset dolayısıyla parçalanarak verimsiz hale gelen araziyi ıslah ve bazı yerlerde de topraksız köylüyü toprak sahibi kılmaktır” (Akşam, 24 Eylül 1960).

Sonuç

Cumhuriyetin çok partili siyasal yaşama geçiş gayesi, 1946’da gerçekleşmiştir. Bu başlangıcın, demokrasi olarak adlandırılması mümkün değildir. En iyimser değerlendirmeye atılan bu adım, demokrasiye geçişin başlangıcı olarak düşünülebilir. 1950’lere geldiğinde demokratik prensiplerin daha çok konuşulduğu ve uygulandığı bir devreye girildiği de açıktır. Nihayet 27 Mayıs darbesinin gerçekleştiği tarihte Türk demokrasisi küçümsenmeyecek bir yol kat etmişti. Darbe, birçok eksikliği bulunan demokratik yaşamı kesintiye uğratmıştır. Asıl problem, bu kesintinin nasıl açıklanacağına dair sorular üzerinde dönmüştür. Seçimle iktidara gelmiş fakat yaptığı uygulamalarla demokratik yaşamı işleyemez hale getirdiği ve meşruiyetini kaybettiği eleştirilerine maruz

kalan DP'nin iktidardan uzaklaşmasının demokratik olmayan bir yöntemle gerçekleşmiş olmasının demokrasi terminolojisi içinden açıklanabilir bir yönü bulunmamaktadır. Darbe yapıldıktan sonra girişilen meşruiyet arayışlarının bu açıdan ilgi çekici olduğu da söylenmelidir. Nitekim demokrasiye indirilen darbe için meşruiyet aranırken en çok kullanılan yöntemler, halka ulaşmak amacıyla olanlardır. Demokratik siyasal yaşamı keskin biçimde ortadan kaldıran darbenin meşruiyeti için demokrasinin öznesi olarak kabul edilen halka başvurma yöntemini açıklayacak yaklaşımların ironik olmaması neredeyse imkânsızdır.

MBK'nın eylem ve politikalarına hukuki-siyasi meşruiyet kazandırma girişimi olarak da okunabilecek olan yurt gezileri, inkılabın temel dayanaklarının kamuoyuna aktarılmasında etkili bir yol olarak düşünülmüştür. Askerler, gezi boyunca inkılabın 'şiddet' içermediğinin, basit bir darbe olmadığını, "suçluları kurşuna dizebilecekleri" güçleri olmasına rağmen bunu yapmadıklarının altını sık sık çizmiştir. 27 Mayıs'ın ayırt edici özelliği olarak vurgulanan 'zora ve şiddete dayanmama', 'inkılabın' hukuki meşruiyet zemininin kurulmasında yardımcı olmuştur. Sürekli vurgulanan bir diğer konu 'inkılabın' gerekliliği olmuştur. "Kardeş kavgasına meydan vermemek ve demokrasiyi içine düştüğü buhrandan kurtarmak" gereği olarak girişilen 'inkılap hareketi' meşruluğunu bu 'haklılık' üzerine kurmuştur. 27 Mayıs'ın haklılığı, "ihtilal hiçbir zümre için yapılmamıştır" sözü ile Komitenin -asında CHP ile arasına bir mesafe koymayı hedefleyerek- toplumdaki her kesimin temsilcisi olduğunun ispatı olarak vurgulanmıştır. Vatandaşlara her toplantı sonrası mikrofon verilmiş ve soruları alınmıştır. Geziler boyunca DP'li yöneticiler hakkında 'sakıt, kuyruk, düşük' gibi küçük düşürücü unvanlar kullanılmıştır. Halk ile ordu birlikteliğine vurgu yapılmış, 27 Mayıs'ın muhalefeti korumak için yapılan bir hareket olmadığı üzerinde durulmuştur. CHP ve partinin lideri İsmet İnönü ismi oldukça sınırlı sayıda kullanılmıştır. 27 Mayıs'ın meşruiyetini kaybeden bir iktidara karşı 'demokrasi ve hürriyet getiren bir inkılap' olduğu gerçeği ve DP iktidarının ülkeyi sürüklediği ekonomik başarısızlık vurgulanmıştır.

Komitenin düzenlediği geziler görünen ve perde arkasında kalan sonuçlarıyla iki farklı şekilde yorumlanabilir. Gezilerin planlanma aşaması, kulislerde uzun süreden beri dillendirilen ve Komite içinde olduğu iddia edilen görüş ayrılıklarının gölgesinde başlamıştır. Siyasal hayatı hızlı bir şekilde sivillere bırakmak isteyen bir kesime karşılık iktidarda daha uzun süre kalmak ve bir parti şeklinde örgütlenmek isteyen kesim arasında var olan çatışmanın en şiddetlendiği yer, "yurt gezileri" olmuştur. Geziler, söz konusu ikiliğin kamuoyunca bilinmesine sebep olmuş ve Komite üyeleri arasında karşılıklı güvenin sarsıldığını göstermiştir.

Gezilerin devam ettiği sekiz gün boyunca üyelerin farklı görüşte oldukları görülmüştür. Bazı üyeler reformlardan bahsederken, bazıları Kurucu Meclis'in gereksiz olduğunu, bazıları ise CHP ile DP'nin nazarlarında aynı olduğunu, politikacılara güven duymadıklarını belirtmiştir. Oysaki gezinin başlangıcında üyelere konuşacakları konuları ve verecekleri cevapları da içeren bir broşür verilmiştir. Özellikle Komite içinde iktidarda daha uzun süre kalmayı planlayan kesimin lideri konumundaki Alparslan Türkeş'in geziler sürerken Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden alınmasıyla doruğa çıkan çatışma, üyelerden Muzaffer Özdağ ve Numan Esin'in konuşmalarında MBK'nın görüşlerinin

dışında görüş beyan etmelerine ve eleştirilerine yol açmıştır. Türkeş'in görevden alınması Komite içindeki güç dengesini bozmuştur. Geziler 13 Kasım'da Komite'nin 14 üyesinin tasfiye sürecinin son basamağını oluşturması anlamında oldukça önemlidir.

MBK üyeleri özellikle DP seçmeninin yoğun olduğu bölgelerde, mahkemeden çıkacak sonuçlar ve muhtemel idamlardan bahsetmiş, bu kararların uygulanacağını altını çizmiş, '27 Mayıs inkılabını' koruma adına gerekirse 'kan akıtmaya' kararlı olduklarını belirten oldukça 'tehditkâr' bir üslup kullanmıştır. Aslında bu tarz bir üslubun arka planında, mahkemeden çıkacak muhtemel idam kararlarına karşı kamuoyunu hazırlama düşüncesi söz konusudur. Bu durum birkaç ay sonra Komite içinde 14'ler olarak anılacak bir tasfiye işlemine de ivme kazandıracak ve artık dönüşü olmayan bir süreci de başlatacaktır.

Gezilerin sonunda, katılan üyelerden izlenimlerine dair bir "gezi raporu" hazırlamaları istenmiş ve bu raporların kurulacak karma komisyonda düzenlenip, ilgili bakanlıklara gönderilmesi kararlaştırılmıştır (MBK Genel Kurul Tutanakları, 29 Eylül 1960). Gezi raporları ve karma komisyona dair Meclis tutanaklarında bir bilgiye rastlanmamıştır. Fakat Erkanlı anılarında geziye katılan üyelerin raporlarını Genel Sekreterliğe sunduklarını yazmıştır. Gezilerin tamamlanmasıyla üyeler düzenledikleri basın toplantılarıyla gözlemlerini açıklamıştır. Gazetelere yansıyan bu "resmi" yorumlar dışında Erkanlı anılarında, halkla temas ederek, gerçek durumu ve ihtiyaçları, arzuları yerinde tespit etmek için çıktıkları gezilerin sonucunda halkın iktidarları nasıl gördüğünü ve iktidardan neler beklediğini, sanıldığı kadar politikayla haşır neşir olmadığını ve parti kadrolarını oluşturan bir azınlığın dışında kalan çok büyük bir çoğunluğun iktidarın mahiyeti, şekli üzerinde durmadığını anladıklarını belirtmiştir. Halkın, kendilerinden oy isteyen değil de gerçekten onları dinleyen ve söz hakkı tanıyanlara kucak açtığını ve gerçek dertlerini anlattığını ifade etmiştir. Köylünün kredi borcunun akıbeti, yeni kredi talebi, köye su ve elektrik sağlanması, yol ve fabrika talebi, temel ihtiyaç maddelerinin ucuzlaması, yetiştirdiği ürünün devlet tarafından alınıp alınmayacağı her bölgede en çok sorulan sorulardandı. Erkanlı kimsenin kendilerine "niçin geldiniz? Ne kadar kalacaksınız? Ne zaman gideceksiniz? Seçimler ne zaman yapılacak? Sizden sonra kim gelecek? Yassıada'dakiler ne olacak?" gibi gündemdeki soruları sormadığını da belirtmiştir. Ona göre, gelenekleri gereği askere saygı duyan köylü geçim derdindedir, ekonomik olarak sıkıntıları azaldığında ve idari baskı görmediğinde onun için "rejimin ismi, tipi, mahiyeti" çok önemli değildir (Erkanlı: 35-36)

Halkın desteğini arama gayretinin bir sonucu olarak düzenlenen Yurt Gezileri, "Millet, inkılabı benimsemiştir" tespitiyle noktalanmıştır (Milliyet, 29 Eylül 1960). Bu tespitin ne kadar doğru olduğu ise, 1961 Anayasası referandumu veya DP'nin devamı olduğu iddiasındaki partilerin 1961 tarihli milletvekili seçimlerinde elde ettikleri sonuçlarla irdelenmeye muhtaçtır.

Kaynaklar

- Aceral, S. (2007). Akide Şekeri Harekâtı, İstanbul: İğüs Yayınları.
- Ahmad, T. B. ve F. Ahmad (1976). Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Altuğ, K. (1976). 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, İstanbul: Koza Yayınları.
- Arcayürek, C. (1984). Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (1976). İhtilalin Mantiği, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (2017). Menderesin Dramı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytekin, E. (1967). İhtilal Çıkmazı, İstanbul: Dünya Matbaası.
- Baban, C. (1970). Politika Galerisi, İstanbul: Yükselen Matbaası.
- Bekata, H. O. (1960). Birinci Cumhuriyet Biterken, Ankara: Çığır Yayınları.
- Coicaud, J. M. (2002). Legitimacy and Politics, Cambridge: Cambridge University Press.
- Çavdar, T. (2000). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950-1995. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çetin, H. (2003). "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı". AÜSBF Dergisi, 58 (3), s. 61-88.
- Demirel, T. (2011). Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkanlı, O. (1973). Anılar... Sorunlar... Sorumlular, İstanbul: Baha Matbaası.
- Er, A. (2012). 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Hatıralarım, Ankara: Biltek Yayınları.
- Erginer, H. S. (1960). İkinci Cumhuriyetin Eşiğinde, İstanbul: Aydın Güler Kitabevi.
- Eroğul, C. (1998). Demokrat Parti, 3.b, Ankara: İmge Kitabevi.
- Eroğul, C. (2013). "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", I. C. Schink ve E. A. Tonak (ed), Geçiş Sürecinde Türkiye, İstanbul: Belge Yayınları.
- Esin, N. (2005). Devrim ve Demokrasi, 2.b, İstanbul: Doğan Kitap.
- Esaslar (1960). İnkılap Hakkında Yapılacak Konuşmalar İçin, Ankara: MBK Yayınları.
- Giritli, İ. (1961). 27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyet'e, İstanbul: Gençlik Yayınları.
- Hale, W. (2014). Türkiye'de Ordu ve Siyaset. Ahmet Fethi (çev), İstanbul: Alfa Yayınları.

- Hekimoğlu, M. (1975). 27 Mayıs'ın Romanı, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- İpekçi A. ve Coşar, O. S. (1965). İhtilalin İçyüzü, İstanbul: Uygun Yayınevi.
- Kapani, M. (1998). Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Karal, E. Z. (1960). 27 Mayıs İnkılâbının Sebepleri ve Oluşu, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Karavelioğlu, K. (2007). Bir Devrim İki Darbe, İstanbul: Gürer Yayınları.
- Karpat, K. (2010). Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayalı, K. (1994). Ordu ve Siyaset, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçük, S. (2008). Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı, İstanbul: Mikado Yayınları.
- Lipset, S. M. (1964). Siyasal İnsan, Mete Tunçay (çev), Ankara: Türk Siyasi İlimler Yayınları.
- M. B. K. Genel Kurul Toplantısı. (20 Eylül 1960). Cilt 1, 13. Birleşim.
- M. B. K Genel Kurul Tutanakları. (29 Eylül 1960). Cilt 1, 14. Birleşim.
- Millî İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu 1 Nolu Broşür (1960). 27 Mayıs 1960'ta ele alınan devlet idaresinin durumu, 27 Mayıs'tan itibaren yapılan plan ve yapılacak işler, Ankara: MBK Basımevi.
- Özdağ, Ü. (1997). Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Özkaya, Ş. (2005). Adım Adım 27 Mayıs, İstanbul: İleri Yayınları.
- Seyhan, D. (1966). Gölgedeki Adam, İstanbul: Hür Dağıtım.
- Stillman, P. G. (1974). "The Consept of Legitimacy", Polity, 7(1), pp. 32-56.
- Tanör, B. (1998). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, S. (1960). 27 Mayıs İnkılâbını Hazırlayan Sebepler, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Toker, M. (2020). Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tunçkanat, H. (1994). 27 Mayıs 1960 Devrimi, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Türkeş, A. (1975). Temel Görüşler, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ulay, S. (1968). Harbiye Silah Başına, İstanbul: Ar Matbaası.
- Weber, M. (2012). Ekonomi ve Toplum, L. Boyacı (çev), İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weiker, W. F. (1967). 1960 Türk İhtilali, M. Ergin (çev), İstanbul: Cem Yayınevi.

Vergin, N. (2016). Siyasetin Sosyolojisi, 6.b, İstanbul: Doğan Kitap.

27 Mayıs'ın Hikayesi (1960). Ankara: MBK Yayınları.

Yıldız, A. (2001). İhtilalin İçinden, İstanbul: Alan Yayınları.

Yassıada Broşürü (1960). İstanbul: MBK İrtibat Bürosu.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Öncü

Vatan

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Video Oyunlarında Şiddetin Sunumu Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Presentation of Violence in Video Games

Ali Arıcı, Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Bozüyük M.Y.O., E-posta: ali.arici@bilecik.edu.tr
Özgür Kılınç, Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: ozgur.kilinc@inonu.edu.tr

<https://doi.org/10.47998/ikad.931792>

Anahtar Kelimeler:

Video Oyunlar,
Şiddet,
Sosyal Öğrenme.

Öz

Etkileşimli ve eğlence odaklı kültür endüstrisi ürünleri olan video oyunlar, içerdikleri şiddet unsurları ve saldırganlığa kaynaklık edip etmedikleri konusunda tartışılmaktadır. Söz konusu tartışma yeni medya teknolojilerinin sunduğu imkanlar dahilinde yeni nesil video oyunlarla daha da belirginleşmektedir. Bu tartışma zemininde çalışma ile son dönem çıkan veya çıkacak olan yeni nesil video oyunların tanıtım materyalleri şiddet bileşenleri ve örüntüsü bağlamında analiz edilmiştir. Dolayısıyla en çok beklenen 10 video oyun yargısal örneklem ile seçilmiş ve bu oyunların farklı formatlardaki 24 tanıtım videosu betimsel, kategorik ve bağlamsal boyutta incelenmiştir. Analizlerde yeni nesil oyunların genel olarak yetişkinler için üretildiği, bu bakışla şiddeti “satış dili” haline getirdikleri görülmektedir. Oyun tanıtımlarında genel örüntüde ve oranda görünen şiddet anlatısı, alternatif / fantastik evren atmosferinde geçmekte; şiddetin taraflarını ağırlıklı biçimde insan ve insansı varlıklar (antropomorfizm) temsil etmektedir. Öte yandan bu durum şiddetin eylemsel yönünü ortadan kaldırmamakta, şiddet akışı bedensel ve kolektif türde hayata geçmektedir. “Hayatta kalma” ve “topluluk yönetimi” gibi gerekçelerle meşruiyet kazanan şiddet dokusu, “distopya”, “kurgusal gerçeklik”, “gerilim” ve “teknolojik donanım” gibi bileşenler eşliğinde dolaylı öğrenme bağlamları üretebilmektedir.

Keywords:

Video Games,
Violence,
Social Learning.

Abstract

Video games, which are interactive and entertainment-oriented cultural industry products, are discussed about whether they are the source of violence and aggression. The aforementioned discussion becomes more evident with the new generation video games within the possibilities offered by new media technologies. On the basis of this discussion, the promotional materials for the latest or upcoming new generation video games were analysed in the context of violence components and patterns. Therefore, the most anticipated 10 video games were selected with a judgmental sample and 24 promotional videos of these games in different formats were examined in descriptive, categorical and contextual dimensions. In the analyses, it is seen that the new generation games are generally produced for adults, and with this view, they turn violence into a “sales language.” The narrative of violence, which appears in the general pattern and rate in the game promotions, takes place in the atmosphere of the alternative / fantastic universe; human and humanoid beings (anthropomorphism) predominantly represent the sides of violence. On the other hand, this situation does not eliminate the operational aspect of violence, the flow of violence passes to life in a physical and collective manner. The texture of violence, which gains legitimacy on grounds such as “survival” and “community management”, can produce indirect learning contexts accompanied by components such as “dystopia”, “fictional reality”, “tension” and “technological equipment.”

Giriş

Video oyunları, her biri kendine özgü mekânsallığa sahip sanal dünyalar olup (Shaw ve Warf, 2009: 1332) toplumsal, kültürel ve psikolojik anlamı olan popüler eğlence fenomenleridir (Berger, 2002: 3). Kucklich (2006: 104) dijital oyunların “kültürden kaynaklanan derin kökleri olan kültürel ürünler” olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu oyunlar sadece teknolojik değil aynı zamanda kültürel ürünlerdir (Murray, 2018). Dolayısıyla video oyunları içerdiği kültürel ve estetik unsurlardan kaynaklı dikkat çekmektedir (Egenfeldt-Nielsen vd., 2013: 7). Video oyunları belirli bir kültürü temsil eden popüler ürünler olup bu oyunlar çeşitli kültürel kodlar barındırmaktadır.

Video oyunları sadece içerdiği kültürel ve estetik öğeler ile gündeme gelmemektedir. Bu oyunlar kamuoyunda çeşitli tartışmalara yol açmaktadır. Söz konusu tartışmaların başında video oyunların çeşitli şiddet içeriklerini barındırdığı tartışması gelmektedir. Przybylski vd. (2009: 243) video oyunların medyada ve kültürde büyük bir tartışma yarattığını ve bu tartışmaların birçok popüler video oyununun şiddet temalarına yöneldiği üzerine olduğunu vurgulamaktadır. Şiddet içeren video oyunlarının gençlik saldırganlığı ve şiddetin ciddi eylemleri üzerindeki potansiyel etkisine ilişkin endişeler kamuoyunda, politika yapıcılar arasında ve sosyal bilimciler arasında yıllardır tartışılmaktadır (Ferguson, 2011: 377). Bu oyunların genel olarak şiddeti övdüğü ve anti-sosyal davranışları teşvik ettiği belirtilmektedir (Gunter, 1998: 15).

Video oyunları önemli birer çalışma alanı olup bu oyunların etkileri sosyal ve kültürel hayatın birçok alanını kapsamaktadır (Crawford, 2012: 13). Şiddet kavramı da sosyal hayatın görünür boyutlarından biridir. Bu doğrultuda araştırma video oyunlardaki şiddet içeriklerine odaklanmaktadır. Araştırmanın amacı video oyunlarda şiddetin nasıl kurulduğu ve sunulduğunu incelemektir. Belirlenen amaç doğrultusunda 10 video oyununa ait 24 tanıtım videosu hem açık anlamları yorumlamak hem de örtük anlamları yüzeye taşımak amacıyla nitel içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmada öncelikle genel olarak video oyunlarına, ardından video oyunlarında şiddet ile sosyal öğrenme teorisine değinilmektedir. Bahsi geçen kuramsal çerçeveyi ise yöntem, bulgular ve sonuç bölümleri izlemektedir.

Video Oyunları

Popüler birer eğlence formu olan video oyunları (Gunter, 2016: 20), üretimi yapılan diğer ürünlerden farklılık göstermektedir. Bu ürünler aynı anda elektriksel, mekaniksel ve sanat eseri olmalı; mühendislikten, edebiyatta; sanattan, psikolojiye kadar birçok alandaki fikirleri birleştirmeli ve topluma “oyunun” kültürel bir aracı olmayı sunmalıdır (Iwatani, 2015: ix). Video oyunları, II. Dünya Savaşı sırasında yaygın olarak kullanılan uçuş simülatörlerine kadar uzanan oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. 1962’de Steve Russell, ilk video oyunu Spacewar’ı icat etmiştir. Yazılım şirketi Atari, on yıl sonra klasik jetonlu video oyunu Pong’u yayınlınca video oyunlarının popülerliği gelişmeye başlamıştır (Shaw ve Warf, 2009: 1333).

Gentile ve Anderson (2003) video oyunlarının tarihi gelişiminin üç döneme ayrılabilirliğini öne sürmektedir. 1977'den 1985'e kadar olan ilk dönem, piyasaya egemen olan Atari oyun konsollarının adını taşıyan "Atari dönemi" olarak anılmaktadır. Bu dönemin oyunlarının oldukça mütevazı teknolojik olanaklara sahip olması şiddetin tasvirini zorlaştırmıştır. Bu süre zarfındaki oyunlar oldukça soyut olup çok az şiddet içermekteydi.

İkinci dönem, 1985-1995, dönemi olup "Nintendo dönemi" olarak etiketlenmiştir. Bilgisayarlar bu süre içinde daha karmaşık hale geldikçe, daha karmaşık grafikler de mümkün hale gelmiştir. Sonuç olarak, şiddet daha gerçekçi ve yaratıcı bir hal almıştır. Dönemin başlangıcındaki oyunlar büyük ölçüde "masum şiddet" tasviri içermekteydi. Örneğin Super Mario Brothers oyununda, karakterler üstlerine atlayarak zararlı düşmanları yenmiştir (Gentile ve Anderson, 2003).

Üçüncü ve son dönem 1995'te başlayıp ve günümüze kadar uzanmaktadır. Bu süre zarfında Playstation 2, Playstation 3, Xbox, Xbox 360, Nintendo Game Cube ve Nintendo Wii konsolları ortaya çıkmıştır. Olağanüstü teknolojik gelişmeler grafik gösterimi için daha büyük imkanlara yol açmış ve oyunlara sanal gerçeklik dahil olmuştur. Bu süre zarfında, şiddet içerikli oyun temaları sektöre hakim olmuştur (Gentile ve Anderson, 2003).

Günümüzde video oyunu pazarı "Microsoft ve Xbox 360 konsolu", "Sony ve Playstation 3 konsolu" ve "Nintendo'nun Wii konsolu" olmak üzere rakip üç donanım ve yazılım şirketi arasında bölünmüştür. Kişisel bilgisayar, aynı zamanda World of Warcraft gibi çevrimiçi tabanlı oyunların dünya genelinde 10 milyon aboneye ulaşmasına olanak tanıyan gelişmeler ile popüler bir platform olmaya devam etmektedir. Çok oyunculu oyunlar, metin tabanlı çok kullanıcı etkileşim alanlarından, her biri İnternet üzerinden dünya çapında bağlanan on binlerce oyuncunun bulunduğu World of Warcraft gibi daha yoğun çevrimiçi rol oyunlarının daha sürükleyici ortamlarına doğru gelişmiştir (Shaw ve Warf, 2009: 1333). Özelliklerdeki, işlemci hızlarındaki ve diğer gelişmeler oyun oynama talebinin giderek artmasına neden olmuştur (Ward, 2011: 262).

Pew Research Center'in yapmış olduğu bir araştırmada ABD'de yaşayan yetişkinlerinin %43'ü sık sık veya bazen bilgisayar, TV, oyun konsolu veya cep telefonu gibi taşınabilir bir cihazda video oyunları oynadıklarını belirtmiştir. Oyun oynama özellikle 13-19 yaş aralığındaki erkekler arasında popüler bir aktivitedir. Yetişkinlerin çoğunluğu özellikle de 65 yaş ve üstü katılımcılar video oyunlarının silahlı şiddete katkı sağlayan bir faktör olduğuna inanmaktadır (<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/09/17/5-facts-about-americans-and-video-games/>). 2018'de 96 milyar dolar büyüklüğünde olan küresel video oyun endüstrisi (https://www.researchandmarkets.com/research/hh9q8d/global_video?w=5) ülkemizde de popüler bir konuma sahiptir. Öyle ki Türkiye'de 2018'de oyuncu sayısının 30 milyondan fazla olduğu belirtilmektedir (<https://digitalage.com.tr/wp-content/uploads/2019/04/turkiye-oyun-sektoru-raporu-2018-gaming-in-turkey-190317195319.pdf>).

Yukarıda değinilen veriler oyun sektörünün gelişimini gözler önüne sermektedir. Öte yandan oyun içeriklerine yönelik eleştirilerin odağında şiddet kavramının bulunduğunu

söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda video oyunlarında şiddet konusuna değinmek yerinde olacaktır.

Video Oyunlarında Şiddet ve Sosyal Öğrenme Teorisi

Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2002: 5) şiddeti “kişinin kendisine, başka bir kişiye, bir gruba veya topluluğa yönelik ölüme, yaralanmaya, psikolojik zarara, gelişim bozukluğuna ve mahrum kalmaya yol açan ya da açma ihtimali yüksek olan fiziksel gücün ya da gücün tehdit ya da fiili olarak kasıtlı olarak kullanılması” olarak tanımlamaktadır. Smith vd.’ye (1998) göre ise şiddet “inandırıcı bir fiziksel güç tehdidinin açık bir ifadesi veya bir varlığa ya da bir varlık grubuna fiziksel olarak zarar vermek amacıyla bu tür bir gücün fiili olarak kullanımınıdır.” Şiddet aynı zamanda varlıklara karşı görünmeyen şiddet araçlarından kaynaklanan fiziksel olarak zararlı sonuçların bazı tasvirlerini de içermektedir (aktaran Smith vd., 2003: 62-63).

Video oyunları, özellikle ebeveynlerin ve eğitimcilerin şiddet içeren oyunların saldırganlık üzerindeki etkileri ile ilgili endişelerini paylaştığı endüstriyel ülkelerde, çocukları ve ergenleri etkilemektedir (Shibuya vd., 2008: 528). Video oyunlarına yönelik öne çıkan endişelerden biri de bu oyunlardaki şiddet içeriğidir (Gunter, 1998: 19). Şiddet, video oyunlarının ilk zamanlarından beri bu oyunların bir özelliği olmuştur (Gunter, 2016: 32). Popüler video oyunlarının çoğu, başka bir karakterde yaralanmaya veya ölüme neden olan tasarlanmış dövüş veya yıkım gibi şiddet eylemleri içermektedir (Thomson ve Haninger, 2001). Smith vd.’nin (2003: 66) araştırmalarındaki örneklem kapsamında inceledikleri oyunların yaklaşık %68’inin şiddet içerdiğini ve çocuklar için uygun olan oyunların yarısından fazlasının dakikada ortalama bir veya birden fazla şiddet eylemi içerdiğini belirlemiştir. Thomson ve Haninger (2001) çocuklar için de uygun olarak kabul edilen E kategorisindeki oyunları inceledikleri araştırmada örnekleme dahil olan oyunların %64’ünün şiddet içerdiği sonucuna ulaşmıştır.

Video oyunu şiddetine maruz kalma ve gençler arasında ciddi saldırgan davranış arasındaki potansiyel ilişkiye yönelik üç temel görüş bulunmaktadır. İlk olarak, video oyunu şiddetine maruz kalmanın sonraki ciddi saldırganlıklar üzerinde öğrenmeye dayalı bir nedensel etkisi olduğudur. İkincisi, önceki saldırganlık düzeyi yüksek olan bireylerin sonradan video oyunu şiddetine kapılacağıdır. Üçüncüsü ise video oyunları ve saldırganlık arasında herhangi bir ilişkinin temel üçüncü değişkenlere bağlı olduğudur (Ferguson, 2011: 379).

Video oyunları ve şiddet arasındaki ilişkiye yönelik yukarıda yer alan görüşlerden ilki “sosyal öğrenme teorisi” üzerinden açıklanabilir görünmektedir. Oyunların birer kitle iletişimi içeriği olduğu düşünüldüğünde bu içerikler de reklamlar, diziler, haberler gibi ilgili içerik alıcılarına sunulmaktadır. Kitle iletişim araçlarının toplumda oynadığı etkili rol nedeniyle psiko-sosyal mekanizmaları hangi sembolik iletişimin; insan düşüncesini, duygusunu ve eylemini etkilediği aracılığıyla anlamak önem taşımaktadır. Sosyal öğrenme teorisi, bu etkilerin belirleyicilerini ve mekanizmalarını incelemek için aracılı bir kavramsal çerçeve sunmaktadır (Bandura, 2001: 265).

Sosyal öğrenme teorisi, bireyler, onların davranışları ve çevreleri arasında karşılıklı bir nedensellik olduğunu önermektedir. Bu teoriye göre davranış, gözlemlenebilir bir eylem olup davranışın performansı da beklenen olası sonuçlar tarafından belirlenmektedir. Beklentiler ise bireyin doğrudan deneyimleri tarafından şekillenmekte ya da diğerleri aracılığıyla gözlemlenen dolaylı pekiştirmeler beklentilere aracılık etmektedir (LaRose ve Eastin, 2004: 360). Teoride öz-yeterlik ve sonuç beklentisi olmak üzere iki kavram öne çıkmaktadır. Öz-yeterlik “kişinin belirli performans türlerini düzenleme ve yürütme becerisinin bir yargısıdır”; sonuç beklentisi ise “bu tür performansların olası sonuçlarına yönelik bir yargıdır” (Bandura, 1997).

Sosyal öğrenme teorisi, insan davranışlarının çoğunun doğrudan öğretilmediğini veya öğrenilmediğini, ancak bireylerin çevreleriyle etkileşim yoluyla zaman içerisinde edinildikleri üzerinde durmaktadır. Bireyler, kişisel ve dolaylı deneyimlerinden hareketle yeni bilgiler kazanmakta; çeşitli ipuçları elde etmek için birtakım modeller veya medyanın sunduğu sembolik modeller aramaktadır (Hill ve Moran, 2011: 819).

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı, başkalarının davranışlarını, tutumlarını ve duygusal tepkilerini gözlemlenmenin ve örnek almanın önemini vurgulamaktadır. Bu kuramın altında yatan dört bileşenli bir süreç bulunmaktadır. Bunlar (Bailey, 2006: 88);

- Dikkat: Örnek alınan davranışa dikkatin verilmesi,
- Akılda tutma: Örnek alınan davranışların hatırlanması,
- Yeniden üretme: Sembolik temsillerin uygun eylemlere dönüşmesi,
- Motivasyon: Bir kişinin değer verdiği teşvik ediciler, olarak sıralanmaktadır.

Teoriye göre bir çocuğun davranışı biyolojik olarak belirlenmeyip, çocuk ile çevresi arasındaki gündelik etkileşimlerin bir sonucudur. Dolayısıyla çocuğun gördüğü, çoğu kez onun inandığı haline gelmektedir. Gündelik etkileşimler çocuğun diğer çocuklara ve ebeveynlerine yönelik gözlemlerini, ödül ya da ceza almasını, ailesini ya da öğretmenlerini taklit etmesini ve medyada gördüğü içerikleri taklit etmesini içermektedir (Sheehan, 2014: 155). Dolayısıyla modellerden rol öğrenmenin önemli olduğu sosyal öğrenme kuramının temelini taklit oluşturmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2012: 84). Diğer taraftan sosyal öğrenme teorisinin yetişkin öğrenmesi ile de ilişkili olduğunu belirtmek gerekmektedir (Merriam vd., 2007: 289). Televizyondaki modellerin izleyicilere “bilgiyi, değerleri, bilişsel yetenekleri ve yeni davranış biçimlerini” ilettiği söylenebilir (Bandura, 2004: 78).

Bush vd. (1999: 16) ise sosyal öğrenme teorisinin “sosyalleşme araçları”, “sosyal yapı değişkenleri” ve “sonuçlar” olmak üzere üç unsuru olduğunu dile getirmektedir. Araştırmacılar yürütmüş oldukları araştırma bağlamında sosyalleşme araçları arasında “aileyi, kitle iletişim araçlarını ve akranları” sıralamaktadır. Bandura (1977'den ve 1986'dan aktaran Hawkins ve Hane, 2000: 85) medyanın ve özellikle televizyonun yaygın doğasının gözlemsel öğrenmeyi önemli ölçüde artırdığını; sosyal öğrenmenin her yaşta etkili olan bir diğer kaynağının televizyon, film ve diğer görsel medya tarafından sunulan çok ve çeşitli sembolik örnek almalar olduğunu belirtmektedir. Bandura'ya göre medyadan alınan gerçekliğin imgeleri ne kadar büyükse medyanın sosyal etkisi de o kadar büyüktür.

Birer sosyalleşme aracı olarak video oyunların sosyalleşme sürecinde oynadığı etkin rol bu oyunların model olarak öğrenmedeki işlevini somutlaştırmaktadır. Öyle ki bu oyunlardaki temsil ve betimlemeler kültürün bir yansıması olduğu gibi içeriğin alıcılara yönelik sembolik örnek alma kalıpları da sunmaktadır. Bandura'nın (2004: 78) yukarıda da değinilen televizyondaki modellerin izleyicilere “bilgiyi, değerleri, bilişsel yetenekleri ve yeni davranış biçimlerini” ilettiği tespitinden hareketle çalışma bağlamında oyunlardaki şiddet içeriğinin sunumuna yönelik sembolik iletişimin sosyal öğrenme teorisi kapsamında insan düşüncesini, duygusunu ve eylemini etkileme potansiyeli video oyunlar ve öğrenme arasındaki ilişkiyi anlaşılır kılmaktadır. Çünkü video oyunlar da çeşitli bilgileri, kültürel-toplumsal değerleri, duygusal-bilişsel ve davranışsal bir eksende sunmakta ve model olarak öğrenmeye yönelik çeşitli kalıpları barındırmaktadır.

Dill ve Dill (1998) dijital oyunlardaki şiddetin bu oyunların etkileşimli doğasından dolayı televizyondaki ve filmlerdeki şiddetten daha zarar verici bir potansiyeli olduğunu, dijital oyunlarda oyuncuların, oyun içi saldırganlığı aktif bir şekilde yönlendirdiğini dolayısıyla bu oyunlardaki saldırganlık ve şiddetin daha “katılımcı” bir karakter taşıdığını vurgulamaktadır. Video oyun oyuncuları aslında bir içerik alıcısı olmak yerine video oyun eylemlerine katılmakta ve bu eylemi bir dereceye kadar oluşturmaktadır. Şiddet içerikli bir video oyununda başarılı olmak için, oyuncuların şiddetli stratejileri tanımlamaları ve sonra seçmeleri gerekmektedir. Tekrarlanan şiddetli seçimler ise sürekli bir ödül döngüsü ile sonuçlanmaktadır (Funk vd., 2004: 24).

Anderson ve Bushman (2001: 358) yürütmüş oldukları araştırmanın sonuçlarına dayanarak şiddet içerikli video oyunlarına maruz kalmanın, kolej çağı bireyleri de dahil olmak üzere çocuklar ve gençler için bir tehdit oluşturduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Griffiths de (1999: 203) küçük çocuklar üzerindeki çalışmaların çoğunluğunun- gençlerindeki aksine- çocukların şiddet içeren bir video oyunu oynadıktan veya izledikten sonra daha saldırgan hale geldiğini gösterme eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır. Şiddet içerikli oyun eylemlerini ödüllendirmek düşmanca duygu, saldırgan düşünme ve davranışı artırmaktadır. Şiddet eylemlerini ödüllendiren oyunların saldırgan düşünmeyi artırarak saldırgan davranışları artırabileceği dile getirilmektedir (Carnagey ve Anderson, 2005: 882).

Araştırmalar, şiddet içerikli video oyunları oynamanın, şiddet içermeyen video oyunlarına kıyasla daha yüksek seviyelerde saldırgan biliş, duygu, fizyolojik uyarılma ve davranışlar ürettiğini göstermektedir (Adachi ve Willoughby, 2011: 55). Carnagey vd. (2007: 495) ise yapmış oldukları çalışmada şiddet içerikli video oyununa maruz kalmanın gerçek hayattaki şiddete yönelik bir duyarsızlaşmaya da neden olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma nitel yaklaşımla yapılandırıldığından doğrudan video oyunları ve saldırgan davranış arasında bir ilişki olduğunu söylemek bu araştırmanın kapsamı dışında olsa da ilgili literatür, video oyunları ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi somutlaştırmaktadır. Özellikle model olarak öğrenme sürecinde şiddet içerikli video oyunların olumsuz bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Yöntem

Video oyunlar analiz edilirken farklı yaklaşımlardan hareket edilmektedir. Çalışmada video oyunlar nitel içerik analizinden hareketle değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Egenfeldt-Nielsen vd. (2013, 9-10), Salen ve Zimmerman'ın oyunlara yönelik analiz yaklaşımını beşli bir sınıflandırma biçimi içerecek şekilde uyarlamıştır. Söz konusu sınıflandırma şu şekildedir:

- Oyun: Amaç oyunun yapısını, ödülü ve oyuncunun oyun dünyasındaki temsili gibi belirli tekniklerin nasıl uygulandığını incelemektir. Temel yöntemsel yaklaşım metinsel analizdir. Teorik alt yapısını karşılaştırmalı edebiyat ve film çalışmaları oluşturur. Temel ilgi alanı tasarım seçimleri ve anlamdır.

- Oyuncular: Bu kategoriye odaklanan araştırmalar oyun oynayanların bir sosyal mekân olarak bu oyunları nasıl oynadıklarına odaklanmaktadır. Temel yöntemsel yaklaşım gözlem, görüşme ve ankettir. Sosyoloji, etnografi ve kültürel çalışmalar teorik alt yapısını oluşturur. Oyunların kullanımı ve oyun toplulukları temel ilgi alanıdır.

- Kültür: Oyunların kültürel yapı ile nasıl etkileşime geçtiği incelenir. Temel yöntemsel yaklaşım görüşmeler ve metinsel analizdir. Teorik alt yapısını kültürel çalışmalar ve sosyoloji oluşturur. Temel ilgi alanı kültürel nesnelere oyunlar ve medya ekolojisinin bir parçası olarak oyunlardır.

- Ontoloji: Amaç oyunların felsefi temellerini incelemektir. Temel yöntemsel yaklaşım felsefi sorgulamadır. Felsefe, kültürel tarih ve edebiyat eleştirisi teorik alt yapısını oluşturur. Oyunların ve oyun oynamanın felsefi ve mantıksal temelleri temel ilgi alanıdır.

- Metrikler: Oyuncu davranışının nicel ölçümü gibi veri odaklı tasarımlar olup kullanıcı verisine yönelik istatistiksel analizler temel yöntemsel yaklaşımdır. Teorik alt yapıyı oluşturan alan ise davranışsal psikolojidir. Temel ilgi alanı oyun tasarımıdır.

Oyunculardaki şiddet içeriğini ele alan bu araştırma yukarıdaki sınıflandırmadan oyun ve kültür boyutuna odaklanmaktadır. Araştırmanın amacı video oyunlarda şiddetin nasıl kurulduğu ve sunulduğunu ortaya koymak olduğundan araştırmada nitel içerik analizi uygulanmıştır.

Nitel içerik analizi bir materyaldeki anlamı sistematik bir şekilde tanımlama yöntemi olup sözel, görsel ve yazılı metinleri analizde kullanılmaktadır (Schreirer, 2012: 1-3). Örtük anlamların analiz edildiği bu yöntem (Kuckartz, 2014: 31), oldukça sistematik ve esnek olup materyalde analiz edilecek miktarı azaltmaktadır (Schreirer, 2014: 170-171). Nitel içerik analizinde yazılı veriler kullanılabilirliği gibi, görsel-ışitsel veriler de kullanılmaktadır. Bu analiz yönteminde amaç, incelenen kavramın bütüncül bir resmini çizmek ve verideki bağlamsal anlamlardan hareketle detaylı, zengin ve incelikli yorumlar üretmektir (Eriksson ve Kovalainen, 2016: 120).

Devereux (2005: 116-122) içeriğin, medya endüstrileri ve medya izler kitlesi arasındaki ilişkinin merkezinde yer aldığını ve medya metinlerinin sembolik, söylemsel, çerçeveleme ile anlatı boyutlarına odaklanan nitel içerik analizinde örtük öğelerin yanı

sıra açık öğelerin de analiz edildiğini vurgulamaktadır. Öyle ki bir metnin belirli özellikleri daha sonra sayılara dönüştürüldüğünde bile, metnin tüm okunması niteldir (Krippendorf, 2018: 16). Metnin önemli yönlerini analiz eden nitel içerik analizi metinleri izole olmuş varlıklar olarak değerlendirmemekte, üretim ve yorumlama süreci arasındaki etkileşim alanı olarak değerlendirmektedir (Pickering, 2004: 889-890).

Pozitivist yaklaşıma göre daha yorumlayıcı olan nitel içerik analizi belirli araştırma soruları belirlemeyi ve seçilen içeriği sistematik bir şekilde değerlendirmeyi gerektirmekte (Priest, 2010: 110-111) ve nitel içerik analizinde dikkat, metnin bağlamsal anlamına yöneltilmektedir (Hall, 2018: 399). Nitel içerik analizi araştırma soruları ile başlayıp metnin gözlemlenmesi ile devam etmektedir (Adler ve Clark, 2007: 375).

Video oyunları sadece metinden ibaret olmayıp karmaşık görseller de içermektedir (Wolf, 2015: 4). Adler ve Clark (2007: 376) fotoğrafların, video görüntülerin, resimlerin, çizimlerin ve haritaların incelendiği görsel analizin de bir çeşit içerik analizi olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla oyunlardaki görseller de yorumlanmıştır. Video oyunu, eylem / tepki ve strateji olmak üzere iki şey etrafında inşa edilmiş bir nesnedir, ancak bu çok soyut olduğundan oyunun var olmak için bir türe ihtiyacı bulunmaktadır. Bu türler klasik / beceri oyunları, aksiyon oyunları, strateji oyunları, rol yapma oyunları, simülasyon oyunları ve eğitim oyunlarını içermektedir. Görüntüler oyunda algılanan ilk şeydir ve oyun kavramını aktarmaktadır (Friedman, 2015: 293).

Nitel analizin uygulanmasında konu ile ilgili olarak daha önce yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Başka bir deyişle nitel içerik analizinde veriyi değerlendirmek için tündengelim yaklaşımı temel alınarak daha önce oluşturulmuş kodlar temel alınabileceği gibi tümevarım yaklaşımıyla yeni kodlar da belirlenebilir ya da önceki kodlar geliştirilebilir (Forman ve Damschroder, 2008: 48). Bu kapsamda oyunlardaki şiddet içeriğini yorumlamada Brand vd. (2003) ile Smith vd.'nin (2003) çalışmaları temel alınmıştır. Söz konusu çalışmalar nicel içerik analizi ile yapılandırıldığından kodlar yerine iki çalışmada da kategoriler belirlenmiştir. Brand vd.'nin (2003) araştırması doğrudan oyunlardaki şiddet içeriğine odaklanmamış olsa da özellikle oyunların betimsel olarak incelenmesinde çeşitli kategoriler sunmaktadır. Tablo 1'de bahsi geçen araştırmacıların analizde odaklandıkları kategoriler yer almaktadır.

Tablo 1. Video oyunlarda içeriğe odaklanan çalışmaların analiz kategorileri

Oyunun geçtiği çevre	Açık alan: Şehir, orman, dağ, yol, fantastik...
	Çevresel faktörler: Bulut, güneş, ateş, sis, yağmur...
Oyun dünyasının nesnelere	Kapalı alan
	Görünen özellikler: Binalar, ışıklar, ağaçlar, işaretler, yollar, hayvanlar, yiyecek...
Oyun dünyasının nüfus yoğunluğu	Araç-gereçler: Taşıt, silah, müzikal alet, anahtar...
	Tenhe, seyrek nüfus, fazla nüfus...
Karakter rolleri	Ana karakterler, ikincil karakterler, hareketli bir arka plan, hareketli olmayan bir arka plan...
	İnsan, hayvan...
Şiddeti uygulayan taraf	Grup ilişkileri: Bağımsız, küçük grup...
Şiddetin uygulandığı taraf	İnsan, robot, insani nitelikler taşıyan bir varlık (anthropomorphize)...
Şiddet aracı	İnsan, robot, insani nitelikler taşıyan bir varlık (anthropomorphize)...
Şiddetin nedeni	Fiziksel, silah, bıçak...
	Hayatı korumak, mülkiyeti korumak, kızgınlık, misilleme, kişisel kazanç, zihinsel istikrarsızlık, diğer...

Kaynak: Brand vd., 2003; Smith vd., 2003.

Amaçlı örneklem seçme yöntemi nitel içerik analizinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Schilling, 2017: 352). Bu kapsamda toplam 10 video oyunun 24 tanıtım materyali analiz birimi olarak amaçlı bir şekilde seçilmiş ve bu oyunlarda şiddetin sunumu nitel içerik analizi yöntemi ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında yanıt aranan temel sorular şunlardır:

İncelenen video oyunların tanıtımlarında hangi temalar ve çekicilik türleri öne çıkmaktadır? Video oyunların tanıtım videolarında şiddet nasıl sunulmakta ve tanıtım dili olarak nasıl kullanılmaktadır? Bu doğrultuda ilk olarak oyunlar, oyunun geçtiği çevre, oyun dünyasının nesnelere ve nüfus yoğunluğu ile karakter rolleri açısından betimlenmiştir. Oyunlara yönelik genel bir betimlemenin ardından araştırmanın temel problemi olan şiddetin oyunlardaki sunumu ortaya konmuş ve yorumlanmıştır. Yorumlamada şiddetin tarafları, aracı ve nedeni gibi kategoriler göz önünde bulundurularak oyunlardaki açık anlamlar incelenmiş ve örtük anlamlar ise yüzeye taşınarak değerlendirilmiştir. Oyunlarda yer alan metinler ve görsel unsurlar nitel yorumlamanın çatısını; Egenfeldt-Nielsen vd.'nin (2013: 9-10), Salen ve Zimmerman'ın oyunlara yönelik analiz yaklaşımını sınıflandırdıkları beşli yaklaşımdan “oyun” ve “kültür” boyutları ise şiddet içeriğini yorumlamada temel boyutları oluşturmuştur.

Bulgular

2020 yılı ve sonrasında çıkacağı açıklanan ve resmi tanıtımları yapılan son nesil AAA video oyunlar (Triple A; oyun stüdyolarınca yıllarca geliştirilen ve 60 dolar bandında satılan milyon dolarlara mal olan yüksek bütçeli oyunlar; Schultz, 2018) amaçlı olarak seçilmiş, söz konusu oyunlar reklam çekicilikleri ve şiddet temaları / sunumları itibariyle analiz edilmiştir. Tanıtım içeriklerindeki temalar, çekicilik türleri ve şiddet sunum yapıları çözümlenen oyunlar, Brand vd. (2003); Smith vd. (2003) tarafından ortaya konan analiz kategorileri üzerinden değerlendirilmiştir. IGN, WIRED, Polygon, Gamespot ve Techradar gibi en çok tıklanan oyun ve eğlence haber sitelerine göre 2020-2021 yılları en çok beklenen AAA oyunlar arasından yargısal olarak seçilen ve farklı platformlara (Playstation, Xbox, Nintendo, PC, Stadia ve VR) çıkan 10 video oyunun tanıtım materyalleri (reveal ya da premiere olarak tanımlanan resmi teaser, trailer, gameplay formatındaki toplam 24 video) değerlendirilmektedir. Bu bağlamda seçilen oyunların listesi ve metacritic (eleştirmen ve kullanıcıların eğlence içeriklerine verdikleri ortalama puanların yayınlandığı platform) ortalama puanları Tablo 2’de ifade edilmektedir.

Tablo 2. Video oyunların “Metacritic” puanları

Video Oyun	Meta (Eleştirmen) Puanı	Kullanıcı Puanı
1. Cyberpunk 2077	56-86*	35-72*
2. Last of Us Part 2	93	57
3. Doom Eternal	87-88*	81-85*
4. Watch Dogs Legion	87-88*	81-87*
5. Halo Infinite	-	-
6. Marvel’s Avengers	67-68*	31-54*
7. Half Life Alyx	93	91
8. Ghost of Tsushima	83	92
9. Hellblade 2	-	-
10. Final Fantasy VII Remake	87	82

*Farklı platformlara (Playstation, Xbox, Nintendo, PC) çıkan oyunlara verilen en düşük ve en yüksek değerlendirme puanları

Tablo incelendiğinde eleştirilenlerin en yüksek puan verdiği oyunların Last of Us Part 2 ve Half Life Alyx; oyuncuların ise en yüksek puan verdiği oyunların Ghost of Tsushima ve Half Life Alyx olduğu görülmektedir. Kullanıcı puanları ile eleştirilenlerin puanlarının birbirine çok yakın olduğu oyunları ise Watch Dogs Legion, Doom Eternal ve Half Life Alyx yapımları oluşturmaktadır. Yapılan eleştiriler detaylandırıldığında değerlendirme makasının çok açıldığı Cyberpunk 2077 ile Marvel’s Avengers oyunlarının performans sorunları, beklentilere karşılık verme (yaratılan hype) düzeyi ve oyun mekanikleri çerçevesinde; Last of Us Part 2 yapımının ise hikaye akışı, cinsel gerilim ve şiddet düzeyi bağlamında eleştirildiği gözlemlenmektedir. Tabloda “metaskor” olarak da betimlenen profesyonel eleştirmen puanlaması daha tutarlı ve yüksek seyrederken, kullanıcı skorlarının değişkenliği dikkat çekmektedir. Söz konusu dengesiz görüntünün “sanal linç (yapımcıyı / oyunu cezalandırma)”, “fanboy davranışı (topluluk yönetimi)”, “hype (tanıtımlarla yaratılan beklenti düzeyi) kültürü” gibi değişkenler çerçevesinde açıklandığı ifade edilmektedir (Subhan, 2020; Tassi, 2020; Zentler, 2020). Söz konusu tabloda hareketle oyunseverlerin metaskor ortalamasına bakarak oyun tercih ettikleri de dillendirilmektedir (Johnson, vd., 2014: 141-148). Öte yandan araştırmanın yapıldığı tarihte Halo Infinite ve Senua’s Saga: Hellblade 2 oyunları piyasaya sürülmediği için söz konusu yapımlara yönelik değerlendirme bilgisi bulunmamaktadır. Bu doğrultuda araştırmaya piyasaya sürülen ve sürülmemiş olan oyunlar dahil edilerek video tanıtımlar ile metapuan ilişkisi tartışmaya açılmaktadır. Metapuanı yüksek olan yapımların, tanıtım materyallerinde yoğun bir şekilde şiddet temalı içeriklere yer vermesi şiddetin satış diline göndermede bulunabilmekte; eleştiri puanlamasında olumsuz bir kritere dönüşmediği anlaşılmaktadır.

Oyun yapımcısı ya da dağıtıcısının resmi Youtube hesaplarında paylaşılan tanıtım içerikleri bağlamında yürütülen araştırma kapsamında oyunların betimsel boyuttaki bilgilerine Tablo 3’te yer verilmektedir. Söz konusu tabloda oyunların türü, çıkış tarihleri, çıktıkları platformlar, reyting dereceleri, yapımcı firmaları, ortalama yapım bütçeleri, tanıtım materyallerinin türü ve süresi ile tanıtım videolarının izlenme oranları bulunmaktadır.

Tablo 3. Oyunlara ait betimsel bilgiler

Oyunlar	Türü/Çıkış Tarihi	Platform Desteği	Reyting Klasmanı	Yapımcı firma ve ort. bütçe	Tanıtım video türü/süresi	Tanıtım video yılı/ izlenme
Cyberpunk 2077	FPS, aksiyon, 10.12.2020	PC, Konsollar ve Stadia	M (Mature; 17 yaş ve üzeri)	CD Projekt Red, yaklaşık 100 milyon \$	Teaser (02.20) Trailer (01.40) Gameplay (48.23) Cinematic (04.14)	2013, 24 milyon üzeri 2018, 20 milyon üzeri 2018, 22 milyon üzeri 2019, 15 milyon üzeri

Last of Us Part II	Aksiyon, macera, 19.06.2020	PS4 ve PS5	M	Sony, Naughty Dog, yaklaşık 100 milyon \$	Trailer (04.02) Gameplay (11.54) Cinematic TV (01.21)	2016, 9 milyon üzeri 2018, 18 milyon üzeri 2020, yaklaşık 3 milyon
Doom Eternal	FPS, aksiyon, 20.03.2020	PC, Konsollar ve Stadia	M	id Software, yaklaşık 90 milyon \$	Teaser (01.25) Gameplay (25.06) Trailer (02.24)	2018, 15 milyon üzeri 2018, 5 milyon üzeri 2020, 4 milyon üzeri
Watch Dogs Legion	Aksiyon, açık dünya, 29.10.2020	PC, Konsollar ve Stadia	M	Ubisoft, yaklaşık 68 milyon \$	Trailer (02.57) Gameplay (07.47) Cinematic (04.07)	2019, 1 milyon üzeri 2020, 1 milyon üzeri 2020, yaklaşık 2.8 milyon
Halo Infinite	Aksiyon, FPS, 2021 (?)	PC, Xbox	(?)	Microsoft, 343 Industries, yaklaşık 500 milyon \$	Trailer (02.18) Gameplay (08.57) Cinematic (05.57)	2018, yaklaşık 7.5. milyon 2019, yaklaşık 7.5. milyon 2019, yaklaşık 1.6 milyon
Marvel's Avengers	Aksiyon, 14.08.2020	PC, Konsollar ve Stadia	T (Teen; 13 yaş ve üzeri)	Crystal Dynamics, Eidos Montreal, yaklaşık 190 milyon \$	Trailer (03.18)	2019, 18 milyon üzeri
Half Life Alyx	Aksiyon, FPS, 23.03.2020	VR (Valve Index, Vive, Oculus, Windows MR)	M	Valve, yaklaşık 75 milyon \$	Trailer (01.49) Gameplay (04.16)	2019, yaklaşık 11.9 milyon 2020, 2 milyon üzeri
Ghost of Tsushima	Aksiyon, açık dünya, 17.07.2020	PS4 ve PS5	M	Sony, Sucker Punch, yaklaşık 125 milyon \$	Trailer (02.20) Gameplay (08.50)	2017, 2.7 milyon üzeri 2018, 5 milyon üzeri
Hellblade 2	Aksiyon, macera, korku 2021 (?)	PC, Xbox	(?)	Microsoft, Ninja Theory, (?)	Trailer (02.07)	2019, yaklaşık 1.7 milyon
Final Fantasy VII Remake	Aksiyon, RPG, 02.03.2020	PS4 ve PS5	T	Square Enix, yaklaşık 200 milyon \$	Trailer (01.53) Gameplay (04.05)	2015, yaklaşık 16 milyon 2019, yaklaşık 3.5 milyon

Tablo 3’te paylaşılan veriler irdelendiğinde AAA video oyunlarda ana akım türün aksiyon-macera olduğu, konsol (PS4, PS5 ve Xbox) ağırlıklı olmak üzere çeşitli platformlara çıktıkları, yetişkinlere yönelik içeriklere sahip oldukları (Eğlence Yazılımı Derecelendirme Kurulu ESRB tarafından “mature / M” sınıfına dahil edildikleri), resmi paylaşımlar ve / veya Google verileri çerçevesinde 100 milyon dolar ve üstü yapım maliyetine ulaştıkları görülmektedir. Tanıtım formatı olarak ise “trailer”, “sinematik” ve “gameplay (oynanış)” içerikleri aracılığıyla tanıtım dilini kurguladıkları anlaşılmaktadır. İzlenme oranlarının milyonlarla ifade edilmesi ise sadece oyun / yapımcı resmi hesapları bağlamında dillendirilmekte; ikincil hesaplarda (IGN, Gamespot, Playstation, Xbox gibi) çok daha yoğun izlenmeler söz konusu olabilmektedir. İzlenme ağırlıklarında ise paylaşılan ilk tanıtımların (teaser veya trailer formatında) ile oynanış videolarının öne çıktığı görülmektedir. Özellikle oynanış videolarının içeriğe dalma (imersiyon), gerçek grafik kalitesini / atmosferi gözleme, oyun mekanikleri ile şiddet tonu ve dozajı ilişkisini okuma anlamında fırsat sunduğu anlaşılmaktadır. Resmi satış rakamları paylaşılmadığı için söz konusu bilginin bulunmadığı tabloda, konsol ve PC (bilgisayar) oyunlarının yanı sıra bulut sistemi üzerinden oyun oynamaya imkan sağlayan Stadia ve VR türü (sanal gerçeklik cihazları) platformlar da yer almaktadır. Toplamda 80 milyonun üzerinde izlenme ile öne çıkan Cyberpunk 2077 yapımını 30 milyon üzeri izlenme oranıyla Last of Us Part II izlemektedir. Söz konusu iki oyun tanıtım içeriklerinde sundukları yoğun şiddet unsurları, derecelendirme kurulu “M” etiketi ve yasal uyarı (kan, yoğun şiddet, çıplaklık, sert / argo dil, yoğun cinsel içerik) parametreleriyle dikkat çekmektedir. Bu durum oyunların çocuklar için değil, daha ziyade yetişkinler için üretilen kültür endüstrisi ürünleri (yansıma) olduğu yorumunu hatırlatabilmektedir.

İncelenen oyunların tanıtım içeriklerindeki ana temaları, vurgulanan anahtar sözcükleri, seçilen çekicilik öğeleri, şiddet anlatısına ait bileşenleri ve yoğunlaştıkları temel şiddet türleri değerlendirildiğinde Tablo 4 kapsamında ifade edilen bulgulara ulaşılmaktadır. Şiddet anlatısı ölüm ve öldürme odaklı olduğu oyun tanıtım materyalleri, “distopya”, “intikam”, “istila”, “isyan”, “terör” ve “savaş” gibi konu başlıklarını ana tema haline getirmekte; olumsuz olarak yorumlanabilecek atmosferde anahtar sözcükler tayin edebilmektedir. Pollay’in reklam çekicilikleri bağlamında “sihir”, “teknoloji”, “macera”, “topluluk” ve “bağımsızlık” unsurlarının yüzeye çıktığı tanıtım materyalleri, şiddet akışını söz konusu çekicilik argümanları eşliğinde desenlemektedir. Saniye saniye izlenen farklı türdeki tanıtım videoları, şiddet örgüsünü -ESRB uyarı dili paralelinde- kan, silah, yakın dövüş, (geleneksel ve teknolojik yöntemleri kullanan) savaş; çatışma ortamı, yıkım; yıkıntılar, ceset, tehdit ve argo dil bileşenleri çerperinde inşa etmektedir.

Tablo 4. Oyun tanıtımlarının ana temaları, çekicilik unsurları, şiddet bileşenleri ve türleri

Oyunlar	Ana tema/ anahtar sözcükler	Çekicilik unsurları	Şiddet anlatısı/bileşenleri	Şiddet türü
Cyberpunk 2077	Distopya, siber dil, vücut modifikasyonu	Teknoloji, sihir, zevk, macera, cinsellik, statü ve topluluk, farklılık, ünlü (Keanu Reeves)	Kurşun izleri, silah, yaralama, argo, tehdit, kan, kesici aletler, çatışma, kavga, yara(lama), uzuv kesme, şok verme, ceset, alev ve yanma	Bedensel, cinsel ve kolektif ile cürümsel olmayan (kaza) şiddet

Last of Us Part II	Salgın, intikam, yolculuk	Macera, gençlik, yabaniyet, cinsellik, serbestlik, yakın ilişki, bağımsızlık	Kan (izleri), yaralar, cesetler, çatışma, kesici aletler, enfekte düşmanlar (ile kovalamaca), çılgınlık, kavga, bıçaklama, silahlar, eziyet görüntüleri, okla öldürme, yakın dövüş, şişe ile yaralama, çekiç ve pala (ile yaralama ve öldürme), patlama ve alevle yakma	Bedensel ve kolektif şiddet (terör ve savaş) ile cürümsel şiddet (ölüm)
Doom Eternal	Cehennem, iblis, istila	Sihir, macera, yabaniyet, gelişigüzel	Çılgınlık, antik mitolojik/titan canlılar, dünya yıkımı ve savaşı, patlamalar, ateşli silahlar, yaralama, uzuv kopma, öldürme, alevler, yakın dövüş ve bıçaklama/kesme görüntüleri, çatışma, iskeletler, cesetler, tehlikeli (sivri diş, boynuz, uzun tırnak, alevli uzuvlar vb.) fantastik canlılar, zincir/kesici aletler/patlayıcı maddeler ile öldürme	Bedensel ve kolektif şiddet (terör ve savaş) ile cürümsel şiddet (ölüm)
Watch Dogs Legion	Ajan, hacker, terör, distopya, gelecek, isyan	Teknoloji, macera, statü, topluluk, modernlik, farklılık, bilgelik	Patlamalar, terör saldırıları, ateşli silahlar, teknolojik silahlar (drone), alevler, kavga, yakın dövüş (yumruk, beyzbol sopası, dipçik vb.), boks görüntüleri, silahlı saldırılar, hackleme ve kaza görüntüleri, anonim (maskeli) şiddet, dükkan baskını, argo, kaçış ve kovalamaca, köpek sesleri, kaza görüntüleri ve kurşun izleri, şehir kuşatması ve baskın görüntüleri, ceset, şoklama, öldürme	Kolektif, bedensel ve cinsel şiddet
Halo Infinite	Uzay, kahramanlık, destan	Macera, teknoloji, sihir, topluluk, ahlaklılık	Ateşli teknolojik silahlar, kaza ve patlama/alev görüntüleri, yara(lanma), öldürme, yakın dövüş, çatışma, tehdit, yıkım	Bedensel ve kaza
Marvel's Avengers	Süper kahraman, terör, kompo teorileri	Sihir, macera, popülerlik, teknoloji, ahlaklılık, topluluk	Savaş uçakları, kavga, patlamalar, kaza, yıkım ve savaş sekansı, silahlar, şehir yangını ve yıkım görüntüleri, alevler	Bedensel ve kaza
HL Alyx	Uzaylı, savaş	Sihir, macera, ahlaklılık, topluluk, teknoloji	Yıkıntılar, korkutucu sesler (çılgılık, yaratık efektleri vb.), tehlikeli/saldıran/dönüşmüş fantastik canlılar, robot şiddeti/hegemonyası, silahlar, patlamalar, kurşunlar, yakın savaş, teknolojik silahlar, tehdit, cesetler, alevler, kovalamaca	Bedensel ve kaza ile cürümsel şiddet (ölüm)

Ghost of Tsushima	Samuray, Moğol istilası, özgürlük	Macera, topluluk, geleneksellik, ahlaklılık, yabaniilik	Samuray savaşı, kılıç (ve katana saplama/kılıçla kesme), geleneksel savaş görüntüleri (kılıç, mızrak ve ok ile öldürme; yaralama), yakın dövüş, çatışma, kan, alevler, istila, bire bir ölümcül düellolar, kalkan, argo, işkence	Bedensel ve kolektif şiddet (istila ve savaş) ile cürümsel şiddet (ölüm)
Hellblade 2	Mitoloji, delilik, yolculuk	Sihir, macera, farklılık, yabaniilik, bağımsızlık	Alevler, iskeletler, kafatasları, çılgınlıklar, ezoterik törenler, kesilmiş ve asılmış kollar, mitolojik/fantastik canlılar, kalkan, ok, mızrak	Bedensel ve kolektif şiddet (kıyım)
Final Fantasy VII Remake	Distopya	Macera, topluluk, bağımsızlık	Teknolojik silahlar, kılıç, mızrak, yakın dövüş, kuşatma, patlamalar, alevler, yıkıntılar, kovalamaca, çatışma, fantastik insansı canlılar, argo	Bedensel ve kolektif şiddet (kuşatma) ile cürümsel şiddet (ölüm)

Şiddet anlatısında öne çıkan şiddet türlerini bedensel ve kolektif (topluluk ilişkileri örgüsünde) şiddet olduğu oyun tanıtımları, sahne ve sekans geçişleriyle şiddet dokusunu video geneline yaymaktadır. Söz konusu işleyiş tanıtımlarda şiddetin “satışa” kaynaklık eden bileşen olduğu savını güçlendirebilmektedir. Bire bir çatışma, yakın dövüş, birinci şahıs kamera, kan/alev/vuruş/öldürme/ses efektleri ve silah çeşitliliği gibi bileşenlerle ilerleyen anlatı kurgusu, “alternatif” gerçeklik önsözünü “gerçekçi” modellemelerle desteklemektedir. Tanıtım videolarında ve metinlerinde vurgulanan ifadelerle; anahtar sözcüklerle şiddetin vaade dönüştüğü oyun sunumları, aşağıda örneklendirilen kare; ekran görüntüsü bağlamında şiddet anlatılarını pekiştirebilmektedir (Görsel 1). Görsel 1’de yaşanan silahlı çatışma ve kan efektleri şiddetin etkili/detaylı/sansasyonel modellenmesine örnek teşkil edebilmektedir.

Görsel 1. Cyberpunk 2077 tanıtım içeriğine ait ekran görüntüsü

Öte yandan incelenen video oyunlarda farklı konu, tema ve atmosferler işlense de fiziksel, kolektif ve teknolojik temelli şiddet unsurlarının ön plana çıktığı, gerilim,

pagan kültür, distopya, kurgusal / alternatif evren, birinci şahıs rol yapma dinamiklerinin ağırlıkta olduğu gözlemlenmektedir. Oyun çevresi ve ana nesnelere analiz edildiğinde distopik kurguların (Londra ve Seattle gibi), fantastik evrenlerin (Midgar ve Night City gibi), ulaşılamaz alternatif gerçeklik mekanlarının (eski Tsushima, uzay veya yeryüzü cehennemi gibi) oyun seti / ortamı haline geldiği görülmektedir (Tablo 5). Söz konusu yapı, oyunların simüle deneyimleri gerçek ötesi atmosferlerde canlandırma çabasını resmedebilmektedir. Dolayısıyla şiddetin sunumu gerçekçi olsa da geçtiği ortamlar; atmosferler alternatif setlerde / dekorda gerçekleşmektedir. Bu durum oyuncuların “dijital katarsis” ihtiyaçlarını tatmin etmede şiddet eylemini aynalanmış (bire bir aktarılmış) gerçeklik yerine oyun mekaniği olarak konumlandırmalarına yardımcı olabilmektedir. Tanıtımlara yansıyan oyun nüfusunun oyun türü (açık dünya ise yaşayan; hareketli arka planla sunma, FPS-aksiyon ise tekil karakter odaklı tasarlama gibi), ortamı, mekanikleri ve tutarlığı çerçevesinde resmedildiği içerikler, “silah, teknoloji ve savaş” nesnelere güdümünde gerçekliğini inandırıcı kılmaktadır. Tanıtım materyallerinde gözlenen karakter rollerinde ise kadın karakterlerin erkek karakterlerle eşit düzeyde yer aldığı (özellikle ana karakterlerin kadın olduğu Last of Us Part 2 ve Hellblade 2 oyunlarında) dikkat çekmektedir. Karakter işlenişi ve işleyişi “şiddet” değişkeni bağlamında okunduğunda şiddetin insana (özellikle erkeğe), robotlara, enfekte fantastik veya insani nitelikleri olan varlıklara (antropomorfizm) dönük sunulduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum -daha önce belirtildiği şekilde- şiddetin eylemsel boyutta gerçekliğe yakın olduğu savı beraberinde yorumlandığında, oyunların “dijital katarsis” işlevi ön plana çıkmaktadır. Bir diğer deyişle oyunlardaki şiddet tasarımı ve sunumu, gerçekliği kopyalamak yerine onu -hayatta karşılığı olmayan- alternatif ortam ve taraflara yöneltmektedir.

Tablo 5. Oyun tanıtım içeriklerine ait genel kategorik bulgular

Oyunlar	Oyun çevresi ve nesnelere	Oyun nüfus yoğunluğu	Karakter rolleri	Şiddetin tarafları	Şiddet aracı ve nedeni
Cyberpunk 2077	Distopik evren (Night City), gelişmiş kurgusal siber teknolojiler ve silahlar	Yoğun nüfus ve hareketli; yaşayan şehir	İnsan (erkek ve kadın karakter), siborg, robot, bağımlı yoğun ilişkili roller	İnsan, siborg, robot, insani nitelikleri olan varlıklar (antropomorfizm)	Fiziksel, silahlı, kesici aletler / hayatta kalma, kızgınlık, misilleme, güç ve diğer
Last of Us Part II	Post apokaliptik, pandemik ve derin ekolojik / neo pagan atmosfer (Seattle), bağımsız radikal gruplar	Az; تنها nüfus ve sakin arka plan	İnsan (kadın karakterler) ve enfekte canlılar, hayvan, grupsal ve bağımsız roller	İnsan ve enfekte canlılar	Fiziksel, silahlı, kesici aletler / hayatta kalma, kızgınlık, intikam, güç ve diğer

Doom Eternal	Alternatif ve fantastik gerçeklik, yeryüzü cehennemi, alevler ve savaş ortamı	Yoğun nüfus, çok hareketli akış	İnsan (erkek), hayvan, robot, bağımsız (tekil) rol	İnsan, mitolojik canlılar ve insani nitelikleri olan varlıklar (antropomorfizm)	Fiziksel, silahlı, kesici, patlayıcı aletler / savaş, kızgınlık, güç ve diğer
Watch Dogs Legion	Distopik gerçeklik metropolü (Londra), açık dünya	Yoğun nüfus, hareketli arka plan	İnsan (erkek ve kadın karakter), hacker grubu, bağımsızlık	İnsan (sivil), robot,	Fiziksel, silahlı ve teknolojik / topluluk/üyelik bilinci ve diğer
Halo Infinite	Uzay (doğal habitat ve fantastik ortam tasarımları), teknolojik arazi aracı/silahlar ve zırh	Az; تنها ve potansiyel tehdit içeren nüfus	Bağımsız tekil savaşçı (The Master Chief, erkek karakter), fantastik canlılar	Fantastik ve insani nitelikleri olan varlıklar (antropomorfizm)	Fiziksel, silahlı ve teknolojik / insanlığı kurtarma
Marvel's Avengers	San Francisco kenti, süper kahraman öğeleri ve teknolojileri (karargah, kalkan, çekiç, zırh vb.)	Az; تنها ve kurtarılmayı bekleyen pasif nüfus arka planı	Süper kahramanlar (Thor, Iron Man vb.), tekil ve ortaklaşa mücadele	Kahramanlar ve fantastik düşmanlar	Fiziksel, silahlı ve teknolojik / insanlığı kurtarma
HL Alyx	Alternatif, istila edilmiş dünya ve fantastik gerçeklik ortamı, distopik teknoloji hegemonyası	Az; تنها nüfus ve hareketli (istila odaklı) arka plan	Ortaklı (co) mücadele, bireysel tecrübe	İnsan, teknolojik otorite (dev robotlar, üsler vb.), fantastik saldırgan yaratıklar	Fiziksel, silahlı ve teknolojik / hayatta kalma ve diğer
Ghost of Tsushima	Japonya (Tsu-shima adası), samuray gelenekleri ve atmosferi (at, katana, düello vb.), işgal coğrafyası	Seyrek ve potansiyel tehdit içeren nüfus	Samuray mücadelesi ve Moğol istilasısı	Samuraylar, Moğollar, ada halkı	Fiziksel ve silahlı / özgürlük, hayatta kalma ve diğer
Hellblade 2	Alternatif, fantastik, uzak ve ıssız ortam, ezoterik tören (fantastik canlılar, kemikler vb.)	Az; تنها nüfus ve hareketli (tören için toplanan çeşitli canlıların olduğu) arka plan	İnsan (kadın karakter), klan/tören topluluğu, devasa fantastik varlıklar	İnsan ve mitolojik/fantastik/ insani nitelikleri olan canlılar (antropomorfizm)	Fiziksel / hayatta kalma ve güç

Final Fantasy VII Remake	Alternatif, şirketin yönettiği distopik kent (Midgar), dev kılıç ve teknolojik düşmanlar	Seyrek ve potansiyel tehdit içeren nüfus	Avalanche grubu, bağımlı üyelik rolleri	İnsan ve otorite (Shinra şirketi)	Fiziksel, silahlı ve teknolojik / hayatta kalma ve diğer
---------------------------------	--	--	---	------------------------------------	--

Medya ekolojisinin bir parçası olan video oyunları şiddet retoriğini “kurgusal” olan nitelikte çıktıya dönüştürmektedir. Oyun tanıtımlarındaki oyun çevresi, karakter rolleri ve şiddetin tarafları incelendiğinde (Tablo 5), oyunların -tanıtım materyalleri temelinde- alternatif gerçeklik ve geçerlik ürettikleri sonucu çıkarılmaktadır. Kendi gerçekliğini yaratmaya çalışan oyun dünyaları, şiddeti bu bakış açısıyla sanal hale getirebilmekte ya da meşruiyet zeminine taşıyabilmektedir. Kurgu gerçeklik ve mekânsal deneyim fırsatı sunan oyunlar, dijital sanat iddialarını fiziksel, silahlı ve teknolojik desenlerde araçsallaştırmaktadır. Video oyunlarda hayatta kalma, özgürlük, topluluk yönetimi, insanlığı kurtarma gibi temel motivasyonlarla işlerlik kazanan şiddet, gerçek ötesine taşınan ortam, karakter ve düşman (şiddet hedefi) dizaynları ile ilkel ve içgüdüsel tatmin (sosyal öğrenme nihai aşaması) yaratabilmektedir. Tablo 5’te belirtilen değişkenler bir araya getirildiğinde Görsel 2 (Doom Eternal; yeryüzü cehennem olsaydı) ve 3 (Watch Dogs Legion; 1984 distopyası Londra’yı esir alsaydı) kapsamında resmedilen şiddet seti; stüdyosu, “eğlence” etiketiyle kabul görebilmektedir. Bu durum oyunlardaki şiddetin eylemsel karşılığını ortadan kaldırmasa da onu karikatürize ederek “oyunların şiddete meylettiği” varsayımını göğüsleyebilmektedir. Söz konusu tablo, eğlence ve iletişim değeri; metası; medyası olan oyunlara yönelik “bilinçli tüketim” ve “medya okuryazarlığı” tartışmalarını gündeme taşıyabilmektedir.

Görsel 2 ve 3. Doom Eternal ve Watch Dogs Legion oyunlarının tanıtımlarından alınan kareler

Tablo 5'e yönelik ifade edilenler doğrultusunda oyunlardaki şiddetin, oyun türü, atmosferi, şiddet kapsamı ve tasarımı eşliğinde değerlendirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Last of Us Part 2, Ghost of Tsushima ve Cyberpunk 2077 gibi (gerçekçi) eylemsel şiddet içeren yapımlarda inşa edilen şiddet anlatısıyla, Marvel's Avengers ve Doom Eternal gibi tamamen fantastik; gerçek ötesi evrenler aracılığıyla sunulan şiddet icrası arasında farklar bulunmaktadır. Sürrealist bir şekilde iblis avını işleyen Doom Eternal (Görsel 2) ile mizahi çekicilikle çerçevelenen Watch Dogs Legion (Görsel 3) örneklerindeki "şiddet" söz konusu farklı değerlendirme gereksinimini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda çizgi film grafikler ve eğlence odaklı şiddeti işleyen oyunla (Fortnite gibi) simülasyon şeklinde şiddeti tasarlayan; gerçeğe yakınlaştıran oyun (Last of Us Part 2 gibi) arasındaki farkın altını çizmek gerekmektedir. Söz konusu vurgu beraberinde video oyunların bir "eğlence" ürünü olduğu -özellikle pandemi şartlarında- fenomenal dünyanın sıkıcılığını; sıradanlığını kırmak; aşmak için tüketildiğini belirtmek anlam taşımaktadır.

Dijital sanat, medya formu, teknolojik anlatı, kültür göstergesi, e-spor gibi değerlendirmeler bağlamında deneyim değeri olan video oyunlar, literatür başlığında ifade edildiği üzere ortalama %68 düzeyinde şiddet içerebilmektedir. Söz konusu oransal işleyiş araştırmanın örnekleme kapsamında da geçerli görünmekte; oyun tanıtım dili şiddet bileşenleri temelinde harekete geçmektedir. Dünyayı aynalayan ya da popüler gündem başlıklarını (hack, cinsiyet eşitliği, siborg, süper kahraman temaları gibi) oyuna dönüştüren veya oyun içeriklerine yediren sektör, şiddet çağrışımlarını farklı tanıtım formatlarında (teaser, trailer, gameplay gibi) vitrine taşımaktadır. Dolayısıyla oyuncularla (hedef kitle) oyun geliştirici firmalar (kaynak) arasında "gizil bir toplumsal sözleşme" gibi karşılıklı beklentiler (eğlence-satış) tatmin edilebilmektedir. Öte yandan söz konusu oyun ve şiddet ilişkisinin saldırganlığa dönüşüp dönüşmediği tartışması Ferguson'un (2011: 379) dile getirdiği "üçüncü" değişkenler (kişilik, demografi, psikografik değişkenler gibi) çerçevesinde okunabilir görünmektedir.

Şiddeti çağıran; çağrıştıran, gerilim duygusunu atmosfere yayan, şiddet altyapısını fantastik öğeler (antropomorfizm, distopya, hayali teknolojik silahlar gibi) temelinde sıradanlaştırabilen, teknolojik gelişim sayesinde karakter tasarımlarını daha inandırıcı yapabilen, anlatı / ikna gücünü şiddet dokusuyla pekiştiren ve bu yönüyle kendi tutarlı; kapsül gerçeklik algısını metalaştıran yeni nesil oyunlar, tanıtım materyallerinde seçtiği çarpıcı; durdurucu etkiye sahip şiddet anlarıyla daha akılda kalıcı etki yaratabilmektedir. Bu doğrultuda tanıtım içeriklerinde seçilen görüntüler yoğun şiddet ve gerilim anlarından oluşabilmektedir. Atari'den PS5 ve Xbox Series X veya Nvidia 3090'a kadar gerçeklik hissi grafiksel boyutta artan ve simülasyon yönü / deneyim değeri güçlenen oyunlar, reklamın ana işlevlerinden biri olan "dikkat çekme (sosyal öğrenme eşik aşaması)" adına şiddeti yüzeye çıkarabilmektedir. İncelenen yüksek bütçeli oyunlarda da söz konusu pratiğin devreye sokulduğu ve şiddetin psikolojik anlamının bir şekilde rasyonelleştirildiği; gerekçelendirildiği mizansenler göze çarpmaktadır.

İnandırıcı fiziksel güç ve tehdit duygusu temelinde tanımlanan "şiddet" kavramı, yeni medya teknolojilerinin sunduğu imkanlar dahilinde video oyunlarda piksel gücü, 4K çözünürlük, 3D ses, 60-120 fps (saniye başına düşen kare sayısı) gibi başarımlarla

güçlü bir görsel-işitsel şölene dönüşebilmektedir. Bu bağlamda kitle iletişim objesi olan video oyunlar -özellikle oynanış (gameplay) videolarında görülen şekilde- ideal oynama; deneyimleme rehberi olarak şiddeti meşrulaştırmaktadır. Oynanış videolarında sunulan şiddet varyasyonları potansiyel tüketicilere; oyun severlere “oyun kullanım rehberi” şeklinde tanıtılmakta; oyunun etkileşim gücünü; tepkime yeteneğini şiddet temelinde tasvir etmektedir. Sosyal öğrenme bağlamında “dolaylı pekiştireç” olarak betimlenebilecek bu durum, öz yeterlik (oyuncunun yaralama/öldürme çeşitliliği, olanağı ve yargısı) ile sonuç beklentisi (elindeki kurgusal evrene yön verme; hükmetme gücü) arasındaki ilişkiyi şiddet olgusu; pratiği odağında hayata geçirebilmektedir. Şiddeti doğrudan deneyimleme ve oyuncu eliyle sahneleme imkanı veren video oyunlar, gündelik etkileşim aracı olarak (oyun içeriği ve tanıtım materyalleri üzerinden) maruz kalınan şiddeti “taklit” etmeye zemin hazırlayabilmektedir. Sosyal öğrenme kuramının özünde yer alan “taklit”, oyunların sahip olduğu hedef kitle yelpazesi düşünüldüğünde -özellikle çocuklar ve psikolojik rahatsızlıkları olan bireyler bağlamında- kritik önem taşıyabilmektedir.

Öte yandan online / multiplayer buluşmalarla “sosyalleşme aracı” da olabilen video oyunlar, özellikle çocukların / gençlerin akranları arasındaki şiddet dokulu oynanış senaryolarını “gözlemsel öğrenme” bağlamında gündeme getirebilmektedir. Oyuncular arasında yayılan söz konusu “sembolik örnek almalar” oyunlarda sunulan gerçekçi imgeleri sosyal etkiye dönüştürebilmektedir. Yeni nesil oyunların simülasyon, etkileşim, görsel ve anlatım gücü bir araya geldiğinde oyun severlerin eğlence anlayışlarını öğrenme modeline dönüştürme olasılıkları artabilmektedir. Bu bağlamda etkileşimli doğası ile video oyunlar, kullanıcıları “ödül döngüsü” içinde şiddet eylemlerini yöneten katılımcılar haline getirebilmektedir. Carnagey vd., (2007) ile Adachi ve Willoughby (2011) referanslarının işaret ettiği gibi şiddet dokulu bu tür “uyarılma” gerçek hayattaki şiddete yönelik duyarsızlaşma olasılığını da tekrar düşündürmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmanın amacı oyunlarla şiddet davranışı arasındaki ilişkiyi araştırmak değil, oyunların tanıtımlarındaki şiddet temasını ve sunumunu sorgulamaktır. Bu sorgu sonrasında belirtilen örneklem çerçevesinde durum tespiti ve ilgili literatür doğrultusunda değerlendirmeler yapılarak oyun-tanıtım-şiddet ilişkisi tartışılmaktadır. Araştırma kapsamında en çok beklenen yüksek bütçeli (triple A) video oyunlar yargısal örneklem bağlamında seçilmiş ve resmi tanıtım materyalleri (teaser, trailer, gameplay formatında videoları) içerdikleri şiddet bileşenleri odağında analiz edilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya dahil edilen 10 video oyun (Cyberpunk 2077, Last of Us Part 2, Doom Eternal, Watch Dogs Legion, Halo Infinite, Marvel’s Avengers, Half Life Alyx, Ghost of Tsushima, Hellblade 2 ve Final Fantasy VII Remake) sundukları toplam 24 tanıtım içeriğiyle araştırmaya konu edilmektedir.

Farklı formatta tanıtım materyalleri betimsel, kategorik ve bağlamsal çerçevede irdelenen oyunlar, medya görünürlüğüne şiddet bileşenleri temelinde öne çıkarabilmektedir. “Betimsel” değerlendirme sonrasında aksiyon-macera türü oyunların popüler hale geldiği, oyunların ana hedef kitlesinin yetişkinler (ESRB tarafından “mature

/ M” sınıfında değerlendirildikleri) olduğu, konsollar başta olmak üzere çok çeşitli platformlara çıktıkları, yapım maliyetlerinin 100 milyon dolar düzeyinde seyrettiği, daha çok “trailer” ve “gameplay” formatlarında tanıtıldıkları ve izlendikleri anlaşılmaktadır.

Brand vd. (2003) ile Smith vd. (2003) tarafından ifade edilen “kategorik” analiz bağlamında ise video oyunların yaralama ve öldürme temelinde şiddet anlatısını kurguladıkları gözlemlenmektedir. “Distopya”, “intikam”, “istila”, “isyan”, “terör” ve “savaş” gibi ana temaların egemen olduğu video oyun tanıtımları, “sihir”, “teknoloji”, “macera”, “topluluk” ve “bağımsızlık” çekicilikleri odağında reklam dilini yüzeye taşıyabilmektedir. Kan, silah, yakın dövüş, (geleneksel ve teknolojik yöntemleri kullanan) savaş; çatışma ortamı, yıkım; yıkıntılar, ceset, tehdit ve argo dil bileşenleri çerçevesinde şiddet örgüsünü koyultan oyun tanıtım içerikleri, bedensel ve kolektif şiddet türüne daha yakın görünmektedir. Birinci şahıs kamera, yaralama/öldürme/silah çeşitliliği, yakın ve bire bir dövüş sahneleriyle dikkat çeken tanıtımlar, “distopya”, “kurgusal/alternatif evren”, “gerilim”, “(neo)pagan kültür”, “birinci şahıs rol yapma” ve “teknolojik donanım” dinamiklerine ağırlık vermektedir. İncelenen içeriklerde şiddetin sunumu -yeni nesil teknolojiler sayesinde- gerçekçi olsa da hikaye akışı alternatif ve gerçek ötesi atmosferde vücut bulmaktadır.

Söz konusu betimsel ve kategorik değerlendirme bağlamında oyun nüfus yoğunluğunun oyun türü, konusu ve atmosferi çerçevesinde (açık dünya yoğun nüfus ile FPS-aksiyon türü ise tekil karakter odağında) desenlendiği görülmektedir. Kadın karakterlere erkek karakterler kadar yer verildiği video oyunlar, şiddetin taraflarını insan ve insani nitelikleri olan varlıklar (antropomorfizm) çatışmasından hareketle tayin etmektedir. “Hayatta kalma”, “özgürlük”, “topluluk yönetimi” ve “insanlığı kurtarma” gerekçelerinin şiddet anlatısına kaynaklık ettiği oyun tanıtım içerikleri, şiddeti “karikatürize” ederek eğlence işlevini meşrulaştırabilmektedir. Video oyunlarda fiziksel ve hayali teknolojiler ile donatılmış silahlar temelinde gerçekleşen şiddet eylemleri, gerçek dünyanın popüler gündem başlıklarını (hack, siborg, süper kahraman temaları gibi) ve gerçekleşmesi olanaklı olmayan kurgu dünyaları (yeryüzü cehennemi, uzay seti gibi) oyuna dönüştürmektedir.

Satış dili, dikkat çekme işlevi, dijital katarsis (psikolojik deşarj) atfı, etkileşim değeri, mekanik çeşitliliği gibi motivasyonlarla şiddeti sunumun odağı haline getiren video oyunlar, ölüm ve öldürme odaklı anlatıyı pratiğe dökmektedir. Medya görünürlüğü ve viral yayılımdan hareketle oyun tanıtımlarında satan bir araç olarak şiddetin sunuma yedirildiği hatta Last of Us Part 2, Doom Eternal, Cyberpunk 2077 gibi kimi oyunlarda ana unsur haline geldiği gözlemlenmektedir. Kurgusal ve alternatif evren tasarımıyla şiddetin eylemsel yönünü ikincil öneme; dolaylı anlatıya indirgeyen yapımlar, teknik başarımı sayesinde inandırıcılık yönünü koyultmaktadır. Özellikle gameplay videolarında görülen “ideal oynama rehberi” şiddeti sıradanlaştırabilmekte, öz yeterlik (oyuncunun yaralama/öldürme çeşitliliği, olanağı ve yargısı) ile sonuç beklentisi (elindeki kurgusal evrene yön verme; hükmetme gücü) arasında bağ kurmaya yardımcı olabilmektedir. Bu bağlamda yönlendirilen oyuncular, şiddeti taklit edebilmekte, yeni nesil oyunların “dijital katarsis” yönünü -online/multiplayer modlar eşliğinde- sosyal ve işlevsel kılabilirler. Bu durum sosyal medya konusunda tartışılan “radikalleşme” ve “anonim kimliğe teşvik”

eleştirilerini online oyunlara da taşıyabilmektedir.

Öte yandan video oyunlar kültür endüstrisinin yeni nesil ürünleri olarak sinema ve müzik sektörlerinin toplamından daha değerli hale gelmekte; dijital dilin popülerliğini her geçen gün artırmaktadır (Witkowski, 2021). Kapital ve dijital zaman geçirme aracı olan video oyunlar, endüstriler arası yöndeşmenin aracı haline gelebilmektedir. Oyundan sinema veya diziye uyarlanan birçok oyun (Final Fantasy, Last of Us, Witcher gibi) içerdiği şiddet örgüsü ve sunumu ile tanıtım kabiliyetini artırabilmektedir. Bu bağlamda cosplay yarışmalarının düzenlendiği, oyunların koleksiyon sürümlerinin açık artırmaya sunulduğu, oyunları ilk alanlardan olmak için günler öncesinden sıraya girildiği veya milyonlarca ön siparişin oluşturulduğu, oyun tanıtımlarının ürünün; oyunun kendisinden daha çok heyecan; hype yaratabildiği, e-spor etkinliklerine katılmak için onlarca dolar ödendiği günümüz oyun dünyası, kültürel bir fenomen olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu kültür atfı, oyun yapımcılarının sosyal öğrenme aracı olarak şiddeti sorumlulukla tasarlama gereğine gönderme içerebilmektedir.

Yeni nesil medya olarak video oyunlar, TV gibi gözlemsel ve dolaylı öğrenme potansiyeli içermekte ve sosyal öğrenme teorisi bağlamında sembolik rol modeller sunabilmektedir. Söz konusu sunumun içerisinde şiddet eylemlerinin yoğun olması video oyunların genel algısını -Thomson ve Haninger (2001) ile Smith vd. (2003) çalışmalarında olduğu gibi- olumsuz etkileyebilmektedir. Bandura'nın ifade ettiği gerçeklik imgesinin büyüklüğü ile sosyal etkinin doğru orantılı ilişkisi “oyunların şiddete yönelttiği” tartışmasını cesaretlendirebilmektedir. Ayrıca şiddetin ödül döngüsüne dönüşmesi ve gençlerin davranışları üzerinde tehdit (saldırganlık eğilimi) oluşturabilmesi durumu (Griffiths, 1999: 203; Anderson 2001: 358; Funk vd., 2004: 24; Carnagey ve Anderson, 2005: 882; Carnagey vd., 2007: 495; Adachi ve Willoughby, 2011: 55) oyun sunumlarındaki şiddetin “satış” gerekçesini okumak adına önem taşımaktadır. Bu bağlamda psikolojik tatmin boyutu olan şiddetin bir duygusal; irrasyonel çekicilik olarak video oyun tanıtımlarda neden tema olarak tercih edildiği anlaşılabilir.

Deneyim ekonomisi ve deneyim değeri kavramları bağlamında etkileşimli bir eğlence formu olan video oyunlar, insan davranışlarının çoğunun doğrudan öğretilmediği ya da öğrenilmediğini savlayan sosyal öğrenme teorisi bağlamında “dolaylı bir öğretici” şeklinde konumlanabilmektedir. Bu doğrultuda oyunlardaki şiddet içerikleri ve oyunların şiddet temalı tanıtımları söz konusu dolaylı etkiye aracılık edebilmektedir. Ancak bu etki uzun dönemli davranışsal araştırma ile ölçülebilecek bir araştırmanın konusu olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada oyun tanıtımlarındaki şiddet yoğun içeriğin bu etkinin sonucu olabileceği çıkarımı yapılabilmektedir. Çünkü bir medya içeriği olarak video oyunlar, insan davranışlarına yönelik sembolik modeller içermektedir.

Dill ve Dill'in (1998) oyunların etkileşimli ve katılımcı yapısı nedeniyle televizyondaki ve filmlerdeki şiddetten daha zarar verici bir potansiyel barındırabileceği iddiası, yeni nesil teknolojilerle oyunlarda şiddet tasarımının daha gerçekçi ve güçlü şekilde sunulabilmesi bağlamında tekrar sorgulanabilmektedir. Bu sorgulama yeni nesillerin; toplumların oyunlara alışması, oyunlardaki alternatif gerçekliğe; şiddete bağlılık kazanması ve oyunları artık birer “eğlence metası” olarak sıradanlaştırması gibi durumlar

eşliğinde de tartışılabilir. Sıralanan değişkenler çerçevesinde teknolojiye yatkın yeni nesil toplumların -eski nesil bireylerden; topluluklardan farklı olarak- oyunlarla şiddet davranışı arasındaki sınırı çoktan çizdiği varsayımı desteklenebilmektedir. Öte yandan yeni nesil oyun sunumlarında/ tanıtımlarında şiddet ağırlıklı öğeler ön plana çıkmaktadır. Söz konusu durum, motivasyon ve davranış ilişkisini doğrulamak yerine durum tespiti yapmak adına değer atfetmektedir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında oyunların davranışsal olarak oyuncularını şiddete teşvik ettiği iddiası bilimsel anlamda temelsiz kalabilmekte ancak oyun tanıtımlarının şiddet temalı olduğu tespiti dillendirilebilmektedir. Şiddet “satış” artırıcı bir irrasyonel/duygusal çekici öğe olarak görev almakta, insan içgüdüsünün tezahürü ve dijital katarsis mekanizması olarak rol üstlenebilmektedir.

Kaynaklar

Adachi, P. J. and Willoughby, T. (2011). The effect of violent video games on aggression: Is it more than just the violence?. *Aggression and Violent Behavior*, 16(1), 55-62.

Adler, E. and Clark, R. (2007). *How it's done: An invitation to social research*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.

Anderson, C. A. and Bushman, B. J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychological Science*, 12(5), 353-359.

Bailey, A. A. (2006). A year in the life of the African-American male in advertising: A content analysis. *Journal of Advertising*, 35(1), 83-104.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology*, 3, 265-299.

Bandura, A. (2004). Social cognitive theory for personal and social change by enabling media. In A. Singhal, M. J. Cody, E. M. Rogers and M. Sabido (Eds.), *Entertainment-education and social change: History, research, and practice* (pp. 75-96). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Berger, A. A. (2002). *Video games: A popular culture phenomenon*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Brand, J. , Knight, S. and Majewski, J. (2003). The diverse worlds of computer games: A content analysis of spaces, populations, styles, and narratives. In M. Copier and J. Raessens (Eds.), *Level up. Digital Games Research Conference*. Utrecht: Universiteit Utrecht & Digital Games Research Association.

Bush, A. J., Smith, R. and Martin, C. (1999). The influence of consumer socialization variables on attitude toward advertising: A comparison of African-Americans and Caucasians. *Journal of Advertising*, 28(3), 13-24.

Carnagey, N. L. and Anderson, C. A. (2005). The effects of reward and punishment in violent video games on aggressive affect, cognition, and behavior. *Psychological Science*, 16(11), 882-889.

Carnagey, N. L., Anderson, C. A. and Bushman, B. J. (2007). The effect of video game violence on physiological desensitization to real-life violence. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43(3), 489-496.

Crawford, G. (2012). *Online gaming*. Abingdon, Oxon: Routledge.

Devereux, E. (2005). *Understanding the media*. London: Sage.

Dill, K. E. and Dill, J. C. (1998). Video game violence: A review of the empirical literature. *Aggression and Violent Behavior*, 3(4), 407-428.

Egenfeldt-Nielsen, S., Smith, J. H. and Tosca, S. P. (2013). *Understanding video games: The essential introduction*. New York: Routledge.

Eriksson, P. and Kovalainen, A. (2016). *Qualitative methods in business research: A practical guide to social research*. London: Sage.

Ferguson, C. J. (2011). Video games and youth violence: A prospective analysis in adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(4), 377-391.

Forman, J. and Damschroder, L. (2008). Qualitative content analysis. In L. Jacoby and L. A. Siminoff (Eds.), *Empirical methods for Bioethics: A primer* (pp. 39-62). Oxford, UK: Elsevier.

Friedman, A. (2015). The role of visual design in game design. *Games and Culture*, 10(3), 291-305.

Funk, J. B., Baldacci, H. B., Pasold, T. and Baumgardner, J. (2004). Violence exposure in real-life, video games, television, movies, and the internet: is there desensitization?. *Journal of Adolescence*, 27(1), 23-39.

Gentile, D. A. and Anderson, C. A. (2003). Violent video games: The newest media violence hazard. In D. A. Gentile (Ed.), *Media violence and children*. Westport, CT: Praeger Publishing.

Griffiths, M. (1999). Violent video games and aggression: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 4(2), 203-212.

Gunter, B. (1998). *The effects of video games on children: The myth unmasked*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Gunter, B. (2016). *Does playing video games make players more violent?* London: Palgrave Macmillan.

Hall, C. M. (2018). Quantitative and qualitative content analysis. In R. Nunkoo (Ed.), *Handbook of research methods for tourism and hospitality management* (pp. 395-406). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Hawkins, K. and Hane, A. C. (2000). Adolescents' perceptions of print cigarette advertising: A case for counter advertising. *Journal of Health Communication*, 5(1), 83-96

Hill, R., P. and Moran, N. (2011). Social marketing meets interactive media: Lessons for the advertising community. *International Journal of Advertising*, 30(5), 815-838.

Iwatani, T. (2015). Foreword. In M. J. P. Wolf (Ed.), *Video games around the world* (pp. ix-xiv) Massachusetts: MIT Press.

Johnson, D., Watling, C., Gardner, J. and Nacke, L. E. (2014). The edge of glory: The relationship between metacritic scores and player experience. In *Proceedings of the First ACM SIGCHI Annual Symposium on Computer-Human Interaction in Play*, ACM, 141-150.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Kuckartz, U. (2014). *Qualitative text analysis: A guide to methods, practice and using software*. London: Sage.

Kucklich, J. (2006). Literary theory and digital games. In J. Rutter and J. Bryce (Eds.), *Understanding digital games* (pp. 95-111). London, England: Sage.

Larose, R. and Eastin, M., S. (2004). A social cognitive theory of Internet uses and gratifications: Toward a new model of media attendance. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 48(3), 358-377.

Merriam, S. B., Caffarella, R. S. and Baumgartner, L. M. (2007). *Learning in adulthood: A comprehensive guide*. USA: John Wiley & Sons.

Murray, S. (2018). *On video games: The visual politics of race, gender and space*. New York: IB Tauris.

Pickering, M. (2004). Qualitative content analysis. In M. Lewis-Beck, A. Bryman and T. F. Liao (Eds.), *The SAGE encyclopedia of social science research methods volume 1* (pp. 889-890). Thousand Oaks, CA: Sage.

Priest, S. H. (2010). *Doing media research: An introduction*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Przybylski, A. K., Ryan, R. M. and Rigby, C. S. (2009). The motivating role of violence in video games. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(2), 243-259.

Schilling, J. (2017). Qualitative content analysis in leadership research: principles, process and application. In B. Schyns, R. J. Hall and P. Neves (Eds.), *Handbook of methods in leadership research* (pp. 349-371). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. London: Sage.

Schreier, M. (2014). *Qualitative content analysis*. In U. Flick (Ed.), *The SAGE handbook of qualitative data analysis* (pp. 170-183). London: Sage.

Schultz, W. (2018). What is a AAA video game? <https://www.thoughtco.com/what-is-aaa-game-1393920>. Erişim Tarihi: 22 Mart 2021.

Shaw, I. G. R. and Warf, B. (2009). Worlds of affect: Virtual geographies of video games. *Environment and Planning A*, 41(6), 1332-1343.

Sheehan, Kim, B. (2014). *Controversies in contemporary advertising*. USA: Sage Publications.

Shibuya, A., Sakamoto, A., Ihori, N. and Yukawa, S. (2008). The effects of the presence and contexts of video game violence on children: A longitudinal study in Japan. *Simulation & Gaming*, 39(4), 528-539.

Smith, S. L., Lachlan, K. and Tamborini, R. (2003). Popular video games: Quantifying the presentation of violence and its context. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 47(1), 58-76.

Subhan, I. (2020). What 'The Last of Us Part II' tells us about Metacritic. Erişim Tarihi: 24 Mart 2021.

Tassi, P. (2020). <https://www.forbes.com/sites/paultassi/2020/06/21/the-last-of-us-part-2-is-getting-predictably-user-score-bombed-on-metacritic/?sh=3da0f8455c25>. Erişim Tarihi: 22 Mart 2021.

Thomson, K. M. and Haninger, K. (2001). Violence in e-rated video games. *Journal of American Medical Association*, 286(5), 591-598.

Ward, M. R. (2011). Video games and crime. *Contemporary Economic Policy*, 29(2), 261-273.

Witkowski, (2021). Videogames are a bigger industry than movies and North American sports combined, thanks to the pandemic. <https://www.marketwatch.com/story/videogames-are-a-bigger-industry-than-sports-and-movies-combined-thanks-to-the-pandemic-11608654990>. Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

Wolf, M. J. P. (2015). Introduction. In M. J. P. Wolf (Ed.), *video games around the world* (pp. 3-16). Massachusetts: MIT Press.

World Health Organization (2002). *World health report 2002: Reducing risk, promoting healthy life*. Geneva.

Zentler, R. (2020). Game on: Metacritic change hinders consumer reviews. Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

<https://digitalage.com.tr/wp-content/uploads/2019/04/turkiye-oyun-sektoru-raporu-2018-gaming-in-turkey-190317195319.pdf>. Erişim Tarihi: 25 Ocak 2021.

<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/09/17/5-facts-about-americans-and-video-games/>. Erişim Tarihi: 25 Ocak 2021.

https://www.researchandmarkets.com/research/hh9q8d/global_video?w=5. Erişim Tarihi: 25 Ocak 2021.

Araştırmacı Katkı Oranı: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuştur.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

ıkar atışması: Herhangi bir çıkar atışması bulunmamaktadır.

Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Politika Uygulamaları: Japonya Örneği

Social Policy Practices in Sustainable Countries: The Case of Japan

Safure Cantürk, Dr, Cumhurbaşkanlığı, E-posta: safurecanturk@gmail.com

<https://doi.org/10.47998/ikad.923254>

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Politika,
Demografi,
Japon Sosyal Refah
Toplumu,
Sivil Toplum-
Gönüllülük.

Öz

Son yüzyılda özellikle sağlık ve diğer alanlarda gelişen teknolojiye bağlı olarak yükselen yaşam standartları özellikle gelişmiş ülkelerde insanların yaşam sürelerini uzatmıştır. Uzayan yaşam süresine bağlı olarak dünya nüfusunda yaşlı popülasyonu artmış ve bu durum beraberinde ülkeler için sosyo-ekonomik değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanmasına bağlı olarak ortaya çıkan sosyal sorunlar ve bunlara karşı yürütülen politikalar, Türkiye gibi gelişmekte olan ve nüfusu hızla yaşlanmakta olan ülkelerin yakın gelecekte izleyeceği sosyal politikaların belirlenmesinde yol gösterecektir. Bu çalışmada, dünyanın en hızlı yaşlanan ülkeleri arasında yer alan Japonya’da demografik değişime bağlı olarak yaşanan sosyal sorunlar ve bunlara yönelik yürütülen çözüm plan ve politikaları sorgulanmıştır. Japonya’nın gerek yaşlanan nüfus ve azalan doğum oranları ile hantallaşan sosyal güvenlik sisteminin neden olduğu gelecek tedirginliği gerekse katı iş düzeniyle geleneksel toplumsal yaşamı arasındaki çatışmanın ortaya çıkardığı sosyal durumlar, Türkiye’nin sosyo-kültürel yapısıyla çok yakından benzerlik göstermektedir. Nüfusun yaşlanması, doğum oranlarının sürekli düşmesi, insanların sosyo-psikolojik tutumlarının değişmesi, aile ve toplum yapısında büyük yapısal değişikliklere neden olmaktadır. Japonya artık yaşlanan nüfusuyla dünya devi olmak için rekabet etmek yerine, mevcut gücünü hatta belki de ‘neslini’ korumak için sosyal politika uygulamalarına dört elle sarılmaktadır. Bu sosyal politika uygulamaları ise, Batı tipi çözümlerin yanı sıra, Japonya’nın tarihinden kaynaklanan kendine has sosyo-kültürel özellikler içermekte, farklı nitelikte yeni sosyal sorunlar ve çözümleri de bünyesinde barındırmaktadır. Belge analizi yöntemiyle yapılan araştırma, Japonya sosyal politika sistemine ilişkin literatürdeki eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Keywords:

Social Policy,
Demography,
Japan Social Welfare
Society,
Civil Society-
Volunteering.

Abstract

In the last century, rising living standards due to developing technology, especially in health and other fields, have extended the life expectancy of people, especially in developed countries. Depending on the extended life expectancy, the elderly population has increased in the world population and this situation has brought along socio-economic changes for the countries. Social problems occurring related to ageing of the population in developed countries and policies pursued for these problems will lead to the determination of social policies, which will be followed in close future by developing countries such as Turkey. In this study, social problems occurring related to demographic change in Japan, which is among the fastest ageing countries in the world, and the solution plans, and policies pursued for these problems are questioned. Social conditions, emerged due to both anxiety of future caused by an impairing social security system with the ageing population and declining birth rates and conflict between traditional and social life caused by the strict working program in Japan, bear a resemblance to the socio-economic structure of Turkey. Ageing of population, constant decline in birth rates, and changing socio-psychologic behaviours of people result in major structural changes in family and society structures. Japan with its ageing population, thus, tightly holds its social policies in order to preserve its current power or even “generation” instead of competing to be the world’s giant. These social policy implementations contain specific socio-cultural features stemming from Japan’s history as well as western solutions, and also include various modern social problems and solutions. The research, which was carried out by document analysis method, aims to fill the gap in the literature on the Japanese social policy system.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın Uzakdoğu'daki güçlü bir üssü olan Japonya ekonomik gelişimini hızlı sağlayarak dünya devleri arasında yerini almıştır (Büyükbaş, 2013: 45). Bugün, etnik olarak neredeyse tamamen Japonlardan oluşan Japonya, 127 milyon nüfusuyla dev bir endüstri merkezidir. Uluslararası Para Fonu (IMF) 2020 (IMF, 2021) verilerine göre; kişi başına düşen gayrisafi milli hasıla açısından da dünyada 23'üncü sıradadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2019 yılı İnsani Gelişmiş Endeksi (UNDP HDP 2021) verilerine göre ise dünyada 19. sırada yer almaktadır. Dünyanın metrekare başına en çok insan düşen ülkelerinden birisi olmasının yanında yaşam süresi en yüksek ülkedir. Bununla birlikte, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri içerisinde en düşük doğum oranına ve en yüksek eğitilmiş nüfusa sahiptir. Tüm bunlara rağmen Japonya son 40 yılda göstergelerin aksi yönünde gelişme göstererek, ekonomisi uzun bir duraklama dönemine girmiş ve resmi işsizlik oranları iki katı oranında artmıştır. Nitekim ülke, 2012 yılında modern tarihinde ilk kez dış ticaret açığı vermiştir (Fareed, 2014). Tüm bunlar küresel dünyadaki büyük ekonomik krizlerin yanı sıra Japonya'nın demografik yapısının değişmesi yani doğurganlığının azalması ve hızlı yaşlanmasından kaynaklanmaktadır. Ülke nüfusundaki değişiklik, ekonomik göstergeleri aşağıya doğru çekerken beraberinde ülkede çağdaş sosyal politika uygulamalarının gelişmesinde de en önemli etken olmuştur.

Japonya'nın, 2. Dünya Savaşı'nın ağır yenilgisinin izlerini silmek için başladığı teknolojiye dayalı sanayileşme döneminde gözden kaçırdığı bir detay bugün en büyük sosyal ve ekonomik sorunu haline gelmiştir. Japonya, dünyanın en hızlı yaşlanan ve en yaşlı nüfusa sahip ülkesidir. Mevcut duruma kısaca açıklamak gerekirse, Japonya'da 1950'lerde 64 yaş ve üstü nüfusun toplam nüfusun içindeki oranı yüzde 4,9 iken 1995'te yüzde 14,5 ve projeksiyonlara göre 2020'de yüzde 25,5'e ulaşması öngörülmektedir. Karşılaştırma yapmak gerekirse, ABD'de bu oran 1995'te yüzde 12,5 olup ve 2022'de 16,1 olacağı beklenmektedir (Harada, 1998: 69-122).

Japonya'nın yaşlı nüfusa sahip olmasının iki ayrı sebebi vardır. Bunlardan birisi Japonya'nın dünyanın en uzun yaşam süresine sahip olmasıdır. 1947'de ortalama yaşam süresi 52 iken 2020'de 84,3 olmuştur (WHO, 2020). İkincisi ise doğurganlık oranının hızla düşmesidir (Glenda, 2002: 54). Dünya Bankası verilerine göre, kaba doğum oranı 1920'de 5,24, 1949'da (Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında) 4,32, 1973'te 2,14, 1989 ise 1,57, 2005'te 1,26 ile tarihin en düşük seviyesine inmiş ve 2018 verilerine göre 1,42 olarak gerçekleşmiştir (World Bank, 2018).

Japonya'da doğum oranlarının düşmesi tek bir nedene bağlanamayacak kadar oldukça karmaşık bir konudur. Sebeplerden biri modernleşmeye bağlı olarak kadınların evlenme yaşının ertelenmesi ve çocuk sahibi olmak istememeleridir. Bu seçimde en etkili sebep ise kadınların çalışma yaşamının içinde kalmak istemeleri, ailenin sorumluluklarının tamamını üzerlerine almak istememeleri ve bu nedenle çocuğa karşı kariyeri tercih etmeleridir (Harada, 1998: 223). Kadınların doğurma yaşını 10 yıl kadar geciktirmeleri, demografik yapıyı değiştirmenin yanı sıra 14 yaş altı ve 64 yaş üstü nüfusun doğrudan ilişkisini de ortaya çıkarmıştır (Hill, 1996: 301). Japonya'da hızla

düşen toplam doğurganlık hızı ve artan yaşam süresinin yakın gelecekte bir nüfus krizine neden olacağına ilişkin sorun kamuoyunda ancak 1989'da "1,57 şoku" diye adlandırılan o güne kadar ki en az doğum oranıyla gündeme gelmiştir (Goodman, 2002: 14). Bu değer 2,1'in altına düşmesi, nüfusun kendisini yenileyememesi anlamına gelmektedir. 2050 yılı projeksiyonlarında nüfusu yaklaşık 100 milyon olması beklenen Japonya'nın yüksek ölçekli projeksiyonda 15 yaş altı nüfusunun 14 milyon, düşük ölçekli projeksiyonlarda ise 7 milyon olması beklenmektedir. Aynı projeksiyonda 65 yaş üstü nüfusun ise ortalama ölçekte 35 milyon olması öngörülmektedir. Japonya'nın, demografik yapısında yaşanan değişikliğin siyaset yapıcılar ve uzmanlar tarafından önceden tahmin edilmesine rağmen önlem alınmamış olması bugün Japon toplumu için telafisi zor sosyo-ekonomik sorunları ortaya çıkarmıştır.

Bu makalede, Japon tarzı refah modelinden hareketle Japonya'nın sosyo-demografik sorunlarını çözmeye yönelik olarak geliştirilen devlet politikaları yayınlanmış belgeler üzerinden incelenmesi ve ilgili literatür taranmıştır. Makalenin ilk kısmında Japon tarzı sosyal refah toplumu, sivil toplum ve gönüllülük hareketi, Japonya'nın içinde bulunduğu demografik değişim ele alınırken ikinci kısmında Japonya'nın demografik değişimle ortaya çıkan sosyal sorunlara karşı yürüttüğü plan ve diğer sosyal politika uygulamaları ele alınmıştır. Bu çerçevede, 1990-2020 tarihleri arasında hükümetin demografik yapısındaki değişikliğe bağlı olarak ortaya çıkan sosyal sorunları çözmek için yayınladığı sosyal politika plaları 'Doküman Analizi' yöntemiyle incelenmiştir. Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi özellikle nitel vaka çalışmaları için de geçerlidir. Tek bir fenomen, olay, örgüt veya programı ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalarda da kullanılır (Stake, 1995; Yin, 1994).

Bu çerçevede yaşlı nüfusa yönelik yürütülen politikaları düzenleyen Altın Plan, doğum oranlarını artırmak için yürütülen Melek Plan, intiharları engelleyebilmek için sürdürülen Beyaz Plan ve yaşlanan nüfus ile genç nesil arasındaki iletişimi artırmak için Nesiller Arası İletişim Planları ile Toplumsal Cinsiyet Politikaları, Şiddetle Mücadele Politikaları ve engelli ve göçmen gibi dezavantajlı gruplara yönelik sürdürdüğü diğer sosyal politika belgeleri Japon hükümetinin kamuoyuna açık dijital arşivinden ulaşılmıştır. Söz konusu planlar, literatür taramasıyla karşılaştırılarak sonuçlarına ilişkin detayla analizlere ulaşılmıştır.

Japon Tarzı Sosyal Refah Toplumu

Dünyadaki siyasal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak teknoloji üretimine yönelen Japonya'da 1970'lerden sonra "Japon tarzı refah toplumu" olarak bilinen model ortaya çıkmıştır (Watanuki, 1986: 69-259). Sosyal refah uygulamaları için hükümet istekli olmasına rağmen, bütçeden ayrılan kaynağın batı tarzı refah toplumuyla karşılaştırılamayacak kadar yetersiz olması Japonya'da yeni bir modelin çıkmasına neden olmuştur. Bu modelde, sosyal politikanın temeli devlet üzerinde değil, aile, cemiyet ve şirketler üzerine kurulmuştur (Goodman, 2002: 16). Bu model, 'refah devletinin tam karşiti' olarak "refah toplumu" şeklinde adlandırılmaktadır. Bu yapıda, vatandaşlar, devlete bağımlı değil ama temelde kendi kendine yetmektedir, yetemediğinde, toplumsal

yardımlaşma, aile ve şirketlerin içindeki yardımlaşma baskın gözükmektedir (Harada, 1998: 69-179).

Japonya’da sivil toplum, siyasi hareketlerin geri planda kalmasından dolayı değil deprem felaketiyle ortaya çıkmıştır. 17 Ocak 1995 tarihinde, Japonya’nın merkezindeki Hanshing bölgesinde yaşanan şiddetli deprem sonrasında, hükümet çaresiz kaldı. Merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasında sıkışan bürokrasi dondu ve devlet varlığını gösteremedi. Sistematik bir kurtarma çalışması yapılamadı, sadece küçük gönüllü gruplar, küçük şirketlerin çalışanları, bireysel vatandaşların oluşturduğu 1.2 milyon “gönüllü” bir araya gelerek, deprem mağdurlarına, arama, kurtarma ve barınma sağladı. Bu deprem, Japon hükümetinin doğal afetler sonrasında yetersizliğinin yanı sıra gönüllülük hareketinin yardım/destek gücünü gösterdi. Depremden sonra, gönüllülük hareketi sayısal olarak hızla arttı, eski yardımlaşma birlikleri hareketlendi ve “Kar Amacı Gütmeyen Organizasyonların” güçlenmesini sağladı (Bestor, 2002: 29). Gönüllüleri inceleyen Lynne Nakano, yurtdışında çalışıp emekli olan Japonların hayatlarına yeni bir anlam katmak için gönüllüğe dayalı işler yapmayı tercih ettiklerine dikkat çekmektedir. Ayrıca, Japonya’da ekonomik kriz içindeki şirketlerin, orta yaş üstü erkekleri gönüllü çalışmaya teşvikiyle iş dünyasında gönül çalışmalar başlatılmıştır. Kadınlar için ise durum biraz daha farklı gözükmektedir. Kriz nedeniyle iş bulamayan hemen hemen bütün kadınlar, evde oturmak yerine kendilerini gönüllü işlere adamaktadır (Nakano, 2002: 93-107). Bu spontan oluşan gönüllülük hareketinin Japonya’nın sivil toplumu ve sosyal politika sürecinde gelecekte daha büyük rol oynaması beklenmektedir (Bestor, 2002, 29).

Japon Tarzı Sosyal Politika Uygulamaları

Japonya, dünyada yaşlı nüfus sorunuyla erken yüzleşen ülkelerden biri olmuştur. Sosyal güvenlik sisteminin çökmemesi için 1990’lı yılların başından itibaren çok yönlü sosyal politikalar üretilmiştir. Çalışamayacak, yaşlı nüfusun, bakımı ve sosyal refahına ilişkin Altın Plan, hızla düşen doğum oranlarını artırmak için Melek Plan ve artan intihar oranlarını engellemek için Beyaz Plan, yaşlı ve genç nesil arasındaki kuşaklararası farklılığı gidermek için Nesiller Arası İletişim Planı gibi çeşitli ve yenilenen politikalar uygulanmıştır. Bunun yanı sıra Japonya’nın geleneksel ataerkil toplumsal yapısının, kadınlar üzerinde oluşturduğu ayrımcılık ile şiddet sorunu da hükümetin önem verdiği diğer sosyal politika programları arasında yer almıştır. Son olarak Japonya’da yabancılar, göçmenler, engelliler, vatandaşlık uygulamaları gibi konulardan dolayı dezavantajlı durumdakiler için ise yürütülen politikalar ayrı başlık altında ele alınmıştır.

Altın Plan: Yaşlı Bakım ve Refahı

Japon hükümeti, demografik yapısındaki değişim uzun yıllar projeksiyonlarda kendisini göstermesine rağmen ilk kez 1990 yılında bu konuda ciddi bir program hazırlamaya karar vermiştir. Bu program yaşlıların desteklenmesi ve yaşlanan nüfusun refahını geliştirmeyi amaçlıyordu. Çünkü 64 yaş üstü nüfusun halen yüzde 60’ı ailelerinin yanında yaşıyordu ancak geçmiş 10 yıl ile kıyaslandığında bu rakam hızla düşüş göstermiştir. Ayrıca yaşlı bakımını yapan ikinci kuşağın da bakım yapamayacak

kadar yaşlanmış olması aile içinde bakım oranlarını azaltmıştır. Bu nedenle sürekli artan evde yaşlı bakımı, günlük bakım, kısa süreli bakım ve yardımcı personel hizmeti veren merkezler açılması için çalışmalar yürütülmüştür. Altın Plan ismi verilen bu program, 1994'te Yeni Altın Plan ve 2000 yılında ise Altın Plan 21 olarak artan talepler ve değişen durumlara göre yenilenerek devam etmiştir (Roberts, 2002: 56). Hükümet, Altın Plan uygulamasını her 10 yılda yenileyerek güncellemeye devam etmektedir.

1995 yılında toplumun yaşlanmasının araştırılması, yaşlı nüfusa yönelik politikaların belirlenmesi amacıyla temel bir kanun çıkartıldı. Kanunla, başkanı Başbakan ve üyeleri bakanlardan oluşan bir "Konsey" kuruldu. Konsey'de konuyla ilgili bakanlıklar arasındaki koordinasyon, işbirliği ve hükümette önemli kararların hızlı alınması sağlanmaktadır. Bu temel kanuna binaen yaşlıların sorunlarıyla ilgili bir rehber hazırlanmakta ve bu rehber her yıl güncellenmektedir. Rehberde, insanların yaşlandıktan sonra kendi istedikleri şekilde yaşayabilmeleri için tedbir alınması, istihdam, gelir, sağlık, refah, öğrenim ve topluma katılım konularında politikalar ve uygulama yöntemleri yer almaktadır (ASPB, Japonya Raporu, 2007: 13).

Örneğin; eskiden emeklilik yaşı 60 iken, 2006'da yaşlıların istihdam edilmesi konusunda yeni bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla insanların 60 yaşına kadar değil, emeklilik yaşının başlamasına kadar (65 yaş) çalışmalarına karar verilmiştir. Bir diğer örnek ise; emekli maaşı konusudur. Temelde herkesin ortak aldığı bir maaş olup çalıştığı sektöre göre aldığı nihai maaş değişmektedir. Özel sektörde çalışanlar ve memurlar, temel maaş üzerine ayrıca maaş alabilmektedir. Özel sektör çalışanlarının kendi ödedikleri prim ve işyerinin ödediği prim aldıkları maaşın % 13.58'ini oluşturmaktadır. Ancak kendi ödedikleri pay gittikçe artmaktadır ve 2020'de bu oran % 20'ye çıkmıştır. Özel sektörde verilen emekli maaşlarının ortalaması, aktif çalışanların maaşının % 50'si kadardır (ASPB, 2007: 9).

Melek Plan: Doğum Oranlarını Artırmak

Hükümet, yaşlılar için Altın Plan'ın hemen ardından hızla düşen doğum oranlarını artırmak için 1994 yılında Melek Planı'nı yürürlüğe soktu. Melek Plan, çalışan kadınların aile kurması ve çocuk sahibi olmasının desteklenmesi üzerine kuruldu. Program, çalışan annelerin çocuklarına günlük bakım, kreş desteği, çalışmayan annelere çocuklarını kısa süreli bırakacakları merkezler, ailelere çocuk bakımı ile ilgili eğitim veren merkezler, hasta çocuklara bakım merkezi, okul sonrası bakım merkezi kurulması, aynı zamanda, çalışan annelerin üzerindeki damgalamayı kaldıracak politikaların yürütülmesini amaçlamaktadır. Fakat ne yazık ki yerel yönetimler finansal kaynaklarının büyük bir kısmını Altın Plan programına ayırdığı için Melek Plan hedefleri tutturulamamış ve toplumsal olarak beklenen karşılığı bulamamıştır (Goodman, 2002: 15).

Melek Plan'ın başarısızlığının arkasında ekonomik desteklerin yetersizliğinden daha çok ataerkil yapıya bağlı olarak, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, bireysel yaşam standardının yüksek olması, erkeklerin uzun çalışma saatleri, kadınların iş yaşamının yanı sıra çocuk bakımı, ev bakımı ile evdeki yaşlılara bakım gibi sorumlulukları konusunda

farkındalık sahibi olmaları yatmaktadır. Buna ek olarak, Japonya’da yeni nesil çocuklarda sık görülen, evden çıkmama, okula gitmeme isteği, okula gidenlerde akran zorbalığı, eğitimin pahalı olması gibi sebepler de Japonya’da çocuk sahibi olmayı, hem erkek hem de kadın için keyifli değil zor bir görev haline getirmektedir (Roberts, 2012: 60).

2010 yılında ülke genelinde geniş çaplı yapılan bir araştırmada, 15 yaş üstü hiç evlenmeyenlerin oranının % 60 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu oran, 30-34 yaş grubunda ise erkeklerde % 43, kadınlarda % 26’dır. 20-30 yaş grubu kadınların % 20’si ne çocuk sahibi olmak ne de evlenmek istemektedir. Daha da ötesi, evli olmayanların yüzde 50’si ‘flörtü ya da sevgilisi’ olmadığını belirtmiştir (Roberts, 2012, 64). Yamada Masahiror, (1999: 55) yaşam standardını kaybetmek korkusuyla evlenmeyen, ailesinin yanında daha düşük giderlerle yaşayan, toplumun geleceği konusunda sorumluluk hissetmeyen yeni kuşağı “parazit gençler” olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, birçok araştırmada inceleme konusu olmuş, günlük hayatta da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Program kapsamında hükümet, çocuk sayısını artırmak için, işveren ve iş piyasasını zorlamadan, ev ve iş hayatını dengeleyen düzenlemeler yapma kararı aldı. Bunun için tüm bakanlıklar eş güdümlü olarak, çalışan ebeveynleri destek, evde yardımcı görevlendirme, ev işlerinde kadının üzerindeki yükün erkek tarafından paylaşılması gibi hedefler için çalışmalar gerçekleştirdi. Bu kapsamda, okulların hemen yanına lisanslı gündüz çocuk bakım evleri kuruldu. Bu kurumlar ayrıca ailesiz çocuklar için sosyal bakım kurumları oldu. Kurumlara, aile sorunları telefon hattı açıldı. Büyükşehirlerdeki apartmanlarda yaşayan, sosyal hayatı olmayan, bütün gün çocukla yalnız kalan ve ev işleriyle uğraşan kadınların çocuk istismarları, erkeklerin daha çok işte vakit geçirmeleri, evde aileye vakit ayırmamaları, aile içi şiddet gibi sorunların ne kadar yüksek oranda olduğu bu hat sayesinde ortaya çıkartıldı. Bu sorunları çözmek için aile uzmanları aracılığıyla aile destek ve eğitim programları başlatıldı. Özellikle, çocuklara yönelik anneler yoğunlukta olmak üzere ebeveyn istismarının toplumsal bir sorun olduğu belirlendi. (Roberts, 2012: 62).

Eğitim Bakanlığı, çocuk sahibi olunmasıyla ilgili ülke çapında evde eğitimler düzenlemiş, iletişim ağları oluşturmuştur. Babalar ve çocuklar için özel programlar planlanmış, erkeklere, ev ve iş dengesini kurmaları için iş yerlerinde toplu eğitimler verilmiştir. Ancak işverenler, çalışanların mesai saatlerinde eğitime ayrılmalarından hoşnut olmazken, erkekler de aileleriyle vakit geçirmeleri için uygulanan esnek çalışma saatlerinden ayrılan boş vakitlerini daha çok mesai arkadaşlarıyla geçirmeyi tercih etmiştir (Roberts, 2012, 65). Çalışma Bakanlığı, çalışanlara çocuk bakımı veya yaşlı bakımı izni, izinler sonrası işe dönüşte kolaylık, çocuk ve yaşlı bakım sorumluluğu nedeniyle işten ayrılanların yeniden işe alınmaları durumunda destek sağlanması için çalışma yürütmüştür (ASPB, 2007, 12).

Tüm bunlara rağmen doğum oranlarında anlamlı artış gerçekleştirilemedi. Bunun üzerine başbakan başkanlığında tüm bakanlıklar bir araya gelerek, yeni bir çalışma başlattı. Devlet desteğinin yanı sıra gönüllülerin de desteğiyle sosyal sorumluluk programı yürütülmesine karar verildi. İşadamları ve iş kadınları, uzmanlar, ünlüler, artistler, ev hanımları ve emeklilerin gönüllü olarak katılacağı, toplumu motive edecek medya destekli

bir program yürütüldü. Bütün gazetelere tam sayfa ilanlar verildi, toplu taşıma araçları, duraklar, istasyonlar ve okullara bir milyon poster asıldı. Posterde, 21 yaşında evli çocuk sahibi olan ünlü bir rock yıldızının çocuğunu kucağını almış haliyle fotoğrafı yer alıyordu. Ayrıca posterin ayrı ayrı köşelerinde, “Çocuk bakımı yapmayan erkeğe biz baba demiyoruz”, “Bir toplum ancak çocuklu ailelerle hayallerine ulaşabilir” ve “Çocuğunla daha fazla vakit geçir” yazılı mesajlar bulunuyordu. Slogan tuttu ve devamında işverenler için, “Çalışanını evine göndermeyen şirketlere vatansever demiyoruz”, hükümet için, “Büyük Çocuk Bakım İznine, izin vermeyen başbakanla biz başbakan demiyoruz”, “Sağlık ve refah sağlamayan bakanlığa Sağlık ve Refah Bakanlığı demiyoruz” gibi versiyonları yayıldı. Sonraki süreçte, orta yaşlı çalışan erkekleri çocuklarıyla gösteren yeni bir poster asıldı. Poster, çocuklarıyla aktivite yapan, orta sınıf Japon erkeklerinin fotoğraflarını ve baba-çocuk ilişkisinin önemine ilişkin mesajlar içermekteydi (Roberts, 2012, 68).

Buna karşın, Melek Planı'nın ilk 5 yıllık değerlendirmesinde, düşük doğum oranı sorununa çözüm olmadığı net şekilde görülmüştür. 1999'da aynı hedeflerle ikinci 5 yıllık plan hazırlandı. Bu kez plana ek olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması eklendi. Ayrıca, plan için bütçeden 3.7 milyar dolar kaynak aktarıldı. Ancak buna rağmen de doğum oranlarında beklenen artış sağlanamamıştır (Roberts, 2012: 83). Çünkü ekonomik kaygı içindeki insanlar çocuk yerine kendi yaşlılık dönemini garanti altına almak istemekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden muzdarip kadınlar ailenin tüm sorumluluğunu tek başlarına taşımak istememektedir (Maeda, 2002: 66).

Takayama Noriyuki (2000: 24-27) göre, Melek Planı'nın etkisiz olmasının altında yatan sebeplerden biri de hükümetin, esnek çalışma saatleri, çocuk izinleriyle ilgili konularda işverenlere herhangi bir yaptırımında bulunmamasıdır. Ekonomik kriz nedeniyle zaten işini kaybetme riski yaşayan milyonlarca çalışanın, işverenle, esnek çalışma saatleri konusunda pazarlık yapma şansı kalmamaktadır. Bu şekilde iş güvencesiz bir hayat Japonları büyük bir aile kurmak konusunda isteksizleştirmektedir.

Sonuç olarak Japonya'da doğurganlık oranlarının düşük olmasıyla ilgili sorun ancak iş hayatında daha esnek çalışma saatleri, kadın ve erkeklere yaşam şeklinde daha fazla opsiyon vermek ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile sağlanabilecek gözükmektedir.

Beyaz Plan: İntiharları Önlemek

Japonya'da ulusal sosyal sorunlardan birisi de artan intihar vakalarıdır. Dünyada en yüksek intihar vakaların yaşandığı ülkelerden biri olan Japonya'da, 2000'li yılların başında intihar oranları yılda ortalama 30 binin üzerine çıktı (Mie, 2002: 83). Japon Ulusal Polis Ajansı (NPA), 2007 yılında intihar nedenlerini kategorileştirdi ve işsizlik, depresyon ve sosyal baskıyı ilk üç sebep olarak açıkladı (Japon Economic Newswire, 2009). Japonya'da 2014 yılında, 10-19 yaş grubu ölüm nedenleri arasında intiharın en sık neden olarak yer aldığı tespit edilmiş, yaklaşık 2 bin lise öğrencisinin okul zorbalığı sonucu intihar ettiği kayıtlara geçmiştir (BBC News, Tokyo: 2014).

Tarihsel olarak, Japon kültüründe, onur intiharı olarak bilinen seppuku veya harakiri olarak adlandırılan intihara karşı sosyal bir kabul ve hoşgörü olmasına rağmen 1990'dan itibaren dikkat çekici şekilde yaşanan artışlar, intiharı sosyal bir sorun haline

getirmiştir (Ueno, 2005:3). Özellikle ergen ve genç yetişkinler arasında sanal ortamlarda, aynı yöntemle aynı anda intihar etmek üzere grup intihar anlaşmaları gibi olguları ortaya çıkmıştır. Her ne kadar medya bu durumu bir anlık dürtüsel saçmalama durumu olarak yorumlasa da bunun altında, yalnızlığa bağlı derin acılar yatmaktadır. Ayrıca Japonya’da ‘stigma –damgalama’ hala bireyin üzerinde büyük bir baskı unsuru olabilmektedir (Ozawa-de Silva, 2008: 516-551).

2. Dünya Savaşı Sonrası, Japon halkına empoze edilen “İş için yaşamak” söylemi, ekonomik krizle birlikte bir anda intihar oranlarını patlattı. İşsizlik veya iş güvensizliği aileleri damgalama ile yüz yüze bıraktı. Japonya, halihazırda OECD ülkeleri içinde işsizlik nedeniyle intihar oranı en yüksek ülke konumunda bulunmaktadır (Andrew, 2020).

İstihdam edilenler arasında ise işi kaybetmemek için fazla mesai, daha az tatil ve daha fazla mesleki hastalıklar “iş yorgunluğuna” bağlı depresyonları artırarak, intiharı motive etmektedir. Yine aynı şekilde ekonomik kriz ve zorunlu emeklilik uygulamaları, yaşam amacını kaybetme, dışlanma, yalnızlık gibi nedenlerle, yaşlılar arasındaki intiharları artmaktadır (Andrew, 2020).

Nihayet, Japon hükümeti 2007 yılında intiharları azaltmak umuduyla intihara karşı Beyaz Plan ismi verilen ‘dokuz adım’ planını açıkladı. Plan, 2017’ye kadar intihar oranlarını yüzde 20 oranında azaltmanın yanı sıra intiharın altındaki sebepleri soruşturmak, intihara karşı kültürel tutumları değiştirmek, başarısız intihar tedavilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda Japon hükümeti 2009 yılında yaklaşık 130 milyar dolar kaynak aktardı. Bu kaynak ile çok ağır borç yükü altında bulunan ve depresyon tedavisine ihtiyacı olanlar için kamu danışmanlık fon planları yapıldı. 2010 yılı bütçesinde bu rakam 133 milyar dolara çıkartıldı. Plan sayesinde ölüm oranlarında yıllık bazlarda düşüşler yaşanmaya başladı. Beyaz Plan kapsamında yürütülen politikalarla Japonya’da son 15 yılda intihar vakaları yılda 20 binlere kadar düşüş göstermiştir. Bu açıdan planın başarıya ulaştığı görülmektedir. Ancak Japonya Eğitim Bakanlığı verilerine göre bu süre içinde genç yaşta intihar edenlerin oranının hala yükselmeye devam etmektedir. Okul çağında intihar eden öğrencilerin oranı önceki yıla göre yaklaşık 4 kat artmıştır (Euronews, 2018).

Ekonomik sebeplere bağlı intihar vakalarının yine ekonomik önlemlerle azaltılmaya çalışılıyor olmasına karşın, yaygın intihar vakalarının arkasında hızlı modernizm sürecinin etkisi de göz ardı edilmemelidir. Genç yazar Mişima Yukio’nun 20. yüzyılın sonunda Japonya’nın fazla batılılaşarak, öz kültürü ve ruhunu kaybettiği gerekçesiyle intiharı, modernitenin Japonya gibi toplumlarda kendine özgü kimlik sorunlarına neden olduğunu ortaya çıkarmaktadır. “Batı kültürünün ‘sınırlar ötesi’ psikolojik tarihi henüz yazılmadı” diyen Japon Tarihçi Selçuk Esenbel’e göre, doğu-batı karışımı değişik şekillerde mecz eden toplumlarda, modern bireyin oluşumu, birey bilincinde duyusal ve rasyonel konumları karmaşık hale getirmiştir. Bu toplumlarda modern birey ne eskiye tam sadık kalarak, ne de tam bir batılı olunmasını mümkün kılarak modernitenin bir parçası olmuştur. Bu yüzden söz konusu birey çifte gerilim içinde yaşamaya mecbur kalmıştır (Esenbel, 2012:246).

Japonların, teknoloji devrimini sağlamalarında en büyük etkenlerden birisi olan “iş için yaşamak” felsefesi, bireyler ve toplum üzerinde adeta bir tükenmişlik sendromu yaratmış gözükmektedir. Evlenmek istememek, çocuk sahibi olmaktan kaçınmak, yüksek

intihar oranları bunu açıkça göstermektedir. Japonya, önümüzdeki yüzyılda belki de “Yaşamak için çalışmak” felsefesi benimsenecek politikalar arayışına girmek zorunda kalacaktır.

Nesiller Arası İletişim Planı

Hızla yaşlanan endüstri toplumlarında yaşlı bakımı ve nesiller arası iletişimin nasıl olacağı da yeni bir toplumsal sorun olmuştur. Japonya’da yaşlanan toplum, aile yapısını değiştirmenin yanı sıra, ailede yaşlı bakımı ile aşırı yaş farklılıklarından dolayı nesiller arası çatışma/uzaklaşma sorunu da çıkardı. Çekirdek ailelerde aşırı koruma altında büyüyen çocukların, gençler arasında artan şiddet ve suçluluk oranları da ‘bu çocukların gelecekte nasıl sorumlu vatandaş olacakları’ konusunda eğitimciler, aileler ve uzmanlar arasında toplumsal bir kaygıya neden olmuştur (Goodman, 2012: 156). Bunun yanı sıra sürekli artan yaşlı nüfusun emeklilik sonrası eve bağlı kalmaması ve sosyal güvenlik ve sağlık harcamalarının hafifletilmesi için aktif yaşlanma politikalarının oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçlarla Japonya’da nesiller arasında iletişim programı başlatılmıştır. Program, yaşlıların aileleriyle birlikte yaşama oranlarını artırmayı ve gençlerin yaşlılarla birlikte daha fazla vakit geçirmelerini amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Japon tarzı, refah toplumunda gönüllülük, aile ve ideal yaşlı bakımı bir araya getirilmiştir (Kono, 2000: 44).

1990’ların ortasında, anketler ve çalışmalar yapıldı. 1994’te gönüllü kuruluşlar tarafından nesiller arası gönüllüler hareketi başlatıldı. Eğitim Bakanlığı’na bağlı hayat boyu öğrenme departmanı 6 aylık program hazırladı. Yaşlı ve genç nesillerin aktivitelere, kamp, yürüyüş, bahçe işleri, tarımsal ürün yetiştirme, nehir ve park gibi çevre temizliği aktiviteleri ile ilgili programları finansal olarak destekledi (Sawano, 1999: 59). Her bakanlık kendi alanlarında yaşlılarla ilgili program yürütmektedir. Bu programlarından biri toplumdaki yaşlılık imajını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede 1996 yılında yaşlanan toplum için Temel Politikalar Kanunu çıkartıldı. Yeni yasa, yaşlıların sosyal aktivitelerin daha fazla desteklenmesini hedeflemektedir. Okullarda, çocuk parkları ve kreşlerde kuşaklar arası aktiviteler başlatıldı. Sosyal derslerin parçası olarak çocuklara yaşlı bakım merkezlerini düzenli olarak ziyaret kapsamına açıldı. Yaşlıların çocuklara geleneksel oyunları öğretmeleri, masal okumaları için kreşlerde, ayda bir gün “Büyükanne Günü” düzenlenmiştir. Okullarda, “Yaşlı Günü” festivali organize edilmiş, bazı okullar, “koruyucu torun sistemi” geliştirmiştir. Bu sayede yaşlılarla bir kreş çocuğunu eşleştirmiş, çocukların yaşlılarla daha fazla birlikte vakit geçirmeleri sağlanmıştır. Bu programa katılan çocuklar arasında akran zorbalığı ve okul fobilerinde de azalma gerçekleşmiştir (Goodman, 2012: 156).

Yaşlılar için ise aile özlemi ve yalnızlık sorunlarının giderilmesinin yanında nesiller arası yakın iletişim sayesinde yaşlı bireylerin de gönüllü çalışmalara aktif katılımı sağlanmıştır. Büyük-yaşlı kulüpler desteklenmiş ve bu kulüpler okullarla işbirliği yapmıştır. Bu kulüplerin üyeleri, geleneksel oyun, el sanatı, yiyecek ve yemek konusunda geçmiş tecrübelerini çocuklarla bir araya gelerek anlatmaktadır. Büyük gönüllü aktivitelerinin kırsal kesimde daha etkili ve başarılı olduğu gözlenmektedir (Saito, 1994:166).

Japonya’da 1992’ye kadar yaşlı gönüllere beyaz saçlarından dolayı “gümüş” ismi veriliyordu Bu isim, koltukta oturan, yardıma ihtiyacı olan pasif yaşlı anlamına gelmektedir. O nedenle bu ismin yerini “senior/üstad” aldı. Özellikle senior kelimesiyle yaşlı gönüllülere “sağlıklı, aktif, üretken, bilge” imajının verilmesi sağlandı (Goodman, 2012: 167).

Nesiller arası iletişim programı, ülke çapında yaygınlaşmış ve toplumsal bir zihinsel dönüşüm sağlamıştır. Çocuk kütüphanelerine yaşlı yerleri, yaşlı evlerinde çocuk kütüphaneleri veya çocuk parkları yapılmıştır. Nesiller arası iletişim programının başarılı olması yaşlılar ve çocuklar için sosyal ve psikolojik faydalarının yanı sıra Japon geleneklerinin yeniden hayata bulması, Japon refah toplumunun gelişmesi, çekirdek ailenin korunması, yardımlaşma gibi Konfüçyüs öğretilerini yeniden kazanılmasına yardımcı olmuştur. (Goodman, 1998: 54).

Nesiller arası iletişim programının toplumda karşılık bulması, gönüllülük hareketine dönüşmesi gelecekte daha da yaşlanacak Japon toplumu ve benzeri sorunları yaşayan toplumlar için umut vaat eden bir projedir. Aktif yaşlanma programının, başarılı şekilde genç nesillerle ilişkilendirilmesi, toplumsal olarak çok yönlü avantajlar sağlamıştır. Bu haliyle birçok ülkeye model olma niteliği taşımaktadır.

Dezavantajlı Gruplara Yönelik Politikalar: Göçmenler, Engelliler ve Vatandaşlık

Klasik Avrupa merkezci vatandaşlık ‘norm’larının benimsendiği Japonya’da, kadına göre erkek, Japon olmayana göre Japon, fiziksel işgücüne göre zihinsel işgücü, kadına göre erkek çalışan daha öncelikli kabul edilmektedir (Mackie, 2002: 202). Bu hiyerarşik sıralama ‘norm’lara uymayan, ‘öteki’, ‘marjinal’ grupların oluşumunu perçinlemiştir. Çünkü Japonya’da vatandaşlık kısaca refah politikaları ve vergi sistemi üzerine kuruludur. Tüm bunların organizasyonu ise erkeği gelir getirici, kadını ise bakım veren, heteroseksüel, çekirdek aile üzerinde kurgulamaktadır. (Mackie, 2002: 200).

Endüstrileşmiş, liberal, demokratik bir devlet olmasına rağmen Japonya’da yaşayan yabancı sayısı yaklaşık 2 milyon, yani toplam nüfusun yüzde 2’si kadardır. Bunun nedeni Japon vatandaşlık politikalarının kan bağıyla belirlenmesidir. Japon olmayan birisinin vatandaşlık kazanması için kültürel bir asimilasyon gerekmektedir. Örneğin, zorunlu Japon ismi alınması gibi. Ayrıca, kan bağıının cinsiyetle de doğrudan ilişkisi vardır. 1985’e kadar çocukların milletini belirlerken, Japon vatandaşlığına geçirme hakkını sadece babaya vermekteydi. Her ne kadar Vatandaşlık Kanunu 1985 yılında yapılan değişikliklerle cinsiyetçi ayrımlardan ayıklanmış olsa da hala cinsiyetçi ayrımlar içermektedir. Örneğin, çocuk Japon baba ve yabancı anneden ise ancak baba çocuğu kabul ederse, çocuğun Japon vatandaşlığı kabul edilmektedir. Japonya’nın kan bağı politikası karışık anne babalardan doğan çocukları da toplumda marjinalleştirmektedir. Bu nedenle çok sayıda vatansız çocuk sorunu ortaya çıkmaktadır (James, 1990: 49).

Japonya’da ötekileştirilen, bir diğer grup ise göçmen işçilerdir. Göçmen işçiler genellikle beceri ve yetenek gerektirmeyen fiziksel işlerde çalıştırılmaktadırlar. “Zor, kirli

ve tehlikeli” diye adlandırılan Japonların çalışmadığı işlerde göçmenlerin çalıştırılması yaygın bir tutum olmuştur (Mackie, 2012: 213). Bu tür işlerde çalışan göçmen işçilere karşı ırkçı damgalama veya dışlama yaygın gözükmemektedir Mackie (2012), Japon kadınlarının doğum oranlarını artırmaya çalışan devletin, göçmen kadınlarının doğum oranlarının artmasından dolayı aşırı endişe ettiğine dikkat çekmektedir. Japonya’da, göçmen anne sorunu, sosyal politika sisteminin toplumun genelinin gelişen desteklerden yararlanırken, marjinal insanların dışlandığını gösteren çok açık bir örnek olarak sunulmaktadır. Refah programlarında yabancılara karşı ayrımcılık Japon toplumunun çok kültürlü gelişime dirençli kalmasını göstermektedir.

Japonya’da engellilikle ilgili koruma kanunları birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi 2. Dünya Savaşı sonrasında gündeme geldi. Savaşta yaralanan ve engelli kalan gaziler için koruma kanunu 1949’da çıkarıldı. Kanun engellinin tüm ihtiyaçlarıyla ilgili tam bir koruma sağlıyordu ancak sadece savaştan dolayı engellileri kapsıyordu. Tüm engelliler aynı imkanlara ancak 1993 yılında erişebildi. Aynı zamanda engellileri toplumda görünür kılacak politikalarla birlikte fiziksel alanların düzeltilmesi ve toplumsal ayrımcılık söyleminin kaldırılmasına hala ihtiyaç duyulmaktadır (Mackie, 2012: 210).

Toplumsal Cinsiyet Politikaları

Ataerkil feodal bir toplum olan Japonya’da kadınların statüleri tarih boyunca değişkenlikler göstermiştir. 8’inci yüzyılda kadın imparatorlar tarafından yönetilen Japonya’da, 12’nci yüzyıla kadar kadınlar kendi adlarına mülk miras edinebiliyor ve yönetebiliyorlardı. 17’nci yüzyıldan sonra özellikle Konfüçyanist öğretiler ile kadınların statülerinin aşağıya çekildiği görülmektedir. Bu dönemde kadın, önce babasına, sonra kocasına ve yaşlılığında da oğluna itaat eden statüye yerleştirilmiştir (Murasaki, 2013: 794). İkinci Dünya Savaşı sonrası 1946’da ABD’liler tarafından hazırlanan Japon Anayasası’nda kadınlara oy kullanma dâhil olmak üzere toplumsal eşitlik hakları getirilmiştir. 1986’da eşit istihdam yasası yürürlüğe girmiştir (Chanlett-Avery, Nelson, 2014). Yasal düzenlemelerle kadınlara toplumsal hayatta eşitlikler sağlanmış olsa bile günümüzde uygulamada hala kadınlar bu eşit haklarını kullanamamaktadır. Japon parlamentosu sadece % 10 oranında kadın vekil oranıyla dünya ortalamasının gerisinde kalmaktadır (WEF, Gender Gap, 2020). Ortalama düzeyde çalışan bir Japon kadın, aynı statüdeki bir erkeğe göre % 40 oranında daha az ücret almaktadır. Kadınlar, genel olarak part-time ve geçici işlerde çalışmaktadır. Çalışan kadınların % 70’i ilk çocuğunu doğurduktan sonra işe dönmemektedir (The New York Times, 2015). Hükümet, ekonomide kadın iş gücünden daha fazla yararlanmak için, 2003 yılında üst düzey pozisyondaki kadınların oranını 2020’ye kadar % 30’a çıkarmayı hedeflemiştir. Ancak, 2020 yılında bu ancak % 3,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda 2020 hedefini revize eden hükümet, üst düzey pozisyonlardaki kadın çalışan oranını kamu kurumlarında % 7, özel sektörde ise % 15 olarak yeniden belirlenmiştir (CNN, 2015). Ancak son yıllarda özel sektörde çalışan kadınlara yüksek topuklu ayakkabı giyinme zorunluluğu ve gözlük takma yasası gibi cinsiyetçi engeller de gündeme gelmektedir (BBC, 2019).

Ev işlerinde cinsiyetçi ayırım, iş gücüne katılımında cinsiyetçi izler, kadınları daha çok özel sektörde, ikincil işlere itmektedir. Kadınların tam zamanlı beyaz yakalı kariyer pozisyonlarında görev alması bu yüzden ender rastlanmaktadır (Mariko, 1994: 43). Japon toplumundaki ataerkil yapının gelenekle örtüşmesinden dolayı toplumsal hayatta kadınlar iş gücüne katılımında, erkeklere göre geriden gelmektedir. Bunun yanı sıra hükümetin iş piyasalarına yönelik kadınlara yönelik sunduğu pozitif ayrımcılık uygulamaları sınırlı kaldığı görülmektedir.

Şiddetle Mücadele Politikaları

Japonya’da 1990’lı yıllardan sonra artan aile içi şiddet vakalarının ardından şiddetin sebeplerini anlamaya yönelik çok sayıda araştırmalar yapıldı. 2001 yılında Japon hükümeti “Eşler Arası Şiddeti Önleme ve Mağdurların Korunması Kanunu’nu” çıkardı ve 2007’de yapılan son reformla bugünkü haline getirdi. Hükümetin, Beyaz Plan kapsamına alınan kadına yönelik şiddetin durdurulması için önlemler alındı. 2013 yılında 100 bin kadın sığınma evlerini arayarak, aile içi şiddete maruz kaldığını bildirdi. Japonya’da ev içi şiddet servisleriyle iletişime geçen kadınların sayısı üst üste 16 yıl boyunca artarak, 2019’da tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaştı. İnsanların Covid salgını nedeniyle evlerine kapandığı son yıllarda çok daha yüksek sayıda kadın çağrı merkezlerini arayarak yardım istemektedir (Cabinet Office, 2020). Aile içi şiddetin sebebi, geçimsizlik, ihmal, erkeğin geleneksel rolü gereği ailesinin bakımını sağlayacak imkânları bulamaması, kadının aile içi görevlerini yerine getirmemesi olarak sıralanmaktadır (Borovoy, 2005: 23). Başbakanlık Cinsiyet Eşitliği Bürosu 2020 raporlarına göre, kanun kapsamında, şiddet gören kadınlara danışmanlık hizmeti verilmekte, şiddet uygulayıcısından kaçmak veya şiddet uygulayıcısını kendisinden uzak tutmaya yönelik tedbirler alınmaktadır. Şiddet bildiren vakalar artmasına rağmen birçok şiddet gören kadının ya haklarını bilmediği ya da geleneksel olarak ayıp karşılandığı için şiddet bildiriminde bulunmadığı belirlenmiştir (Cabinet Office, 2020).

Kadınların toplumsal hayatta yaşadığı bir başka sorun da gizlice takiptir. 2000 yılında bir üniversite öğrencisinin tanımadığı biri tarafından takip edilerek öldürülmesinin kamuoyunda tepki çekmesinin ardından Takip Yasası çıkartıldı. 2013 yılında 21 bin kişi takip edildiğini bildirdi ve kurbanların yüzde 90’ı kadın ve takip edenlerin yüzde 87’sinin de erkek olduğu tespit edildi. Kanun, e-posta yoluyla taciz edilen bir kadının 2012 yılında öldürülmesinin ardından e-postayı da kapsayacak şekilde genişletildi. Japonya’da takip mağduru oranlarının başka bir ülkeyle karşılaştırılamayacak kadar hızlı arttığı belirtilmektedir (Cabinet Office, 2020). Japonya’da taciz de cinsiyet ayrımcılığının yüksekliğini gösteren başka bir sorundur. Yapılan anketler kadınların yüzde 28 ile 70’inin trenlerde taciz edildiğini göstermektedir. Bazı demiryolu şirketleri kadınlar için vagon dizayn etmektedirler. Yalnız kadınların araba kullanması da Japonya’da hala tartışma konusu olmaktadır. Yalnız araba kullanan kadınların kendilerini korumayı zorlaştırdıkları tartışılmaktadır (Mitsutoshii, 2012, 41-55).

Sonuç

Japonya'nın mevcut sosyal politikası, bugün kapitalizmin acı yüzüyle gelenekler arasına sıkışmış bir görünüm sergilemektedir. Geleceğinden kaygı duyduğu için evlenmek ve çocuk sahibi olmak istemeyen Japonlar, ulusal beşeri sermaye gücünün azalmasına neden olmakta ve bu durum da ekonominin giderek zayıflamasına yol açmaktadır. Ekonomi kötüye gittikçe, doğum oranları daha da düşmekte ve ev içi şiddet ile toplumsal cinsiyet ayrımcılığı artış göstermektedir. Bu kısır döngüyü sosyal politika programlarıyla kırmaya çalışan liberal sistem ise, geleneksel ataerkil yaşam biçimine takılmaktadır.

Sosyal Refah Devleti olamadığı için Sosyal Refah Toplumu olan Japonya'da, 'gönüllük hareketi' ve 'nesiller arası iletişim' gibi toplumun sahip çıktığı sosyal politikalar başarıya ulaşırken; devletin sermayeyi ürkütmemek adına daha esnek davrandığı doğum oranlarını artırma politikaları, toplum tarafından rasyonel bulunmadığı için başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Japonya, tek kültürlü ve yabancıya kapalı yapısı dolayısıyla Kanada gibi nitelikli göç politikaları uygulamaktan da kaçınmaktadır. Bugün Japon toplumunun önünde iki seçenek bulunmaktadır: Ya kapitalizmin sert kurallarından vazgeçilerek daha esnek çalışan, gelecek kaygısı gütmeyen, daha az cinsiyet ayrımcı, daha çok kültürlü toplumsal bir yapı inşa edilecek ve genç nüfus artırılarak piyasanın işleyişi sağlanacak ya da kapitalizmin sürdürülebilirliği için gerekli olan insan gücünü bulamayan ve gelirinin tamamını yaşlı bakımı ile refahına harcayan küçük bir ülke olarak kalacaktır.

Japonya'nın geleceği, bu iki seçenekten hangisini tercih edeceğine bağlı olarak şekillenecektir. Ancak bu tercih, yalnızca Japonya özelinde üreteceği sonuçları açısından değil, hâlihazırda benzer sorunlarla muhatap olan nüfusu yaşlanan gelişmiş ülkeler ile bu sorunları yakın gelecekte yaşaması muhtemel görünen Türkiye gibi ülkeler bakımından da önemli bir rehberlik görevi ifa edecektir.

Kaynaklar

Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2007). "Japonya Raporu", Erişim tarihi: 12.12.2015, s. 13. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293635369dc32358ee2a90/japonya_raporu_japonya_raporu_.doc

Andrew, C. (2010). "Japan: ending the culture of the 'honourable' suicide", The Guardian, London, erişim tarihi: 1.12.2020. <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/04/japan-vows-suicide-rate-cut-cultural-resistance-mental-health>

Bestor, V. L. (2002). Toward a Cultural Biography of Civil Society in Japan, içinde ed. Goodman, "Family and Social Policy in Japan", Cambridge: Cambridge University Press.

Büyükbaş, H. (2013). "Japon Siyasal Sistemi'nin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003)", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 28, Nisan 2013.

Borovoy, A. (2005). "The too-good wife: alcohol, codependency, and the politics of nurturance in postwar Japan", Berkeley, CA: University of California Press.

Cabinet Office, (2020). Gender Equality Bureau, “Violence against Women” (PDF). Tokyo, gender.go.jp, Japanese Gender Equality Bureau Cabinet Office.

Chanlett-Avery, E., Nelson, R. (2014). “Womenomics in Japan: In Brief” (PDF). Congressional Research Service, 2014, erişim tarihi: 19.12.2020, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R43668.pdf>

Esenbel, S. (2012). “Japon Modernleşmesi ve Osmanlı”, İstanbul, İletişim Yayınları.

Glenda S., R. (2002), “Pinning hopes on angels: reflections from an aging Japan’s urban Cambridge: Cambridge University Press.

Goodman, R. (2002). “Anthropoogy, policy and the study of Japan”, s: 1-27 içinde “Family and Social Policy in Japan”, Ed, Goodman, R., Cambridge: Cambridge University Press.

Goodman, R. (1998). “The Japanese-style welfare state and the delivery of personal social services”, S.120-39 içinde, “The East Aisan Welfare Model: Welfare Orientalism and the State”, Ed, Goodman, R.; Gordon, W., Huck-Ju, Kwon, London: Routledge.

Fareed, Z. (2014). “The end of an era for Japan”, CNN. erişim tarihi: 15/12/2020, http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2012/01/29/zakaria-the-end-of-an-era-in-japan/?hpt=hp_c1.

Harada, S. (1998). “The Ageing Society, The Family, and Social Policy”, Oxford: Oxford University Press.

Hill, M. (1996), “Social Policy: A Comparative Analysis”, London: Prentice hall.

James, V. (1990). “On the borderlines: the significance of marginality in Japanese society”, içinde, Unwrapping Japan, ed. Eyal B. A., Honolulu: University of Hawaii.

Kono, S. (2000), “Demographic aspects of population aging in Japan”, s.7-52 içinde, “Aging in Japan” Ed., Shigeyoshi Yoshida, Tokyo: Japan Aging Research Center.

Mackie, V. (2002). “Embodiment, citizenship and social policy in contemporary Japan”, s: 200-228. İçinde, “Family and Social Policy in Japan”, Ed. Goodman, Cambridge: Cambridge Universty Press.

Maeda, N. (2000). “Harmonnisation of Home and Work Life: An international comparison of Japan, Holland and the USA”, Tokyo: Nihon Rödö Kenkyökikö.

Mariko, Mitsui. (1994). “Sexual Harassment Hotline”, Tokyo: Shueisha.

Mitsutoshii, H., Burgess A. (2012). “Constructing sexual risk: ‘Chikan’, collapsing male authority and the emergence of women-only train carriages in Japan.”, Tokyo: Health, Risk & Society, s. 41–55, sayı, 14.

Murasaki, S. (2013). ‘Heian Period (794-1192 C.E.), 1996- 2013. <http://www.womeninworldhistory.com/Heian9.html>,

Nakano, L. (2000). “Volunteering as a lifestyle choice: negotiating self-identities in Japan”, Ethnology, XXXIX.

Ozawa-De, S., C. (2008). “Too Lonely to Die Alone: Internet Suicide Pacts and Existential Suffering in Japan”, *Culture, Medicine, and Psychiatry*, s. 516-551, sayı 32.

Roberts, S. G. (2012). “Pinning hopes on angels: reflections from an aging Japan’s urban landscape”, s. 54-91, içinde, “Family and Social Policy in Japan”, Ed., Roberts G., Cambridge: Cambridge University Press.

Saito, S. (1994). “Present conditions of intergenerational interaction in social welfare sphere – through welfare education”, s. 160-205 içinde, “Intergenerational Interaction in Aging Society” ed., Aoi, K., Tokyo: Centre for Exploring the Long Lived Society.

Sawano, Y. (2000). “Intergenerational Exchange programme for lifelong learning: Japanese experiences”, s: 56-61 içinde, “Report of the 1st international Conference on Intergenerational Programmes”, 13-14 October 1999, Netherland.

Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks: Sage.

Takayama, N. (2000). “Let’s Change Men’s Workstyle”, Tokyo: Keizai Kikakushō.

Ueno, K. (2005). “Suicide as Japan’s major export? A note on Japanese Suicide Culture”, *Revista Espacio Academico*.

Watanuki, J. (1986). “Is There a Japanese-Type Welfare Society”, *International Sociology*, s. 69-259, sayı 103.

Yamada, M. (1999). “The Age of Parasite Singles”, Tokyo: Chikumo Shobo.

Yin, R. K. (1994). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks: Sage.

Japan Economic Newswire, (2019). “Suicides due to hardships in life, job loss up sharply in 2019”, erişim tarihi: 11.12.2020 https://en.wikipedia.org/wiki/Suicide_in_Japan.

Wikipedia, (2020). Gelir Endeksi Listesi, erişim tarihi: 10.12.2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ki%C5%9Fi_ba%C5%9F%C4%B1na_nominal_GSY%C4%B0H_de%C4%9Flerlerine_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi

Wikipedia, (2020). Gelişmişlik Endeksi, erişim tarihi: 10.12.2020. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_Human_Development_Index.

World Bank, (2018). <https://data.worldbank.org/country/JP>

World Economic Forum, (2020). Gender Gap, erişim tarihi: 18.04.2021. <https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality>

World Health Organization, (2020). ‘Life expectancy and healthy life expectancy data by country’ <https://apps.who.int/gho/data/node.main.688>

http://politikaakademisi.org/2014/12/01/siyasal-sistemler-japonya/#_ftn2

https://en.wikipedia.org/wiki/Demography_of_Japan#cite_note-lie-24

<https://tr.euronews.com/2018/11/05/japonya-da-genclerin-intihar-orani-son-30-yilin-en-yukse-seviyesinde>

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48537256>

Yeni Medyada Yeni Milliyetçilik: Küresellik Yerellik Bağlamında Bir İnceleme

New Nationalism in New Media: An Investigation in The Context of Globality and Locality

Muzaffer Şahin, Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: muzaffer.sahin@hbv.edu.tr

<https://doi.org/10.47998/ikad.917568>

Anahtar Kelimeler:

Yeni Medya,
Millî İletişim,
Yeni Milliyetçilik.

Öz

19. yüzyılın başından itibaren gazetelerin milliyetçiliğin inşasındaki rolüne dikkat çekilmiştir. Geleneksel medya, kitleselleştirici karakteri ile millî iletişime uygun bir zemin hazırlamıştır. 20. yüzyılda ise uluslararası yayımlarla küreselleşme süreci başlamıştır. Günümüzde yeni medya bir yandan küresel kültürü yaygınlaştırmakta, diğer yandan milliyetçiliğe yönelik etkisi giderek artmaktadır. Dijital dönüşüm zaman ve mekan algısını etkileyerek birey veya toplulukların aynı coğrafyada bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Böylece ülke içinde veya ülke dışında olup aynı kültürel aidiyeti paylaşan bireyler millî iletişim içerikleri etrafında toplanabilmektedirler. Literatür taraması yapılarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, küresellik ve yerellik bağlamında yeni medyadaki yeni milliyetçiliği incelemektir.

Keywords:

New Media,
National
Communication,
New Nationalism.

Abstract

Since the beginning of the 19th century, newspapers have been known to have an increasing role in the construction of nationalism. With its massifying character, traditional media has prepared a suitable ground for national communication. In the 20th century, international publications accelerated the globalization process. Today the new media not only actively spreads a global culture but also has an increasing effect on nationalism. Digital transformation has eliminated the perception around time and space, no longer requiring the individuals or communities to be in the same geography. Therefore, individuals around the world who share the same cultural identity are now brought together by the shared national communication contents. Prepared with a literature review approach, this study examines new nationalism in the context of globality and locality, enabled by the new media.

Giriş

Küresellik ve millilik olguları ile kitle iletişim araçları, geleneksel ve yeni medya arasında oldukça grift, iç içe geçmiş yapısal bir ilişki mevcuttur. Yazılı basının gelişmesiyle birlikte 19. yüzyıldan itibaren milli iletişim süreci başlamış ve milliyetçilik kavramı toplumsal yaşamda karşılık bulmuştur. 20. yüzyıldan itibaren ise küreselleşme süreci inşa edilmeye başlanmıştır. Günümüzde birey ve toplumları çok yönlü etkisine alan yeni medyanın küresel ticari iletişim yönünün ağır bastığı bir gerçektir ve böylece yeni medya ile kürebirey oluşumunun yoğunlaştığı ifade edilmektedir. Dijital dönüşüm zaman ve mekan faktörlerini ortadan kaldırdığı için küreselleşme ve küresel kültürün yanı sıra millileşme ve milli kültürün gelişmesine de önemli katkı sağlamaktadır. Birçok ülkede millilik ve milliyetçilik içerikleri yeni medyada daha çok paylaşılabilecek hale gelmektedir. Ayrıca çeşitli nedenlerle ülkesinden ayrılıp dünyanın farklı coğrafyalarına yayılan bireyler, asimilasyona rağmen kültürel karakterlerini kişisel iletişim portföylerinde muhafaza etmektedirler. Gittikleri coğrafya neresi olursa olsun yeni medyanın imkanları sayesinde kendi milli iletişimlerine dahil olmakta, ülkelerinden haberleri yakından ve anlık izleyebilmekte, milli kültürünü yaşatma ve geliştirmenin yanı sıra tepkilerini dile getirebilmektedirler. Dijital dünyanın sunduğu yenilikler yeni milliyetçiliğin oluşumuna katkılar vermektedir.

Yeni medya ortamlarının yenilik odağı dijital teknolojilerdir. Çevirimiçi ağlarla zaman ve mekana bağlı olmaksızın bilgiye, habere çok kolay erişilebilmektedir, bu avantaj çevirimiçini kullanan bilgisayarlar, tabletler ve akıllı telefonlarda önemli sayısal artışlara neden olmaktadır. Dünyada, 2018 yılında, internet erişim kabiliyeti olan 10 milyar adet cihaz kullanıldığı ve 2025'te bu rakamın 64 milyar adete çıkacağı belirtilmektedir (BBC, 2021). Bu yaygınlaşma yeni medya ortamlarındaki küreselci ve milli iletişim içeriklerini de etkilemekte, özellikle milli iletişim içeriklerinin arttığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda ABD Ulusal İstihbarat Konseyi'nin Küresel Eğilimler 2040 Raporuna göre; bazı ülkelerde milliyetçilik güç kazanmaya başlamıştır. Raporda; ticaret, insan ve teknoloji hareketliliği nedeniyle küresel ölçekte iletişimin büyük oranlarda arttığı, küresel iletişim araçlarının gelişmesiyle toplumlar arasındaki farklılığın daha da artabileceği belirtilmektedir (BBC, 2021). Yine ABD'de yayınlanan geçici ulusal güvenlik stratejisinde, rakip ülkelerin yükselişi ile küresel ölçekte artan milliyetçiliğin ABD için tehdit oluşturduğu ve karşılaşılan sorunların bir çoğunun sınırlar ve duvarlar gibi fiziki engelleri tanımadığı vurgulanmıştır (A.A, 2021). Öte yandan Çin'deki yeni medya uygulamaları Çin milliyetçiliğini güçlendirici bir seyir izlemektedir. Ünal ve Binark'ın (2020: 42-46) aktardığına göre, Çin Komünist Partisi (ÇKP), Çin devleti ve yeni medya platformlarının sahipleri arasında, siber uzamın yönetimi konusunda siyasal, toplumsal ve ekonomik bir uzlaşma ve işbirliği söz konusudur. Çin'de çevirimiçi platformların ekonomik ve altyapısal uzantılarının web ortamlarına dahil olması, mobil bağlantıda yaşantının ayrılmaz parçası haline gelmesi, kültürel içeriğin üretim, dağıtım, dolaşım ve tüketim süreçlerini etkilemektedir. Kullanıcılar, mobil platformlarda içerikleri tüketirken bir yandan da içerik üretmekte: yorum yapmakta, gif paylaşmakta, video çekmekte ve yüklemektedir. Çin'de 2019 yılında Alibaba ve devletin birlikte geliştirdiği "Ülkeni Öğren ve Güçlendir" uygulaması ideolojik, ticari iletişimin yanı sıra birey ve

gruplar için sohbet, görüntülü grup konuşmaları, kişisel takvim, devlet mediasından haber alma, film izleme vd. bütün bilgi akışını sağlayan bir uygulamadır. Uygulama indirildikten sonra kişinin bioverilerine ulaşılmakta, AliPay ödemeleri de bu uygulama üzerinden gerçekleştirilmektedir. Uygulama kullanımı aynı zamanda kişileri puanlamakta ve bu puanlar eğitim ve benzeri kurumlarda kullanılmaktadır. Çin’de resmi ve özel kuruluşlara ait web siteleri ile kişisel kullanıcıların çevrimiçi söylemlerinde iktidar partisinin meşruiyetine yönelik konular hasas bir şekilde düzenlenmektedir. Öne çıkan bir konu olarak Çin tarihinde Japonya’nın 1937 Nanjing Katliamı olayı sırasında Çin halkına uyguladığı ulusal aşağılamanın dijital ortamlardaki hatırlatmalarıyla yeniden üretilmesinin milliyetçiliğe etkileri dikkat çekmektedir (Schneider, 2018: 429).

Yeni medya küresel iletişimde başat sermayenin ticari güç egemenliği ortadadır, ancak yeni medyanın kültürel karakterinde milli iletişime dair bileşenlerinin hızlı, maliyetsiz, zaman ve mekana bağımlı olmadan kullanılması yeni milliyetçiliğe daha fazla katılım sağlamaktadır. Millilik ve bağlantılı kavramlar; veri bankaları, web siteleri, bloglar ve haber sitelerinde sayısal olarak artmakta, bu bağlamda yeni milliyetçiliğin oluşumunda yeni medyanın rolü giderek yoğunlaşmaktadır. Yeni medya ve milli iletişim konusundaki çalışmaların önemli bir kısmı Çin’i işaret etmektedir. Web of Science taramalarında, Çin ile ilgili yapılan yeni medya çalışmalarında “digital nationalism” kavramı kullanılmakta ve bu anlamda Çin devletinin dijitaldeki uygulamaları ele alınmaktadır.

Küreselleşmecilerin tek bir dünya milleti fikri mümkün müdür? Hülür ve Yaşın’e (2019: 9) göre, enformasyon ve iletişim teknolojilerinde 1990’lardan itibaren ortaya çıkan gelişmeler küreselleşme sürecini daha da ileri götürmüş, küresel kültürü yaşamın bir unsuru haline getirmiştir. Çevrimiçi ağlar, sosyal ağlar bu süreç içinde önemli roller üstlenmektedir. Sosyal ağların dünyadaki tüm insanları ortak bir alanda buluşturma imkanı vardır. Ancak tek bir dünya fikri gibi, dünyadaki tüm insanların ortak bir alanda iletişime geçme, buluşma fikri son derece imajinatif/hayali bir karaktere sahiptir. Yani dünyadaki tüm insanların ortak bir alanda buluşması veya iletişim kurması asla mümkün değildir.

Bu çalışmada yeni medyada yeni milliyetçilik olgusu küresellik ve yerellik bağlamında literatür taraması yapılarak incelenmiştir. Çalışmada yeni medyanın temel özellikleri aktarıldıktan sonra milliyetçilik olgusu ile küreselleşme ve milliyetçilik ayrımı ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda, yeni medyada milli iletişim paradigmaları sıralanmış ve araştırmacılar için milli iletişim içerikleri ile bağlantılı araştırma önerilerinde bulunulmuştur.

Yeni Medya

“Kitle iletişim” kavramı geleneksel medya tanımlarında kitleleri dolayısıyla kitleleştirilmeleri, kitlesel yönlendirmeleri işaret etmiştir McQuil (1994). Kitle iletişimde önce basılı gazeteler ardından radyo ve televizyon etkin aktörler olarak belirginleşmiştir. McLuhan’a (2001: 48’den akt. Özçetin, 2018: 250) göre, elektromanyetik dalgaların keşfinin temsil ettiği olağanüstü olay ile bireyler kendilerini artık (etkin ya da

edilgen olarak) dünyanın her yerinde aynı anda mevcut bulmuştur. 21. yüzyılda dijital teknolojinin gelişimi ve internetin dünyada yaygınlaşması ile mekan kavramı ortadan kalkmış, bilgi aktarımı bir tuşa dokunmakla mümkün hale gelmiştir (Atasoy, 2018: 161). Çevrimiçi pratiğinin gücü geleneksel medyadan yeni medyaya dönüşümde gelenekselin aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Basılı gazetelerdeki tiraj kayıpları ve kapanmalar bunun en önemli kanıtlarıdır. Yeni medya mantığı ile internet gazeteciliğinde erişilebilir mevcut enformasyon miktarında artış olurken, gazete ve dergi gibi geleneksel medyayı okuyan kitlede önemli bir düşüş tespit edilmektedir (Dahlgren 1996: 62-63'den akt. Narin, 2016: 121). Geleneksel medya konvansiyonel karakterini terk ederek yeni medyaya doğru evrilmektedir. Bu esnada geleneksel medyanın üretim ve yayım süreçlerine dair çok önemli sınırlılıkları da ortadan kalkmıştır. Artık yeni medyanın teknik özelliklerine göre inşa edilen iletişim, çevrimiçinin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerine hakim olmuştur. Lsiter vd. (2009: 13'den akt. Bulut, 2019: 156) yeni medyayı tanımlayan özellikleri; sayısallık, etkileşimlilik, hipermetinsellik, sanallık, ağlaşma (networked) ve simüle edilmişlik (simulated) olarak sıralar. Yeni medyanın, sahip olduğu etkileşim, hız ve yöndeşme gibi özellikleri nedeniyle tüm iletişim yapılarını, araçlarını/ortamlarını ve iletişim etkinliğini bir bütün olarak dönüştürdüğü, böylece yurttaşların ifade özgürlüğünü ve siyasal katılımını artırarak demokrasiyi ve yurttaşlık pratiklerini geliştirdiği oldukça yaygın bir kabuldür.

Binark (2013: 19), yeni medya kavramının geleneksel medyadan farklı olarak, sayısal-etkileşimsel medyayı, internet ağını ve sosyal medyayı nitelemek için kullanıldığını ifade etmektedir. Dijk (2016: 25) ise yeni medyaya; multimedya, interaktif medya ve dijital gibi genel isimler verildiğini, buradan hareketle medyayı eski ve yeni olarak tanımlamanın kolay olduğunu, ancak eski medyanın interaktiflik özelliği bulunmadığını kaydeder. Yeni medyada kullanıcı türevli içerik üretimi söz konusudur. İzleyici/okuyucu kitle kendi web sitesini kurabilir, blog açarak kendi metnini oluşturabilir ve yayımlayabilir (Binark ve Bayraktutan, 2013: 19-22). Pavlik (2013: 287), bugünün modern gazetecilik araçlarının haber toplama, haber yayınlama, multimedya içerik depolama, geri çekme, işleme, üretim, dağıtım ve erişim işlevlerine sahip olduğunu, bunların da genellikle iç içe geçerek bir araçta bütünleştiğini belirtmiştir. Binark ve Löker'e (2011) göre yeni medya şu özelliklere sahiptir: Dijital olma, etkileşim kabiliyeti, hipermetinsel bağlantılar, multimedya özellik, kullanıcı türevli içerik sağlama, mevcut olma hissi ve yayılma. Yeni iletişim teknikleri, yeni medya kökeninde tek yönlü ilişki kurulmuş olan kitle iletişim paternini değiştirmektedir (McQuail, 1994: 83). Medyanın işleyiş şekli açısından uzayan bir dönüşüm ve geçiş dönemindeyiz; yakınlaştırma, bu seçenekleri sınıflandırmamızı sağlayacak süreci belirleyecektir (Jenkins, 2016: 29, 46).

Gelenekselden yeni medyaya dönüşümün belirgin özelliklerine işaret eden Lee (2012: 6'dan akt. Narin, 2018: 123) yeni medyanın temel karakteristiğini özetle şöyle sıralar: 1-Katılımcı ve etkileşimli iletişim. 2-Gelişen ve çoğalan multimedya özelliği, daha çok video yayınlama. 3-Haber sunumunda doğrudanlık / yakınlık / anımsalılık, canlı yayın. 4-Sosyal ağda paylaşım oranının fazlalığı. 5-Detaylı ve güçlü arama (search). 6-Daha çok kişiselleştirme. 7-Web taslağında kişiselleştirmenin mümkün olması. Yeni medya ile kültür ve bilgi taşınarak yalnızca seçkinlere değil, milyarlarca insana anında

yayılmaktadır (Tomlinson, 1999: 60-67'den akt. Atasoy, 2018: 130). Beam'a (2014: 1020'den akt. Narin, 2018: 243) göre, yeni medyadaki kullanıcılar tercihlerine bağlı olarak geleneksel eşik beklentileri tarafından sınırlandırılan bilginin kontrolünü kendi lehlerine değiştirebilmektedir. Yeni medyayı siyasal toplumsallaşmanın güçlü bir aracı olarak görenler, kullanıcıların bilgiyi elde etme biçimlerindeki değişimlere dikkat çekerek, güncel ve farklı bilgilere ulaşmanın her zamankinden daha kolay hale gelmesinin, siyasal farkındalığın artmasına yol açtığını belirtmektedirler. Bireyler artık bilginin kendilerine iletilmesini beklememekte, geleneksel medyanın tek yönlü bilgi akışının dışında bilgiyi kendileri seçebilmektedirler. Bireyler sadece seçim yapmamakta kendi ürettikleri farklı türdeki içerikleri aynı anda farklı platformlarda da paylaşabilmektedirler. Bu bağlamda, yeni medya ortamları kullanıcılara doğru, farklı siyasal bilgi edinme, haberdar olma, fikir beyan edebilme, siyasal farkındalıkları artırma olanakları sunmaktadır (Gezen, 2020: 203).

Milliyetçilik

Özkırmılı (2019: 216-217), milliyetçilik çalışmalarındaki tutum değişikliğinin sosyal bilimlerde yaşanan değişimlerden kaynaklandığını, değişimlerin itici gücünü disiplinlerarası özellikteki kültürel araştırmalar alanının oluşturduğunu, her alana sızan bu akımların milliyetçilik araştırmalarını da etkilediğini belirtmektedir. Billig (1995: 99, 125'den akt. Özkırmılı, 2019: 227-228) siyasal kurumlar ve siyasal aktörlerin millileşmede önemine işaret etmekte ve sosyal bilimcilerin de milliyetçiliğin yeniden üretimine, yansıtma ve doğallaştırma ile katkıda bulduklarına değinmektedir.

Millilik; milletle ilgili, millete özgü, ulusal anlamlarına gelen bir kelimedir, millileşmek ise milli nitelik kazanmaktır. Milliyetçilik, millet ve ülke çıkarını her şeyden üstün tutma anlamındadır (TDK). Kedourie (2017: 12-13) milliyetçiliğin 19. Asrın başlarında Avrupa'da icad edilen bir doktrin olduğunu, bu görüşün kendi hükümetini kurmaya yetecek nüfusun tayini, devlet gücünün meşru kullanımı ve başarılı bir ihtilalin yaydığı yeni üslubla 1789'dan itibaren Avrupa'da önemsendiğini, bunun tesiriyle milliyetçilik doktrininin gelişip mükemmelleştiğini belirtir. Smith (1994: 72), milliyetçilik kavramının kullanım şekillerini şöyle sıralar; 1-Milleti kurma ve ayakta tutma süreci. 2-Millete ait olma bilinci. 3-Milletin dili olarak. 4-Milli kültürel doktrin ve hedeflerin gerçekleşmesi. 5-Milli iradeyi hayata geçirme hedefli toplumsal-siyasal hareket olarak.

Millileşme, milli olma, milliyetçilik kavramlarının altındaki ortak nokta millet olma halinin açıklanmasıdır. Smith'e (1999: 184'den akt. Atasoy, 2018: 89) göre millet olabilmek için basit şekilde yurttaşların kendilerini içinde buldukları milletten görmeleri yeterli değildir, öncelikle kim olduklarını ve nereden gelip nereye gittiklerini düşünmeleri gerekiyor, bu bağlamda milli kültürler milli kimlikleri oluşturuyor. Etnosembolistlere göre ise, milliyetçiliğe gücünü veren şeyler, etnik miras dahilindeki mitler, anılar, gelenekler ve sembollerin yanı sıra belirli bir halkın yaşayan geçmişinin modern milliyetçi entelijansiya (seçkinler yönetimi) tarafından yeniden keşfedilip yorumlanma biçimidir (Smith, 1999: 9 akt. Spencer & Wollman: 2020: 58). Hobsbawm (2010: 36) milli halkı karakterize eden şeyin, özel çıkarlara karşı ortak çıkarların, ayrıcalığa karşı ortak yararların temsil edilmesi olduğunu belirtmiştir. Friedrich Meinecke (akt. Erözden, 2013) ulusun varlığının kabul

edilmesi için; ortak ülke (anavatan), ortak kanbağı, ortak dil, ortak entellektüel yaşam ve ortak bir devletin varlığına işaret etmiştir. Atasoy'a (2018: 183) göre her millet, belirli bir milletleşme sürecinden geçerek tarihi ve kültürel kökler ve özellikler kazanırlar, ortak bir takım değerler, eserler ve amaçlar etrafında bir sosyal bütünleşme meydana gelir.

Kedourie (2017: 10), milliyetçiliğin çeşitli ülkelerde farklı durumlar göstermesinin, ideolojik bir dünya görüşünden çok sosyal gerçeklere dayalı siyasal-sosyal değişme olduğuna değinmektedir. Okumuş'a (2007: 50) göre milliyetçilikteki gelişme, küreselleşmeye zıt değil, onun yerellik boyutuyla ilgilidir. Bu ilişkiden hareketle milliyetçiliği küreselleşmenin bir bağlamı olarak değerlendirmek mümkündür. Atasoy (2018: 288), güçlü olan kültürlerin kendi ürünlerini yeni şartlara uydurup, küresel ölçekte insanların kullanımına sunabildiğini, bundan kendi mensuplarının ve bütün insanlığın faydalandığını belirtir. Kedourie (2017: 20-21) milliyetçilik ile modernleşmenin birbirinden ayrılmamakla beraber her modernleşme veya kalkınma hareketinin milliyetçilik sayılamayacağını, milletin sosyolojik bir birlik olarak muayyen bir tarihi gelişmenin ürünü olduğunu, bu gelişme süreci içinde ise ortaya çıkan dil, ortak tarih şuuru, din gibi manevi kültür unsurlarının onun kuruluşunda rol oynadığını ifade eder. Öte yandan sınıf şuuru ve beynelmînelciliğe dayanan Marksist kalkınma hamlelerinin milliyetçi olmadığını, milli kültürlerin gücünün bu ideolojik hareketlerin karakterini değiştirecek kadar önemli rol oynadığını, Marksizmin Sovyetler Birliği'nde Rus hakimiyetine dayalı emperyalizme, Çin'de ise milli birliği oluşturma yolunda bir araç haline dönmesinin bu savın göstergesi olduğunu belirtir. Deuttsch (1953'den akt. Özkırmı, 2019: 58-59) millet kurmayı toplumsal-demografik süreçlere bağlayarak; kentleşmenin, artan toplumsal hareketliliğin, artan okuma yazma oranlarının, yenilenen ve gelişen iletişim teknolojilerinin milletlerin kurulmasını kolaylaştırdığını, topluma yeni bakış açıları sunarak bireyleri ortak ideallere inandırma görevinin kitle iletişim araçları ile yerine getirildiğini ifade etmektedir. Milliyetçiliğin oluşmasına en büyük katkı kapitalizmin yayıncılık sektörüne girmesidir (Özkırmı, 2019: 169). Küreselleşme yaklaşımının dışında millileşme tezleri giderek ön plana taşınmaktadır. Örneğin Carr (2019: 59) milliyetçiliğe meydan okunmasının, uluslararası yapıda ulusların yerini dışlamayacağını, ulus oluşumunun daha da iyi anlaşılmasını sağlayacağını belirtmektedir. Atasoy (2018: 299) bir yandan küreselleşmenin getirdiği tehditler ve imkanların, bir taraftan da kendilerini tanımlayabilecekleri ve güvenebilecekleri kimlik mekanları olarak milliyetçilik hareketlerinin güçlenmeye başladığını belirtmektedir. Okumuş'a (2007: 51) göre, milliyetçiliğin yeniden canlanışının, kısmen küreselleşmeye karşı yerellikler içinde yerel bazı aktörlerin görece sert tepki göstermesiyle – ki bunu da küreselleşme kendi lehine dönüştürmeye çalışmaktadır – kısmen de küreselleşmenin bizzat teşviki sayesinde ortaya çıkmıştır.

Millilik, milli iletişim ve milliyetçilik pratiği bağlamında Türkiye'nin tarihsel süreçte geçirdiği evreler diğer Avrupa ülkelerinden pek farklı değildir. Ölçekçi'ye (2013: i) göre, milliyetçilik Cumhuriyetten daha eskiye uzanan ve hatta onu kuran fikir özelliğini taşımakla beraber son yıllarda daha çok gündemimizi meşgul etmektedir. Hayatın her alanında karşılaşılabileceğimiz popüler ve banal milliyetçilik bir tarafa, bir fikri akım olarak milliyetçiliğin oynadığı tarihi rolün, kimi iddiaların aksine bitmediği anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın son döneminde milli kimliğin inşasında ve milli uyanışta etkin rol alan,

Cumhuriyetle birlikte modern bir ulus yaratan Türk milliyetçiliğinin gerek iktidardaki hakim söylemi ve gerekse buna karşı geliştirilen alternatif söylemleriyle Türkiye'nin siyasi ve kültürel hayatının çok önemli yapı taşlarından biridir. Bu bağlamda milliyetçilik akımlarının dayanağını oluşturan milli iletişim içerikleridir.

Ziya Gökalp, gazetelerin doğuşu ile milyon nüfuslu milletlerin aynı biçimde duyma- düşünme-isteme-dinleme yeteği kazandığını, millet olarak kamuoyunun (efkârı amme) böylece doğduğunu belirtmekte, milli devlet ile milli vatanın bundan sonra ortaya çıkabildiğini, kısacası milliyet ve çağdaş devletin doğmasının öncelikle gazeteler ile gerçekleştiğini söylemektedir (Ataman ve Odabaşı, 2014:25). Erol Güngör (2019: 44) ise, haberin ve bilginin kaynağının artık televizyonlar olduğunu, kitlelerin dili öğrendikleri yerin artık kitle iletişim vasıtaları olduğunu belirtmektedir. Yine Güngör'e göre (2019: 140) milli yapıdaki kültürlerin gelişmesinde Batı ile olan ilişkilerin geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır, esasen kültürün millilik derecesi onun yaygınlığına bağlıdır. Yaygınlık için de modern teknolojinin imkanlarından faydalanmak gerekir. Türkiye'de yeni medya öncesi dönem için milli iletişime dönük en önemli araç yazılı basın olmuştur. Milliyetçi fikir hareketlerinin kendilerini ifade edebilecekleri mecra gazeteler, özellikle de dergilerdir. Basın ve milliyetçilik arasındaki tarihi etkileşim ve birbirini besleme durumu, Türk milliyetçiliği ve Türk basını arasında da geçerli olmuştur. Modern toplumlar için milliyetçiliğin gelişimi ile basın arasında kurucu bir ilişkiden söz edilebilir. Milli kimliğin oluşumunda ve milletleşme aşamalarında kitle iletişim araçları belirleyici olmuştur. Milli mücadele yılları, aydınlarla sınırlı olan Türk milliyetçiliğinin ve aynı çevrelerce yürütülen basın faaliyetlerinin halkla bütünleşmesine yol açmıştır (Ölçekçi, 2013: i,174, 177). Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in başlangıcında edebi eserler, dergi ve gazeteler ile başlayan milli iletişim içerikleri telgraf hatlarının millileştirilmesi ile Anadolu Ajansı bültenleri üzerinden devam ettirilmiştir. Günümüzde ise ülke içinde ve dışında dijital teknolojileri kullanan yeni medya milli iletişim kabiliyetini kesintisiz sürdürmekte ve yükseltmektedir. Türkiye'de 83 milyon (2020) nüfusa, yeni medya ve onun multi medya ortamlarında ulaşan milli kültür içerikleri, diğer ülkelerdeki Türk vatandaşlarına da aynı kanallardan anlık olarak ulaşmaktadır. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, farklı ülkelerde yaşayan 6,5 milyondan fazla Türk vatandaşı (https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_tr.mfa), yeni medya imkanları ile Türkiye'den haberleri, siyasi, ekonomik, toplumsal konuları, sıcak gelişmeleri, kültür sanat, spor faaliyeti vb. yakından izleyebilmekte ve etkileşime geçmektedirler. Örneğin Hollanda devlet televizyonu NOS, koronavirüs pandemisi ile ilgili olarak Hollanda'daki Türklerin kendilerinden çok Türk medyasını izleyip, Türkiye'deki siyasi liderliğe kulak verdiklerini belirtmektedir (Yeni Şafak, 21.04.2020). Yurt dışındaki Türkler coğrafi alan olarak Türkiye sınırları dışında olmalarına rağmen adeta sanal bir Türkiye'de yaşamaktadırlar. İşini ve eğitimini yurt dışında sürdüren Türk vatandaşları fiziken yaşadıkları ülkenin yaşam pratiklerinde yer alırken aynı zamanda Türkiye'nin gündemine de dahil olabilmektedirler. Bu küresel Türkler, yeni medyanın dijital altyapısından yararlanarak milli iletişimlerini korumakta, içeriklere katkı vermenin yanı sıra devamlılık sağlamaktadırlar.

Atasoy'a (2018: 295) göre milli kültürden farklı olarak global kültür temelden hafızasızdır ve global olduğu öne sürülen popüler kültür millet kimliği veremez, ayrıca global kültüre dayalı insanlar kendilerini bir dünya vatandaşı ve insanlık milletinin bir üyesi olarak göremezler.

Küreselleşme ve Milliyetçilik Ayrımı

Küresel kelimesi Dünya ölçeğinde geniş bir bakış açısıyla benimsenen, global anlamı taşımaktadır, küresellik ise küresel olma durumudur (TDK). Monge'nin (2014: 53, 57) aktardığına göre, aralarında Anthony Giddens, David Harvey, Roland Robertson, Emanuel Wallerstein, Malcom Walters gibi isimlerin bulunduğu çok sayıda düşünür son dönemde çeşitli küreselleşme teorileri geliştirmişlerdir. Bu çalışmalar, Marshall McLuhan (1967), Harold Innis (1950, 1951) ve onların öncüsü Lewis Mumford'un teorilerini temel almakta ve boyutlandırmaktadır. Bütün bu araştırmacıların çalışmalarında bir biçimde vardıkları ortak sonuç, küreselleşmenin itici gücü olarak üç dinamiği saptamak olmuştur. Bunlardan birincisi zaman ve uzamı algılayışımızdaki kökten değişimdir. İkincisi, düşünürsellik (reflexivity) yoluyla gelişen küresel bilinçtir. Üçüncüsü ise, zaman ve uzam içinde yeni dizilimler ve yeni yapılanmaları doğuran, olayların yerinden çıkarılması kavramıdır (disembeddedness of events). İletişim bu dinamiklerin üçünün de ayrılmaz, bütünleyici bir parçasıdır.

Küresel köy kavramını geliştiren McLuhan (2001) matbaa ile beraber milliyetçiliğin Kıta Avrupası'nda yayıldığını, ancak televizyonun geniş kitlelere erişmesiyle toplumu eskiye, kabile toplumuna doğru dönüştürdüğünü, bununla beraber ulus devletlerin zemin kaybederek yerini klan-kabile tarzı örgütlenmelere bıraktığını belirtmektedir. McLuhan, toplumların artan iletişim olanakları sayesinde birbirlerini daha kolay tanıma fırsatına eriştiğini, bu sayede milliyetçiliğin kalıplarının kırıldığını ve dünyanın global köy haline dönüştüğünü kaydetmektedir (Varol ve Varol, 2019: 139-140). Yürekli'ye (2004: 8'den akt Bingöl ve Karaca, 2014: 190) göre küreselleşme ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlardaki ortak değerlerin ulusal sınırları aşıp dünyaya yayılmasıdır, aynı zamanda dünyada uygulanan ekonomik politikaların giderek birbirine yakınlaşmasıdır. Guibernau'ya (2010:61-64'den akt. Bingöl ve Karaca, 2014: 195) göre ise, mekan ve fizik engellerine takılmadan, her zaman ve mekanda birbirleriyle bağlantı kurma imkânına sahip küresel köy sakinlerinin farklı kültürlerin etkilerinden uzakta kalmaları imkânsızdır, günümüzde küresel kültürün yoğunluğu, hızı dünyayı kültürel bütünleşme süreçlerinin olduğu tek bir alana dönüştürmektedir. En basit haliyle bir küreselleşme tanımı yapılacak olsa, dünyadaki insan ve örgütlerin birbirine bağlanma süreci olduğu söylenebilir (Özkalp ve Kirel, 2000:169'den akt. Örs ve Tetik, 2010: 440).

Mutlu'ya (2001: 15'den akt. Ayhan, 2014: 88) göre, medya tarafından kurulan iletilerle küreselleşme dünyada iki şekilde gelişmektedir; bunlar iyimserler ve kötümserlerdir. İyimser görüş küreselleşme ile dünyanın tek bir mekana dönüşeceğini söyler ve mutlu bir gelecek tahmini yapar, karamsar görüş ise yaşanan bu süreçlerin topluluğun ruhunda yıkıcı, aşındırıcı etkilerini öne çıkararak karanlık bir gelecek resmi çizer. Holton (2000: 140) küreselleşmeyi bir dizi kültürel sonuçla ilişkilendirmiştir. Bunlar üç ana tez, yani homojenizasyon, polarizasyon ve hibridizasyon açısından analiz edilebilir. Homojenizasyon tezi, küresel kültürün batı ya da Amerikan modeli etrafında standart hale geldiğini iddia eder. Diğerinde batı normlarına karşı direniş ve kutuplaşma daha farklı bir resmi göstermektedir, hibridizasyon tezi ise, kültürlerin birbirlerinden öğeler ödünç alıp bir araya getirerek melez veya senkretik formlar yarattığını savunur. Küreselleşmenin kültürel sonuçları çeşitli ve karmaşıktır.

Önür'e (2001: 20) göre, iletişim teknolojilerinin gelişmesi birbirinden çok uzaktaki coğrafi alanları birbirine yakınlaştırdı ve ulus-devletler, endüstri toplumunda pazara duyulan gereksinimin ortadan kalkmasıyla sürdürdüğü bazı işlevlerini kaybetti. Ekonomik sistemin işleyişine büyük kolaylık sağlayan medya da gelişerek endüstrileşti. Dünya küçüldü yerel ulusal kültürler tek bir küresel kültür içinde erimeye başladı. Toplumlar giderek bir dünya sistemi içinde birleşme ve bütünleşme içine girdiler. Monge'nin (2014: 53, 58) aktardığına göre yirmibirinci yüzyılın sonlarında, tikelliğin evrenselleşmesi ve evrenselleşmenin tikelleşmesinin içiçe girdiği iki yönlü, devasa bir sürece tanıklık ediyoruz, burada küreselleşme ille de homojenleşme veya bütünleşme anlamına gelmiyor. Küreselleşme, coğrafyanın sosyal yaşam ve kültür üzerindeki kısıtlamalarının azaldığı bir sosyal süreç olarak da tanımlanmaktadır (Cheney vd., 2010: 396).

Erdoğan'a (2014: 389) göre küreselleşme, emperyalizm kavramını geçersiz kılan popüler bir kavram olup, dünyada teklik, bütünlük, birlik ve karşılıklı bağımlılık ile demokratikleşmeyi anlatan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Hirst&Thomson'a (2007: 27) göre ise küreselleşmenin ana etkilerinden birisi, reformcu ulusal stratejileri felç etmek, bunlara uluslararası piyasaların yaptırımlarına karşı yaşayamayacaklarını göstermek olmuştur. Şaylan (2016: 149-150) küreselleşmenin çok uluslu şirketlerini irdelerken, üretimde yenilik tekeli ellerinde bulundurmaları nedeniyle, üretim yerinin tercihinde, dağıtımda ve servis hizmetlerinde esneklik sergilediklerini belirterek, bu dev kuruluşların yöneticilerinin verdikleri kararların dünyanın farklı yörelerinde yaşayan insanların kaderini, kendi hükümetlerinin verdiği kararlardan daha çok etkileyebildiğini vurgulamaktadır.

Küreselleşmenin milli devletlere etkisinin sorgulandığı çalışmalarda "küreselleşme milli devlet otoritesini zayıflatıyor mu" sorusu öne çıkmaktadır, halen konu üzerinde tartışmalar devam etmektedir (Gullien 2001: 2'den akt. Atasoy, 2018: 112). Berger (1996 akt. Atasoy, 2018:113) küreselleşmenin milli ekonomileri, dünyadaki milli aktörleri, milli kültürleri yok edecek güçte olmadığını belirtmektedir. Matterlant (1998: 135'den akt. Atasoy, 2018: 131) küreselleşmeyi, melezleşme yaklaşımı ile milli kimliklere etkisini analiz etmektedir. Küresel şirketler, iletişim alanında ve ekonomik süreçte devlet ve bölge sınırları tanımadan ilişkileri ülkesizleştirmek suretiyle çeşitli dış baskılardan kurtulma eğilimi gösterirler. İletişim ve ekonomideki bu küresel akış milli kimlikler ve kültürler üzerinde melezleştirme etkisi gösterir. Treanor (2001: 4'den akt. Atasoy, 2018: 137) melezleşme ile dünya devletine doğru bir gidişe değinerek, küresel dünya kültürünün bir dünya milliyetçiliğini öngördüğünü ve bir dünya devletinin çıkabileceğini düşünür.

Günümüz toplumsal hayatında iletişim teknolojisindeki gelişmeler insanlar arasındaki iletişim ve etkileşimleri son derece hızlandırmış ve yeni medya aracılığıyla yaygınlaştırmıştır. McLuhan ve Powers'a (2001: 143-147'den akt. Atasoy, 2018:107) göre gelişmekte olan bilişim teknolojilerinin sunduğu imkanlar ile toplumlar-insanlar arasındaki elektronik iletişim ağlarının fiziksel yakınlık yerine elektronik yakınlık ve sanal ilişkilerle yeni bir hayat tarzı geliştirdiğini belirtmektedirler. Bilgisayar sistemlerini birbirine bağlayan internetin insanoğlunun dünyasına girmesi global-küresel iletişimin kapılarını açmıştır. Adeta sınırları eriten teknoloji ucuzlayarak daha geniş kitlelerin faydalanmasına imkan tanırken, aynı zamanda kültürlerin de ortaya çıkmasına da vesile

olmaktadır (Özönder, 1992: 2'den akt. Atasoy, 2018: 162). Mutlu'ya göre (2001: 17'den akt. Ayhan, 2014: 88) medya, dünyanın bir tek mekan haline geldiği fikrini yayma işlevini yerine getirmektedir. Soydan'a (2012: 48'den akt. Yücel, 2019: 40) göre ise küreselleşme sınırsız iletişim imkanı sunan interneti de etkilemekte ve internetle birlikte kitle haberciliği çok hızlanarak önemli bir ivme elde etmekte, zaman, hız ve kapsama sınırı olmayan internet, geleneksel mecralardan daha etkili olarak evrensel kültürün yaygınlaşmasına imkan sağlamaktadır. Günümüzde iletişim, geleneksel biçiminden sıyrılmış, teknolojisiyle güç ve etkinliğini artırmıştır (Örs ve Tetik, 2010: 439).

Robertson (1999: 1118-121'den akt. Okumuş, 2007: 50) küreselleşmenin yerelleşmeyle birlikte bulunmasını küreyerel (glocal) olarak tanımlamaktadır. Küreselleşmeyle birlikte fikir ve düşünceler dünyada dolaşım halinde olup küresel kültür piyasası meydana gelmiştir (Güzelecik, 1999: 33'den akt. Bingöl ve Karaca, 2014: 197). Önür'e (1999: 324) göre, iletişim teknolojileri merkez ülkelerin kitle kültürünü yaygınlaştırmaktadır. Böylelikle küresel kültüre doğru gidiş sözkonusudur. Ancak, bazı kültürler için simgeler yaygınlaştırılmakta, bazıları gözardı edilmekte, böylece kültürler arasında asimetrik bir ilişki gözlenmektedir. Bayart (1999: 22'den akt. Atasoy, 2018: 289) modern dünyada küreselleşme efsanesinin milliyetçi çevreleri tedirgin etmesinin yanı sıra kültürel kimliklerin siliniyor olmasının milli kimliklere yönelik tehdit oluşturduğunu belirtir. Ancak, günümüzde benzeri bir süreç olarak evrenselciliğin uzantısı küreselleşme karşısında, paralel olarak aynı güçte milliyetçilik akımlarının güçlenmesi söz konusudur (Atasoy, 2018: 87). Hall'a (1998: 54'ten akt. Atasoy, 2018: 120) göre küreselleşmenin yerel boyutu gözden kaçırılmamalıdır. Küreselleşme ne milliyetçilik, ne de milliyetçiliğin antitezleri için belirli bir sonuç doğuruyor gibi görünmektedir. Literatürün büyük bir kısmında da bahsedildiği gibi, yerel olan ile küresel olan, farklı koşullar altında oldukça çelişkili etkiler meydana getirecek şekilde birbiriyle etkileşim halindedir (Spencer & Wollman: 2020: 324). Hall (1991: 33, akt. Spencer & Wollman, 2020: 305) küreselleşmenin belirsizlikleri karşısında verilen tepkilere değinirken, yerele dönüşün çoğunlukla küreselleşmeye verilen bir tepki olduğunu söylemektedir. Bazı insanlar küresel olgular karşısında kaybettiği güvenlik hissiyatını etnisite, din veya ırk topluluklarının peşine düşerek ya da bu türden yeni topluluklar yaratarak artırmaya çalışır. Örneğin Avustralya'da Pauline Hanson'ın kurduğu "Tek Millet Partisi" azınlık hakları karşıtlığını küreselleşmiş bir ekonominin yaratacağı etkilerden duyulan korkuyla birleştirmiştir.

Karataş'a (2015: 65) göre küreselleşmenin etkileri nedeniyle bir çok dünya aydını derin kaygı taşımaktadır, küreselleşme bir yandan kültürler ve değerler yaratırken aynı zamanda var olanı tahrip etmektedir, bu nedenle küreselleşme kültürel hakları yaralayıcı bir olgu olarak da görülebilir.

Yeni Medya Sonrası Milliyetçilik

Toplumsal düşünce formlarının oluşumunda günümüz çevrimiçi ağlar önemli yer edinmeye başlamıştır. Dijital teknolojiler başlangıçta küreselleşmenin habercileri olarak görülürken, bilim adamları milliyetçiliğin yükselişinde dijital teknolojilerin rolünün daha

fazla olduğunu kabul etmektedirler. ABD’de Donald Trump’ın seçimlerde kazandığı zafer (2016) sonrası milliyetçi söylemin artan etkisi ile milliyetçilik dünya çapında artık sınırlı olmayan bir siyasi güce dönüşmüştür. Çevrimiçi dünyada milliyetçiliğin bu yükselişine odaklanan çalışmalar çok azdır (Mihelj-Martinez, 2020: 1-4).

Tarihsel süreçten hareketle, iletişim aracının biçiminin siyasal ve ideolojik dönüşümlere yol açma gücüne verilebilecek en güzel örneklerden biri milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve yükselişi ile matbaa arasındaki ilişkidir. Innis’ten McLuhan’a, Lucien Febvre ve Henri-Jean Martin’dan Benedict Anderson’a kadar çok sayıda önde gelen kuramcı, matbaa ve milliyetçilik ilişkisini ele almışlardır. Dil bütünlüğü, ulusal kimliğin ortaya çıkması, güçlenmesi için önemlidir. Belli bir toprak bütünlüğü içerisindeki vatandaşların aynı dili konuşması, ulusal birlik ve milliyetçiliğin olmazsa olmazıdır. Çalışmalarda matbaanın ulusal dillerin oluşumu ve sistemleşmesindeki hayati rolü ortaya konulur (Özçetin, 2018: 259). Ölçekçi’ye (2013: 182) göre günümüz basınında rekabet şartları ve sektöre değişik şekillerde yurt içi ve dışından aktarılan paralar, kısacası küresel sermaye ve medya gücü hesaba katıldığında, milli vasfını en önde tutarak yayın yapmak her zamankinden daha zordur. Atasoy da (2018) benzer endişeleri dile getirmekte ve internet ortamında aktif olmadan kaybolup gitme ihtimalini kaçınılmaz görmektedir. Atasoy’a (2018: 182) göre, batıda bilgi toplumu adı verilen yapıda varlığını hissettiremeyen toplumlar bu hızlı dönüşümde dünya bilişim alanında yer alma imkanı bulamayacak görünmektedir.

Yeni medyada çevrimiçi haber başlıkları sıklıkla kişiselleştirilmektedir (Beam 2014: 1020’den akt. Narin: 2018: 233). Narin (2013: 233) kişiselleştirilmiş haberlerin, kullanıcıların kendi tercihlerine göre veya geçmiş arama ve beğenme faaliyetlerine göre algoritmalar tarafından da oluşturulabildiğini belirtmektedir. Yeni medya ortamında bilgi edinme ve haber izlemede kullanılan kişiselleştirici teknikler çoğu içeriklerde olduğu gibi milli iletişim paradigmasında da önemli bir odak noktasıdır. Yeni milliyetçiliğin yayılması kişiselleştirici tekniklerle çok daha kolay olmaktadır. Milliyetçiliğe dair yapılan bir arama ve okumadan sonra dijitalin sunduğu aynı kapsamdaki içerikler yeni milliyetçilik olgusunu zenginleştirip pekiştirmektedir.

Çağkırın’a (2017: 3’den akt. Karaköse, 2020: 516) göre, bireylerin ulaşım ve iletişim kanallarının gelişmişliği anavatanlarıyla ilişkilerini canlı tutup asimilasyona engel olmakta ve aidiyet duyguları ile etnik kimliklerinin kaybolmamasını sağlamaktadır.

Günümüzde milli iletişimi tesis etmek isteyen güçlü kültürel altyapıya sahip uluslar dijitalde stratejik iletişim tekniklerine başvurumaktadırlar. Stratejik iletişim yeni bir yönetim paradigmasıdır. Stratejik iletişim bilginin, hedef kitleye istenen biçimde ve doğru anlatılmasıdır (Örs ve Tetik 2010: 452). Birey ve kitlelerin stratejik milli iletişime dahil edilme pratikleri Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında geleneksel medya yoluyla başlatılmışken günümüzde yeni medya üzerinden yürütülmektedir. Alkin (05 Mayıs 2020: Sabah Gazetesi) Türkiye’nin son 2 yıldır uyguladığı Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin, devlet olarak stratejik açıdan en çok ihtiyaç duyduğu bütünsel, kapsayıcı, saha etkinliğine sahip bir “Milli İletişim” Stratejisinin inşasına imkan sağladığını belirtmektedir. Öte yandan Türkiye’nin beka mücadelesinde stratejik iletişimin tüm imkanlarının kullanılacağı vurgulanırken (Altun, 2019), yanı sıra dijitalde yerli ve milli iletişim platformlarının güçlendirilmesine ihtiyaç olduğu kaydedilmektedir (Altun, 2021).

Yeni medya ve onun dijital altyapısı teknolojide küreselleşmeyi realize ederken, uluslararası nitelikteki yeni medya şirketleri sadece servis sağlayıcı özellikleri ve teknik kabiliyetleri ile değil yayın içerikleri ve ekonomik faaliyetleri bakımından devletlerle ilişkiye geçmektedirler. Örneğin Twitter, Facebook, Instagram, Wikipedia, TikTok vb. dijital platformlar, devletlerle kendi statülerini düzenleyici metinler üzerinde çalışmalar yapmaktadırlar. Ağdan aktarılan büyük miktardaki bilgi, devletle yurttaş, egemen bir devletle diğeri, şirketlerle düzenleyiciler arasındaki ilişkiyi de değiştirmektedir (Wriston, 1994 : 5). Bu alanda AB ve Türkiye'nin hazırladığı yasal düzenlemeler, ABD ve Çin kaynaklı platformlar tarafından kademeli biçimde müzakere edilerek onaylanmaya başlanmıştır. Yeni medyanın dijital alt yapı ortamlarında verilerin depolanması ve kullanımı günümüz ülkelerinin milli devlet kimliklerini zorlamaktadır. Verilerin depolanması, izin alınmadan teknoloji şirketlerince paylaşılması bu yüzyılın önemli sorunlarından ve zaman zaman bu şirketlerin siyasi birer aktöre dönüşmeleri de tartışılmaktadır (Akgün, 2021).

Küreselleşme çağında egemen kültürün diğer kültürleri aynılaştırmaya yönelik hegomanya kurmaya çalışması, bunun karşısında milliyetçi tepkilerin ortaya çıkması arasındaki ilişki geçişlilikle açıklanabilir. Geçişliliğin kullanımı ise dünyada farklı kültürel sistemlerin varlığını bir sosyal gerçeklik olarak kabul etmeyle ilgilidir (Atasoy, 2018: 276). Ağ toplumu küreseldir, ancak yeryüzündeki herkesin bu ağlara dahil olduğu anlamına gelmez, yine de bunlar ağlara dahil olmasalar da küresel ağda gerçekleşen süreçlerden etkilenirler (Castells, 2016: 59-60'dan akt. Özçetin, 2018: 264). Castelles (2016: 91-93'den akt. Özçetin, 2018: 265) günümüzde küresel bir kültür ile çok sayıda kimlik kültürünün yan yana geliştiğini, karmaşık bir yapının ortaya çıktığını vurgulamaktadır. İnsanlığın tek dünya, tek kültür ve tek devlet olmaya doğru ilerlediğine dair inançlar, bilimsellikten uzak bir takım tahmin ve temenniler olarak hem 19. yüzyılın ilerlemeci teorilerinde hem de günümüzün küreselleşmeci yaklaşımlarında yer almaktadır (Atasoy, 2018: 284). Atasoy (2018: 287), popüler kültürün iletişim teknolojisi ile dünyayı etkisine almasına rağmen tüm toplumların sosyal yaşamına yerleşemediğini ve milli kültür kodlarını tamamen silemediği, bu milli kodların fırsatını bulduklarında yeniden filizlenebildiklerini ifade etmektedir. Hızlan (15 Temmuz 1998: Hürriyet Gazetesi), "Yeni Milliyetçiliğin Yükselişi" başlıklı yazısında, yeni milliyetçiliğin insanların bir ulusa, doğrudan ya da dolaylı bir kültüre aidiyetini simgelediğini belirterek, 21. yüzyılın (küreselleşmenin) milliyetçiliği ve milli duyguları asla yok edemeyeceğini vurgulamaktadır. Atasoy da (2018: 317) yeni milliyetçilikte, milli kimliklerin hiçbir evrenselci etkiyle silinemediğini ve fırsatını bulduğunda açığa çıktığını işaret etmektedir. Burda günümüz milliyetçiliğinin sırrı kültürle devletin birbirini desteklemesidir (Özkırımlı, 2019: 151).

Millik kapsamındaki mesajlar, iletiler ve bilgi paylaşımları birey ve gruplar arasında da gerçekleşmektedir. Yeni medya ve sosyal medyadaki paylaşımlar kişiler arasında ortak referans çerçevesi oluşturmaktadır. İnsanlar kendi duygu ve düşüncelerini paylaşan diğer insanlarla yakınlık kurmaya meyillidirler (Tomasello, 2017: 168). Nitekim dijital mecranın dünya çapında en yaygın kullanılan arama motoru Google'da, makale kapsamında Türkçe ve İngilizce olarak yapılan anlık taramalarda milliyetçilik kavramının küreselleşme kavramından çok daha fazla sonuç verdiği gözlenmiştir.

Küresellik ve yerellik bağlamında yeni medyada yeni milliyetçiliğe dair yapılan bu incelemede paradigmlar şöyle sıralanabilir: a-Gazete yayıncılığı ile birlikte milli iletişim içerikleri kitlelerle buluşmuş, millilik akımları gelişmiş, milliyetçilik yaygınlaşmıştır. b-Elektromanyetik dalgaların keşfi ve bunun radyo televizyon yayıncılığında kullanılması küreselliğin ilk ivmelerini oluşturarak McLuhan'ın (2001) global köy teorisinde öngörülen yaşam pratikleri, özellikle tecimsel alanda kendisini göstermiştir. c-Gelişen dijital teknoloji üzerinde devleşen yeni medya, hem küresellik hem de milliyetçilik içeriklerini eş zamanlı taşımıştır. Melezci ve küreyerel yaklaşımlar buna işaret etmektedir. d-Günümüzde ise, kültürel varlıklarını koruyabilen millilik kimliği güçlü ülkeler, devletler, topluluklar ve bireyler; yeni medya ile her zemin ve koşulda milli iletişim stratejileri geliştirip yoğunlaştırmaktadırlar. Yeni medyanın dijital teknolojideki özellikleri ile ifade bulan yeni milliyetçilik, insanların bir ulusa, bir kültüre ait oluşlarını simgelemekte ve etkileşimliği sayesinde kendisini yeniden üreterek küreselci tesirleri azaltmaktadır.

Sonuç

Millilik ve milliyetçiliğin yazılı basınla birlikte 19. yüzyıldan itibaren dünya gündeminde öne çıktığı gerçeğinden hareketle, günümüz yeni medyasında, kültürel ve milli kimliği güçlü ulusların milli iletişim içeriklerinin küresel iletişim içeriklerinin önüne geçtiği gözlenmektedir. Yeni medyada yeni milliyetçiliğe yönelik çalışmaların sınırlılığı ortamında yapılan literatür taramasında, küreselleşme sürecinde millilik kavramının gerilemesi bir yana dijitalin etkileşim özelliği ile oluşan yeni içerikleriyle güçlendiği önplana çıkmaktadır. İletişimde zaman ve mekan etkisini kaldıran yeni medya, dijital altyapısı ile birey veya toplulukların aynı coğrafyada bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırmış, ülke içinde veya dışında olanlar aynı milli iletişim içeriklerine dahil olmuştur. Yeni medya, milli ve yerel kültür bileşenlerini anlık, hızlı, maliyetsiz, zaman ve mekana bağımlı olmadan zengin içeriklerle yaymaktadır. Millilik kavramı, yeni medya ortamında daha fazla içeriklerle öne geçerek izlerkitle açısından pozitif ayrıışmaktadır. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda yeni medyada yeni milliyetçilik ve milli iletişim kavramlarından yola çıkılarak dijital dünyada veri, bilgi ve haber analizi yapılarak alana katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Akgün, T. (2021), Devletler Teknoloji Devlerine Karşı, Sosyal Medyada Kontrol Kimde, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/arastirma/devletler-teknoloji-devlerine-karsi-sosyal-medyada-kontrol-kimde/2170197> Erişim: 10 Mart 2021.

Alkin, K. (2020), Milli İletişim Küreselcileri Yener, 06.05.2020 Sabah Gazetesi <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2020/05/06/milli-iletisim-kureselcileri-yener> Erişim: 05.03.2021.

Altun, F. (2019), Beka mücadelesinde stratejik iletişimin tüm imkânlarını kullanacağız, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskanligi->

iletisim-baskani-altun-beka-mucadelesinde-stratejik-iletisimin-tum-imkanlarini-kullanacagiz Erişim: 05.03.2021.

Altun, F. (2021), Yerli ve Milli İletişim Platformlarının Güçlendirilmesine İhtiyacımız Var, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/fahrettin-altun-yerli-ve-milli-iletisim-platformlarinin-guclendirilmesine-ihtiyacimiz-var-41718498> Erişim: 05.03.2021.

Anadolu Ajansı, (2021), Biden Yönetimi Geçici Ulusal Güvenlik Stratejisi, (04.03.2021), Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/biden-yonetimi-gecici-ulusal-guvenlik-stratejisini-yayinladi-/2164080> Erişim: 05.03.2021.

Ataman, B., Odabaşı, A. (2014), Ziya Gökalp ve Basın: Gökalp'in Yazılı Kitle İletişim Araçlarına Dair Görüşleri ve Dergicilik/Gazetecilik Faaliyetleri, Marmara İletişim Dergisi, 12 (12), 22-36, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/445/3493> Erişim: 2 Şubat 2021.

Atasoy, F. (2018), Küreselleşme ve Milliyetçilik (2. Basım), İstanbul: Ötüken.

Ayhan, B. (2014), Küreselleşme Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü, Selçuk İletişim, 3 (1), 82-90. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19007/201029> Erişim: 04.04.2021.

BBC, (2020). ABD Ulusal İstihbarat Konseyi "Küresel Eğilimler 2040 Raporu", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56690279> Erişim: 09 Nisan 2021.

Binark, M., Bayraktutan, G. (2013), Ayın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik. İstanbul: Kalkedon.

Binark, M., Löker, K. (2011), STÖ'ler İçin Bilişim Rehberi, Ankara: STGM.

Bingöl, İ., Karaca, M. (2014). Küreselleşme, İletişim ve Haber Dengesizliği, Atatürk İletişim Dergisi, (7), 187-202. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiletisim/issue/2766/372382> Erişim: 02.04.2021.

Bulut, Ç. K. (2019), Yeni Medya ve Yurttaşlık: Literatür Üzerine Bir Değerlendirme, Himmet Hülür, Cem Yaşın içinde, Yeni Medya Toplum ve Siyasal İletişim, 154-186, Ankara: Ütopya.

Carr, E. H., (2019), Milliyetçilik ve Sonrası, Çev. Osman Akınay, 7. Baskı, İstanbul: İletişim.

Cheney, G., Christensen, L.T., Zorn, Jr. T.E., Ganesh, S. (2010), Organizational Communication in an Age of Globalization, Long Grove-Illinois: Waveland.

Dışişleri Bakanlığı (2020), Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları, https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa Erişim: 08.04.2021.

Dijk, V. J. (2016), Ağ Toplumu, Çev. Ö. Sakin, İstanbul: Kafka.

Erdoğan, İ. (2014), Medya Teori ve Araştırmaları, Ankara: Erk.

Erözden, O. (2013), Ulus-Devlet, Ankara: On iki Levha.

Gezen, A.K. (2020), Yeni Medya ve Siyasal Toplumsallaşma, Himmet Hülür, Cem Yaşın içinde, Yeni Medya, Toplum ve Siyasal İletişim, 187-206, Ankara: Ütopya.

Güngör, E. (2019), Dünden bugüne Tarih-Kültür ve Milliyetçilik, Editör: Şeyma Güngör, İstanbul: Yer-Su.

Hızlan, D. (1998), Yeni Milliyetçiliğin Yükselişi, 15 Temmuz 1998, Hürriyet Gazetesi, <https://www.hurriyet.com.tr/yeni-milliyetciligin-yukselisi-39029009> Erişim: 03.01.2021.

Hirst, P. & Thomson, G. (2007), Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev. Elif Yücel, Çağla Erdem, Ankara: Dost.

Hobsbawm, E.J. (2010), Milletler ve Milliyetçilik; 1780'den Günümüze Program, Mit, Gerçeklik, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı.

Holton, R. (2000), Globalization's Cultural Consequences, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 570 (1): 140-152.

Hülür, H., Yaşın, C. (2019), Küresel İnsanın Hayali Olarak Twitter'ı Anlamak, Bilgi Doğruluk ve Twitter, 9-38, Ankara: Ütopya.

Jenkins, H. (2016), Cesur Yeni Medya, Çev. N. Yeğengil, İstanbul: İletişim.

Karaköse, G. (2020), Küreselleşme Çağında Kimlik, Milliyetçilik ve Çokkültürlülük Görünümleri, İnsan ve Sosyal Bilimler, 3(1), 506-519.

Karataş, M. (2015), Küreselleşme, Kültür, Eğitim ve Ziya Gökalp, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 0(8), 64-71. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sakaefd/issue/11229/134069> Erişim: 29.03.2021.

Kedourie, E. (2017), Avrupa'da Milliyetçilik, Çev. Haluk Timurtaş, İstanbul: Köprü.

McLuhan, M. (2001), Global Köy, İstanbul: Scala Yayıncılık.

McQuail, D. (1994), Kitle İletişim Kuramı (Giriş) Mass Communication Theory, An Introduction, Çev. Ahmet Haluk Yüksel, Eskişehir: Kibe.

Mihelj S, Jiménez-Martínez C. (2020). Digital nationalism: Understanding the role of digital media in the rise of 'new' nationalism, Nations and Nationalism, 2020;1-16. <https://doi.org/10.1111/nana.12685> Erişim: 02.02.2021.

Monge, P. (2014), Küreselleşme Sürecinde İletişim, Çev. Pekman, C. Marmara İletişim Dergisi, 11 (11) , 51-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/444/3461> Erişim: 02.04.2021.

Narin, F. B. (2018), Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinden İncelenmesi, Selçuk İletişim, 11 (2): 232, 251, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/504829> Erişim: 03 Mart 2021.

Narin, F.B. (2016), İnternet Gazeteciliğinde Hipermetin Üretimi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 43 – Güz 2016 : 118-149.

Okumuş, E. (2007), Küreselleşmenin Milliyetçilik Bağlamı ve Türkiye, Eskiye, Yaz 2007 (6), 50-54.

Ölçekçi, H. (2013), Türkiye’de Milliyetçi Fikir Hareketlerinin Dönüşümü (Milliyetçi Basın Üzerine Bir İnceleme) Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.

Önür, N. (1999), Küreselleşme Uluslararası İletişim: Kültürel Değişme Sürecinde Kimlikler, Kurgu, 16 (1), 299-315. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/59590/858027> Erişim: 04.04.2021.

Önür, N. (2001), Küreselleşme, Ulus Devlet ve Değişken Ulusal Kimliklerde Medyanın Rolü, Sosyoloji Dergisi, (8), 19-35. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40979/495043> Erişim: 28.03.2021.

Örs, D., Tetik, Y . (2010), Küreselleşen Dünyada Yeni Yönetim Paradigmaları: Değişim ve İletişim, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (3), 439-455. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4385/60240> Erişim: 03.03.2021.

Özkırmı, U. (2019), Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış, 8. Basım, Ankara: Doğu Batı

Schneider, F. (2018), Mediated Massacre: Digital Nationalism and History Discourse on China’s Web, Journal of Asian Studies, 77 (2) 429-452, DOI: 10.1017/S0021911817001346

Şaylan G. (2016), Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, Ankara: İmge.

Smith, A. (1999), “Ethno-symbolism” and the Study of Nationalism, Smith, A., Mthys and Memories of the Nation, Oxford: Oxford University Press.

Smith, A. D. (1994), Milli Kimlik, Çev. B. Sina Şener, İstanbul: İletişim.

Spencer, P., Wollman, H. (2020), Milliyetçilik, Çev. Kübra Kelebekoğlu, İstanbul: Yeni İnsan

Tomasello, M., (2017), İnsan İletişiminin Kökenleri, Çev. Gürol Koca, İstanbul: Metis

Ünal, S., Binark, M. (2020), Çin’de Çevrimiçi Yönetim ve Mobil Platformlar Üzerinden Kurulan Bioiktidar, Bedenin Sosyolojisi - Gündelik Hayatın Cisimlenme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim içinde, 33-53, İstanbul, Bağlam.

Wriston, W. B. (1994), Ulusal Egemenliğin Sonu, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Varlık.

Varol, M. Ç., Varol, E. (2019), Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan’a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme, International Journal of Cultural and Social Studies, Juna 2019, 5 (1), 137-158.

Yeni Şafak, (21.04.2020), Hollanda’daki Türkler koronavirüs konusunda Rutte’i değil Erdoğan’ı dinliyor, <https://www.yenisafak.com/koronavirus/hollanda-televizyonu->

hollandadaki-turkler-koronavirus-konusunda-rutteyi-degil-erdogani-dinliyor-3535887
Erişim: 11.04.2021.

Yücel, M. (2019), Kitle İletişim Araçlarının ve Teknolojik Gelişmelerin Küreselleşmeye Etkisi, Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi, Ecider Özel Sayı, 34-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecider/issue/51555/609614> Erişim: 02.04.2021.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Health Communication During The Pandemic: A Research For Health Care Professionals

Pandemi Sürecinde Sağlık İletişimi: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma

Mehmet Karanfiloğlu, Dr., E-posta: mehmetktr@hotmail.com

Murat Sağlam, Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
E-posta: murat4081@hotmail.com

<https://doi.org/10.47998/ikad.889443>

Keywords:

Communication
Technologies,
Health Communication,
COVID-19,
Pandemic.

Abstract

Health communication, which is as essential as health, needs to be re-examined in developing and changing circumstances. In the pandemic, the health sector was intensely affected, as in all areas. In this process, the need for communication technologies has increased. Some that are already being digitalized have gained momentum and have been subjected to digital transformation. Following this, we are in a period where health care professionals and patients are using these technologies intensively. With the pandemic, old habits have changed, and new ones that are important for digital skills have been replaced. Many digital things have been included in our lives, such as video conferences, events starting with “distance” Therefore, to understand the new communication opportunities in health, these developments in digitalization and health have required detailed analysis. With this study, in-depth information was tried to be obtained by conducting qualitative research about health care professionals and their use of communication technologies. As a result of the analysis, four themes related to technology usage reasons and the perception of health care employees were obtained. Accordingly, the use of communication technologies in health communication has increased. Health care professionals and their patients use phones and tablets to accomplish their communicative activities and benefit from various aspects.

Anahtar Kelimeler:

İletişim
Teknolojileri,
Sağlık İletişimi,
COVID-19,
Pandemi.

Öz

Sağlık kadar önemli bir konu olan sağlık iletişimi, gelişen ve değişen koşullar karşısında tekrardan incelemek gerekmektedir. Pandemi süreci ile birlikte tüm sektörlerde olduğu gibi sağlık sektörü de derinden etkilenmiş, hatta pandemi ile mücadelede sağlık çalışanları en ön safta yer almışlardır. Bu süreçte iletişim teknolojilerine duyulan ihtiyaç artmış, zaten dijitalleşmekte olan pek çok süreç ivme kazanarak dijital dönüşüme maruz kalmıştır. Bunun da etkisiyle sağlık çalışanları ve hastaların yoğun olarak bu teknolojileri kullanmakta olduğu bir dönemde bulunmaktayız. Pandemi ile birlikte eski alışkanlıklar değişerek yerine dijital becerilerin önemli olduğu yeni alışkanlıklar gelmiştir. Video konferanslar, “uzaktan” ile başlayan yeni etkinlikler gibi pek çok dijital şey hayatımıza dahil olmuştur. Dolayısıyla dijitalleşme ve sağlık alanında yaşanan bu gelişmeler konuya yönelik olarak sağlık çalışanlarının yeni iletişim olanakları ile ilgili detaylıca analiz edilmesini gerektirmiştir. Bu çalışma ile sağlık çalışanları ve iletişim teknolojileri kullanımları ile ilgili nitel bir çalışma yürütülerek derinlikli bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma ve analiz sonucunda ortaya sağlık çalışanlarının teknoloji kullanım nedenleri ve teknoloji algısı ile ilgili dört adet temaya ulaşılmıştır. Temalar doğrultusunda pandemi süreci ile birlikte sağlık iletişiminde, iletişim teknolojilerinin kullanımının arttığını, hem sağlık çalışanlarının hem de hastalarının telefon, tablet gibi cihazları kullanarak iletişimsel faaliyetlerini yürüttükleri ve çeşitli yönlerden fayda sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Introduction

Communication emerges as a constantly needed phenomenon in every part of our lives. The fact that communication is indispensable makes it relevant in every field. Therefore, health communication is known as a field that arose from this understanding.

The importance of health communication is as critical as the place of health in human life. The importance of healthy communication for a healthy society is undeniable. Besides, studies in the field of health communication associate the subject with technology (Kreps, Neuhauser, Sparks and Labelle, 2020; Reis, Visser and Frankel, 2013). Many new communication technologies have developed on the axis of technological advancements. Firstly computers, then phones, and nowadays the combination of these are smartphones and tablets ... With the use of these devices, it has become possible to obtain many health information quickly, without visiting a hospital or seeing a doctor. Thanks to the applications equipped with artificial intelligence, the health sector has moved to another dimension. On the other hand, the COVID-19 pandemics, which occurred in 2019 and swiftly appeared omnipresent, made these technologies extra indispensable than ever. Individuals and health care professionals who have to stay under quarantine for months contribute to the digital transformation of health communication by using communication technologies. With this research study, this subject will be examined first with the literature search and the research findings will be included.

Digitalization: Health Communication and Communication Technologies

The computer and the internet, as a result of the competition in the military area, spread not only to the military operations but also to all sectors. Many transactions required for daily and corporate progress are digitized and enhanced, more efficient, and non-spatial. The increasing speed of digital transformation, the socio-economic developments experienced are pushing it to an indispensable position. Technological conversion, which takes place in the first step of digitalization, facilitates the storage, transformation, and display of large volumes of data while ensuring the rapid and reciprocal transmission of data on a typical channel without losing quality (Erdem, 2011: 39-41). Momentarily, digitalization surrounds us with everything from the watches on our wrist to the clothes we wear.

From this viewpoint, the digitalization products, which newer one is produced each day, are increasing. Furthermore, 2.73 out of 7 purchasing processes have been digitized only in 2019 (Gaurois, Roux, Staquet and Perrotin, 2019). Full-awareness and implementation in Turkey have not been accomplished, while the digital transformation movement has been implemented for many countries. However, with the COVID-19 pandemic process, it is possible to see that steps that cannot be underestimated have started to be taken. In a world where all conditions require digitalization, it is critical for companies of all sizes to digitize their processes to survive (Pratis, 2020).

In the first six months of 2020, four-thousand new companies stepped into e-commerce, is said. Despite the 1500 companies digitalized in the first quarter of the

year, 2500 in the second quarter, after precaution to COVID-19. Accordingly, the number of companies that introduced digital in the first half of this year increased by 50 percent compared to the same period of the previous year, exceeding 4 thousand in total. SMEs played the most significant role in this increase. (Global Tech Magazine, 2020)

In the increasingly digitalized world, the field of health receives its share. These changes are an obligation and subject health care professionals and patients to an arduous test to adapt to the situation. Of course, it is possible to discover different levels due to its structure consisting of contrasting age groups. While it can be seen that some health care professionals adapt to digital facilities quicker, it can be a bit difficult for some employees. Therefore, it is inevitable for health care institutions to consider such differences, especially in the digital transformation phase.

In this context, benefiting from digital opportunities for health communication depends on the increase in digital literacy. Because in the current situation, the interaction intervenes between the following three: Doctor-Patient and Computer (Pearce, Dwan, Arnold, Philips and Trumble, 2009). The more levels, the more benefit it will be possible to create. Yet, it would not even be possible to use such opportunities. How will health institutions respond to these and similar challenges, and what will be the environmental conditions in the new digital environment? Obviate training and practices necessary subjects such as digital literacy pending due to the insufficiency to acknowledge (Shachak, Hadas-Dayagi, Ziv and Reis, 2009). It is expected that digitalization will penetrate numerous areas in health, especially in a period where movements such as industry 4.0 are becoming more widespread. Many things such as computers, mobile phones, smartphone applications, social networks, corporate websites are indispensable in health communication. Thanks to the digital communication channels and health platforms accelerating the communication and information flow in the field of medicine, it has become considerably simple for both health care professionals and patients to access health information in many areas, especially their own health data.

Recently, it is known that doctors and hospitals use social networking sites in conjunction with corporate websites in health communication. It seems that both hospitals and doctors use their pages, notably on platforms such as Instagram, and YouTube where perpetual interaction is reasonable. It is now in an indispensable position to establish and maintain clinical relationships using social networks. According to studies, such social network accounts are resources that will affect the decision-making process of patients (Mazanderani, O'Neill and Powell, 2013).

In addition to these facilities, it is expected that new communication technologies in many dimensions such as patient-doctor, doctor-doctor, doctor-other health care professionals, health institution, and external environment communication will increase more (Frost and Sullivan, 2018). It is expected that the impact of digitalization on health communication will be outstanding in terms of results such as new communication technologies and the provision of a more personalized health service. "The use and scale up of digital health solutions can revolutionize how people worldwide achieve higher standards of health, and access services to promote and protect their health and well-being" (WHO, 2021).

Uses and Gratifications Approaches and Convergence: Pandemic Process and Health Care Workers

New communication technologies unify digitalization and health communication. Concurrently, it emphasizes that how and in what direction these technologies can be used by health care professionals. Yet, how to use these possibilities is an important question as much as the technological possibilities. In this context, the perspective of the uses and gratifications approach, and how the communication to be established by using these technologies shall be discussed.

The uses and gratifications approach is based on the studies of Paul F. Lazarsfeld and Herta Herzog in 1942-1944. The basis of the approach is grounded on research that focuses on which programs radio listeners prefer to satisfy their needs (Jensen and Rosengren, 2007: 55). The uses and gratifications approach reveals that the audience is not in a passive position within the mass communication influence theories. Instead of classical approaches, this approach does not accept the audience in a position where the data in the mass media are evaluated in line with the media's desires. Nor does the theory view the audience as passive creatures whose behavior is controlled by the media industry (Rodman, 2007: 60). Instead, it argues that the audience makes decisions in advance, sometimes less deliberately (Hermes, 2002: 283), and uses the media in this direction. The approach, in summary, suggests that there is satisfaction, that a user can be mentioned based on this, and that the media-audience relationship can only be understood from this aspect.

The subject of convergence describes the increasing diversification of technologies along with the singularization of these technological possibilities in terms of the medium. Convergence can be seen in many processes as well as in technologies. In short, convergence in technology; is a terminological definition of being able to do the work we do on different devices with an increasingly integrated and single device (Tasdelen, 2011). According to that, studies on convergence and health communication are insufficient (Kreps, vd., 2020; Reis, vd., 2013). Therefore, many problems related to convergence in health communication necessitate being explained.

On the other hand, new types of coronavirus cases, which first appeared in China and spread globally, presently matured a global pandemic. However, compared to other pandemic precursors, news about the pandemic and the pandemic spread at an incredible speed in this process and the process was closely followed by all states from the first day. Though, due to reasons such as transportation facilities, international commercial operations, tourism, etc., the virus spread rapidly and brought quarantine precautions that lasted for months (precaution for COVID-19 nearly lasted for the whole year, 2020). International flights were canceled, curfews were declared, and many people were lost in this process. Unfortunately, health care workers suffered the most with great effort and energy. Health care professionals were at the forefront of the auction, and although many sectors faced a halt, the health sector had to work at a high pace with overtime.

In the context of the convergence and the use and gratifications approach, health care professionals and patients mostly used communication technologies during the pandemic.

For instance, questions as; what the target audience minds when selecting messages in health communication, which messages generate feedback, and how patients are affected by the messages which are organized for doctor selection...etc. can be discussed in the context of the use and gratifications approach. When considering social networks, defining the problems is crucial, for instance, what are the factors that affect the preferences of individuals will be useful in creating the messages to be edited. In messages transmission, which devices the target audiences use to access information also arises as a problem. As a result of convergence, everything can be handled over devices such as phones and tablets. Therefore, determining what channel the target audience can receive the messages most accurately and whether they have technological literacy knowledge to use multi-featured technologies shall be carefully considered. In this context, our study, conducted in the light of this information above, is included in our research.

Method

This research aims to investigate the reasons for health care professionals' use of technology and to reveal some results on technology perception. The data provides information about the technology products used by eight health care employees (6 females - 2 males) in daily life. Therefore, in the research, in parallel with the development of information and communication technology, it is to reveal the reasons for using technology by health care professionals. In this context, the technology usage perceptions of health care professionals are examined after providing theoretical research results.

Health care professionals' views on their place and importance on physical and mental health conditions, depending on their use of technology, were discussed. This study was conducted by a qualitative research method. Qualitative research; can be defined as a research design in which a qualitative process is followed to present the participants' perspectives, lives, experiences, tendencies, ideas, feelings, attitudes, and habits holistically and realistically in their natural environment (Yıldırım and Simsek , 2013: 45). The data were collected by the focus group interview method, which is one of the qualitative research methods. The sample group consists of 8 health care professionals working in the Karaman Province in Turkey. The individuals to be interviewed were selected in line with the identified target, and the convenience sampling method was practiced, which is one of the purposive sampling methods. The design of the research is the case study design, one of the qualitative research designs. It is a research design in which the researcher analyzes a situation, often a program, event, action, process, or one or more individuals in depth (Creswell, 2014: 183). The most basic feature of the qualitative case study is the in-depth investigation of one or a few situations. In other words, factors related to a situation (environment, individuals, events, processes, etc.) are investigated with a holistic approach and the focus is on how they affect the relevant situation and how they are affected by the relevant situation (Yıldırım and Simsek , 2011: 77). The neutral behavior of the participants in the focus group contributes to the validity and reliability of the study (Sahin, 2009: 27). There should be interaction and participation in focus groups. According to Powell, Single and Lloyd (1996), the focus group interview is "a group

of people selected and brought together by the researcher to express their opinions and discussions about the problem in the research based on their own experiences” (Powell, Single and Lloyd, 1996). According to Morgan (1998, p. 12), the focus group interview is an interaction that occurs within the group about the problem subject to the research (Morgan, 1998). Considering that interaction is essential in focus group interviews, it is unlikely to reach general information. Participants’ participation and opinions about their feelings, thoughts, experiences, and attitudes are crucial in such studies. This participation and ideas are reached with open-ended questions. Revealing how health care personnel is affected by information communication technologies on health communication was aimed at via in-depth knowledge by conducting qualitative research.

The data were collected through semi-structured questions created by the researchers. Open-ended questions were asked to the participants, and the responses were analyzed. In the semi-structured interview, the questions are flexible. Habitually, specific data are collected from each participant. There are no predetermined expressions and statements like in questionnaires (Merriam, 2015: 87). While the questions are specified in advance, there can be more to add during the interview to complete the examination profoundly. In other words, the researchers may ask additional questions or not to ask questions when deemed necessary during the interview process (Karasar, 2004: 165).

The data were classified by preserving the original forms of it, descriptive analysis was conducted by making direct quotations from what participants said. In the descriptive analysis, the method of “quoting” is frequently used in order to reflect the feelings and thoughts of the individuals interviewed or observed in a realistic way. The aim is to convey the results obtained in an interpreted and edited form to the reader (Yıldırım and Simsek , 2013: 256). Content analysis was used as the data were brought together within the framework of certain concepts and themes. The data obtained from these analyzes were arranged in a way that the reader can understand and transformed into a table. The data generated in the study were recorded with a camera and interview notes were taken.

Findings of Research

The participants were coded as F1, F2, F3, F4, F5, F6, M7, and M8 according to gender.

Table 1. The Theme and Sub-Themes

Themes		Sub-themes
Theme 1	Impact on Family and Business Relations.	Getting information and communication, Access to support at work, Break-time leisure, Time saving, Access to family and friends support.

Theme 2	Recreational Usage.	Having fun, being happy, and getting pleasure, Managing stress, anxiety, and low mood, Activities of interest and increase motivation.
Theme 3	Social Media Usage by Age.	Childhood and elderliness, Teenage and adulthood.
Theme 4	Zeitgeist on Technology Usage.	Convenience and modernity, Fast interaction and conversion.

Four themes emerged with the analysis of the data in the study. These themes are examined in detail and divided under the main two or more when needed with sub-themes (see Table 1). Findings regarding those themes are briefly explained below.

Theme 1: Impact on Family and Business Relations

Getting information and communication, Access to support at work, Break-time leisure, Time-saving, Access to family and friends support (see Table 1). According to health care professionals, health communication is affected by the conditions of their personal and work lives. Health communication has formed by the interaction of communication elements in business life and social life. Working conditions can cause health communication to progress positively or negatively. Circumstances may affect the lives of health care employees. Conditions such as fatigue, daily routines, and work stress deeply. Compliance or non-compliance in workplaces or conflicts in their daily lives affect the communication of health care professionals. Especially adverse work environment, stress, decreased productivity, motivation, low job satisfaction. Reasons such as may be the cause of communication conflicts in the workplace and daily life.

Besides, there is an interaction between both business and personal lives of employees thanks to communication technologies. In particular, in a lock-down period, during the ongoing COVID-19 pandemic.

I tried not to let my job affect my life. But I could not. I have had a problem in my personal life. My family is not satisfied with the working hours, and I have to spend the night being on duty at work. Therefore, I want to make some changes. However, unfortunately, our job is a little more difficult during this period. You only feel tired. You cannot find the strength and time you need for yourself and your family, especially in combating the COVID-19 pandemic process. In this process, technology and the internet provide comfort by providing the opportunity to meet with our family, allowing us to get away from the hospital environment, albeit for a short time (F1).

Technology is compelling for me. For example, I can easily access any information. I have the opportunity to communicate comfortably with both family-friends and workplace groups. Most importantly, because I live with my family in different cities, technology is vital to contact them. Technology takes up almost all of my life. For example, I shop online, read on internet-based sites, watch foreign TV series/movies, and use technology even when I do sports at home (F3).

There is technology in all areas of our lives. From now on, everyone, regardless of whether they are old or young, can benefit and access what they want instantly. For example, technology for me is the research I do on health every day for my mother, who suffers from Alzheimer’s disease (M7).

I am most dabbled in technology recently. Especially telephone and computer technology devices are efficient for me. For example, there are apps I use on my phone. One of them is the menstrual calendar that I use for my menstrual cycle because it is much more difficult to follow without the

application than the conventional way. As a woman, I would have more difficulty making my plans and would be caught off guard without the a: The application gives a time interval so that I can act according to that time. The application is the correct prediction for the most time so that I live psychologically more comfortably. Thanks to the application, I can act in a more controlled manner. In the course of life, I am more comfortable, more disciplined, and happier. I can say that I use the computer more than the phone. Thanks to applications such as E-Government (E-Devlet [in Turkish]) and E-Pulse (E-Nabız [in Turkish]), I can easily access my health information, radiology images, and reports from anywhere. Also, I can follow many things on the agenda on the computer (F2).

As it can be understood from the passages, health care professionals use communication technologies and new digital products while working and in their daily lives. In this context, we can say that communication technologies affect health communication in terms of producing more work with time, space, and less effort. In addition to saving time, it is observed that health care professionals also perform daily activities such as communicating with their families and friends. In this process, where they have to work in an isolated state, especially during the pandemic process, they can work without breaking their connection with the outside world thanks to communication technologies. On the other hand, communication technologies are used at the point of making use of leisure time. We see that it is also used for information, communication, and entertainment. According to the theme content, the participants pass this process effortlessly by courtesy of these technologies.

Theme 2: Recreational Usage

As a result of the analysis, the following sub-themes were created under the theme: Having fun, being happy, and getting pleasure, Managing Stress, Anxiety, and Low Mood, Activities of interest, and increased motivation. When it comes to communication technologies, it is understood that health care professionals see these tools as entertainment devices. The fundamental reason for this is the boredom of long-term isolation remarkably during the pandemic. It might be natural to get fatigued for individuals who are abandoned for an unpredictable time. Therefore, leisure time activities such as watching videos, reading books, watching movies, listening to music with devices such as phones, tablets, or computers may increase in these periods.

On the other hand, this theme and health communication are pertinent to the motivations of health workers. Digital facilities allow health care professionals to be connected with their families or relatives during the pandemic and enable them to catalyze the process and have a pleasant time. Thus, when they return to work, they can work with higher motivation to combat the epidemic.

Well, these technologies are lifesavers for me. I have small children, and I use them to keep my kids busy when I have a lot to do. I open cartoons on the phone or tablet, so they can watch funny videos while I get my work done. Sometimes they watch online course videos and study. Sometimes I also read about child health and healthy nutrition. Besides being educational, I find entertaining programs and videos for my children. I am having fun when they are having fun. These are all possibilities that technology provides for me and gives me comfort (K5).

I can say that I am very dependent on technology because I need to access the information I want instantly. Thanks to these possibilities, we can both be informed and communicate. And it is perfect for having a pleasant time. Whether it is the music I listen to for entertainment, the games I play to distract me when I get bored with work, and the YouTube videos I watch, I make it all thanks to these digital applications. All these things make up my whole life, so my phone has a great place and importance in my life (F4).

Some of the participants mentioned the effects of communication technologies on their physical and mental health. They state that especially the use of gadgets such as phones and tablets have positive and negative impacts on human health and that this has different effects on communication technologies as a recreational medium. The participant with the code F3 explains it as follows:

People become physically cumbersome due to over usage of mobile phones. Because so many people are staring at their phone-screen for hours. It adds disadvantages to their health in many ways. Still, I think these tools are a means of happiness. A happy person feels good. As a 55-year-old woman, I have a feeling that the worlds are mine (laughs) when I finish the housework and pick up my phone (F4).

Considering the usage of recreational technology is the higher amount of usage than rest of the reasons. Five out of eight participants stated that they used it for recreational purposes rather than obtaining information and research. That statement reveals us to understand that the more entertained they get, the more they use the communication technologies.

While using these tools, I realized that I was affected both physically and psychologically. The best way to relieve boredom. It's fun. Sometimes I forget how time passes while looking at the screen. I find something to laugh at. But I am aware that this situation also affects me physically. I sometimes notice that my custody lines increase, as it is sometimes very tiring to look at the phone and computer screen, but I have not done anything for this yet. I know that both the phone and the computer are hazardous for our health, but I cannot stop using them, which shows that I am addicted. That can sometimes affect me positively and sometimes negatively. It has a negative effect because there are a few influencers that I follow. The more I traverse them, the less I realize my life is doing less well. That drags me spiritually into emptiness. I am losing all my motivation. Every job has a challenge, but the life they live and the things they do always seem easier to me, and I often find myself questioning why I can't do it. I received a traditional education and graduated as a health care worker candidate, but they can reach us on the screen and get astronomical prices, and I probably will never see these numbers in my account monthly during my professional career. On the positive side, I can easily reach the people I love. In bad times, the family may not be enough. Thus, talking to my friends and feeling their love makes me very comfortable. Especially, when I go through a difficult time, and that leaves a positive effect on my life motivation (F1).

From time to time we get together with friends and play computer games. We run competitions. So, we're having fun. Life is hard enough in a pandemic so we relax a little (E7).

Theme 3: Social Media Usage by Age

Another theme reached as a result of the analysis is Social Media Usage by Age. There are two sub-themes under this theme: Childhood and elderliness, Teenage and adulthood. Participants hereabouts state that social networks are used extensively in health communication, but this differs depending on age. When it comes to the social network, it is seen that the information that comes to mind is mostly focused on Facebook, Twitter, Instagram, and YouTube. However, WhatsApp is not seen as a social network, used more intensely than others. One of the participant states is that as follows:

In my opinion, when I think of Social Networks or Social Media, how-ever you call it, there are mobile phone applications named Facebook, Instagram... etc. We use it a lot. Of course, but we have to. I cannot think of myself not using it. Since we are experiencing the COVID-19 pandemic, it is kind of an obligation. Because we have been aware of everything that relates to our positions. Sometimes, we know some kind of important news over social media a lot before than our managers warn. Thus, I follow the Health Minister's Twitter accounts to see what will happen next. And, I do not think that elder people can use it efficiently. We have some elder workers here, they are about to retire soon but I can see that they cannot adapt themselves to use such kind of technologies. Thus, we use it more I guess (F2).

Another participant states that:

Of course, young ones can use them more than elder ones. Because we were born in it. No escape. But my grandparents have difficulties when using it. I have lots of accounts. Some of them are fake accounts. But it's a need to have a social media face over these applications. Otherwise, you are kinda like not exist. However, we use some more applications that are not social media. Such as WhatsA: We are groups so that we can communicate more and on time. I spent more time on it to catch what is going on (M7).

Lately, everything has already started to change with digitalization. Nevertheless, the transformation has gained momentum since the first day of the pandemic. The most crucial factor is individuals become closer with communication technologies, despite the physical isolation of individuals with social isolation and lockdowns. It is not surprising that social networks are frequently used in this process. However, under the differentiation of technological uses between generations, the participants' experiences coordinate to that idea. Participants stated that social networks are mostly used among younger people. The distinction here is that the group consisting of children and the elderly have not yet succeeded enough competencies in using them, and young people were born in a technological inventions time, and they actively use them so that they can survive more productively.

I had worked at Karaman State Hospital before. My son was younger when he was there. I used this kind of technology more often than he did. I was spying on the babysitter at home on my phone. So that nothing wrong with my son. But now my son has grown. He's more capable of using the phone now than I am. He knows the things I didn't know. Sometimes I even learn the news from him. 'Mama! Did you hear that?', 'The Minister of Health said this', warns me like 'because he said this, he said that'. I get the news from him even before we get it officially. You know, they say, 'little pitchers have long ears'. That's exactly what I am in. But I use social media more effectively than my mother and father. I have accounts on many platforms. So, I have been using social networks for almost ten years. But it has been two or three years for my mother to open a new account. They are also just starting to learn but are not able to do it fully yet (F2).

Although the daily technology usage number of individuals seem to be diminishing on older users, it is naturally the differentiation of usage areas and forms. Now that many habits can change between generations and results can occur due to time differences. It is understandable that while media and internet use may be predominant in teenagers and adults, it can slightly change for elder ones due to the different circumstances of the period in which they were born. The effect of this differentiation in health communication can be observed as follows: Although older employees were more hesitant to use new technologies, the majority of them had to adapt to it in the pandemic. While isolation of elders has emerged during the pandemic, communication technologies competencies had to progress. F3 coded participant expresses this situation as follows:

We are young. We are used to this kind of technology. I mean, I have been using the mobile phone for almost 20 years. But it was getting harder to use it as the age increased. Now they have no other remedies. They are always at home. They have to get used to new phones and follow the news from there. After all, you cannot go out and go to work. They might want to call their son or daughter. Therefore, they learned how to do video calls. They now have social network accounts so that they follow us and receive the news online (F6).

Telephones that provide to talk to family and friends through video calls make these individuals feel in life, thus preventing feeling lonely during the pandemic process. Some participants stated that making video phone calls with their children and grandchildren

made them extremely happy during this process. Phone usage has increased by the elderly individuals who become lonely by the pandemic, is reported. By these conditions, social media is accessible and widespread for older-aged groups along with younger ones. On the other hand, there are a considerable number of people who follow their work via e-mail and social networks. Therefore, the difference in the amount of social media usage according to the participants' age differentiates the relationship between health communication and communication technologies.

Other information obtained from the interviews is the use of some applications for health communication. Participants expressed that young people prefer phone applications, especially against the elderly who want to benefit from age-related health services conventionally. However, it was stated by the participants that this situation changed gradually during the pandemic. A participant describes this situation as follows:

Previously, older patients used to come, take numbers from the slots and express their complaints in the early hours of the morning from Monday to Sunday. However, the curfews and the threat of the virus, in particular, have notably reduced this situation. They were afraid to come to the hospital unless they were physically urgent. They have already learned that they can control many of their curiosities through their applications. Now they call the doctor through more familiar means and receive such information (F5).

We know that young people have a very high command of social media. Most of the young people who come here make an appointment on the internet. We were seeing that only the old and some young people were making an appointment physically and waiting. Now, this has decreased to a great extent because the pandemic has locked us all into homes. The elders consult over the phone and come after that (M8).

Thanks to applications such as E-Pulse and the Central Physician Appointment System (MHRS: Merkezi Hekim Randevu Sistemi [in Turkish]), health information can be displayed quickly. Appointments can be made with departments in need without applying to hospitals. The "Health Communication Systems" used by every organization, from primary health care institutions to university hospitals, together with tertiary hospitals, provide regular data entry. Moreover, it is easier for both health professionals and patients to access the same information. MHRS was established to reduce the waiting times of the patients, plan the examination period of the physicians, supporting the time management of the physicians, evaluating the examination output times, and preventing patient confusion. Furthermore, it is aimed to increase the efficiency and quality of health services and develop health policies. According to the Ministry of Health data, in 2016, 24/7 appointment service was provided with 3,289 employees, and a total of approximately 105 million people (Saglik-Bakanligi, Faaliyet Raporu 2016, 2017, p. 78), 60.5 million people were appointed in 2017 (Saglik-Bakanligi, Faaliyet Raporu 2017, 2018, p. 153).

In addition to the above-mentioned MHRS, information systems such as E-Pulse, Health-Net, Family Medicine Information System, Hospital Information Management System, Basic Health Statistics Module, and Medicine Tracking System provide systematic information flow in the hospital and reduce error rates in health records.

Family Medicine Information System (AHBS: Aile Hekimligi Bilgi Sistemi [in Turkish]) is a system that records all kinds of services provided by family physicians throughout the country in an integrated manner and transmits them to the data bank under

the control of the ministry. It starts to follow the individuals from the mother's womb and includes all the health records until death (Alacadaglı, 2019: 11).

The E-Pulse is an application that enables patients and health care professionals to access data obtained in health care institutions whenever and wherever they want via mobile devices. The E-Pulse application contains much information such as hospital visits, test results, laboratory images, prescriptions, drug reports, blood donations, allergies, emergency notes, documents, and disease diagnoses.

Sağlik-Net contains all the information about the people who apply to health facilities and receive diagnosis and treatment services and information about the hospitals. Disease burden, physical conditions, and general condition of hospitals and health expenditures are the data that can be accessed from the Health-Net system (Avaner & Fedai, 2017, p. 5). Referring to this data will give an example of a general way, in 2003, while Turkish population of 66 million; Refer to the health care of about 198 million, while in 2015, Turkish population of 78 million, while health care applications reached 600 million (Sağlik-Bakanlığı, 2016). Participant M8 stated the health information systems as follows:

I mostly use the drug tracking system and hospital information management system since I work in a hospital and a pharmacy. It provides convenience in tracking drug stock status and expiration dates. Patient-based medication requests reach us instantly, and we prepare medicines on behalf of the patient so that it prevents patient-dose confusion (M8).

Theme 4: Zeitgeist on Technology Usage

The last theme title has been determined as Zeitgeist on Technology Usage. The sub-themes that make up this theme are Convenience and modernity, Fast interaction, and conversion. Participants state that they make use of technology in many areas of their daily lives. Thanks to the applications, many conveniences change health communication and catches necessities of the time. One of the participants stated is that as follows:

I mostly use my phone applications to get information and send. Social media is for me. I spent most of my time on my profile and others to see what they do, where they go. So that I can see them, at least in this way. I don't think we use it properly, but we do in any way. Also, I use personal health information applications to monitor my health. We already use many technological devices in the hospital. These devices make our job a lot easier and save time, from large equipment such as MR (Magnetic Resonance), CT (Computed Tomography), X-Ray devices to simple tools such as digital sphygmomanometer, digital scale, and glucometer (blood glucose meter). Besides, these devices and information systems used in computers provide healthy information records and regular information flow. Outside of work, I can always stay in touch with my loved ones. I read current news from many different sources and make interpretations by getting information. As multiple perspectives allow me to be more objective and critical, I realize that I have to take other possibilities into account without being bound by one thing, and I often try to apply that to my life (F6).

Another participant reports the following:

Of course, the use of modern technologies is crucial in our job. Because the requirements of the age are changing rapidly. It is necessary to follow and not miss the applications. Now there are apps. Thousands. You download it, and it instantly tells you where is the nearest pharmacy. You tell it hurts here, take this and drink that, and even offer the treatment. These are a great convenience. We are not as fast as young people about using these technologies, but the pandemic forced us to do so. Now we are all experts in new technologies (F3).

For my diabetic father, I investigate the developments in diabetes, what alternatives there will be other than pills instead of needles, how the edema in his body can be reduced by natural methods

when he takes medicine, how these patients cope with this disease in foreign countries, knowing that the remedies will not be exhausted in the pill. It was never easy to find this information in the past. Time has changed, of course (F5).

The majority of the participants stated that the use of technology in health communication has changed both personal and business lives positively. In addition, some participants mentioned the increasing speed in health communication. Speed and digital transformation seem to have deeply affected both employees and the industry. One participant expressed this situation as follows:

Of course, I use my phone in my business life. When I listen to the work and life stories of our elders, I notice it more clearly. We are at a very good point, especially in hospitals. Everything is easy and fast. We have come to a time when there is no information systems and communication network, where information can be shared from the health care personnel who are circulating files in their hands in a way that all employees can see in seconds. This makes our work extremely easy and saves time. In addition, the quality of health care services and patient satisfaction increases. We can reach researchers on a subject at the national and international level in a short time and keep up-to-date information. I am very pleased with where we are (M8).

Another participant stated the following regarding this theme:

I can say that digital transformation has benefited our industry the most. Because new applications have taken everything to another dimension. Probably, the younger ones do not know how hard it was to get even a little info. But we know deeply. It was taking days and hours sometimes. Now, it just takes only a few minutes and you're done. It's incredible! I use phone applications a lot. Even communication with the patient is easier. There were prescriptions, for example. Now we give a code. The patient just goes to the mash and takes his medicine (M7).

Conclusion

The issue of health communication emerges as a concern, particularly among the COVID-19 pandemic. Developing technology and changing requirements may vary habits now and then. However, this process has undergone a rapid and compulsory change outside of its state. For this reason, health communication and communication technologies have also moved to a dimension that is used farther intensively.

As a result of the research study, four themes were obtained: Impact on Family and Business Relations, Recreational Usage, Social Media Usage by Age, Zeitgeist on Technology Usage. In the first theme, Impact on Family and Business Relations, it is stated that communication technologies are intensely communicated in the form of communication with family and colleagues, information exchange, supporting during work, interaction at break times, saving time, and getting support from family and friends in stressful occasions. In the second theme, it is explained that these technologies are used for recreational purposes. In this way, getting away from the source of stress, relaxation, motivation, access to interests can be accomplished to make the user pleasant. The third theme states that social media is used in different forms and amounts according to age. It is understood that children and the aged have different usage habits compared to young and adults. Although these groups are similar in some ways, they differ in many cases. The last theme is titled Zeitgeist on Technology Usage. It is generally stated that communication technologies bring many facilities and using modern tools provide some

advantages. On the other hand, these technologies are reported to be beneficial for rapid interaction and digital transformation.

As can be seen from the themes, the participants mostly have positive thoughts about communication technologies. The main factor here is thought to be the challenges brought about by the current conditions. By all means, every new technology delivers some advantages and disadvantages. Nevertheless, each innovation leads to the emergence of another innovation. Therefore, encountering unusual situations is thought to be likely to occur in such a process.

The study is restricted in the province of Karaman, and the pandemic has not come to an end yet. Accordingly, it is recommended that the argument shall be addressed more comprehensively in further studies, and a similar study shall be repeated in a diminutive intense period after the pandemic. Hence, the results obtained will be able to be more detailed.

References

Alacadaglı, E. (2019). Bilgi Yönetimi, Dijitalleşme ve Türk Sağlık Sistemi. *Journal of Turkish Studies*, 14(2), 67-86. doi:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14918>

Avaner, T., & Fedai, R. (2017). Sağlık Hizmetlerinde Dijitalleşme: Sağlık Yönetiminde Bilgi Sistemlerinin Kullanılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor15 Özel Sayısı), 1533-1542.

Creswell, J. W. (2014). Araştırma Yaklaşımının Seçimi: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları Araştırma Deseni. (S. Demir, Trans.) Ankara: Eğiten Yayınları.

Erdem, H. A. (2011). Yeni Medya Hizmetleri ve Düzenlemeleri. *Uzmanlık Tezi*. Ankara: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu.

Frost & Sullivan. (2018, January 12). Frost & Sullivan's 10 Healthcare Predictions for 2018. Frost & Sullivan: The Growth Pipeline Company: <https://ww2.frost.com/frost-perspectives/frost-sullivans-10-healthcare-predictions-2018/> received on 12.01.2021

Gaurois:, Roux, A., Staquet, N., & Perrotin, E. (2019). Dijital Satınalma Araştırması 2019. <https://www.pwc.com.tr/tr/Hizmetlerimiz/danismanlik/tedarik-zinciri-yonetimi/dijital-satinalma-anketi-2019-2.pdf>: PWC-EMEA. received on 12.01.2021

Global-Tech-Magazine. (2020, September 21). KOBİ'lerin dijitalleşme oranı yüzde 50 hızlandı. [globaltechmagazine.com: https://www.globaltechmagazine.com/2020/09/21/kobilerin-dijitallesme-orani-yuzde-50-hizlandi/](https://www.globaltechmagazine.com/2020/09/21/kobilerin-dijitallesme-orani-yuzde-50-hizlandi/) received on 01.12.2020

Hermes, J. (2002). Active Audiences. In P. C. Adam Briggs, *The Media*, Second Edition (: 282-293). Great Britain: Pearson Education Limited.

Jensen, B. K., & Rosengren, E. K. (2007). Five Traditions in Search of the Audience. In P. G. D McQuail, *Communication Theory ve Research* (53-70). UK: Sage Publication.

Karasar, N. (2004). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kreps, G. L., Neuhauser, L., Sparks, L., & Labelle, S. (2020). Promoting Convergence Between Health Literacy and Health Communication. *Studies in Health Technology and Informatics*, 269, 526-543. doi:10.3233/shti200060

Mazanderani, F., O'Neill, B., & Powell, J. (2013). "People power" or "pester power"? YouTube as a forum for the generation of evidence and patient advocacy. *Patient Education and Counseling*, 93(3), 420-425. doi:https://doi.org/10.1016/j.pec.2013.06.006

Merriam, S. B. (2015). Nitel Araştırma Desen ve Uygulamaları için bir Rehber. (S. Turan, Trans.) Ankara: Nobel Yayınları.

Morgan, D. L. (1998). *The Focus Group Guidebook*. USA: Sage Publications.

Pearce, C., Dwan, K., Arnold, M., Philips, C., & Trumble, S. (2009). Doctor, patient and Computer-A Framework for the New Consultation. *International Journal of Medicine*, 78(1), 32-38. doi:https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2008.07.002

Pratis. (2020, December 4). Dijital Dönüşüm Nedir? Pratis: Pandemi, Dijitalleşme ve Dijital Satın Alma: <https://www.pratis.net/blog/pandemi-dijitallesme-ve-dijital-satin-alma/> received on 01.12.2020

Powell, R. A., Single, H. M., & Lloyd, K. R. (1996). Focus Groups in Mental Health Research: Enhancing the Validity of User and Provider Questionnaires. *International Journal of Social Psychiatry*, 42(3), 193-206. doi:https://doi.org/10.1177/002076409604200303

Reis, S., Visser, A., & Frankel, R. (2013). Health information and communication technology in healthcare communication: The good, the bad, and the transformative. *Patient Education and Counseling*, 93, 359-362. doi:10.1016/j.pec.2013.10.007

Rodman, G. (2007). *Mass Media in a Changing World*. McGraw Hill, USA.

Sağlık-Bakanlığı. (2016). Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü.

Sağlık-Bakanlığı. (2017). Faaliyet Raporu 2016. Ankara: Bizim Dijital Matbaa.

Sağlık-Bakanlığı. (2018). Faaliyet Raporu 2017. Ankara: Vega Basım Hizmetleri.

Sahin, S. (2009). Fokus Grup Yöntemine Yönelik Reklam Ajansı ve Araştırma Şirketlerinin Tutumu. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Shachak, A., Hadas-Dayagi, M., Ziv, A., & Reis, S. (2009). Primary Care Physicians' Use of an Electronic Medical Record System: A Cognitive Task Analysis. *J Gen Intern Med*, 24, 341-348. doi:https://doi.org/10.1007/s11606-008-0892-6

Tasdelen, A. (2011, December 7). Teknolojide Yakınsama Nedir? Retrieved from <http://aykuttasdelen.net>: <http://aykuttasdelen.net/2011/12/07/teknolojide-yakinsama-nedir/> received on 01.02.2021

WHO. (2021). Digital health. World Health Organization: https://www.who.int/health-topics/digital-health#tab=tab_1 received on 01.02.2021

Yıldırım, A., & Simsek , H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seckin Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Simsek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Araştırmacı Katkı Oranı: Ortak bir çalışma olup birinci yazarın (%60), ikinci yazarın (%40) katkısıyla yazılmıştır.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Sinema ve Edebiyat İlişkisi Bağlamında Selvi Boylum Al Yazmalım ve Ben, Tien-Şan Filmlerinin Türsel Çözümlemesi

A Generic Analysis of Selvi Boylum Al Yazmalım and Ben, Tien-Şan Films in the Context of the Relationship between Cinema and Literature

Gözde Sunal, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: gsunal@ticaret.edu.tr
Duygu Furuncu Kutluhan, Dr., Basın İlan Kurumu, E-posta: duygufuruncu@gmail.com

<https://doi.org/10.47998/ikad.933204>

Anahtar Kelimeler:

Türk Sineması,
Selvi Boylum Al
Yazmalım,
Ben, Tien-Şan,
Türsel Çözümleme,
Uyarılama.

Öz

İnsanoğlunu toplumsal, kültürel, ekonomik, psikolojik olarak derinden etkileyen iki önemli sanat dalı olan sinema ve edebiyat, aslında farklı tekniklerle okurlarına/izleyicilerine ulaşırlar. Birbirinden beslenen biri yazılı diğeri görsel işitsel anlatı biçimlerine sahip olan bu iki dal kendi içinde etkileşmişlerdir. Sinemada “görüntü”, edebiyatta “söz” sanatı ile yapılan anlatım sayesinde okuyucular olayları gözünde canlandırmaktadır. Dünya ve Türk sinema tarihinde edebiyattan filme uyarlanan eserlerle oldukça sık karşılaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışma çerçevesinde Cengiz Aytmatov’un Selvi Boylum Al Yazmalım adlı romanı ile Ben, Tien-Şan ve Selvi Boylum Al Yazmalım filmi arasındaki farklılıklara ve benzerliklere yer verilecektir. Kırgız Edebiyatçı Cengiz Aytmatov’un Selvi Boylum Al Yazmalım adlı edebi eserinin, Türk yönetmen Atf Yılmaz ve Rus yönetmen İrina Poplavskaya tarafından sinemaya uyarlanan iki farklı versiyonu örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada örneklemimizi oluşturan filmlerimizin türsel çözümlemesinin yapılması hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışmada her iki film üzerinden türsel çözümleme yöntemiyle benzer tema, karakter, çatışma ve görsel betimlemeye dayalı sinematografik temelli anlatı yapıları incelenecektir.

Keywords:

Turkish Cinema,
Selvi Boylum Al
Yazmalım,
Ben, Tien-Şan,
Generic Analysis,
Adaptation.

Abstract

Cinema and literature, two important branches of art that deeply affect mankind socially, culturally, economically and psychologically, actually reach their readers/audiences with different techniques. These two branches, one of which feeds on each other and the other with audiovisual narrative forms, interacted in themselves. Thanks to the narrative made with the art of “image” in cinema and “word” in literature, readers visualize events. In the history of cinema in the world and Turkey, works adapted from literature to film are encountered quite often. From this point on, the differences and similarities between Cengiz Aytmatov’s novel Selvi Boylum Al Yazmalım and Ben, Tien-Şan and Selvi Boylum Al Yazmalım will be included. Two different versions of Kyrgyz Literary Writer Cengiz Aytmatov’s Selvi Boylum Al Yazmalım, adapted for cinema by Turkish director Atf Yılmaz and Russian director Irina Poplavskaya, were selected as examples. In the study, it is aimed to make a kind analysis of our films that make up our sample. In this context, cinematographically based narrative structures based on similar themes, characters, conflicts and visual depictions will be examined through both films.

Giriş

İnsanoğlunu toplumsal, kültürel, ekonomik, psikolojik olarak derinden etkileyen iki önemli sanat dalı olan sinema ve edebiyat, aslında farklı tekniklerle okurlarına/ izleyicilerine ulaşırlar. Buna rağmen birbirinden beslenen biri yazılı diğeri görsel işitsel anlatı biçimlerine sahip olan bu iki dal kendi içinde etkileşmişlerdir.

Sanat yapıtları, ses, renk, ritim gibi biçimsel öğelerle anlatım, konu, tema gibi içeriksel öğelerin birbiri içine geçmesiyle oluşur. Bu noktada sinema ile edebiyatın birlikteliği birbirinin tamamlayıcısı olarak başlar (Kale, 2010: 268). Özellikle sinema “diğer sanatlarla ilişki içinde doğmuş ve gelişmiştir. Masal, çizgi roman, tiyatro, resim, fotoğraf, halk edebiyatı, roman sinemanın özellikle başlangıç evresinde etkilendiği öğeler arasındadır” (Çakır, 2019: 439). Örneğin Salvador Dali, plastik sanat fikirlerini sinemaya taşımış, Bertolucci, şiir ve sinemayı birbirine yaklaştırmıştır.

Andre Bazin Sinema Nedir? eserinde sinema için diğer sanatların yeniden doğumu olduğunu ve bu sanatların adeta finali görünümü şeklinde olduğunu belirtmektedir (Bazin, 2000: 65’den akt. Çakır, 2019: 349). Sinema ve edebiyat en çok karşılaştırılan hatta benzetilen sanat dallarındandır. İnsanlar okudukları ya da izledikleri yeni dünyalar ile aslında başka tecrübelerden yararlanarak birikimler kazanırlar. “Edebiyat – sinema etkileşiminden ilk kez bahseden yönetmenlerden biri olan D. W. Griffith; film çekerken Dickens’la aynı şeyi yaptığını, tek farkının ‘resimle bir öykü anlatmak’ olduğunu söyler” (Kale, 2010: 267).

Auguste ve Louis Lumière Kardeşler tarafından 1895 yılında Fransa’da icat edilen sinema dünyanın her yerinde etkin olmuş ve büyük bir sanayi halini almıştır. Müzik, resim, heykel, mimarlık, tiyatro ve edebiyat gibi kendinden önceki sanat dallarından etkilenen ve sonrada bu sanat dallarını etkileyerek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Sinema ilk yıllarında kendi dilini David Wark Griffith ile keşfetmiştir. Griffith’in sinema dilini görsel ve kurgusal hikaye anlatma tekniğiyle anlatmasına edebiyat dalı yardımcı olmuştur. İngiliz yazar Charles Dickens’ın romanlarındaki anlatım tarzı kurgu mantığını ortaya çıkarmaya yardımcı olmuştur. “Edebiyat-sinema etkileşiminden ilk kez bahseden yönetmenlerden biri olan D. W. Griffith; film çekerken Dickens’la aynı şeyi yaptığını, tek farkının ‘resimle bir öykü anlatmak’ olduğunu söyler” (Kale, 2010: 267).

Süre olarak bakıldığında roman ve film arasındaki farklılıklar göze çarpmaktadır. Roman okuyucunun inisiyatifinde istenilen sürede bitirilirken film ise belirlenen zaman içinde sona erer.

Örneğin, Okunan eserde karakterin zihinde yaratım süreci, büyük oranda bireyin hayal dünyası ile tamamlanırken, izlenen filmde karakterin imajı, güzel veya çirkin oluşu, ses tonu dahi bireyin hayal dünyasına müdahale olarak değerlendirilebilir. Öyle ki, kitapta sayfalarca betimlenen bir an, sinemada kullanılan efektler ile büyülenmiş bir ana dönüşebilmektedir (Kayadevir, 2019: 456).

Dolayısıyla film söz konusu olduğunda romana göre hayal gücü geri planda kalarak yönetmenin göstermek istediği biçimde bir şekillendirme söz konusudur.

Genellikle şimdiki zamanı anlatan sinema yeni bir gerçeklik yaratmak için zaman ve mekanı kullanır. Filmde izlenen her kare o an oluyormuş gibidir ve genellikle mekana

dayalıdır. Roman ise daha çok zaman odaklıdır. Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman iç içe geçerek kullanılabilir. Romanın üretim şekli bireysel olmasına karşın filmin üretim şekli bir ekip çalışmasıdır. Üstelik maliyeti yüksek ve zaman kısıtlaması olan bir sanat yapıtıdır.

Edebiyat sinemaya hazır senaryo, öykü imkanı tanırken; sinemanın edebiyatı popülerleştirmesi de söz konusudur. Dünya sinemasından uyarlamaların belki de en bilinen örneklerinden Mary Shelley'nin Frankenstein filmidir.

Bilimin insanın yaratılış süreci üzerindeki müdahale kapasitesinin arttığı günümüze yakın bir tarihte çekilen Branagh'ın filmi, Shelly'nin romanının ruhundaki birçok kavramı yansıtmaktadır. Film zaman zaman romanla bire bir gitmese de hatta Elizabeth'in katlinden sonra filme tamamen farklı bir bölüm eklendiği halde, bu kavramların -bu bölüm de dâhil olmak üzere- önemli ölçüde korunduğu düşünülmektedir. Ancak özellikle Frankenstein'in kendi eylemine karşı ahlaki duruşu romandakine göre çok daha geri planda kalmıştır (İsmayilov ve Sunal, 2013: 218).

Başarılı adaptasyonların çoğunda hikâyede büyük değişiklikler yapılmıştır. Bıçak Sırtı (Blade Runner) filmi de buna örnek verebileceğimiz filmler arasındadır. Roman öykü bazında esinlenerek yeni bir dönüşüm içerisine girmediği sürece seyirciyi sıkabilir. Yönetmenler özellikle uyarlama yaparken en çok karakterin psikolojik dünyasını anlatırken zorluk yaşarlar. Örneğin Dünya edebiyatından alınıp yerleştirilen Dostoyevski'nin Yeraltından Notlar romanı Zeki Demirkubuz tarafından Yeraltı adıyla uyarlanmıştır.

Dünya ve Türk sinema tarihinde edebiyattan filme uyarlanan eserlerle oldukça sık karşılaşmaktadır. Bu nedenle “sinema dili” ve “edebiyat dili” adı ile yeni kavramlar ortaya çıkmaya başlamış ve edebi eserle sinema arasındaki farklar gözler önüne serilmiştir. Sinemada “görüntü”, edebiyatta “söz” sanatı ile yapılan anlatım sayesinde okuyucular olayları gözünde canlandırmaktadır.

Bu çalışma çerçevesinde Kırgız Edebiyatçı Cengiz Aytmatov'un Selvi Boylum Al Yazmalım adlı edebi eserinin, Türk yönetmen Atıf Yılmaz ve Rus yönetmen İrina Poplavskaya tarafından sinemaya uyarlanan iki farklı versiyonu örneklem olarak seçilmiştir. İrina Poplavskaya tarafından çekilen Ben, Tien-Şan adlı film¹ 1972 yılında, Türkiye'de geniş kitlelere ulaşan ve ticari başarısıyla adından da söz ettiren Selvi Boylum Al Yazmalım filmi ise 1978 yılında beyaz perdede izleyicilerle buluşmuştur.

Bu noktadan hareketle çalışmada ilk olarak sinema edebiyat ilişkisine genel bir bakıştan sonra Cengiz Aytmatov'un Selvi Boylum Al Yazmalım adlı romanı ile Ben, Tien-Şan ve Selvi Boylum Al Yazmalım filmi arasındaki farklılıklara ve benzerliklere yer verilecektir. Son bölümde ise örneklemimizi oluşturan filmlerimizin türsel çözümlemesinin yapılması hedeflenmektedir. “Türsel çözümlemeye film, öyküye, karaktere, ele aldığı çatışma biçimine, mekân, renk gibi görsel düzenlemelerine, ses ve müziğe ve bunların sunulma biçimine odaklanılarak irdelenir. Ayrıca türü tür yapan anlatısal ve görsel kodların ortaya çıkardığı anlam da türsel çözümlemeye ile yorumlanmaya çalışılır” (Akbulut, 2010: 365). Bu bağlamda çalışmada her iki film üzerinden türsel çözümleme yöntemiyle benzer tema, karakter, çatışma ve görsel betimlemeye dayalı anlatı yapıları incelenmeye çalışılacaktır.

1 Filmin IMDb'de yer alan ismi referans alınmıştır. <https://www.imdb.com/title/tt7784908/>

Sinema – Edebiyat İlişkisine Genel Bir Bakış

Edebiyat için metin nasıl önemliyse sinema için de senaryo oldukça önemlidir. Sinema için sinematografik oluşumunda en önemli öge olan senaryo, iki şekilde meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi “özgün senaryo” ikincisi “uyarlama”dır (Aslanyürek, 2007). Dünya ve Türk sineması ilk günlerinden başlayarak edebiyat alanına eğilmiş temel diyebileceğimiz kaynaklardan esinlenerek uyarlamalara yer vermiştir. Özellikle başta Dünya sinemasından Alain Resnais, Stanley Kubrick, Jean Renoir, Francois Truffault gibi yönetmenler uyarlamalara yer vermiştir. Türk sinemasında baktığımızda ise ilk yıllardan bu yana yoğun bir ilginin olduğu görülmektedir. Pençe, Mürebbiye, Ateşten Gömlek, Zübük, Dokuzuncu Hariciye Koşuşu, Anayurt Otel, Uçurtmayı Vurmasınlar, Fakat Müzeyyen Bu Derin Bir Tutku, Mutluluk, Vurun Kahpeye gibi Dünya ve Türk Edebiyatından uyarlamaların sıklıkla yapıldığı ve gişe başarısının olduğu da bilinmektedir.

Filmin ele aldığı konun geliştirilmesiyle oluşturulan dramatik yapı aslında temanın ne kadar önemli olduğu ile ilişkilidir. Sinemada özellikle öykülü filmlerde aranan konu giriş, gelişme, sonuç şeklinde bir plan çerçevesinde gerçekleşmektedir. Senaryo yazarı, öyküsünü herhangi bir noktadan esinlenerek oluşturabilir. Bu bazen bir roman, bazen bir hikâye, bazen de bir şiir olabilir hatta gündelik deneyimlerinden faydalanarak bile bir öykü oluşturabilir (Uğurlu, 1992: 138).

Bu durum sinema edebiyat ilişkisine yoğunlaşılması gerektiğine de vurgu yapmaktadır. *Literature and Film: A Guide to the Theory and Practice of Film Adaptation* kitabında da belirtildiği gibi uyarlamaların romanın aslına sadık kalıp kalmaması üzerinden yapılmasının getirdiği sınırlılıkların olduğu pek çok araştırmacı ve kuramcı tarafından düşünülmektedir (Stam ve Raengo, 2005).

Roman uyarlamalarında kaynak metin ile ilişkide genellikle üç tutum gözlenmiştir: Ya kaynak metne birebir sadakat temel alınmış veya tersi olarak kaynak metin sadece esin kaynağı olmuş, kaynak metnin değişikliğe uğratıldığı bir serbest uyarlama söz konusu olmuştur. Üçüncü olarak ise, kaynak metne birebir sadakatten ziyade, onun estetiğini film estetiğinin olanakları ölçüsünde yeniden üreten yaratıcı uyarlamalar gündeme gelmiştir (Çakır, 2019: 441).

Cemal Aykın, *Batı Toplumlarında Roman ve Sinema İlişkileri* adlı makalesinde belirttiği üzere “romanın sinemaya egemen kılındığı” yani uyarlamaların kaynak metne birebir uyum sağladığı durumlarda filmde ziyade kaynak metnin özellikleri öne plana çıkar ve sinematografik dil kurulamaz. “Metne öncelik veren biçimsel bir benzerlik amacı dolayısıyla, kamera perspektifindeki çeşitli görsel, devinimsel gerçeklerin hep birlikte yaratması gereken yaşam somutlanışı, uzam ve zaman boyutları içinde çeşitli öğelerin birliğiyle sağlanabilecek orkestralama eksiktir” (1983: 495). Bu tür uyarlamalar, “romanın aslına sadık kalan sinema örnekleridir. Kaynak alınan metne sadakat önem taşır. Sinemacı, romancının yaptığını sinema diliyle yapmayı hedefler. Romanın dilinden uzaklaşmadan yapılan bu tür uyarlamalar, zaman zaman kuru bir anlatımı olduğuna dair eleştiri alır. Sergei Bondarçuk’un, *Savaş ve Barış* romanından yaptığı uyarlama, bu türe örnek gösterilebilir” (Kayım, 2006: 1).

Çoğu uyarlamada, yönetmen yazılı metne sadıktır. Örneğin *Tersine Dünya ile Eskici ve Oğulları*, kitaptan aldıkları metni neredeyse hiç eksiksiz beyazperdeye yansıtır. Ana karakterler ne eksilir ne çoğalır, olay örgüsü değişmez. Birçok noktada bu, filmin temposunu yavaşlatır, dramatik yapının bir filme uygun olmaması seyirciyi uzaklaştırır. Öte yandan filmin romandan uzaklaştığı ve bunun yazar ile sorunlara yol açtığı örnekler de vardır. *Hababam Sınıfı* filminde verilen mesajları Rıfat

Ilgaz beğenmez. Attila İlhan veya Adalet Ağaoğlu gibi edebiyatımızda yer etmiş isimlerin, eserlerinden yapılan uyarlamalarda metnin ana fikrine sadakat talep ettikleri bilinir (Çetin Erus, 2020: 589).

Diğer yöntem ise roman “sinema öyküsü boyutlarına indirgenir” (Aykın, 1983: 495). Bir başka deyişle romanın öyküsünü esin kaynağıdır. Romanın konusu itibarıyla çerçevesi korunsa da aslında dilsel niteliklerini yitirmektedir (Çakır, 2019: 442).

Bu tür uyarlamalar, “yönetmene serbest hareket etme olanağı tanır ve romandan farklı bir seyir izleyen sinema örneklerini kapsar. ...Kimi zaman kişiler ve öykünün konusu, dış çizgileriyle korunsa da kaynak yapının dilsel özellikleri bozulur, temel yapısal özelliği yitirilebilir. Bu türün en tipik örnekleri, Shakespeare metinlerinden ya da bazı destanlardan hareketle yapılan filmlerdir” (Kayım, 2006: 1).

Son olarak en başarılı uyarlama örnekler romanın çerçevesine bağlı kalarak sinematografik dilin ve sinema estetiğinin özellikleriyle tekrardan yorumlanan filmlerdir. Bir dönüştürme söz konusu olan filmlerde romanın iskeletine bağlı kalınıp sinema estetiğine bağlı olarak yepyeni bir eser ortaya çıkarılır. Bu yöntem en başarılı uyarlama yöntemleri arasında yer almaktadır. Çünkü, “romandan sinemaya uyarlama gerçekleşirken olayların çoğu ayrıntısı, aktarımda kaybolur. Romanda var olan malzemenin bir film içerisinde üretilmesi oldukça zordur. Dolayısıyla uyarlamalarda birebir aktarım başarısız olur” (Öncel, 2008: 206). Eserin yorumlayabilmek anlamak kadar önemlidir bu noktada da yaratıcılık devreye girmektedir. Yönetmenin iyi bir sinematografik dile hakim olması gerekmektedir.

Cengiz Aytmatov’un Selvi Boylum Al Yazmalım Adlı Romanı ile Ben, Tien Şan ve Selvi Boylum Al Yazmalım Filmi Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler

Bir romanın uyarlamasını yapmak sinemasal dil açısından yaratıcılık isteyen bir durumdur.

Sinema da edebiyat gibi bir anlatı çeşidi olmakla birlikte, sinemanın ilk ortaya çıkışından bu yana edebiyat eserini konu alışı dikkatleri çekmektedir. Bakıldığında sinema ve edebiyat birer anlatı çeşidi olsa da ikisi de farklı anlatım tekniğini kullandığı için farklı yorumlamalara da açık olmaktadır. Sinemanın görsel anlatısı, edebiyatın yazımsal gücünden faydalanyorsa bile, aynı anlatı sinemanın görsel anlatısında bazen bambaşka bir şeye dönüşebilmektedir (Kayadevir, 2019: 457).

Bu noktadan hareketle sinema ve edebiyat ilişkisinde benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Çalışmamız kapsamında yer alan Cengiz Aytmatov’un Selvi Boylum Al Yazmalım adlı edebi eseri ile Ben, Tien-Şan filmi ve yine aynı adı taşıyan Selvi Boylum Al Yazmalım filmi karşılaştırıldığında benzer ve farklı yönler karşımıza çıkmaktadır.

Bu farklılıklardan ilki Cengiz Aytmatov’un (2009: 16) ele aldığı Selvi Boylum Al Yazmalım kitabın içerisinde yer alan hikayenin olay örgüsünün tren yolculuğu sırasında bir şoförün bir gazeteciye öyküsünü anlatması üzerine kurulmasıdır. Ben, Tien-Şan filminde yer alan hikayenin olay örgüsüne bakıldığında ise film doğrudan karakterlerin konuşmaları üzerinden okunmaktadır. Kitapta yer alan hikaye anlatıcısının filmde yer almadığı görülmekte ve bu sayede izleyicinin film karakterleri ve olay kurgusuyla direkt bağlantı kurması sağlanmaktadır. Kitapta olay örgüsünü ikinci kişinin anlatması okuyucuyu olayların içerisinde çekmektedir. İkinci farklılık ise karakter özellikleriyle alakalıdır. Kitapta İlyas karakterinin özellikleri net ve açık bir şekilde ifade edilmekteyken filmde

karakter özellikleri detaylı olarak anlatılmamış ve izleyicinin karakteri jest ve mimikleri, konuşmalarıyla ya da düşünceleriyle tanınmasına imkan sağlanmıştır. Üçüncüsü ise kitapta ve filmde yer alan zaman farklılığıyla ilgilidir. Kitap hikayenin geçtiği zaman II. Dünya savaşı sonrası olarak verilmektedir. Bu nedenle kitabın dilinde hep geçmiş zaman kullanıldığı görülmektedir. Fakat Ben, Tien-Şan filmi bir dönem filmi olarak çekilmemiş ve zaman bakımından kitaptaki döneme uyulmadığı görülmektedir.

Selvi Boylum Al Yazmalım kitabının ve Ben, Tien-Şan filminin ortak özelliklerini ele alacak olursak ilk benzerlik kitapta hikayenin geçtiği coğrafi ve mekan özellikleri detaylı olarak açıklanmış ve hikayenin geçtiği mekanların isimleri verilmiştir. Filmde kitap kadar ayrıntılı olmasa da coğrafi betimlemeler görüntülerle verilmiş ve mekanların isimlerinin diyaloglar arasında geçtiği gözlemlenmektedir.

Cengiz Aytmatov'un Selvi Boylum Al Yazmalım adlı edebi eseri ile Atıf Yılmaz'ın Selvi Boylum Al Yazmalım filmi karşılaştırıldığında da benzer ve farklı yönler karşımıza çıkmaktadır. Cengiz Aytmatov'un Al Yazmalım Selvi Boylum (1960-1961) adlı hikâyesi, 1977'de Atıf Yılmaz tarafından filme alınan bir aşk öyküsüdür. Ali Özgentürk'ün senaryolaştırdığı filmin yapımcılığını Arif Keskiner üstlendiği ve müziğini Cahit Berkay'ın yaptığı filmin baş rollerini Türkân Şoray, Kadir İnanır, Ahmet Mekin paylaşmışlardır. Hikaye ve film arasındaki en önemli farklılıklardan biri zamanın kurgulanmasıdır. Doksan beş sayfalık hikâyenin süreyi seksen altı dakikaya indirgenmesinden dolayı hikâyenin sinema filmine alınmasında eksiltmeye gidilmektedir. Ayrıca hikâye, geriye dönüş (flashback) tekniğini kullanırken sinema filminde bu tekniğe başvurmak yerine olay zamanına bağlı kalınmaktadır. Filmde, hikâyenin olay örgüsüne büyük ölçüde sadık kalınmaya çalışılmıştır. Romandan filme aktarım yapılırken olay örgüsünün fazla değiştirilmediği görülmektedir. Bazı eksiltmelerle birlikte bazı eklemelerde bulunmaktadır. Bu sahneler örnek vermek gerekirse; kamyonla Asel'in peşinden giden İlyas'ın neşeli bir türkü söylemesinin eklenmesi; römork bağlanan yüklü kamyonun İlyas tarafından tepeden geçirilmeye çalışılmasının filmde yer almaması; işinde başarısız olan İlyas'ın Asel'e ile geçinememesi ve tartışmasının filmde yer almaması, hikayedeki Baytemir'in ailesinin çığ düşmesi sonucu ölmesi ile filmdeki Cemşit'in ailesinin depremde ölmüş olması gibi değişikliklerin yapılması, hikâyede olmadığı hâlde kamyonu elinden alınıp İlyas'ın bakım atölyesine verilmesi üzerine Asel'in işverenle konuşmaya gitmesi ve bunun üzerine İlyas tarafından tartaklanmasının, filmde model metinde yer alan Kadiça-İlyas yakınlığına da çok yer verilmediği, filme eklenmediği görülmektedir.

Yönetmen Atıf Yılmaz Asya, İlyas ve Cemşit karakterlerinin birbirlerine açıkça ifade edemedikleri duygularını seyirciye iç monologlarla aktarmaktadır. Bu yöntemin kullanımı hem romana sadık kalma noktasında hem de karakter ile seyirci arasındaki özdeşimi kurma anlamında başarılı bir dil oluşturmaktadır. Özellikle Asya ile İlyas'ın ilk kez karşılaştığı sahne ile filmin sonunda yer alan karakterlerin kopuş sahnelerinde iç monologlar sinemasal anlatı dilini desteklemektedir. Cengiz Aytmatov'un hikâyedeki karakterlerin iç dünyalarını anlatmada kullandığı monologlar, edebî dilde insan psikolojisini anlatmada kullanılan psikolojik tahlil yönteminin görsel-işitsel olarak da aynı anlamda kullanılması duygusal atmosferin başarıyla sürdürülmesini sağlamıştır. Özellikle karakterlerin inşasında iç monologla bir doku oluşturulmaya çalışılmış ve sevgi teması bu dokunun içinde yer almıştır (Künüçen, 2001: 11-12).

İç monologların kullanımı kadar müziğin kullanımı da filmde önemli bir rol oynamaktadır. Karakterlerin iç dünyasındaki duygu yoğunluğunu vermek için müziğin etkisi günümüze kadar süregelmiştir. Asya, İlyas ve Cemşit'in birbirlerine açıkça ifade edemedikleri duygular iç monologlarla verilirken eşlik eden müzik adeta filmde başrol oyuncusu olarak yerini almaktadır. Müzik, anlatı yapısını güçlendirirken seyircinin algı dünyası üzerinde de etkili olur. Melodram filmlerinin anlatı yapısı sadece klişeleşmiş konularıyla değil müzikle birlikte duygu ve düşüncelerin ifade edilmesi biçimiyle karşımıza çıkmaktadır. Melodram türü filmlerde müzik izleyicinin duygusunu harekete geçirmek için kullanılırken aynı zamanda izleyiciye gelecekte gerçekleşecek olan olaylar karşısında bilgi vermektedir. Ben, Tien-Şan filminde de görüldüğü gibi İlyas ve Asel arasındaki çatışmanın yaşandığı sahnede kullanılan müzik unsuruyla birlikte ileride yaşanacak olan olumsuz olaylara da dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda ele alındığında Ben, Tien ve Şan filminde yer alan doğa görüntülerinin arka fonunda enstrümental müzik yer almaktadır. Filmde yer alan şarkıların çoğu enstrümental olsa da bazı şarkılarda Rusça sözler duymak mümkündür. Bunun en önemli nedeni ise Kırgızistan'ın daha önceden Sovyetler Birliği içerisinde yer almasıdır.

Selvi Boylum Al Yazmalım filminde Asya ve İlyas karakteri ile birlikte romana bağlı kalınan bir diğer karakter Baytemir yani Cemşit'tir. Bu karakter yardımseverliği ve anlayışlı yönüyle hem Asya'ya hem de Samet'e ev olur. Sevgi neydi sorusu Cemşit ile cevap bulur. Sevgi iyilikti, sevgi emekti...

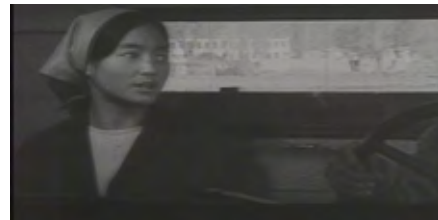
Karakterlerin Temsili Özellikleri

Selvi Boylum Al Yazmalım Kitabı (Cengiz Aytmatov)	Ben, Tien-Şan Filmi (İrina Poplavskaya)	Selvi Boylum Al Yazmalım Filmi (Atf Yılmaz)
Asel	Asel	Asya
İlyas	İlyas	İlyas
Baytemir Kulubum	Baytemir Kulubum	Cemşit
Samet	Samet	Samet
Kadıça	Kadıça	Dilek
Cantay	Cantek	Can

Asya / Asel

Selvi Boylum Al Yazmalım Filmindeki Asya Karakteri

“Ben, Tien- Şan” Filmindeki Asel Karakteri

Selvi Boylum Al Yazmalım'da yer alan Asya karakteri köylü kızıdır, ancak annesiyle yaptığı konuşmalarda değişimden yana tavır koyan ve geleneksele başkaldıran bir tutum sergilediği görülür.

Ben, Tien-Şan filmindeki Asel karakteri ise Asya karakterinden biraz farklıdır. Asya filmde sadece süt taşırken, Asel bir kütüphanede çalışmaktadır. Ben, Tien-Şan filminde yer alan Asel filmin bir bölümünde tıp fakültesini kazanamadığını anlatır. Ayrıca Asel yakın arkadaşına yazdığı mektupta kendisinin üniversiteye gitmek için Samet'i büyüyünce kreşe vereceğini, Alibek ile İlyas'ın mekanizasyon fakültesinde dışardan eğitim almak istediklerini anlatmaktadır. Filmdeki bu diyaloglardan da anlaşıldığı üzere Asel karakteri için eğitim önemlidir. Selvi Boylum Al Yazmalım filminde ise Asya eğitilmiş biri olarak yer almamaktadır.

İlyas / İlyas

Selvi Boylum Al Yazmalım Filmindeki İlyas

“Ben, Tien- Şan” Filmindeki İlyas

Ben, Tien-Şan filminde yer alan İlyas karakteri de aynı Selvi Boylum Al Yazmalım filmindeki gibi kamyonunu kır atım diye çok seven bir karakterdir. İlyas'ın kamyonuna kır at ismini vermesi Kırgız kültüründe atların önemli yeri olduğundan kaynaklanmaktadır. İlyas'ın kamyonu aslında karakterler kadar filmde önemli rol almaktadır. İlyas'ın kaza yapınca Cemşit ile tanışması ve böylelikle Asel /Asya'yı uzun zaman sonra görmesi, İlyas'ın oğlu olan Samet ile ilişkisinin kamyon üzerinden yürütmesi gibi metaforlar kamyonu yüklenmiştir.

Cemşit / Baytemir

Selvi Boylum Al Yazmalım Filmindeki Cemşit

Ben, Tien-Şan Filmindeki Baytemir

Selvi Boylum Al Yazmalım'da yer alan Cemşit karakteri ailesini bir depremde kaybetmiş orta yaşlı bir adamdır. “Ben, Tien- Şan” filmindeki Baytemir karakteri ise ailesini savaşta kaybetmiştir. Sürekli olarak yalnızlık ve aile özlemi içindedir. İki filmde de Cemşit/ Baytemir yol ustası olarak verilmiştir. Olumlu bir karakter olarak filmde gözükür. Onun bu olumlu halinin İlyas ile Asya arasındaki ilişkinin seyrinin değişmesinde etkili olduğu görülmektedir. Bir bakıma Cemşit/Baytemir karakteri filmin kazananı durumundadır.

Samet / Samet

Samet filmde insanlar arası ilişkiler düzenleyen bir konumda bulunmaktadır. İlyas, Asya'ya ulaşmak için Samet'i kullanırken, Baytemir/Cemşit'de, Asya/ Asel'e yaklaşmak için Samet'i kullanmaktadır. Özellikle filmin son sahnesinde en büyük rol Samet'indir.

Dilek/ Kadiça

Selvi Boylum Al Yazmalım Filmindeki Dilek

“Ben, Tien- Şan” Filmindeki Kadiça

İlyas'ın çalışma arkadaşı olan Kadiça/Dilek, kamyoncuların arasında çalışan tek kadın personeldir. Dilek/Kadiça, Asel/ Asya'nın İlyas ile ayrılıklarına sebep olan kişi rolünde yer almaktadır.

Can / Cantek

Can/Cantek, İlyas'ın çalışma arkadaşlarından biridir. İki filmde de herkes tarafından sevilmeyen, kendini göstermeyi seven ve alaycı bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir Edebiyat Uyarlaması Olarak Selvi Boylum Al Yazmalım ve Ben, Tien-Şan Filmlerinin Türsel Çözümlemesi

Sinema ve edebiyat birbiriyle etkileşim halinde olsalar da genellikle kullandıkları farklı anlatım teknikleriyle farklı yorumlara açıktırlar. Görüntüyü kullanan sinema, sinematografik bir dil kullanır. Dili kullanan edebiyat ise yazı diliyle kendini ifade eder. Dolayısıyla edebiyat ve sinemanın amaçları benzer olsa da araçları farklıdır. Bir kitle iletişim aracı olan sinema ve roman aynı zamanda öykü anlatma araçlarıdır. Edebiyat da, sinema da kendi içlerinde çeşitli özellikler taşır kuşkusuz. Edebiyatın okuru vardır, sinemanın seyircisi... Edebiyatın dilinin yazı, sinemanın dili ise görüntüdür (Özgüç, 2005: 42). Dolayısıyla edebiyat ve sinemanın amaçları benzer olsa da araçları farklıdır Çalışmanın örneklemini oluşturan Selvi Boylum Al Yazmalım filmi aynı adlı kitabını popülerleştiren örneklerdendir.

Yönetmenliğini Atıf Yılmaz'ın yaptığı Selvi Boylum Al Yazmalım filmi, gerek seyirciye sesleniş biçimi gerek filmsel anlatımın yapısı, gerekse oyuncu kadrosuyla melodram türüne ait görünen bir filmidir. Atıf Yılmaz, 1950'li yıllardan itibaren yenilikçi girişimleriyle damgasını vuran bir yönetmendir. Özellikle Ah Güzel İstanbul (1966), Selvi Boylum Al Yazmalım (1977), Mine (1982), Bir Yudum Sevgi (1984) ve Adı Vasfiye (1985) verebileceğimiz önemli örneklerdendir. Farklı tür denemeleriyle bilinen Atıf Yılmaz'ın, kasaba güldürülerinden, kimliğini arayan kadın öykülerine, erotik filmlerden fantastik filmlere kadar geniş bir filmografisi bulunmaktadır (Özgüç, 2005: 22). Bir dönemin son temsilcisi olan Yılmaz, özellikle Selvi Boylum Al Yazmalım filmiyle geniş kitlelere ulaşmış ve hala da ulaşmaktadır.

Film, sadece konusuyla değil diyaloglarıyla, müzikleriyle, oyunculuklarıyla etkili bir şekilde hafızalara kazınmıştır. Filmin temasına bakıldığında odaklandığı noktanın sevgi ve emek olduğu noktasından hareketle Cemşit karakterinin seçilmesiyle sevginin emek olduğu vurgusunun yapılması Yeşilçam'ın unutulmaz sahneleri arasında yerini alır. Bu noktada izleyen kitleye sesleniş biçimiyle ve filmde yer alan kipler (modalite) itibariyle bir melodram türüdür denilebilir. Filmin anlatı yapısı sadece klişeleşmiş konularıyla, duygu ve düşüncelerin müzikle ifade edilmesi biçimiyle değil de her anlatıya eklenen ve böylelikle kendi biçimini oluşturarak türsel sınırlarını genişleten bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Melodram, özgünlüğü sürekli değişip evrilmesiyle bir hayalet tür gibi değerlendirebileceği gibi, komedi ve tragedyadan parazitvari beslenmesiyle de hem türlerle ilgili hem de türlerin dışında kalan kaygan bir kategoriye temsil etmektedir. Aslında belki de basitçe tanımlanabilecek bir tür olmaktan ziyade bir biçim olarak düşünülmelidir (Eğitimci, 2020: 628).

Melodram türünü ele almadan önce tür kavramına bakmamız yerinde olacaktır. Tür sözcüğü Fransızca kökenli 'genre' sözcüğünün karşılığıdır. Genre, aslında cins, aralarında benzer, ortak özellikler bulunan varlık ve nesnelere topluluğu anlamına gelmektedir. Fakat sanat alanında genre kavramında ziyade tür teriminin kullanılması daha uygun olmaktadır. Tür, Türk Dil Kurumu sözlüğündeki anlamıyla "içerik, biçim ve amaç yönünden özellik gösteren bir sanat çeşidi" olarak tanımlanmaktadır. Bu ifadeden hareketle çeşitli sanat dallarındaki yapıtların gruplar halinde toplanmasının sonucu olarak, bu grupları ifade etmek için kullanılmaktadır. Özetle, sinemada tür konu açısından benzerlik gösteren filmleri sınıflandırma amaçlı kullanılmaktadır (Abisel, 1995: 14).

Tür filmlerinin ticari olarak çıkışı ardından kolay sınıflandırılma özelliği yatar. Böylece, seyirci filmin nasıl bir film olduğunu türün temel özelliklerinden çıkarabilir. Altmışlı yıllar tür filmleri açısından değerlendirildiğinde, melodram filmlerinin popülerliklerini sürdürdüğü görülür. Özellikle bu yıllarda belirginleşen tür filmlerinin görülmesi popüler sinemanın göstergesidir (Özgüç, 2005: 264).

Yeşilçam üretiminin tipik özelliklerinden biri tür filmleridir. Türler ile seyirci arasında görünmez bir anlaşma vardır. Bu anlaşmada seyircinin istekleri çok önemlidir. Seyirci sinemaya gitmeden önce göreceği filmin nasıl bir film olacağını anlamaktadır. Gerek afişinden, oyuncusundan gerekse filmin yönetmeninden nasıl bir türe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Schatz'a göre melodram (1981:222), baskıcı ve eşitlikçi toplumsal koşulların yer alan bireylerin özellikle kadınların kurban olarak ön planda olduğu ve bireyler arası yaşanan çatışmaların evlilik, mesleki başarı ve çekirdek aileyle çözümlendiği bir anlatıdır.

Melodram türünün 1960'lı yıllar boyunca Türk sinemasındaki etkisi önemlidir. Bu yıllarda sinema salonlarının ve seyircinin artmasıyla Klasik Dönem Türk Sineması popülerleşmeye başladığında yıldız oyuncu modası melodramların etkisini artırmıştır. "Seyirci, sevdiği aktör ya da aktrisleri, atfettiği imajlar dışında görmek istemez. Bu nedenle yıldızlaşan oyuncular daima iyi, güzel ve sevgi dolu olmak zorundadır" (Akpınar, 2015: 72). Melodram türü önce tiyatroyu sonra da sinemayı etkisi altına almıştır. Türün tipik teması iyilik ile kötülüğün karşılaşmasının keskin sınıf farklılıkları üzerinde kurulan dramatik yapıyla oluşmaktadır. Genellikle seyircinin duygularına seslenen melodram türünde karakterlerin rolü oldukça önemlidir. Örneğin "karakterin iyiliği ya da kötülüğü film boyunca sabit tutulur. Anlatıyı oluşturan düğümün yapısı 'yanlış anlama'ya

dayandırılır. Rastlantılar olayın ilerlemesinde önemlidir. Bilgiler diyaloglar ile verilir. Karakterlerin durumlarını ve duygularını vurgulayan öğeler arasında filmin şarkıları önemli yer tutar” (Özgüç, 2005: 274-275). Yeşilçam sineması melodram filmlerini fazlasıyla benimseyen yapısıyla birbirinin benzeri, görsel kurgunun karmaşık bir düzen taşımadığı, mekan ile öykü, karakterler, diyaloglar arasında derinlemesine düşünülmemiş yapımlarıyla şöhret kazanmıştır. “Yeşilçam’da da tıpkı Hollywood filmlerinin pek çoğunda görülebileceği üzere temel anlatım biçimi melodramatik metottur. Hatta Yeşilçam, bu anlatım biçiminin etkisi ile oluşan, kalıplaşmış öğelerin istilasına uğramıştır” (Özren, 2014: 83). Melodramatik anlatım biçimi her türde karşımıza çıkabilir. Örneğin Türk izleyicisi, melodramatik anlatı biçimini benimsemiştir. Melodramatik anlatım, filmler için temel bir gereksinimdir zira izleyiciye, arzu ettiği duygular deneyimleme imkanını verir” (Özren, 2014: 87). “Melodramın kodlarına uygun olarak yapılan ve pes dedirten tesadüflere dayalı anlatımlar, aşk acısı, sınıf farkı, hastalık, fedakârlık gibi değişmeyen temaların tekrarlandığı anlatımlar, keskin hatlarla oluşturulan zıtlıklar, yüzeyselleştirilmiş karakterler ve şiddet, ızdırap ve garip bir şekilde mizahın karışımıdır” (Eğitimci, 2020: 629).

Bu anlatılanlar çerçevesinden bakıldığında bir sınıflama çabası olarak tür kavramı sinemada da ortak özellik ve benzer yönleri bulunan filmleri bir araya toplamak için kullanılmaktadır. Bu noktadan hareketle bir filmin türsel çözümlemesi karakter, mekân, renk gibi görsel düzenlemelerle birlikte müziğin ve sesin kullanımına ve sunulma biçimine odaklanmaktadır. Dolayısıyla Selvi Boylum Al Yazmalım ve Ben, Tien-Şan filmleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları türsel çözümleme yöntemi çerçevesinden değerlendirilecektir.

Filmin öyküsüne bakıldığında klişelerden kurtulamadığını görmektedir. Melodramatik anlatımın hâkim olduğu filmin öyküsünde İlyas (Kadir İnanır) İstanbul’da bir kamyon şoförüdür. İşi için gittiği köyde Asya (Türkan Şoray) ile karşılaşır. İlk karşılaşmalarında birbirine âşık olan İlyas ve Asya evlenirler. Fakat çok geçmeden İlyas, Asya’yı aldatır. İlyas’ın en büyük tutkusu kamyonudur. Asya olan ilişkisini kötü yönde etkileyen bu tutkusuna bir de ihanet eklenmiştir. Asya evini terk eder ve oğlu Samet’le kimsesiz kalan Asya, Cemşit (Ahmet Mekin) isimli bir adamla tanışır. Cemşit Asya ve oğluna yıllarca sahip çıkar. Aile olan Cemşit, Asya ve Samet’in hayatlarına bir gün İlyas çıkagelir. Asya bu durumda bir tercih yapmak zorunda kalır ve sevgi emektir diyerek kendini ve oğlunu yarı yolda bırakmayan Cemşit’i tercih etmektedir.

Selvi Boylum Al Yazmalım filmindeki sinematografik anlatı diline bakıldığında sıklıkla başvurulan tekniklerden biri yakın plan çekimdir. Bu çekim ölçeği genellikle sadece odaklanan nesneyi kadraja almak için kullanılmaktadır. Bu planda kişinin mimikleri, tepkileri kısaca duygusal durumunu seyirciye belirgin bir şekilde verilmesi sağlanmaktadır. Selvi Boylum Al Yazmalım filminde yer alan yakın çekim oyunculuklara bakıldığında, çoğunlukla karşılıklı diyalog olmadan ya da karşısında birlikte rolünü paylaştığı rol arkadaşı olmadan, bir kişiye değil, sadece kameraya karşı oynayarak, dolayısıyla duygu – düşünce paylaşımı yapabilmeye ekstra bir performansla, iç ses/ iç monologlarla oynayan bir yakın çekim oyunculuğu sergilendiği görülmektedir. Filmin görsel dilindeki ritmi sağlayan Asya ve İlyas’ın duygularını anlatan kafa sesleri/

iç monologları ve kullanılan müziktir. Bu iki unsur adeta bir efekt olarak kullanılıp anlatımı desteklemektedir. “Filmde sadece aşk-sevginin ifade edildiği sahnelerde değil, genel olarak diğer sahnelerde de iç ses/iç monologlara sıkça yer verilmiş olması dikkat çekmektedir” (Künüçen, 2008: 11). Özellikle İlyas ile Asya’nın ilk karşılaştıkları sahne ile son sahnede kullanılan iç monologlar ve müzik, diyaloga gerek kalmadan görsel anlatımı beslemektedir. Görüntüler birbiriyle sinemasal devamlılığı sağlayacak şekilde bir bağ kurularak oluşturulmuştur. Oyunculuklarla seyircinin dikkati hikayeye odaklanıp özdeşim süreci başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir.

Öyküyü görüntülerle anlatım konusunda yaratılan atmosfer oldukça etkilidir. Hikayede ve filmde bazı farklılıklar olmasına rağmen hikayenin özüne sadık kalınmıştır. Filmin anlatısında iç mekanlar kadar dış mekanların da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, uçsuz bucaksız ovalar, baraj ve etrafı, İlyas’ın çalıştığı yollar, Cemşit’in evinin bahçesi gibi. İç mekan kullanımı olarak da Asya’nın ailesinin evi, Dilek’in evi, Meyhane, Cemşit’in evi, Asya ve İlyas’ın evi örnek verilebilir. Asya ile İlyas’ın evine bakacak olursak aslında çok küçük ve etrafında başka bir ev bulunmayan bir yapıdır. Buna rağmen evin girişinde çiçekler görülmektedir. Bu aslında o yuvanın sıcaklığının göstergesidir.

Filmin sonunda gördüğümüz donuk kareler seyirciye fotoğraf karesini anımsatmaktadır. Film boyunca da kurgu tekniği olarak ‘cut’ geçişler hakimdir. Zaman geçişlerinde ise karartmalar kullanılmıştır. Filmde flashback gibi yöntemler kullanılmamıştır. Uzun planları tercih eden yönetmen sinema dilini besleyen doğrultuda daha çok ikili planları sıklıkla kullanmıştır.

Klasik öykü anlatıma uygun olan olay örgüsünde İlyas’ın kamyonundaki “Aldırma Gönül” yazısı, Asya ile tanıştıktan sonra “Selvi Boylum Al Yazmalım” şeklinde değişir. “Aldırma Gönül” ifadesi Sebahattin Ali’nin şiirinin bir adıdır ve sonradan şarkı olarak bestelenmiştir ve siyasi sol akımlar arasında son derece popüler hale gelmiştir. Dolayısıyla 1970’li yılların siyasi durumu ve bu şiir/şarkının arka planı ve çağrışımları düşünüldüğünde bu kamyon yazısının ideolojik bir tercih olarak seçilmiş ortadadır. Bu seçimin Aytmatov’un içinde yaşadığı ideolojik durumla da paralellik taşıdığı düşünülebilir (Özarslan, 2013).

Cengiz Aytmatov’un Selvi Boylu Al Yazmalım eserinin bir başka film uyarlaması ise 1972 yılında Rus yönetmen İrina Poplavskaya tarafından Ben, Tien-Şan adıyla çekilmiştir. 1960’lı yıllarda Kırgız sineması Sovyet sinemasından ayrılarak önce belgesel ve haber temalarıyla ön plana çıkmış daha sonra yerini uzun metrajlı kurmaca filmlere bırakmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri sinema üzerindeki baskıların azalması ve sinemaya ödeneklerin ayrılması sayesinde gerçekçi ve kişisel sinemanın önünün açılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer etken ise genç sinemacıların yetişmesidir. Genç sinemacılar kendi kimliklerini ve sanatsal arayışlarını ortaya koymaktan çekinmemekte ve toplumun kültürel değerlerini yaptıkları sinema filmlerinde aktarma konusunda daha özgür davranmışlardır (Aşimov’dan aktaran Sataeva, 2012: 2). Genç sinemacıların ortaya çıkmasıyla birlikte gelişmemiş ve düşük bütçeli yerel sinemacılık olanakları ve anlayışı Sovyetler Birliği’nin güçlü belgesel geleneği ile birleşerek estetik bir avantaja dönüşmüş ve Kırgız sineması görünürlük kazanmıştır (Zor, 2014: 64).

1960’lı yıllardan itibaren Kırgız sinemasında edebiyat dinamik ve yaratıcı şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca Cengiz Aytmatov’un da bir süre başkanlığını yaptığı Kırgız Sinemacılar Birliği de 1962 yılında kurulmuştur. Aytmatov’un eserleri, Kırgız

edebiyatında olduğu gibi Kırgız sinemasında da yeni etkiler yaratmıştır Kırgızistan sinemasında uzun metrajlı filmlerin yer almaya başlaması ve kişisel sinemaya verilen destekler sayesinde Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un öyküleri sinemaya uyarlanıp filme çekilmiştir (İri, 2009: 45). Aytmatov'un en önemli eserlerinden biri olan Selvi Boylum Al Yazmalım Rus yönetmen İrina Poplavskaya tarafından Ben, Tien-Şan adıyla 1972 yılından çekilmiştir. "Ben, Tien- Şan" adı ile Cengiz Aytmatov'un Selvi Boylum Al Yazmalım kitabından sinemaya uyarlanan film siyah – beyaz olarak sinemada hayat bulmuştur. Filmin süresi 134 dakika olup, dili ise Kırgızca'dır. Filmin yönetmeni İrina Poplavskaya filminde yerel oyunculara yer vermiştir. Filmin oyuncularını, Akylbek Abdykalykov, Amurabek Ryskulov Vladimir Kim, Dzhumashev Sydykbekova, Dinara Chochunbaeva, Duishen Baytobetov Muhtar Bahtygereev, Nazir Mambetova, Suimenkul Chokmorov, Turgun Berdaliev gibi isimlerden oluşmaktadır.

Cengiz Aytmatov'un kitabından uyarlanan Ben, Tien-Şan filmi anlatı yapısı gereği melodramatik anlatım biçimine sahip olduğu söylenebilir. Ben, Tien-Şan filmi de yukarıda bahsedilen Schatz'ın (1980: 222) melodram türü tanımına uygun olarak İlyas ve Asel arasında yaşanan aşkı, bu aşkın aldatmayla birlikte aşk acısına dönüşümünü, tesadüfleri ve hüznü konu edinmektedir.

Filmin olay kurgusu filmin kahramanı olan Tien Shan'ın eteklerinde küçük bir köyde yaşayan Kırgız şoför İlyas'ın başından geçen olaylar üzerine kurulmuştur. İlyas ile Asel'in tanışması filmin giriş bölümünü oluşturur. Kendi aralarında oynayan çocuklar bir kavgaya tutuşur. O sırada oradan bir kamyon geçmektedir. Çocukların kavgasını gören kamyon şoförü aracını durdurur ve kavgayı ayırmak için müdahale eder. Çocukların kavgasını ayıran şoför yoluna devam etmek için aracına yönelir ve o esnada çocuklar onu yolun çamurlu olduğuna ve araçların yolda çamura saplandığına dair bir uyarı yapar. Aslında çocukların bu uyarısı filminde bir olayın habercisi niteliğindedir. Çocukların şoförü daha önce uyardığı gibi kamyon çamura saplanır. Şoför kamyonu çamura saplandığı yerden çıkarmak için kamyonun altına girer ve o esnada sadece ayakları görünen kişiyle şoförün arasında şöyle bir diyalog geçer:

Şoför (İlyas): Nine boşuna bekleme seni alamam.

Kız (Asel): Ben nine değilim, kızım

İlyas ve Asel'in tanışması bu diyalog sayesinde gerçekleşir. Bu sahne Bob Foss'un (2016:165) Sinema ve Televizyonda Anlatım Teknikleri ve Dramaturji kitabında yer alan filmin akış tablosunda yer alan filmin sergileme kısmı olarak nitelendirilebileceğimiz sunuş kısmını oluşturur ve izleyiciye karakterleri tanıtır. Filmin sergileme bölümünden sonra gelen çatışmanın gerçekleşmesi kısmında ise çatışmanın başlaması ve tarafların belli olması beklenmektedir. Bu kapsamda "Ben, Tien- Şan" filminin gelişme bölümünde çatışmanın başlaması İlyas'ın Asel'i kaçırmaması ve onun peşi sıra gerçekleşen olayları kapsamaktadır. Filmin çatışma bölümünün yoğunlaşması kısmında ise İlyas'ın arkadaşlarıyla yaşadığı anlaşmazlık yer almaktadır. Dağ geçidinden römorkla geçmeyi ve yük taşımayı teklif eden İlyas arkadaşları tarafından alaya alınır ve bu da aralarındaki anlaşmazlığa neden olur. Filmin çatışma bölümünde yer alan bunalım sahnesi İlyas'ın evi terk ettikten sonra Kadiça'nın evinde yaşamaya başlamasıdır. İlyas'ın Kadiça'nın evinde yaşadığını gören

Cantek, Asel'in onu aradığını söyler. İlyas eve geldiğinde Asel'i bulamaz. Filmde boş beşik sahnesi görünür buradan anlaşılır ki Asel evi terk etmiştir. İlyas, Asel'i her yerde aramaya başlar en sonunda Kadiça'nın yanına gider ve Asel'in gittiğini haber verir. Kadiça'da bu konuşma üzerine her şeyin kendisinden dolayı olduğunu İlyas'a anlatır. Kadiça, işyerine bir kadının geldiğini ve kendisiyle konuştuğunu söyleyerek kadının alçak sesle “doğru mu?” diye sorduğunu kendisinin ise bağıarak “evet, o bana ait” dediğini İlyas'a anlatır.

Melodram filmleri içeriği bakımından aile kavramının önemine vurgu yaparak aile kavramını sarsıntıya uğratan konuları merkezine alıp işlemektedir. Bu kapsamda Ben, Tien-Şan filmindeki kadın karakterler olan Kadiça ve Asel arasında geçen diyalog göz önünde bulundurulduğunda Kadiça, Asel'in yuvasını dağıtan kadın rolündedir. Sorlin'e göre (1995:353), melodramlarda ortak özellik, kadınların başına gelen olaylar karşısında boyun eğmesi, kendi iradesini kullanamayıp pasif bir görüntü sergilemesi ve bu sayede kolayca aldatılmalarıdır. Sorlin'in melodramın özelliği kapsamında bahsettiği kodlardan biri olan aldatma ve kadının kendi durumuna boyun eğmesi Ben, Tien-Şan filminde de karşımıza çıkmaktadır.

Filmin çatışma bölümünde yer alan karşılaşma sahnesi olarak nitelendirilen bölümde ise Asel'in evi terk ettiğini öğrenen İlyas'ın kendini alkole vermesi ve bunun sonucunda alkollü araç kullandığı için kaza yapıp, yaralanmasıyla gelişen sahnedir. İlyas'ı kaza yaptığı yerde bulan kişi Baytemir'dir. Baytemir, Asel'in İlyas ile yaşadığı evi terk edince onu yanına alan ve koruyan kişidir. Baytemir, kaza yapan İlyas'ı da evine getirir. Asel sobaya odun atmak için elinde odunlarla içeri girer ve yaralı kişinin İlyas olduğunu fark edince elindeki odunları yere düşürür. İlyas'ta Asel'i görünce direk ayağa kalkar. Baytemir, İlyas'ı tedavi etmeye başlar ve bu sefer de Samet içerideki odadan çıkıp gelir. İlyas bu esnada kendi çocuğunun Samet olduğunu anlar. Gerçek hayatta karşılaşamayacağımız tesadüfler melodram türünün özellikleri arasında yer almaktadır. Melodram türü içerisinde yer alan tesadüf ve kaderci bakış açıcı gibi kodlar Ben, Tien-Şan filminde yer alan İlyas ve Asel'in kazadan sonra karşılaşması sahnelerinde ön plana çıkmaktadır.

Ben, Tien-Şan filminde Asel ile Baytemir'in tanışma sahneleri flashback aracılığıyla verilmektedir. Kendisini Asel'e Baytemir Kulubum olarak tanıtır ve yol işçisi olduğunu, buradaki herkesin kendisini tanıdığını ve ona güvenmesi gerektiğini söyler. Asel'in gidecek yeri olmadığını anlayan Baytemir ona kalacak yer teklif eder ve Asel'de bu durumu kabul edip Baytemir ile birlikte gider. Flashback kullanımından sonra filmin olağan haline döndükten sonra İlyas'ın kaza yaptıktan sonra arızalı kamyonunun çalıştığı görülür ve İlyas, Asel'e Samet'i de al gel eski günlerimize geri dönelim der. Asel'den cevap alamayan İlyas kamyonuna biner ve gider.

Romanda yer alan anlatı yapısında kişilerin konuşmalarından daha çok mekanı tasvir etmek, zamana ait bilgiler vermek gibi okuyucunun hayalinde olayın geçtiği zaman ve mekanın canlandırılması için daha çok tasvir edilmektedir. Romanda her ne kadar böyleyse de aynı roman filme aktarılırken bazı dönüşümler geçirmektedir. Romanda düşünceler sözcüklerle anlatılsa da filmde duygu ve düşünceler görüntülerle anlatılır. Bu nedenle görüntülerin temelini oluşturan filmin geçtiği mekanlar duygunun ve filmin anlatı yapısının seyirciye aktarılması konusunda önem taşıyan en önemli unsurlardan

biridir. Ben, Tien-Şan filmi, ova üzerinden geçen koyunlar, çiçekler, dağlar, akan nehirler olmak üzere doğa görüntüleriyle başlamaktadır. Doğa görüntülerinin ardından taş taşıyan kamyonlar ve işçiler ekranda yer alır. Bu görüntüler bize filmin hangi coğrafya da çekildiğini anlatan sahneler olarak yer almaktadır. Ayrıca film içerisinde oyun oynayan çocukların yer aldığı sahnelerde çocukların tümünün kendilerini soğuktan korunmak için şapka taktığı görülmektedir. Bu görüntülerden filmin karlı bir kış günü çekildiği anlaşılmakta ve izleyiciye filmin hangi iklim koşullarında çekildiği konusunda bir fikir vermektedir. Filmde coğrafya ve mekanı tanımlayan bir başka sahne ise İlyas'ın yeni yapılacak olan hidroelektrik santrali için malzeme taşıdığı sahnedir. Filmin geçtiği coğrafyada hidroelektrik santralının yapılması o bölgenin suya yakınlığı ve bölgenin gelişmişlik düzeyinin göstergesi olarak yansıtılmaktadır.

Filmde coğrafya ve mekana vurgu yapan sahnelerden bir diğeri ise İlyas ve iş arkadaşı Kadiça arasında geçen diyalogda verilmiştir. İlyas'ın çalıştığı iş yerinde işçilerin görev yerlerini belirleyen ve işçilere görev yazan bir çalışan olan Kadiça, İlyas'a Kolhoz'a görev kağıdı çıkarttığını söyleyince İlyas oranın yollarının çok çamurlu olduğunu ve kamyonuna zarar verdiği için gitmek istemediğini Kadiça'ya iletir ve görev yerinin değiştirmesini ister. Daha sonra ise İlyas, Asel'in Kolhoz'da oturduğunu hatırladığı için Kadiça'ya iletmiş görev yerini değişikliği isteğini geri çeker. İlyas'ın iş yerinden arkadaşı olan Kadiça ile aralarında geçen diyalogdan Asel'in yaşadığı coğrafya ve mekan özelliklerine yer verildiği görülmektedir.

Filmde yer alan sahnelerden de görüldüğü üzere diyaloglardan, giyim tarzlarından, ritüellerden Kırgız kültüründe yer alan özelliklerin filme de yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Ben, Tien, Şan filmi içerisinde yer alan kültürel özelliklere bakıldığında da melodram türünün içerisinde değerlendirilebilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri filmin içerisinde izleyiciye aktarılan Kırgız kültürünü yansıtan kodlar ve ahlaki değerlerdir.

Kırgız kültürüne ait kodlardan biri filmin son sahnesinde görülmektedir. Sahnede Baytemir'in akrabalarından oluşan topluluğa konuşma yaptığını görülür. Baytemir, Oğlu Samet için toy düzenlediğini söyler ve dua ister. Filmde geçen toy düzenlemek ifadesi toplantı düzenlemek anlamında kullanılmaktadır. Kırgız kültüründe doğum, ad alma, yaş günü, çocuğun ilk dişin çıkması, ilk adımlar, sünnet, askerlik, evlilik, çocuk sahibi olma gibi hayatın bazı dönemlerinde toylar düzenlenmektedir.

Toy düzenleme ifadesinden sonra aynı sahnede Köstek kesme yarışmasının da düzenlendiği ifadesi yer almaktadır. Filmde geçen köstek kesme yarışması da Kırgız toplumlarına ait bir geleneği ifade etmektedir. Bu gelenekte bir yaşını doldurmuş olan çocuklar için köstek kesme veya ayak bağı kesme adı ile ifade edilen merasimin gerçekleştirilmesinin amacı çocuğun bundan sonraki yaşamında düşmeden, sağlam adımlarla yol alması olarak ifade edilmekte ve dualarla, dileklerle, ikramlarla, akrabaların ve komşuların katılımıyla kutlanmaktadır (Ünal, 2014: 286-287).

Filmde Kırgız kültürünü yansıtan bir başka sahne ise İlyas ile Samet'in Aşık oyunu oynadığı görülmektedir. Aşık oyunu, Kırgız kültüründe yer edinen koyun veya keçinin arka bacaklarından çıkarılan dört yüzlü kemikle oynanan bir oyundur. Filmde yer alan bu sahne Kırgız kültüründen bir yansıma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Filmde Kırgız kültürünü simgeleyen diğer sahnelerde ise ‘at’ın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sahnelere örnek olarak İlyas’ın Asel’e kamyonunu ‘kır atı’ olarak tanıtması, filmde yer alan geniş açıyla çekilmiş doğa görüntülerinde bozkırlarda koşuran ‘at sürüleri’nin gösterilmesi, İlyas’ın ‘kır atım’ dediği kamyonunun koşan ‘at’larla yarışması, Asel’i istemeye gelen dünürünün ‘at’ı ulaşım aracı olarak kullanması gösterilebilir.

Bellek’e göre, Kırgızlarda at sadece basit bir ulaşım ya da savaş aracı değil, aynı zamanda toplum içerisinde değerli, saygı gören bir hayvan olmuştur. Bunun örnekleri Kırgızların sosyo-kültürel hayat tarzının sözlü tarihleri olarak bilinen Manas, Semetey, Seytek ve bu destanların arkasında kalan Kurmanbek, Er Töştük, Şırdakbek gibi destanlara detaylı olarak yansımaktadır. Kırgız toplumunun kültür boyutunun temel unsurlarından birinin, belki de en önemlisinin at olduğu açıkça görülmektedir (2015:120).

Kırgız kültürünün filmde bir başka yansıması ise Asel’e görücü gelmesidir. Ünal’a göre (2016:238) Manas Destanı’nda da kız istemek üzerine ifadeler yer almaktadır. Kırgız kültüründe ‘cuucu’ olarak adlandırılan dünür olma âdetinin Kırgız aileleri tarafından devam ettirildiği görülmektedir. Bu nedenle dünür göndererek kız isteme kültürü Ben, Tien-Şan filminde de görülmektedir. Ayrıca İlyas’ın iş arkadaşı Cantek ile aralarında geçen bir diyalogda Asel’i kaçırdığı için başlık parası vermediği vurgusu yer almaktadır. Karakterlerin aralarında geçen bu diyalogdan Kırgızistan’da da başlık parası kültürü olduğunu görülmektedir. Filmin bazı sahnelerinde kadınların giyim tarzlarından da Kırgız kültürünün yansımalarını görmek mümkündür. Ayrıca Asel’in kütüphanede çalışması kadının çalıştığı bir kültür biçiminin desteklendiğini göstermektedir.

Filmin sahnelerinden birinde Kadiça’nın dua ritüeli olarak mumları yakıp Umay anaya dua ettiği görülmektedir. Gömeç (1989: 278) Kırgızlar arasında Umay’ın iki anlamı olduğunu vurgulamaktadır. Birinci anlamıyla efsanevi bir kuş olduğu ikinci anlamıyla ise çocukları koruyan efsane bir kadın olduğudur.

Selvi Boylum Al Yazmalım filminin son sahnesinde Asya ve İlyas’ın iç sesleri duyulurken Ben, Tien-Şan filminin son sahnesinde ise arka planda İlyas’ın sesi duyulur. İlyas’ın monolog konuşmasında şu ifadeler yer verilir: “Büyüdüğünde babanın başka bir adam olduğunu öğrenince belki şaşırırsın oğlum. Senin baban benim. Şimdi uzaklara gidiyorum. Büyüdüğünde sana her şeyi anlatırım. Alibek’in yanına gidip yeni bir hayata başlayacağım.”

Filmin kapanış sahnesi ise Samet’in çocukların arasında koşması, Baytemir’in yüzünde gülümseme ifadesi ve Asel’in yüzünde hüznü bir ifadeyle geniş ovada çocukların koşmasıyla son bulur. Melodramlarda daima olaylar tam çözülecekken, tekrar en başa dönme ve bir türlü çözüme ulaşamama gibi konularla, birbirini takip eden olay örgüsüyle, izleyicinin heyecanını canlı tutmak hedeflenerek “çok geç” duygusu yaratılmıştır (Agocuk, 2012: 33). Selvi Boylum Al Yazmalım ve Ben, Tien-Şan filminde yer alan son sahnelerde melodrama özgü olan olayların çözüme ulaşmaması ve kavuşamama özelliklerinin ön planda tutulduğu görülmektedir.

Sonuç

Sinemanın ilk yıllarından beri uyarlamalar, sinemanın temelini oluşturmaktadır. Edebi eserler ilk filmlerin konusunda etkili olduğundan romanlar sinema dilinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Edebiyatın sinemaya sağladığı hazır senaryo imkanıyla sinema uzun yıllar edebiyat dilinin hakimiyetinde bir anlatıya sahip olmuştur. Edebiyat bu noktada sinemayı tema bakımından desteklese de aslında edebiyat ve sinema ilişkisi iç içe geçmektedir. Çoğu zaman baktığımızda izleyicinin edebi eseri bilmediğini ama film sayesinde farkındalığının arttığı görülmektedir. Bu noktada sinema edebiyatın hatırlatıcısı konumuna gelmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında uyarlamaların Türk sinemasında da çok önemli bir noktada durduğunu ve ciddi ticari başarılar kazanan filmler olduğunun da vurgulanması gerekmektedir. Bunlardan ilk aklımıza gelen 1977 yılında Atıf Yılmaz imzalı uyarlama bir film olan Selvi Boylum Al Yazmalım'dır.

Selvi Boylum Al Yazmalım filmi melodram öğelerini barındıran, dönemin pornografik filmlerinin sinemaları ele geçirdiği bu dönemde aslında bir toplumsal gerçekçilik sunan bir deneme olarak karşımıza çıkmaktadır. Film, kent-köy karşıtlığını da konu alarak Yeşilçam geleneğinden etkilenmiştir. 1970'lerde Atıf Yılmaz'ın sinema biçimini yenilediği film adeta masalsı anlatı yapısıyla gişe de ticari bir başarı da kazanmıştır. Sevgi ile emek arasındaki bağlantının kadın erkek ilişkisi üzerinden verilmesinin yanında aynı zamanda kendi döneminin içerisindeki siyasi durumda vurgulanmaktadır. Filmin yenilikçi bir anlatım tarzı olmasına rağmen melodramatik anlatımın etkisinden kurtulamamıştır.

Selvi Boylum Al Yazmalım filminin melodram öğelerini içeren hikayesine, karakter görüntüsüne, mekan tasarımına bakıldığında kendi dönemini yansıttığı ortadadır. Film, Karşıtlıklar dönemi bağlamında hem yenilikçi tarzıyla hem de toplumsal bir mesaj vererek aslında bir dramı da ortaya koymaktadır. Bu film için sadece bir aşk filmidir demek mümkün değildir. Filmde karakterlerin içsel serüvenleri, ruhsal gelişimleri, özellikle kadının kimliğini bulma çabası, alışlagelmiş diyaloglar, yıldız oyuncular ve Karşıtlıklar dönemi ile ilişki kurma açısından çeşitli ikilemlerle karşılaşmaktadır. Bu ikilem, filmin teması olan sevgi-emek, şehir-köy ve İlyas-Cemşit üzerinden bir okumadır.

Atıf Yılmaz eserinde vermek istediği mesajı sinematografik yetisiyle ortaya koymaktadır. Kullandığı müzik, kurgu, renk, oyuncu seçimi, kamera hareketleri ve açıları ile anlam yaratma noktasında filmin anlatı dilinin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Cengiz Aytmatov'un Selvi Boylum Al Yazmalım adlı eserinden uyarlama diğer film ise 1972 yılında Rus yönetmen İrina Poplavskaya tarafından Ben, Tien-Şan adıyla çekilmiştir. Filmin olay kurgusu Tien Shan'ın eteklerinde küçük bir köyde yaşayan Kırgız şoför İlyas'ın başından geçen olaylar üzerine kurulmuştur. Ben, Tien-Şan filmi anlatı yapısı gereği melodramatik anlatım türü içerisinde yer almaktadır. Melodram içeriği bakımından aile kavramının önemine vurgu yapan, aile kavramını sarsıntıya uğratan konuları merkezine alan, gerçek hayatta karşılaşamayacağımız tesadüfleri olay örgüsüne dahil eden, olayların çözüme ulaşmaması ve kişilerin kavuşamama özelliklerinin ön planda tutulduğu bir anlatı yapısı olarak değerlendirilmektedir. Bu noktadan hareketle her iki film de türsel çözümleme yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Genellikle filmler ve roman arasında yer alan en önemli farklardan biri kullanılan

çekim teknikleridir. Romanda sayfalarca aktarılmaya çalışılan olaylar, mekan tasvirleri sinemada saniyelerle gösterilebilmektedir. Bu konuda en yardımcı öge çekim teknikleridir. Örneğin Selvi Boylum Al Yazmalım filminin girişinde gördüğümüz genel çekim öykünün uzamı ve zamanı ile ilgili bilgi vermektedir. Yine aynı şekilde boy, göğüs, bel, diz gibi yakın çekimler ise kişilerle ilgili psikolojik dramalarda önemli yer tutmaktadır. Filmde de sıklıkla kullanılan yakın çekimler dramatik yapıyı güçlendirip seyircinin karakter ile özdeşleşmesine yardımcı olmaktadır.

Çözümleme sonucunda görülmektedir ki filmler kullandığı sinematografik anlatımındaki yenilikçi tarzıyla ve aynı zamanda toplumsal bir mesaj vererek bir dramı da ortaya koymasıyla farklılık yaratmaktadır. Özellikle Atıf Yılmaz'ın Selvi Boylum Al Yazmalım filmi seyirciye Yeşilçam'ın kodlarıyla seslenen fakat bir o kadar da sinematografik olarak yenilikçi uygulamaların yer aldığı dönemine imzasını atan filmler arasındadır. Bu film için sadece bir aşk filmidir demenin mümkün olmadığı düşünülmektedir. Atıf Yılmaz'ın görsel anlatı başarısına Cengiz Aytmatov'un yazılı metninin başarısı da eklenince her kuşağa dokunabilen bir film olarak karşımıza çıkmaktadır. Cengiz Aytmatov'un Selvi Boylum Al Yazmalım filminin başka bir uyarlaması olan Ben, Tien-Şan filminde yer alan sahnelerden de görüldüğü üzere Asel karakterinin başına gelen olaylar karşısında boyun eğmesi, kendi iradesini kullanamayıp pasif bir görüntü sergilemesi ve İlyas tarafından aldatılması melodram türüne özgü kodlardan biri olarak filmde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca filmde yer alan diyaloglardan, giyim tarzlarından, ritüellerden de anlaşılacağı üzere Kırgız kültüründe yer alan kodların ve ahlaki değerlerin filme yansıdığı görülmektedir.

Kaynaklar

Abisel, N. (1995). Popüler sinema ve türler. Alan Yayıncılık.

Agocuk, P. (2012). Türk sinemasında melodram 1960-1975 dönemi üzerine bir inceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa.

Akbulut, H. (2010). Film çözümlenmeleri. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/radyotelevizyonsinema_ue/filmcozumlemeleri.pdf Erişim tarihi. 15.03.2021.

Akpınar, Ş. (2015). Melodram ve modernite ilişkisi bağlamında, Yeşilçam sinemasında Avrupalılık görünümlerinin kadın karakterler üzerinden temsili: Kezban filmleri örneği. *Turkish Studies*, 10(10), 61-80.

Aslanyürek, S. (2007). Senaryo kuramı. Pan Yayıncılık.

Aykın, C. (1983). Batı toplumlarında roman ve sinema ilişkileri. *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi*. Sayı 383, 495-496.

Aytmatov, C. (2009). Al yazmalım Selvi Boylum, erken gelen turnalar, Fujiyama, deniz kıyısında koşan ala köpek (M. Özgül, Çev.). Cem Yayınevi.

Bazin, A. (2000). Sinema nedir (İ. Şener, Çev.). İzdüşüm Yayınları.

Belek, K. (2015). Eski Türklerde at ve at kültürü (dünden bugüne Kırgız kültürel hayatı örneği). *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (16), 111-128.

Çakır, S. (2019). Sinema ve edebiyat ilişkisine yöntemsel bir bakış. *SineFilozofi Dergisi*, Özel Sayı, 437-452.

Çetin Erus, Z. (2020). Türkiye sinemasında uyarlamalara genel bir bakış. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 18 (36), 583-592.

Eğitimci, U. (2020). Melodramatik anlatımda cinsiyet kimliği. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), 626-633.

Foss, B. (2016). Sinema ve televizyon anlatım teknikleri ve dramaturji. *Hayalperest Yayınevi*.

Gömeç, S. (1989). Umay meselesi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 5(1), 277-282.

İri, M. (2009). Küreselleşme ve Kırgızistan sineması: Bir ‘yabancı sinema’ dili üzerine okumalar. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 35, 41-56.

İsmayılov, K. E.& Sunal G. (2013). “Frankenstein ya da Modern Prometheus” romanının sinemaya uyarlanması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(1), 199-222.

Kale, Ö. (2010). Edebiyat sinema ilişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2(14), 266-275.

Kayadevir, Y. R. (2019). Uyarlama sinema filmleri üzerine bir sorgulama: sinema seyircilerinin okuma pratikleri. *SineFilozofi Dergisi*. Özel Sayı, 453-473.

Kayım, C. (2006). Uyarlama biçimleri. *Cinemascope*, Sayı 10, 1-3.

Künüçen, H. H. (2001). Sözcük sanatı edebiyattan görüntü sanatı sinemaya sevginin aktarılışı. *Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 33-46.

Künüçen, H. H. (2008). Türk sinemasının ‘en iyi aşk filmi’ “Selvi Boylum Al Yazmalım” filminde yakın çekimin gücü. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (46), 9-36.

Öncel, G. (2008). Romandan sinemaya uyarlama örneği olarak “Mutluluk”. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*. 13(13), 205 -213.

Özarlan, M. (2013). Romandan Sinemaya: Selvi boylum al yazmalım. <https://silo.tips/download/prof-dr-metin-zarslan-hacettepe-niversitesi> Erişim tarihi.30.03.2021

Özgüç, A. (2005). Türlerle Türk sineması. *Dünya Aktüel*.

Özren, M. F. (2014). Melodramatik anlatım biçimi ve Yeşilçam. *Hayal Perdesi Dergisi*, Sayı 40, 82-89.

Sataeva, N. (2012). Selvi Boylum Al Yazmalım ve geçit: Karşılaştırmalı analiz (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Schatz, T. (1981). Hollywood genres: Formulas, filmmaking and the studio system. Temple University Press.

Sorlin, P. (1995). Popular films or industrial by product?: The italian melodramas of the 1950's. Historical Journal of Film, Radio and Television.15 (3), 349-360.

Stam, R. & Raengo, A. (2005). Introduction: The theory and practice of adaptation. İçinde R. Stam & A. Raengo (Eds.), Literature and film: A guide to the theory and practice of film adaptation (ss. 1-52). Blackwell.

Uğurlu, F. (1992). Edebiyat ve sinema. Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi,11 (11),135-151.

Ünal, A. (2014). Türk halkları arasında ortak değer olarak köstek kesmeye dair bazı tespitler. İçinde H. Choi, İ. Şahin, B. Kim, B. İsakov & C. Buyar (Eds.), Altay Communities, Migrations and Emergence of Nations (ss.285-297). İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği Yayını

Ünal, A. (2016). Kırgız toplumunda evlilik türleri. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları.13 (25), 229-260

Zor, L. (2014). Orta Asya Türk dünyası sinemasının etkili dilini yaratan usta bir yönetmen: Tolomuş Okeev. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (4), 62-67.

Araştırmacı Katkı Oranı: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuştur.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.